



Міністерство освіти і науки України

Міжнародний гуманітарний університет

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Випуск 2015 **24**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ



НАУКОВІ ЗАПИСКИ
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК

Видається з 2004 року

Випуск 24

Матеріали

**Першої міжнародної мультидисциплінарної конференції
Міжнародного гуманітарного університету**

15 травня 2015 року

Відповідальний редактор випуску – канд. юрид. наук, доц. А. А. Березовський

Одеса
2015

УДК 338.24-658.014

Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]. – Одеса : Фенікс, 2015. – Вип. 24. – 186 с.

Викладено результати досліджень науково-педагогічних працівників у галузях економіки, менеджменту, технічних наук, медицини та фармації.

Збірник зібраний та підготовлений до друку співробітниками кафедри загальногуманітарних дисциплін Інституту національного та міжнародного права Міжнародного гуманітарного університету.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів.

**Друкується відповідно до рішення
Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 5 від 07. 04. 2015 року**

Редакційна рада:

С.В. Ківалов, академік Національної академії правових наук України, д-р юрид. наук, проф. – голова Ради; А.Ф. Крижановський, д-р юрид. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України – заст. голови Ради; А.А. Березовський, канд. юрид. наук, доц.; О.М. Головченко, д-р екон. наук; О.А. Івакін, д-р філос. наук, проф.; М.П. Коваленко, д-р фіз-мат. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України; І.В. Ступак, д-р філол. наук, проф.; Г.П. Пекліна, д-р мед. наук, проф.

Редакційні колеги за напрямками:

Економіка і менеджмент

А.Г. Гончарук, д-р екон. наук, проф.; В.І. Захарченко, д-р екон. наук, проф.; О.М. Кібік, д-р екон. наук, проф.; М.М. Меркулов, д-р екон. наук; О.В. Садченко, д-р екон. наук, проф.; В.Ф. Сухоруков, канд. екон. наук, проф.

Технічні науки

В.Г. Головань, канд. техн. наук, проф.; В.І. Гура, канд. техн. наук, доцент; Д.А. Зайцев, д-р техн. наук, проф.; А.І. Рибак, д-р техн. наук, проф.; В.В. Сергеев, канд. техн. наук, доцент.

Медицинські науки

М.Г. Антіпов, канд. мед. наук, доцент; В.А. Бочаров, д-р мед. наук, проф.; В.А. Бачериков, канд. хим. наук, доцент; Т.С. Волжина, канд. биол. наук, доцент; В.А. Малиновский, канд. мед. наук, доцент.

**Статті друкуються мовою оригіналу за авторською редакцією.
Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.**

Відповідальний секретар – канд. філос. наук, доцент кафедри загальногуманітарних дисциплін
Крижановська Тетяна Олександрівна

Адреса редакції: Фонтанська дорога, 33, Одеса, Україна
e-mail: conference.mgu@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 8958 від 13 липня 2004 року

ЗМІСТ

Розділ 1. Економіка і менеджмент

О. Ю. Апостолук ДЕРЖАВНІ ІНСТИТУТИ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	8
Т.М. Афонченкова ВИКОРИСТАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ	10
В.А. Бабенко СЕРЕДНІЙ КЛАС ЯК РУШІЙНА СИЛА ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ	13
Я.В. Белінська, С.В. Кандиба ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ СТВОРЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ІНВАЛІДІВ	18
О.О. Брагарник ПЕРЕДУМОВИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДТВОРЕННЯ КАПІТАЛУ ПОРТОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	20
Н.В. Виноградова КЛАСТЕРЫ ПРЕДПРИЯТИЙ: ЧТО ПРЕПЯТСТВУЕТ ИХ СТАНОВЛЕНИЮ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА?	22
С.В. Волосович ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	25
Т.М. Вінцковська ВЛАСНІСТЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ	27
О.М. Головченко ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	30
А.Г. Гончарук О ВЛИЯНИИ ЦЕНЫ ПРИРОДНОГО ГАЗА НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ	33
Т.В. Деркач ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА	35
Г.І. Євтушенко, В.І. Куценко, Н.Е. Кошарська ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ	38
М. Ивченко ОСОБЕННОСТИ МЕНЕДЖМЕНТА В НЕПРИБЫЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ	42
С.Д. Кірова, К.А. Вербицький ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ	45
А.В. Кобилянська РЕГІОНАЛЬНЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ	47

М.П. Коваленко, Л.І. Гладченко	
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЧИСТОГО ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ПЕРВИННОГО СУБ'ЄКТУ ГОСПОДАРЮВАННЯ	49
І.В. Козюра	
ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЙОГО КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ	53
Т.А. Конєва	
ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ МАТЕРІАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА	56
О.К. Костюхіна	
ДОЦІЛЬНІСТЬ ВВЕДЕННЯ ПОДАТКУ НА ІМПОРТ	59
В. В. Кривошеєва	
ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ	62
М.О. Кужелев	
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ДОРОГОЦІННИХ МЕТАЛІВ В УКРАЇНІ	64
Н. А. Лебедева, С. М. Гончарук	
ОСОБЕННОСТИ, ПРОБЛЕМЫ, ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОВЕДЕНИЕ МАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ДЛЯ ПЕРСПЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЙ ТРАНСПОРТНОЙ СЕТИ УКРАИНЫ	67
Л.О. Лігоненко	
АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ІННОВАЦІЙ: КОНЦЕПЦІЯ НОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	70
И.А. Лукьянчук	
ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ПОСТАВОК В ПРОЕКТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ	73
О.О. Ляховець	
СУТНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВИ	76
А.М. Мазур	
МІЖНАРОДНИЙ ВАЛЮТНИЙ ФОНД ЯК ДЖЕРЕЛО ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНІ	78
О.А. Мартинюк	
РОЗВИТОК ІНФОРМАТИЗАЦІЇ У ГЛОБАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ.....	81
О.В. Мізіна, О.В. Амельницька	
МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ БАНКІВСЬКОГО ПРОЕКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ НА ІНВЕСТИЦІЙНОМУ РИНКУ	83
Г.И. Мойсейчик	
ОТКРЫТЫЙ СЕТЕВОЙ ЕВРАЗИЙСКИЙ ФИНАНСОВЫЙ ЦЕНТР КАК ДВИГАТЕЛЬ РЕФОРМЫ МИРОВОЙ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ.....	85
О.М. Назарук	
РІВНЕВА ТА СТРУКТУРНА КЛАСИФІКАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ...	91
Т. Новікова	
ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	93

І.В. Охріменко	
НАУКОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ	95
О. Паскалова, А. Шаврієва	
ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ БАЗОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЗАГАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ	100
Ю.П. Постоленко	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТУ ПІДПРИЄМСТВ ПОРТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	102
О.М. Салайчук	
ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ГАРАНТІЙ У АВТОСТРАХУВАННІ	103
К. Сокол	
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ КОРПОРАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ІТ-КОМПАНІЇ	105
О.А. Степаненко	
УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВА	108
Л. В. Транченко	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АКТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	110
К.Л. Цветков	
РАЗВИТИЕ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ В ВОСТОЧНЫХ РАЙОНАХ РОССИИ	113
Д. А. Шарапатюк	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ИНВЕСТИЦИЙ В ОБРАЗОВАНИЕ	117
Л.П. Якимова	
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	121

Розділ 2. Комп'ютерні науки, інформаційна безпека та фізико-математичне моделювання

А.А. Косолапов	
ЭПОХА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ТРАНСПОРТНЫХ СИСТЕМ	128
А.Н. Красовский	
ОБ ОТСЛЕЖИВАНИИ ДВИЖЕНИЙ РЕАЛЬНОГО ДИНАМИЧЕСКОГО ОБЪЕКТА И ЕГО КОМПЬЮТЕРНОЙ МОДЕЛИ-ПОВОДЫРЯ	132
В.В. Семерков	
ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ТА ПЛАТФОРМ РОЗРОБКИ ЗАХИЩЕНИХ INTERNET ДОДАТКІВ....	135
О.В. Шматко, М. Близнюк	
ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ ГЕНЕРАЦІЇ АДАПТОВАНИХ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ У СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАННЯ	138

Розділ 3. Медицина та фармація

Н.Г. Антипов, А.В. Висловух	
ОСОБЕННОСТИ МЕДИЦИНСКОЙ ЭТИКИ И ДЕОНТОЛОГИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВРАЧА-ЛАБОРАНТА	142

К.В. Атаманов, Ю.С. Вайнер, Я.А. Верятин	
К ВОПРОСУ О КЛАССИФИКАЦИИ МЕТОДОВ ЭКСТРАПЕРИТОНИЗАЦИИ КИШЕЧНЫХ ШВОВ В УСЛОВИЯХ ВЫСОКОГО РИСКА ИХ НЕСОСТОЯТЕЛЬНОСТИ	144
В.В. Вишнев, П.В. Вишнев, О.Н. Калиниченко	
ФИЗИЧЕСКАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ БОЛЬНЫХ ОСТЕОХОНДРОЗОМ ПОЗВОНОЧНИКА	149
Т.С. Волжина	
НЕКОТОРЫЕ ЛЕКАРСТВЕННЫЕ РАСТЕНИЯ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ ДЛЯ ЛЕЧЕНИЯ ЯЗВЕННОЙ БОЛЕЗНИ ЖЕЛУДКА И ДВЕНАДЦАТИПЕРСТНОЙ КИШКИ	150
О.Г. Каліберда	
ПРО ОЗДОРОВЧУ СПРЯМОВАНІСТЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	154
М. Круц, М. Цветкова	
ПАТОГЕНЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ БІОЕЛЕМЕНТНОЇ ТЕРАПІЇ АЛЕРГОДЕРМАТОЗІВ	156
Р.С. Кугот	
СИНДРОМ ІНТРААБДОМІНАЛЬНОЇ ГІПЕРТЕНЗІЇ В ІНТЕНСИВНІЙ ТЕРАПІЇ. СУЧАСНІ ТАКТИКИ ЛІКУВАННЯ З ПОЗИЦІЇ ЛІКАРЯ-АНЕСТЕЗІОЛОГА	158
І. В. Масальська, Т. П. Булавкіна, Т. О. Калова, Т. В. Грибовська	
РОЗАЦЕОЗИ: НОВІ АСПЕКТИ ПАТОГЕНЕЗУ ТА ПРИНЦИПИ ЛІКУВАННЯ	161
Г.П. Пеклина	
ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ.....	163
Т.В. Сорокман	
КЛІНІЧНО-ПАТОГЕНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ЕРОЗИВНОГО ГАСТРИТУ В ДІТЕЙ ...	165
К.Г. Сытникова, В.А. Малиновский	
РОЛЬ ФИБРОБЛАСТОВ В СТАРЕНИИ И ОМОЛОЖЕНИИ КОЖИ	170
В.И. Тещук, В.В. Тещук	
КЛИНИКО-ЭЛЕКТРОФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ СОПОСТАВЛЕНИЯ ПРИ ПОСТИНСУЛЬТНОМ ТАЛАМИЧЕСКОМ БОЛЕВОМ СИНДРОМЕ	172
В.Й. Тещук, Н.В. Тещук	
ДО ПИТАННЯ ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ ДЕПРЕСІЙ В АНГІОНЕВРОЛОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ	178
И. Н. Украинская, М. А. Овчарова, В. А. Сазонова	
СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ДЕРМАТОСКОПИИ В ДИАГНОСТИКЕ ПИГМЕНТНЫХ НАРУШЕНИЙ КОЖИ	182

Розділ 1

Економіка і менеджмент

О. Ю. Апостолук,

*аспірант Київського національного
торговельно-економічного університету,*

м. Київ, Україна

*Керівник: доктор економічних наук,
професор С.В. Волосович*

ДЕРЖАВНІ ІНСТИТУТИ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Державні інститути є важливою складовою механізму реалізації державної фінансової підтримки малого підприємництва. Система державних інститутів забезпечує пряму і непрямую фінансову підтримку малого бізнесу. Чільне місце серед них займає Верховна Рада України, що бере участь у підтримці малого бізнесу через прийняття відповідних нормативно-правових актів. Головним досягненням в даному питанні є прийняття Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 року № 4618-VI [1], якого проте очікує нова редакція з акцентом на рекомендації Європейського Союзу для країн Східного партнерства згідно Індексу політики МСП-2012.

Серед виконавчих органів державної влади головним реалізатором державної підтримки є Кабінет Міністрів України за участі таких профільних міністерств, як Міністерство економічного розвитку та торгівлі України та Міністерства фінансів України. Міністерства у свою чергу співпрацюють із міжнародними та іноземними фінансовими організаціями такими як Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, німецька Кредитна установа для відбудови в реалізації спільних проектів підтримки. Зокрема, Мінекономрозвитку разом із Європейським інвестиційним банком реалізують програму доступу сектора малого та середнього підприємництва до дешевих кредитів, що була погоджена наприкінці 2014 року на суму 400 млн євро та допоможе розв'язати проблему довгострокового фінансування малого бізнесу [2].

На Міністерство економічного розвитку та торгівлі України також покладено функції Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами, що було ліквідовано у 2014 році [3]. Таким чином, Мінекономрозвитку здійснює інвестиційну політику та реалізовує Національні проекти, що стосуються сільського господарства, енергетики, транспорту, створення технополісів та індустріальних парків. З даною метою при Мінекономрозвитку працює Департамент інвестиційно-інноваційної політики та Департамент державно-приватного партнерства.

Варто зазначити, що перспективним напрямом державної фінансової підтримки малих підприємств є їх інноваційна діяльність. На п'ятому щорічному Форумі економічних ідей в Братиславі було зазначено, що прямі субсидії не мають потенціалу в підтримці бізнесу, проте інвестиції в інновації та наукові розробки з боку держави та їх подальша комерціалізація підприємницькими структурами, в особливості малими, дасть сильний поштовх економічному розвитку суб'єктів господарювання [4, с. 14]. З даною метою в Україні функціонує Національна академія наук та Міністерство освіти і науки, якому були повернуті повноваження в частині здійснення наукових досліджень після реорганізації Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації. Це може покращити якість інноваційних наукових програм за рахунок залучення вищих навчальних закладів до даного процесу.

Фінансова підтримка підприємництва здійснюється також через сприятливу митно-податкову політику, що реалізується Державною фіскальною службою, при якій створена Рада з питань стимулювання інвестицій та підприємницької діяльності, що залучає додаткові інвестиції за рахунок поліпшення фіскального середовища та розробки рекомендацій для створення сприятливих умов ведення бізнесу.

На сьогодні існує багато питань стосовно функціонування органу державної влади, що безпосередньо відповідає за підтримку малого та середнього підприємництва. На даному етапі Державна служба з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва є фактично ліквідованою. Натомість функціонує Державна регуляторна служба, яка займається регуляторною політикою, дозвільними системами та ліцензуванням, а також наглядом (контролем) у господарській діяльності. А

функції підтримки підприємництва були надані Міністерству економічного розвитку та торгівлі. Дані функції реалізуються через створення умов для забезпечення господарської діяльності малих суб'єктів підприємництва на високорозвиненому рівні, сприяння самозайнятості населення, виконання завдань Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва.

Державні фонди також є інститутами, що забезпечують безпосереднє фінансування проектів підтримки. Наданням державних мікрокредитів за бюджетною програмою «Мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва» займається Український фонд підтримки підприємництва (УФПП). Проте на сьогодні існує проблема в недофінансуванні Фонду. Протягом 2010–2012 рр. фінансове забезпечення Фонду відбувалося тільки за рахунок його статутної діяльності, тобто бюджетні кошти на програми мікрокредитування не надходили взагалі. УФПП реалізує також інші програми сприяння розвитку підприємництва, пов'язані із наданням освітніх послуг, організації конференцій, зустрічей, виставок, ярмарок, семінарів, супроводження фінансових договорів, співпраці із іноземними органами влади.

Фондова підтримка малих підприємств, що займаються інноваційною діяльністю або у діяльності яких є інноваційна складова здійснюється через Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу [5]. До напрямків його діяльності входить надання прямої фінансової підтримки та реалізації програм інноваційного розвитку. Проте сьогодні питання його підпорядкування та подальшої діяльності залишається неврегульованим.

Поширеними в Україні є малі сільськогосподарські підприємства, які через сезонність виробництва, залежність від погодних умов, необхідності залучення дорого вартісної техніки потребують активної фінансової підтримки держави. Про необхідність підтримки сільського господарства свідчать також дані статистики: кількість фермерських господарств у 2014 році скоротилась до 39 тис, тоді як у 2009 році їх було зареєстровано 44 тис. Тому актуальним буде оптимізація та збільшення фінансування Українського державного фонду підтримки фермерських господарств, що займається наданням їм поворотної фінансової підтримки на термін до п'яти років [6].

Ще однією державною спеціалізованою установою з підтримки малих аграрних підприємств є Аграрний фонд, що здійснює державне регулювання цін на сільськогосподарську продукцію [7], що був утворений 22 квітня 2013 року як публічне акціонерне товариство зі статутним капіталом 5 млрд грн. Він здійснює підтримку суб'єктів сільського господарства через цінову політику та в процесі формування свого інтервенційного фонду, закупаючи об'єкти державного цінового регулювання у малих та середніх сільськогосподарських виробників.

Серед державних публічних акціонерних товариств варто виділити також діяльність Державного експортно-імпортного банку України (Укресімбанк), який розробив окремий перелік кредитних продуктів для суб'єктів малого бізнесу, процентні ставки по яких починаються із 10,6 % у євро та 21,5 % у гривнях [8]. Проте, процентні ставки за кредитами є досить високими порівняно із розвиненими країнами. Так, у США для малого бізнесу діють пільгові процентні ставки від 8 % річних. В Україні малим сільськогосподарським підприємствам надаються агрокредити за програмами «Сільгосптехніка», «Інвестиційний» та «Оборотний». Є можливості також отримати кредит на започаткування бізнесу та інші види кредитів. До того ж Укресімбанк реалізує спільні програми кредитування із Світовим банком, Європейським банком реконструкції та розвитку, Європейським інвестиційним банком.

Отже, в Україні існує розгалужена мережа державної інституційної підтримки малого бізнесу, що використовує різноманітні фінансові інструменти. Незважаючи на законодавче закріплення спостерігається недостатнє фінансування їхньої діяльності. До того ж необхідно визначити повноваження для однієї установи, яка б реалізовувала підтримку малого бізнесу, співпрацюючи із іншими державними інститутами, іноземними урядами та фінансово-кредитними установами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва [Електронний ресурс]: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>
2. У 2015 році Україна та Європейський інвестиційний банк планують підписання інвестиційних проектів на загальну суму 1 мільярд євро [Електронний ресурс]: Інформаційне агентство «УНІАН». – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2bf25366-51c5-448f-b59c-8b3b643413f9&title=U2015RotsiUkrainaTavropeiskiiInvestitsiiniBankPlanuiutPidpisanniaInvestitsiiniikhProektivNaZagalnuSumuBlizko1-Miliardavro>

3. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>
4. Economic Ideas Forum: Wilfried Martens Centre for European Studies // Report. - Bratislava, 2014. – 83 p.
5. Про утворення Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу» [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2011 № 1396. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1396-2011-%D0%BF>
6. Про фермерське господарство [Електронний ресурс]: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
7. Про державну підтримку сільського господарства України [Електронний ресурс]: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
8. Процентні ставки про кредитах малому та середньому бізнесу [Електронний ресурс]: Укресім-банк. – Режим доступу: <https://www.eximb.com/ukr/sme/loans/conditions/>

*Т.М. Афонченкова,
кандидат економічних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

Термін "логістика" трактується більшістю дослідників як наука про управління матеріальними потоками від джерела ресурсів до кінцевого споживача з мінімальними витратами, пов'язаними з рухом товарів і потоком інформації, що відноситься до нього [1, с. 2]. З погляду процесу управління складними штучними системами логістика – це наука про керування еколого-соціально-економічними системами за допомогою оптимізації потокових процесів, що відбуваються у цих системах [3].

Метою дослідження даної роботи є використання логістичної концепції управління щодо виробництва електричної енергії складними еколого-соціально-економічними системами.

Основна задача такого управління полягає в забезпеченні максимального пристосування системи до потреб, що змінюються, в електроенергії й підвищенні ефективності системи електропостачання шляхом оптимізації руху потоку електричної енергії.

Загальним завданням логістики в системі електропостачання споживача є постачання продукту «електрична енергія» у необхідній кількості в необхідний момент часу в потрібне місце з витратами, адекватними екологічно й соціально стійкому економічному розвитку споживача, які забезпечують у сучасних умовах господарської діяльності максимальний економічний ефект.

Розглядаючи систему електропостачання з позиції логістики, розумніше конкретизувати наступні завдання:

- забезпечення оптимального руху й використання потоків обмежених ресурсів у системі електропостачання;
- розробка й впровадження ефективної системи регулювання й контролю потоків застосовуваних обмежених ресурсів, що забезпечують високу надійність та якість електропостачання споживачеві;
- скорочення тривалості логістичного циклу споживача в ланцюзі «закупівлі» – «транспортування ресурсів» – «складування» – «генерація енергії» – «транспортування електроенергії», тому що в електроенергетиці вироблена енергія відразу й споживається;
- створення оптимальних запасів матеріальних ресурсів і виробленої електроенергії (готової продукції).

При розгляді руху і використання ресурсів, застосовуваних при створенні й експлуатації значеної системи, вихідним є енергетичний потік. Структура будь-якого потоку являє собою взає-

модію трьох складових: «речовини», «енергії» й «інформації». Вид потоку визначається тільки тим, яка із трьох субстанцій піддається керуванню. У випадку енергетичного потоку керованим компонентом є потік енергетичного ресурсу, що перетворюється в потік електричної енергії під впливом інформаційного потоку системи керування та матеріального потоку основних і оборотних фондів. Енергетичний потік забезпечує функціонування всіх виробничих та обслуговуючих систем споживача. Тому з погляду ефективності роботи господарюючого суб'єкта представляється важливим дослідження цього виду потоків.

Підвищення ефективності функціонування господарюючих суб'єктів логістика зв'язує з оптимізацією потокових процесів. Основою керування потоками є системний підхід, що дозволяє розглянути досліджуваній об'єкт як комплекс взаємозалежних підсистем, об'єднаних загальною метою, розкрити його інтегративні властивості, внутрішні й зовнішні зв'язки [4].

Будь-яка система керування еколого-соціально-економічною системою принципово організована за схемою, у якій присутні основні зв'язки між суб'єктом й об'єктом керування, а також зв'язки з іншими системами керування по вертикалі та горизонталі в рамках ієрархічної структури керування і кооперації. У силу специфічності функцій, виконуваних конкретною еколого-соціально-економічною системою, її система керування формує певну структуру зв'язків, що характеризують відносини керування.

Структура керування є відображенням функціонування цих зв'язків, характер і форма яких опосередковані специфікою системи.

Підприємства електроенергетичного комплексу об'єктивно функціонують як логістичні системи (ЛС), т. я. у них циркулюють потоки електроенергії (рис.1).

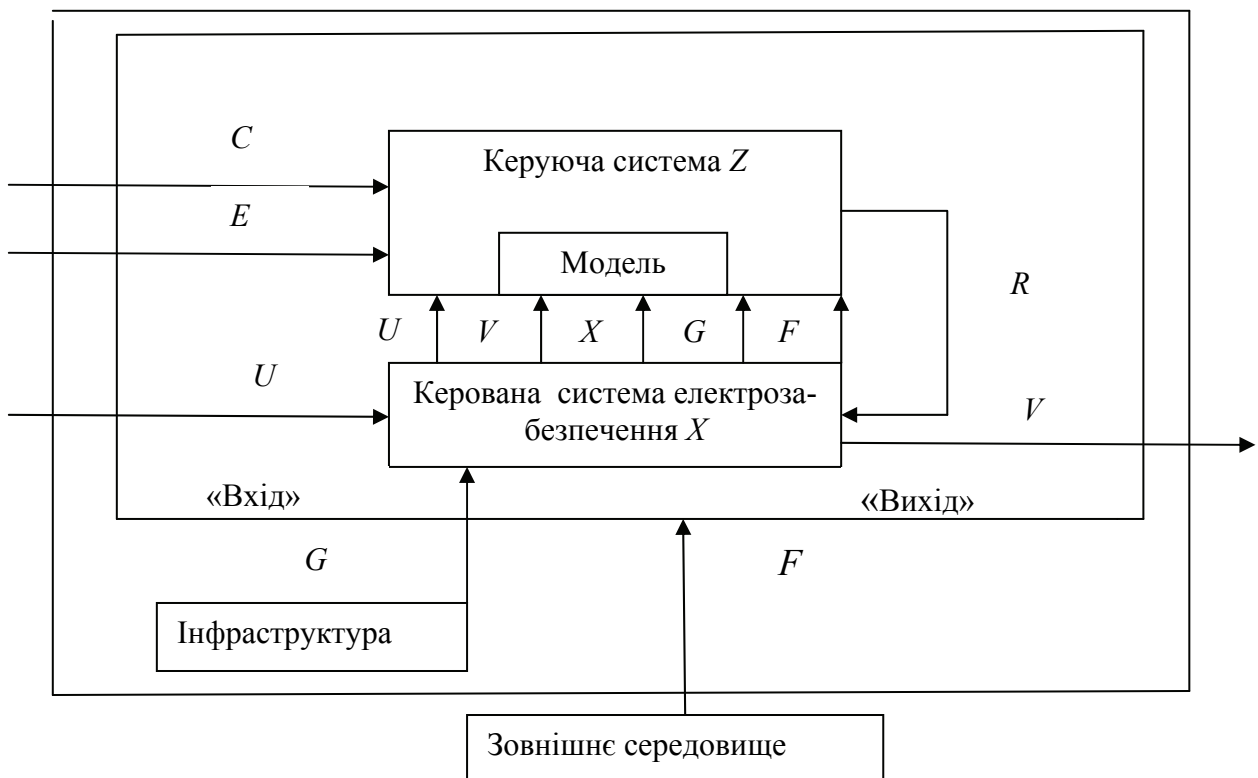


Рис. 1. Логістична система електроенергетичного підприємства

Керована та керуюча системи будь-якого підприємства або організації характеризуються визначеного виду інформацією.

Для керованої системи підприємства електроенергетичного комплексу характерна наступна інформація:

U - «вхід» системі, тобто потік електроенергії на дане підприємство – ланцюг логістичної системи (ЛЛС); V - «вихід» системи, тобто потоки електроенергії, що виходять, спрямовані на наступ-

не підприємство логістичного ланцюга, а для останньої ланки, тобто для споживачів, - грошові кошти або сплата за спожиту електроенергію; X - внутрішній стан системи, являє собою внутрішньооб'єктні потоки, тобто внутрішньооб'єктні мережі з установленим електричним обладнанням, машинами, приборами, режимами їх робот и т.п.; G - інфраструктурна підтримка електроенергетики даного підприємства; F - вплив зовнішнього середовища (кліматичних, географічних та ін. факторів), у тому числі органів держінспекції та нагляду.

У свою чергу, для керуючої системи характерними є:

C - обмеження, тобто обмеження у фінансових коштах, виробничих потужностях та пропускної здатності електромереж, вимогах до якості електроенергії, що поставляється, згідно ЄСКД, до кваліфікації персоналу та ін.;

E - показники ефективності діяльності підприємства, як господарюючого суб'єкту електроенергетичного комплексу (витрати, виручка, прибуток, рентабельність, електроенергоємність, собівартість електроенергії та ін.); R - управлінські рішення, що приймаються, у формі керуючих впливів на процес електропостачання.

Інформація (I), що характеризує керовану систему, у кожний момент часу (t) в упорядкованому виді поступає у керуючі систему:

$$I = (U, V, X, G, F, t) \quad (1)$$

У систему поступає також інформація про обмеження, що існують, (C) та показниках ефективності (E), на основі чого приймаються управлінські рішення (Z). Потім ці рішення перетворюються в конкретні управлінські впливи (R) на керовану систему:

$$\rightarrow Z \quad R = f(I, C, E, t) \quad (2)$$

У загальному вигляді керуючі впливи – це режими електропостачання, що встановлюються у залежності від конкретних факторів.

З погляду логістичної теорії [3] ефективність функціонування складної штучної системи визначається відношенням фактичного ефекту до оптимального ефекту:

$$K_{ef} = \frac{P_{\phi}}{P_o}, \quad (3)$$

де P_{ϕ} – фактичний ефект; P_o – оптимальний ефект.

Оптимальний ефект P_o визначається сумою оптимального ефекту на одиницю продукції, що одержується від оптимізації руху логістичних потоків й оптимального ефекту на одиницю продукції, що одержується від оптимізації використання логістичних потоків:

$$P_o = P_{op} + P_{oe}, \quad (4)$$

де P_{op} – оптимізація руху логістичних потоків; P_{oe} – оптимізація використання логістичних потоків.

Якщо оптимізувати логістичні потоки на стадії проектування різних варіантів побудови системи електропостачання, можна порівняти найбільш ефективні альтернативи, засновані на різних технологіях руху енергетичних потоків. Величина оптимальних витрат руху електроенергії знаходиться рішенням функції:

$$B_P(N_{EC}) \rightarrow \min \quad (5)$$

де $B_P(N_{EC})$ – оптимальні витрати руху електроенергії, що отримана від енергосистеми.

Витрати руху енергетичного потоку являють собою витрати на виробництво електроенергії, що виробляється енергосистемою. Основним завданням керування системою електропостачання в процесі її функціонування є зниження витрат на виробництво електроенергії. Оптимальні витрати використання потоку електроенергії визначаються з умови мінімуму функції:

$$B_B(N_{EC}) \rightarrow \min \quad (6)$$

Центральне місце у ЛС займає визначена модель, як відображення керованого процесу [5]. За допомогою моделі приймаються управлінські рішення. На практиці, як і в теорії, ефективність управлінських рішень залежить від наступних факторів: кваліфікації управлінського персоналу (Q), наявності сучасної та достовірної інформації, моделі, що використовується (M), та її адекватності (а), тоді:

$$Z = f(Q, I, M, a) \quad (7)$$

В ЛС менеджмент виробляє керуючі впливи (R), що спрямовані на здійснення енергопостачання споживачів та завершуються отриманням грошових коштів за сплату спожитої енергії. Головна задача складається у доведенні керуючих впливів до реальних учасників керованих процесів виробітку електроенергії та електрозабезпечення споживачів.

Інформація, що надходить, перетворена та змодельована менеджментом за допомогою відповідних алгоритмів, необхідна для виробітку й прийняття ефективного оптимального рішення. Оптимальним рішенням є екстремум (extr.) - максимум або мінімум показників ефективності - E (рис. 1).

Таким чином, в ЛС у якості цільової функції виступає вектор E - показники ефективності, умовами або обмеженнями становляться вектор L та «вихід» всієї системи. Тоді модель оптимізації має наступний вид:

цільова функція - $E = extr$, за умов: 1) $V = V_0$, 2) $\theta < L < L_0$, де V_0 - потрібний «вихід» системи, яким є надійне й високоякісне забезпечення споживача електроенергією [6].

Широке застосування логістичних методів управління в електроенергетиці може принести позитивні результати тільки за умови комплексного підходу, тобто при регулюванні логістичних процесів на макро- (державному) та мікро-(постачальник – споживач) рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Логистика : учеб. пособие [под ред. Б. А. Аникина]. – М. : ИНФРА-М, 2002.
2. Сидоров И. И. Логистическая концепция управления предприятием / И. И. Сидоров. – СПб. : ДНТП общества «Знание», ИВЭСЭП, 2001.
3. Уваров С. А. Метод анализа в логистическом менеджменте / С. А. Уваров // Логистика: современные тенденции развития: III Международная научно-практическая конференция (22, 23 апреля 2003) : тезисы докладов. – СПб. : СПб ГИЭУ, 2004.
4. Афонченкова Т. Н., Масенко Б. П. Совершенствование логистической деятельности в системе электроснабжения : материалы X Международной научно-практической конференции «Человек, культура, техника в новом тысячелетии». – Харків: Национальный аэрокосмический ун-т им. Н.Е. Жуковского, 2009.
5. Новиков Д. Т., Гарнов А. П. Логистические системы: их значение и эффективность / Д. Т. Новиков, А. П. Гарнов // Логистика и бизнес. – М. : Брандес, 1997.
6. Афонченкова Т. М., Благодатный В. I., Масенко Б. П. Логистический менеджмент как управляющая система на предприятиях электроэнергетики // МУБПП. – Бизнес-Навигатор. – 2010. – № 21. – С. 137–142

В.А. Бабенко,

старший викладач,

Національний університет «Одеська юридична академія»,

м. Одеса, Україна

СЕРЕДНІЙ КЛАС ЯК РУШІЙНА СИЛА ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Відомо, що у більшості країн з розвинутою економікою чисельність середнього класу дорівнює близько 60 % населення. Середній клас виступає в них як основний платник податків та формує державний та місцеві бюджети, визначає споживчу поведінку населення і параметри внутрішнього ринку, через накопичення та участь у різноманітних системах страхування забезпечує інвестиційний потенціал, завдяки домінуванню в громадських і політичних організаціях визначає поведінку електорату та моральні стандарти суспільства, через участь і у виборчому процесі виконує функції носія демократії та політичних свобод [1, с. 13]. Середньому класу належить основна питома вага доходів країни. Отже, традиційно середній клас вважався важливою опорою соціальної стабільності і порядку в державі, носієм моральних стандартів, соціальною основою громадського суспільства, без якого неможлива правова держава.

Перехід до постіндустріальної економіки висвітлює ще одну важливу роль середнього класу як рушійної сили інноваційного процесу. Фактично середній клас уособлює персоніфікований інтелектуальний капітал нації – кваліфікованих фахівців, що займаються розумовою діяльністю й виробляють найрізноманітніші послуги.

Сутність інноваційного внеску середнього класу в розвиток суспільства полягає у становленні особистості, орієнтованої на індивідуальну самостійність, на вільну самовизначеність у соціальному просторі, на відповідальність за власну долю [2, с. 26]. Дослідження показали, що найістотніше на представників середнього класу задля застосування новацій у професійній діяльності впливають такі фактори: інтерес до нового (58 %), можливість економії часу (45 %), прагнення до професійного та інтелектуального зростання (43 %) [3, с. 63]. Це характеризує середній клас як генератора інноваційного розвитку країни.

На жаль, середній клас в Україні перебуває в стадії формування. Традиційні фактори, що беруться за основу для оцінки середнього класу, включають матеріальний та майновий стан, професійний статус, рівень освіти, активну громадянську позицію.

Важливою особливістю формування середнього класу в Україні є те, що його соціальною основою, на відміну від західноєвропейських країн, є не власники, а фахівці – наймані працівники, попит на яких зростає в умовах інноваційної моделі економічного розвитку. Це, передусім, кваліфіковані працівники, так звані «білі» та «сині» «комірці». Причини цього обумовлені специфікою економічного розвитку нашої держави: власники як чисельна соціальна верства ще не сформувалися, тоді як домінування найманих працівників відбувалося внаслідок тривалого функціонування моделі експертно-орієнтованої економіки, що здатна бути конкурентоспроможною на зовнішніх ринках переважно за рахунок дешевої робочої сили.

На думку фахівців, феномен «середнього класу» в Україні позбавлений базових матеріальних ознак: внаслідок складної економічної ситуації людей з гідним рівнем достатку, що вважаються в усіх розвинених країнах рушієм політичного й економічного життя, у нас залишилося лише 10–12 %. Проблема становлення середнього класу в Україні полягає в тому, що сюди не потрапляють масові прошарки інтелігенції – працівники науки, культури освіти, медицини, котрі на Заході становлять його значну частину. Причини такої ситуації криються в неефективній системі бюджетного фінансування соціальної сфери. Розмір оплати праці жодним чином не відповідає освітньо-кваліфікаційному рівню, складності та соціальній значущості виконуваної роботи. Найбільше ця неадекватність виявляється у сферах освіти та охорони здоров'я, які мають ключове значення для розвитку людського капіталу. Працівники цих галузей за кордоном належать до середнього класу. В Україні внаслідок того, що переважна більшість з них працює в бюджетних закладах, їхня заробітна плата дуже низька: в освітян вона на чверть, а в медиків – на третину нижча від середньої в економіці [4, с. 5]. Зрозуміло, що такий рівень оплати праці не стимулює до творчого ставлення, впровадження інновацій, а навпаки, примушує людей до виживання, підштовхує до переходу у неформальний сектор економіки. Характерним є той факт, що зростання в неформальному секторі не припинялося навіть за часів економічного зростання. Нині до цього сектора залучено 22,3 % зайнятого населення [4].

Політика сприяння створенню середнього класу в Україні має спиратися на підтримку працюючого населення, забезпечення зростання зарплатні, захист інтелектуальної власності та зміцнення на цих засадах становища висококваліфікованої робочої сили. Натомість в Україні відбувається зниження рівня соціальних стандартів: замість запланованого підвищення прожиткового мінімуму на працездатну особу протягом 2014 р. до 1256 грн., цей показник був зафіксований на рівні 1176 грн.; замість запланованого підвищення розміру мінімальної заробітної плати до 1301 грн., її розмір зафіксовано на рівні 1218 грн. [5, с. 63].

В Україні спостерігається тенденція зниження питомої ваги заробітної плати в структурі загальних грошових доходів населення: 70,9 % в 1990 р., 47,7 % у 2000 р., 42,1 % у 2005 р., 41,7 % у 2010 р., 33,7 % у 2014 р., майже зрівнявшись з часткою соціальних допомог – 38,5 %, що суперечить економічній доцільності. Для порівняння: відповідний показник у розвинених країнах становить 69 % у Японії, 65 % у Великобританії, 64 % у Німеччині, 58 % у Франції, 52 % в Італії [6].

У 2014 р. 30,7 % населення України мали середньодушовий грошовий дохід, нижчий за прожитковий мінімум.

Починаючи з 2011 р., в Україні скорочується бюджетне фінансування освіти. Хоча законодавство передбачає бюджетні асигнування освіти в обсязі, не меншому 10 % ВВП, видатки на освіту в 2012 р. становили 5,3 % ВВП, 2013–2014 рр. – 6,4 % ВВП (для порівняння у 2010 р. – 7,4 % ВВП). В 2012 р. Україна посіла 54-е місце в рейтингу країн за рівнем витрат на освіту «World Development Indicators», складеному Світовим банком. Для порівняння: Ісландія витрачає 7,8 % ВВП, Швеція – 7,3 %, Фінляндія – 6,8 %, Нідерланди – 5,9 %, США – 5,4 %, Німеччина – 4,6 %, Японія – 3,8 % ВВП

за значно більшого розміру валового внутрішнього продукту. Норматив витрат на одного учня у 2014 р. в Україні встановлено у розмірі 8 тис. 807 грн. на рік, тоді як в країнах ЄС він складає близько 8 тис. євро [7].

Чітко визначений тренд на зменшення питомої ваги мають видатки бюджету на загальну середню та вищу освіту, частка яких з 2007 р. скоротилася відповідно на 0,6 % та 3,0 %.

Взагалі зникли з бюджету статті видатків на позашкільну освіту та оздоровлення, поглиблену освіту з фізики і математики, спорту у спеціалізованих школах-інтернатах. Залишилося тільки 8 млн. грн. на освіту у школах соціальної реабілітації (зі 112 млн. грн.).

За розрахунками європейських країн, співвідношення величини витрат на освіту та економічного ефекту від неї дорівнює 1:4, а продуктивність праці фахівця з вищою освітою в 10–11 разів перевищує витрати на його підготовку [8, с. 32].

Вивчаючи зв'язок між освітою та економічним зростанням у 25 великих країнах світу, американський фахівець у галузі економічної історії Істерлін обґрунтував висновок про те, що сучасне економічне зростання зумовлене переважно потенційними знаннями населення і його мотиваціями, в основі яких лежить освіта [9, с. 107].

Співробітники Нідерландського інституту економіки розраховували, що в 23 різних за рівнем економічного розвитку країнах кожні 1,038 % проросту в структурі робочої сили працівників з вищою освітою і 0,65 % приросту працівників із середньою освітою приводили до збільшення на 1 % національного доходу. За даними Т. Шульца, розвиток системи освіти в США за період 1929–1957 рр. забезпечив приріст НД на 21 % при нормі віддачі 11 %. У період 1970–1985 рр. внесок освіти в щорічне економічне зростання у ФНР становив 2 %, в Японії – 3,3 %, в Нідерландах – 5 %, Франції – 6 %, Італії – 7 %, Великобританії – 12 %, в Аргентині – 16,5 % [10, с. 121–122].

Україна традиційно пишається високим рівнем освіти громадян, доброю підготовкою кадрів, не зважаючи на те, що середній вік працівників сфери матеріального виробництва в Україні становить 55 років, отже, виробництво експлуатує трудовий потенціал, створений, здебільшого, ще за радянських часів. Частка робітників високої кваліфікації з них не перевищує 10 %, в той час як, наприклад, у Німеччині вона становить 56 %, у США – 43 % [11].

Працівники в Україні підвищують кваліфікацію в середньому раз на 13–15 років, в той час як у розвинених країнах – раз на 3–5 років. За умови збереження зазначених тенденцій у 2015 р. потреба національного ринку праці в кваліфікованих кадрах задовольнятиметься лише на 35–40 % [12].

На законодавчому рівні закріплено, що в Україні на фінансування науки має спрямовуватися не менше 1,7 % ВВП. Тим не менш, починаючи з 1991 р. рівень державних видатків на науку жодного разу не перевищував 0,4 % ВВП: у 1991 р. – 0,29 % ВВП, 1998 р. – 0,35 %, 2000 р. – 0,37 %, 2005 р. – 0,39 % ВВП, 2010 р. – 0,34 %, 2011 р. – 0,29 %, 2014 р. – 0,27 % ВВП. Доречі, в 2014 р. рівень фінансування був найнижчим за всю історію незалежності України. Негативна тенденція простежується і в позабюджетному (приватному) фінансуванні науки: у 1991 р. – 2,15 ВВП, в 1998 р. – 0,86 %, 2000 р. – 0,34 %, 2005 р. – 0,78 %, 2010 р. – 0,48 %, 2011 р. – 0,44 % [13].

Фінансування НАН України на 2015 р. скоротилось на 119,7 млн. грн., що становить 5 % порівняно з минулим роком. Втім, для традиційно низьких витрат на академічну науку навіть 5 % скорочення стане дуже відчутним.

У світовому рейтингу держав за рівнем витрат на НДДКР за 2012 р. Україна зайняла 36-е місце (всього в рейтинг було включено 91 країна) з рівнем видатків 0,86 % ВВП (враховані як державні, так і приватні видатки). Передові позиції у даному рейтингу займають: Ізраїль (4,4 % ВВП), Фінляндія (3,88 % ВВП), Південна Корея (3,74 % ВВП), Швеція (3,4 % ВВП), Японія (3,36 % ВВП), Данія (3,06 % ВВП), Швейцарія (2,99 % ВВП), США (2,9 % ВВП), Німеччина (2,82 % ВВП). Росія посідає 32-е місце із рівнем видатків 1,16 % ВВП [13].

Наведені дані свідчать про те, що наука в нашій державі, на жаль, не посідає належного їй, пріоритетного місця, лише на папері розглядається як стратегічна складова соціально-економічного розвитку держави. Як наслідок, за роки незалежності в Україні в 3,5 рази зменшилась кількість дослідників в галузі технічних наук; в 14,3 рази знизилось освоєння нових видів техніки; в 5 разів впала частка інноваційно-активних підприємств (з 56 % до 11,2 %); приріст ВВП за рахунок впровадження нових технологій складає 0,7 %, тоді як в розвинутих країнах цей показник досягає 60–90 %; в 3,3 рази зменшилась кількість працівників в інноваційній сфері. У світовому рейтингу конкурентоздатності Україна посідає 89-е місце (загальна кількість держав – 142), а в інноваційному рейтингу – 74-е місце. За якістю нормативно-правового забезпечення та по відношенню політиків до проблем науки та інноваційного розвитку наша держава зайняла 101-ше місце [14].

Бюджетне фінансування охорони здоров'я в Україні на 2015 р. передбачене в обсязі 51,2 млрд. грн., що на 4,4 млрд. грн., або на 8 % менше планового показника минулого року.

Державні кошти, надані МОЗ України на 2015 р., на 2752,8 млн. грн. (73,6%) менше показника 2014 р.

За даними Прес-служби МОЗ, на надання спеціалізованої та високоспеціалізованої медичної допомоги на 2015 р. передбачено 68 % від потреби, в тому числі, на функціонування 18 клінік вищих навчальних закладів та наукових установ МОЗ із потужністю 2,9 тис. ліжок для надання високоспеціалізованої допомоги населення із запровадженням у практику лікування нових наукових розробок спрямують 489,6 млн. грн. при потребі 1816,6 млн. грн. [15].

Видатки на охорону здоров'я мають становити від 5 % (мінімальний рівень, рекомендований ВООЗ) до 10 % ВВП (рівень розвинених країн). За даними звіту ВООЗ за 2010 р., найбільший рівень видатків на охорону здоров'я на душу населення спостерігався в Північній Америці та Західній Європі. Зокрема державні і приватні витрати на охорону здоров'я становили в США 15,7 % ВВП, Франції – 11 %, Швейцарії – 10,8 %, Німеччині – 10,4 %, Канади – 10,1 %, Португалії – 10 %, Швеції – 9,1 %, Великобританії – 8,4 %, Японії – 8 % ВВП. В Україні даний показник знаходився на рівні 6,9 % ВВП. При цьому частка державних витрат в структурі фінансування охорони здоров'я в Україні є значно нижчою порівняно з іншими країнами. Співвідношення державних та приватних видатків серед усіх видатків на охорону здоров'я в Україні становить 48,9 % та 51,1 %, тоді як в Великобританії та Швеції – 81,7 % та 18,3 %, в Японії 81,3 % та 18,7 %, Франції – 79 % та 21 %, в Німеччині – 76,9 % та 23,1 % [5].

ВООЗ доводить існування залежності між обсягом загальних видатків на охорону здоров'я та очікуваною тривалістю життя. Із збільшенням фінансування охорони здоров'я очікувана тривалість життя зростає, і навпаки, в країнах, де видатки на охорону здоров'я становили менше 100 дол. США на душу населення (понад однієї четвертої частини світу) в трьох з чотирьох цих держав очікувана тривалість життя становила 60 років чи менше. На фоні загрозливої демографічної ситуації в Україні та низьких показників здоров'я населення такі дані потребують особливої уваги і негайних заходів з боку держави.

Середній клас в країнах Заходу поповнюється за рахунок підприємців, передусім, представників малого бізнесу. Натомість в Україні розвитку підприємства перешкоджають чимало чинників, найважливішим з яких залишається податковий тиск. Зауважимо, що сучасна українська податкова система, незважаючи на певні позитивні зрушення після ухвалення Податкового кодексу залишається однією з найскладніших і найменш ефективних не тільки серед країн європейського регіону, а й у глобальному порівнянні, що регулярно підтверджують міжнародні звіти та рейтинги, дослідження вітчизняних економістів, а також оцінки інвесторів, які працюють в Україні. У рейтингу податкових систем Paying Taxes 2010, підготовленому Світовим банком спільно з «Price Waterhouse Coopers», Україна посіла 181 місце серед 183 досліджуваних країн. За даними дослідження, середньостатистичне підприємство протягом року сплачує 147 податків та платежів, що є найгіршим показником у світі (183 місце). Для порівняння: в Росії кількість платежів становить 11, Польщі – 40, Чехії – 12, Білорусії – 107, Грузії – 18, США – 10, Франції – 7, Китаї – 7. Більшість податків і внесків (96) в пов'язана з оподаткуванням праці [16, с. 4]. (Звідси стає зрозумілим, чому підприємці переходять в «тінь»). На виконання обов'язкових податкових процедур, таких як ведення податкового обліку, підготовка й подання звітності, сплата податків та інших платежів, вітчизняні підприємці щорічно витрачають 736 робочих годин (175 місце). Для порівняння: у Росії витрати на аналогічні заходи становлять 320 годин, Польщі – 395, Чехії – 613, Грузії – 387, США – 187, Франції – 132, Китаї – 504, Білорусії – 900 [16, с. 4].

Фактично існуючі умови підштовхують підприємців не до розробки і впровадження інновацій, а до пошуків ефективних тіньових схем. І знову втрачається ще одна складова формування середнього класу.

Однією з атрибутивних ознак середнього класу є високий рівень громадянської активності, яка виявляється у різноманітних формах – від участі у виборах представницьких органів влади та органів місцевого самоврядування до самодіяльного об'єднання з метою досягнення тих чи інших суспільно значимих цілей або захисту порушених прав і свобод людини і громадянина. Саме в якості суб'єкта громадянської активності середній клас розглядається як соціальна основа громадянського суспільства. За оцінками соціологічних досліджень, громадянська свідомість в Україні дещо зросла: громадянську активність як таку, що обов'язково має бути притаманна представнику середнього класу, у 2013 р. відзначили 64,1 % опитаних проти 56,8 % у 2008 р., прихильність до демократичних

цінностей – 57,2 % проти 49,6 % відповідно. Втім, за досить високої оцінки важливості громадянської активності, власну участь в громадянській діяльності засвідчили лише 11,6 % респондентів. Примітною особливістю є те, що в середовищі громадян, які «не мають потреби» у громадській діяльності (44,8 %) , відсутнє розуміння суспільно-корисної та значимої суті такої діяльності, усвідомлення того, що захистити власні інтереси і права, життя, здоров'я і добробут можна лише в суспільстві, де ці інтереси і права захищені загалом [17, с. 37].

Низька громадянська активність українського середнього класу виявляється і в членстві громадян у різних об'єднаннях: якщо в Україні на 10 тис. населення існує 11 зареєстрованих організацій, то, наприклад, в Естонії – 201 організація, а в Хорватії – 85 [18, с. 87].

Отже, в Україні населення, яке б мало усі класичні ознаки середнього класу, характерні для західного суспільства, небагато – не більше 17 %. Водночас, як видно з вищевикладеного, наразі відсутності і умови формування середнього класу. Фактично процес становлення середнього класу в Україні як носія інновацій перебуває під загрозою і потребує дієвих заходів комплексного характеру з боку держави, зокрема: переорієнтації політики на підвищення соціального захисту працюючих та мотивації до якісної, творчої праці; формування конкурентоспроможної найманної робочої сили; сприяння розвитку та самореалізації власного інтелектуального професійного потенціалу; сприяння формуванню прошарку власників та забезпечення балансу економічних інтересів держави та власників майнового та інтелектуального капіталів. Запровадження трьох або чотирьохкратного зростання грошового доходу в середньому на особу за рахунок перегляду соціальних стандартів, вибору оптимальних напрямів бюджетного забезпечення соціальної сфери відповідно до визначених суспільством пріоритетів, збалансованості та децентралізації бюджетної системи, суворого контролю за цільовим використанням державних коштів, залучення позабюджетних джерел фінансування відкрило би шлях до зміни ціннісних орієнтирів економічно активного населення на пріоритети високопродуктивної праці, самореалізації, підвищення кваліфікації, відповідальності за кінцеві результати, розвитку корпоративної етики. Щоб більшість населення України змогла ідентифікувати себе із середнім класом, необхідна кардинальна зміна податкової системи, створення умов для формування інституту власності та підприємництва шляхом проведення адміністративно-територіальної реформи та реформи місцевого самоврядування.

Особливу увагу слід звернути на вітчизняну науку, яка в усьому світі є локомотивом соціально-економічного розвитку. Фінансування НДДКР слід підвищити до передбачено національним законодавством рівня, а в подальшому – до європейського (3 % ВВП). Видатки бюджету на наукову та науково-технічну діяльність повинні стати захищеними статтями бюджету. Також щорічно у Законі «Про державний бюджет» слід передбачати окремою бюджетною програмою витрати на фінансову підтримку перспективних інноваційних проєктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саввов А. І. Економічні засади та державні механізми сприяння становленню середнього класу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : 08.02.03 / А. І. Саввов. – К., 2005. – 18с.
2. Антошкіна Л. Середній клас: соціальний статус та економічні чинники його становлення і розвитку в Україні / Л. Антошкіна // Україна : аспекти праці. – 2005. – № 6. – С. 24–27.
3. Близько В., Яценко Л. Інтелектуальний потенціал середнього класу в контексті європейської інтеграції України / В. Близнюк, Л. Яценко // Україна – НАТО. – 2009. – №3. – С. 58–67
4. Ткаченко Л. Середній клас та ринок праці / Л. Ткаченко // Праця і зарплата. – 2009. – № 8. – С. 4–5.
5. Огінська А. Ю. Роль видатків бюджету на соціальний захист у реалізації соціальної політики держави / А. Ю. Огінська // Наука і економіка. – 2014. – № 2. – С. 58–73.
6. Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості за 9 місяців 2014р. [Електронний ресурс] / Стат. – аналіз збірник. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list/category?cat_id=30543
7. Рейтинг стран мира по уровню расходов на образование [Електронний ресурс] / Expenditure on Education. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/ratings/expenditure-on-education/info>
8. Вахович І. С. Фінансове забезпечення вищої освіти: методологія та механізми реалізації в умовах формування соціально-орієнтованої ринкової економіки : [монографія] / І. С. Вахович. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2010. – 288с.
9. Длугопольський О. В. Суспільний вектор економіки і публічні фінанси в епоху глобальних трансформацій : [монографія] / О. В. Длугопольський. – Тернопіль : Економічна Думка, ТНЕУ, 2011. – 632 с.
10. Грішнова О. А. Людський капітал : формування в системі освіти і професійної підготовки : [монографія] / О. А. Грішнова. – К. : Товариство «Знання», КОО, 2001. – 254с.
11. Економічна активність населення України в 2013 р. : стат. збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 197 с.

12. Рожко В. І. Безробіття в Україні як показник соціального розвитку країни / В. І. Рожко // Вісник НТУ «ХПУ». Серія : Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Х. : НТУ «ХПУ». – 2013. – № 20 (993). – С. 70–76.
13. Рейтинг стран мира по уровню расходов на НИОКР [Електронний ресурс] / Research and Development Expenditure. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/ratings/research-and-development-expenditure/info>
14. Мазур А. О. Наука Украины : цифры, факты и проблемы [Електронний ресурс] / А. О. Мазур. – Режим доступу : http://www.kharkov.ua/upload/life/-/nauka_ukrainy.pdf
15. Прес-центр Колегії МОЗ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20141017_g.html
16. Пріоритети реформування податкової політики України як перейти від фіскалізму до стимулювання ділової активності? / за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСВ. – 2010. – С. 4.
17. Шангіна Л. Громадянська активність українського середнього класу / Л. Шангіна // Національна безпека і оборона. – 2008. – № 7 (101). – С. 30–45.
18. Дмитрук Д. А. Формування середнього класу в сучасній Україні: особливості самоідентифікації та ціннісних орієнтацій / Д. А. Дмитрук // Вісник Харківського Національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 948. – С. 81–89.

Я.В. Белінська,

доктор економічних наук, професор

С.В. Кандиба,

викладач,

Національний університет Державної податкової служби України,

м. Київ, Україна

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ СТВОРЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ІНВАЛІДІВ

За даними Міжнародної організації праці в усьому світі ті чи інші можливості обмежені приблизно у 650 млн. людей, або у кожної десятої людини [1]. Із них приблизно 470 млн. осіб перебуває у працездатному віці. Однак ця соціальна група суспільства, на відміну від інших людей, найчастіше характеризується високим рівнем бідності та безробіття. Виключення їх з ринку праці вартує світовій економіці 1,37–1,94 трлн. дол. США щорічних втрат світового ВВП). Таким чином, забезпечення інвалідів і людей із обмеженими можливостями можливістю працювати має велике як соціальне, так і економічне значення.

Для вирішення цієї проблеми Міжнародна організація праці поставила такі основні цілі:

- інваліди повинні мати можливість брати активну участь у економічному житті суспільства;
- інваліди не повинні бути відірваними від суспільства через обмеженість своїх можливостей;
- інвалідам повинні бути створені умови для працевлаштування на відкритому ринку праці [2].

Діяльність щодо забезпечення прав інвалідів на працю у міжнародному масштабі активізувалася завдяки прийнятій Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй у грудні 2006 р. Конвенції про права інвалідів. Реалізація цієї Конвенції полягатиме у забезпеченні особам з інвалідністю права на рівний захист закону та користування ним без будь-якої дискримінації. Україна підписала вищезазначену Конвенцію про права інвалідів та Факультативний протокол до неї у вересні 2008 року, що наближає Україну до міжнародних стандартів у сфері дотримання прав інвалідів [3].

В Конституції України право інвалідів на працю не задекларовано, а надається їм поряд з усіма громадянами України, підкреслюючи тим самим їх рівноправність [4]. Це право гарантовано Кодексом законів про працю України [5], Законами України «Про зайнятість населення» [6], «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [7], «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [8] та іншими законами, які не тільки декларують право на працю осіб з інвалідністю, але й передбачають механізм його реалізації, визначають комплекс заходів, спрямованих на вирішення проблем трудової зайнятості інвалідів.

Основними складовими процесу забезпечення зайнятості інвалідів є їх професійна реабілітація, професійна підготовка та працевлаштування. В Україні на сьогодні передбачено такі варіанти зайнятості інвалідів:

- відкрита (конкурентна) зайнятість – зайнятість на відкритому ринку праці, робочі місця на якому відкриті і для осіб, які не мають інвалідності, і для осіб з інвалідністю;
- захищена зайнятість – зайнятість на спеціалізованих підприємствах, заснованих громадськими організаціями інвалідів, мета яких – надання можливості інвалідам займатися корисною діяльністю і готувати їх, наскільки це можливо, до роботи на відкритому ринку праці;
- зайнятість на соціально-економічних підприємствах з транзитними та постійними робочими місцями, які створені на базі міжрегіональних центрів професійної реабілітації інвалідів, та зайнятість у виробничих майстернях.

У державній політиці України щодо зайнятості інвалідів важлива роль відведена створенню робочих місць шляхом підтримки громадських організацій інвалідів (далі – ГОІ) та їх підприємств [9]. Останні мають переваги при розміщенні державного замовлення, фінансову допомогу, цільові позики, дотації для створення робочих місць, "земельні" пільги. Так, стаття 14 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» передбачає державне замовлення на продукцію підприємств інвалідів, а стаття 14–1 гарантує право підприємств та організацій інвалідів на податкові пільги.

Разом з тим, обмеження, які накладаються на підприємства громадських організацій інвалідів (в частині обов'язкової наявності рішення Комісії з питань діяльності підприємств та організацій громадських організацій інвалідів (ГОІ) для виділення підприємствам цільової позики чи фінансової допомоги на створення робочих місць для інвалідів), свідчать про зміщення акценту в державній політиці щодо працевлаштування інвалідів на переважне їх працевлаштування на відкритому ринку праці. Це знижує можливості інвалідів до працевлаштування в умовах високої конкуренції на ринку праці.

Створення та функціонування підприємств (ГОІ) спроможне забезпечити потужний соціально-економічний ефект і на державному рівні, а саме:

- підвищення рівня продуктивності праці за рахунок кращого використання трудових ресурсів суспільства,
- посилення соціального захисту шляхом підтримки інвалідів, які є невід'ємною складовою нашого суспільства;
- підвищення рівня добробуту суспільства;
- підвищення рівня зайнятості;
- стимулювання ефективної конкуренції, оскільки підприємства, засновані ГОІ, спроможні продавати продукцію за нижчими цінами;
- активізація інноваційних і модернізаційних процесів у суспільстві на разі державної підтримки інноваційного напрямку діяльності даних підприємств та надання додаткових пільг щодо використання прибутків на інвестиційно-інноваційні цілі;
- збільшення кількості малих і середніх підприємств, що традиційно складають основу середнього класу суспільства.

Для розширення мережі підприємств, заснованих ГОІ, необхідною умовою є функціонування належним чином зареєстрованих та легалізованих у Міністерстві юстиції України громадських організацій інвалідів. Ці організації мають вміння, знання, досвід з реалізації проектів створення підприємств, а також налагоджені взаємозв'язки у повноважених органах державної та місцевої влади з реалізації проектів створення підприємств. Проте дотепер суспільство належним чином не інформовано про переваги розвитку підприємств, заснованих ГОІ, а органами державної влади не приділяється достатньо уваги вирішенню проблем інвалідів, зокрема у спосіб створення підприємств, заснованих ГОІ. Тому вважаємо за доцільне активізувати діяльність Уряду і Міністерства соціальної політики України у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Люди с ограниченными возможностями в сфере труда: цифры и факты [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ilo.ru/news/200712/DisabilityFactsheetRu.pdf>.
2. Конвенція про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів № 142 від 23. 06. 1975 р. Дата ратифікації Українською РСР: 07.03.1979 // Міжнародна організація праці. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці: [в 2 т.]. (1065–1999). – Женева : МБП, 1999. – С. 1025–1048.

3. Від виключення до рівності. Реалізація прав людей з інвалідністю : практичний посібник [для парламентарів щодо Конвенції про права інвалідів та Факультативного протоколу до неї] // Організація Об'єднаних Націй. – Київ. – 2008. – С. 135–136.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>
5. Кодекс законів України про працю України від 10.12.1971 № 332-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
6. Закон України «Про зайнятість населення» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 24, ст. 243 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
7. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 № 875-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
8. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 06.10.2005 № 2961-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
9. Про становище інвалідів в Україні. Національна доповідь / Мінпраці України, Держустанова «Наук-дослід. ін-т соц.-труд. відносин». – К., 2008. – 200 с.

О.О. Брагарник,

здобувач,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса, Україна

ПЕРЕДУМОВИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДТВОРЕННЯ КАПІТАЛУ ПОРТОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Становлення ринкових відносин, поява господарських структур різних форм власності та джерел фінансування, кардинальні зміни амортизаційної, інвестиційної та податкової політики держави – все це робить необхідним розробку нових підходів до організації відтворення капіталу портових підприємств і формування відповідного інституційного середовища.

Успішність здійснення відтворення капіталу портових підприємств визначається, насамперед, наявністю базових інститутів – державних і приватних, формальних і неформальних, економічних, соціальних і політичних, оскільки саме вони визначають характер та ефективність функціонування відтворювальної системи в цілому [1, с. 32]. Інституціональні умови формування відтворювальної системи портової галузі слід сприймати як сукупність правил і механізмів, що примушують суб'єкти господарювання до виконання цих норм [2, с. 83]. Відповідно і регулювання відтворення капіталу портових підприємств повинно спиратися на інституційний підхід через створення адекватного механізму, який можна визначити як сукупність способів регулювання та стимулювання відтворення капіталу, об'єднаних спільною метою, методами і спрямованих на досягнення ефективності.

З точки зору просторової ознаки можна виділити наступні рівні інституційного середовища, в яких розгортається відтворення капіталу:

- макроінституціональне середовище, що регулює відтворення капіталу на рівні національного соціально-економічного простору,

- мікроінституціональне середовище, яке визначає відтворювальну діяльність організацій та їх взаємодію [3].

Формування інституційної структури на макро- і мікрорівнях зумовлюється з урахуванням, по-перше, управління ефективністю формування капітальних цінностей, по-друге, – досягненням економіко-правової збалансованості інтересів і результатів усіх учасників господарської діяльності і, по-третє, – формуванням стійкості поєднання і реалізації державних цілей і підприємницьких завдань [4, с. 96].

Практика показала, що реформування інститутів функціонування підприємств неможливо в рамках окремо взятих суб'єктів. Певні кроки на шляху інституціонального реформування сфери портової діяльності вже зроблено, зокрема ухвалення Закону України «Про морські порти України»

[5] та «Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року» [6] ознаменувало створення правових умови для модернізації системи управління галуззю.

Однак, необхідною є загальнодержавна програма, сполучена з іншими видами державної політики – зовнішньоекономічної, науково-технічної, соціальної та ін. Таким чином, найбільш істотно впливають на формування внутрішнього інституційного середовища підприємства фактори зовнішнього середовища, що безпосередньо пов'язані з регулюючою функцією держави – бюджетна та податкова політика, механізми державного регулювання ринкових відносин, формальні і неформальні правила з регулювання окремих ринків, нормативно-правове середовище. Державне регулювання відтворювальної системи має сконцентруватися на створенні сприятливих умов здійснення відтворення капіталу, які в цілому утворюють комплексний функціональний простір для відтворення капіталу як одного з ключових інструментів вирішення економічних проблем транспортної галузі.

На основі вищесказаного можна сформулювати вимоги до ідеального інституційного середовища відтворення капіталу портових підприємств:

- наявність інститутів, що забезпечують достатню силу регулюючого впливу на економічні відносини, при цьому для забезпечення ефективної роботи підприємств обов'язковою є наявність інститутів мікрорівня;

- інформаційна доступність для учасників трансакцій, що забезпечується на всіх інституційних рівнях;

- адаптивність інституційних середовищ нижчого рівня до змін інституційних середовищ більш високого рівня.

Формування сучасного інституційного середовища створить сприятливі умови для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, подальшої структуризації господарського комплексу. Коли інституційні умови носять системний характер, то це сприяє виникненню синергетичного ефекту. Так, у розвинених країнах інтереси як підприємця, так суспільства і держави виявляються ідентичними, збалансованими, що сприяє активізації підприємницької діяльності. Інституційні умови розвитку підприємництва та відтворення капіталу в Україні ще не представляється можливим охарактеризувати як системні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Росецька Ю.Б. Інституційні засади розвитку конкурентних відносин в економіці України / Ю.Б. Росецька. – Одеса : Пальміра, 2008. – 252 с.
2. Илюхина А.С. Институциональная среда как условие совершенствования экономических отношений в малом бизнесе : дис. кандидата экон. наук: 08.00.01 / А.С. Илюхина. – Кострома, 2007. – 159 с.
3. Шапкин В.В. Институционализм как методология исследования образования / В.В. Шапкин, Н.В. Василенко. – СПб. : РГП им. А.И. Герцена, 2005.
4. Кравченко П.В. Институциональные факторы оптимизации развития морских торговых портов Украины : дис. кандидата экон. наук: 08.00.04 / П.В. Кравченко. – Одесса, 2009. – 196 с.
5. Про морські порти України [Електронний ресурс] : Закон України від 17 трав.2012р. № 4709–VI (редакція від 11 серп. 2013р.). – Режим доступу: www.zakon.gov.ua
6. Про затвердження Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 лип.2013р. № 548–р. – Режим доступу: www.kmu.ua

Н.В. Виноградова,

*кандидат экономических наук,
Национальный институт экономических исследований АНМ и МЭ РМ,
г. Кишинев, Республика Молдова*

КЛАСТЕРЫ ПРЕДПРИЯТИЙ: ЧТО ПРЕПЯТСТВУЕТ ИХ СТАНОВЛЕНИЮ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА?

В мировой экономике кластер считается одной из самых распространенных моделей кооперации экономических агентов, которая оказывает серьезное влияние на повышение эффективности и рост конкурентоспособности предприятий, ускоряет процесс модернизации и улучшения структуры промышленности, стимулирует развитие науки и инновационного процесса, рост инвестиционной привлекательности регионов страны. Создатель кластерной теории М. Портер в своей книге «Конкуренция» (On Competition, 1998) приводил примеры кластеров в США, таких как финансовый кластер в Нью-Йорке, кластер по производству бытовой мебели в Хай-Пойнт, кластер по производству оборудования для гольфа в Карлсбаде и оптики – в Аризоне [3]. Созданная в Европейском Союзе «European Cluster Observatory» выявила около двух тысяч кластеров или региональных агломератов в более чем 40 категориях, в которых трудится около 38 % рабочей силы Европейского Союза.

Анализ зарубежного опыта функционирования кластеров позволяет выделить отличительные характеристики данной формы партнерства предприятий:

- Во-первых, географическая локализация членов кластера.
- Во-вторых, принадлежность к одному или нескольким взаимосвязанным видам деятельности (секторам).
- В-третьих, возможность расширения состава участников. В состав кластера могут входить, помимо предприятий, исследовательские институты, университеты и другие организации, которые, в том числе, приносят в деятельность кластера инновационный компонент.
- В-четвертых, наличие в основе кластерного объединения личных отношений, основанных на доверии и регулярном взаимодействии.

Данные характеристики нашли отражение в определении «кластера», которое было дано в Концепции кластерного развития промышленного сектора Республики Молдова, принятой в 2013 г. [2].

В соответствии с определением, принятым в данной концепции, *кластер* – это объединение взаимосвязанных, расположенных в географической близости предприятий, как правило, принадлежащих одному или нескольким смежным секторам, а также научно-исследовательских институтов, университетов и других организаций, деятельность которых сконцентрирована на инновациях, а их кооперация позволяет повысить конкурентные преимущества предприятий [2].

Принятие Концепции стало логичным продолжением того интереса к теории и практике создания и развития кластеров, который наблюдается в Республике Молдова в течение последних лет.

Так, в 2010 году, Министерство экономики Молдовы участвовало в проекте «Создание и развитие кластеров в Молдове – опыт Чехии», по результатам которого выступило за реализацию концепции кластеров в текстильной промышленности. Проблемам выявления кластеров в текстильной промышленности было посвящено исследование «Разработка моделей регионального развития посредством формирования кластеров» („Elaborarea modelelor de dezvoltare regională prin formarea clusterelor”) (2009), проведенное исследователями Молдавской Экономической Академии; возможность создания кластеров в текстильной промышленности и виноделии также была рассмотрена в отчетах USAID по секторному анализу экономики Молдовы (2009) и оценке ее конкурентоспособности (2004). В 2010 г. исследователями Национального Института Экономических Исследований был выполнен проект «Выявление основных проблем МСП в Республике Молдова и разработка методических материалов для создания и развития кластеров» („Identificarea problemelor principale ale IMM din Moldova și elaborarea materialelor metodice pentru crearea și dezvoltarea clusterelor”), в рамках которого были даны рекомендации по проведению государственной политики развития кластеров с участием МСП в Республике Молдова, разработаны методические материалы, направленные на поддержку создания и развития кластеров.

В 2013–2014 гг. молодые исследователи Национального Института Экономических Исследований Академии наук Молдовы участвовали в исследовательском проекте «Выявление возможно-

стей и препятствий для объединения предприятий в кластеры в Республике Молдова» («Identificarea oportunităților și obstacolelor pentru integrarea întreprinderilor în clustere în Republica Moldova»), финансируемым Академией наук Молдовы (код проекта: 13.819.18.08A) [1]. Для реализации цели, сформулированной в названии проекта, был проведен ряд углубленных полу-структурированных интервью с двумя группами респондентов:

1) с предпринимателями;

2) с представителями организаций, объединяющих предприятия либо оказывающих им услуги (бизнес-ассоциации, инновационные инкубаторы, промышленные парки).

Интервью проводились в 2014 г. в нескольких районах и муниципиях, относящихся к разным регионам развития Республики Молдова. В качестве респондентов выступали директора либо представители администрации предприятий, руководители либо администраторы бизнес-ассоциаций, руководители промышленных парков и инкубаторов. Интервьюерами выступали научные исследователи-участники проекта.

Проведенные интервью показали, что процесс становления кластеров в Республике Молдова находится на начальном этапе и пока не получает должного развития. Было выявлено лишь несколько примеров, когда предприятия, бизнес-ассоциации, другие организации по поддержке бизнеса, высказывавшие готовность стать членами кластера, предпринимали *практические шаги* в этом направлении. Например:

Обсуждение необходимости и возможности создания кластера в сфере легкой промышленности в г. Сорока, которое организовал по собственной инициативе руководитель предприятия по пошиву одежды, участвовавший в интервью, с представителями бизнес-среды, заинтересованными в участии в кластере, а также с представителями Министерства экономики, патронатных ассоциаций, международных проектов (интервью № 3).

Инновационный инкубатор «INNO Center» при Комратском государственном университете выступил инициатором создания инновационно-образовательного кластера, который *«в перспективе должен объединить следующие организации: научно-исследовательские центры развития инноваций Комратского и Кагульского госуниверситетов, бизнес-инкубатор, технопарк «Буджак», филиал Торгово-промышленной палаты и ряд венчурных компаний свободных экономических зон, которые будут являться одновременно заказчиками и своеобразной платформой передачи инноваций»* (интервью № 21).

Подписание соглашения о намерении создать кластер „ELCHIM-Moldova” с участием завода «ТОПАЗ», Агентства по инновациям и трансферу технологий, Университета Академии наук, трех исследовательских институтов Академии наук Молдовы, Технического университета (интервью № 16). Инициатором создания данного кластера выступил завод «ТОПАЗ», обладающий уникальными разработками в сфере технологии электрохимической обработки.

Более широкому процессу становлению кластеров в Республике Молдова препятствует *целый ряд барьеров*. Часть из них удалось выявить в результате проведенных интервью:

- Пассивность основной массы предпринимателей, не желающих кооперироваться. Причиной этого может быть неосознание важности сотрудничества (*«За исключением нескольких позитивных примеров, в целом предприниматели не осознают необходимость и важность кооперации»* (интервью № 1)), неумение и нежелание работать в команде (*«экономические агенты больше полагаются на свои силы, а не на работу в команде»* (интервью № 2), *«Среди членов ассоциации есть лишь несколько инициативных предпринимателей, подавляющее большинство – формальные члены»* (интервью № 12)), недоверие к другим предпринимателям (*«Предприниматели зачастую недоверяют друг другу, являются довольно скрытными и обособленными»* (интервью № 3)).

Часто от респондентов звучало мнение, что недоверие к другим предпринимателям, стремление оградить свой бизнес от вмешательств извне являются частью *„менталитета”* (интервью № 2, 12, 13, 17, 19, 20), который следует понемногу изменять: *«Что касается объединения в кластеры, менталитет молдован отличается от менталитета европейцев. Молдавские предприниматели – индивидуалисты, немногие из них согласны кооперироваться, в основном они недоверчивы, боятся рисковать»* (интервью № 9).

Крупные предприятия также не склонны налаживать сотрудничество с другими предприятиями и организациями. Сотрудничество с такими предприятиями, как правило, ограничивается отношениями «поставщики-клиенты» (интервью № 7). В некоторых случаях крупные предприятия создают малые компании по оказанию услуг, с которыми сами и сотрудничают (например, оказание транспортных услуг – интервью № 8), что может свидетельствовать как об отсутствии предприятий

нужного вида деятельности в данной местности, так и о недоверии менеджеров крупных предприятий к другим предпринимателям.

- Во многих интервью отмечалось отсутствие в местном деловом сообществе местных лидеров (активных предпринимателей, менеджеров, представителей органов публичного управления), способных сплотить вокруг себя других предпринимателей, членов сообщества (интервью № 4, 10, 11).

- Неразвитость инфраструктуры по оказанию услуг предприятиям. Например, существующая у предпринимателей потребность в сотрудничестве с лабораториями, консультационными компаниями остается нереализованной из-за их отсутствия во многих населенных пунктах районов Молдовы (интервью № 4). Основная масса организаций поддержки бизнеса сосредоточена в столице – муниципии Кишинэу.

- Слабая активность предприятий по внедрению инноваций. В качестве препятствия для внедрения инноваций предприниматели называли чаще всего ограниченность ресурсов: недостаток финансирования (интервью № 4, 5, 10), отсутствие кадров необходимой квалификации (интервью № 4, 5), отсутствие информации о возможностях привлечения средств для инновационной деятельности (интервью № 21), а также общий низкий уровень развития региона (интервью № 12). Но в то же время, часть предпринимателей не задумывается о внедрении инноваций, поскольку не рассматривает их как необходимое условие повышения конкурентоспособности предприятия: «*не думал об этом раньше, но имеет смысл подумать!*» (интервью № 4).

- Неудовлетворенная потребность предприятий в сотрудничестве с исследовательскими институтами: «*Отсутствует информация о полученных научных результатах, а также нет базы данных лиц, к которым можно обращаться по вопросам налаживания сотрудничества с исследовательскими институтами*» (интервью № 3).

- Неэффективность диалога между предпринимателями и органами публичного управления из-за отсутствия доверия между ними: «*Предприниматели относятся сдержанно к возможности диалога с представителями местной власти, поскольку боятся, что это навредит им*» (интервью № 1); «*Диалог предпринимателей и представителей органов публичного управления затруднен из-за отсутствия доверия бизнес-среды к властям. Поэтому немногие меры, предпринимаемые властями для поддержки бизнес-сообщества, находят отклик у предпринимателей*» (интервью № 6).

Несколько выявленных в процессе проведения интервью позитивных примеров диалога с органами местного управления, в результате которого была оказана реальная помощь предприятию, имели место только благодаря личному знакомству предпринимателей либо руководителей бизнес-ассоциаций с нужными чиновниками (примарами городов, сел) (интервью № 13, 20).

Таким образом, *недостаток доверия* является одним из главных препятствий для создания кластеров в Молдове. Во время интервью предпринимателям было предложено оценить по 5-балльной системе степень доверия к различным участникам рынка (1 – отсутствие доверия; 5 – максимальная степень доверия). В результате были получены следующие средние оценки, характеризующие степень доверия предпринимателей Молдовы (таблица 1):

Таблица 1. Степень доверия предпринимателей к различным участникам рынка*

	Средняя оценка
Другие предприниматели	3,0
Бизнес-ассоциации	3,6
Центральные органы публичного управления	2,6
Местные органы публичного управления	3,6

* Оценка выставлялась по 5-ти балльной шкале: 1 – отсутствие доверия; 5 – максимальная степень доверия

Наибольшим доверием предпринимателей пользуются бизнес-ассоциации и местные органы публичного управления (средний балл 3,6), доверие к другим предпринимателям было оценено в среднем на 3,0 балла, наименьшим доверием предпринимателей пользуются центральные органы публичного управления (средний балл 2,6).

Таким образом, Молдове предстоит еще долгий и сложный путь по преодолению существующих препятствий, укреплению доверия между участниками рынка, созданию информационной и юридической базы, а также благоприятной бизнес-среды для объединения предприятий в кластеры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Выявление возможностей и препятствий для объединения предприятий в кластеры в Республике Молдова (на рум. яз.: Identificarea oportunităților și obstacolelor pentru integrarea întreprinderilor în clustere în Republica Moldova): финальный научный отчет / Н. Виноградова, А. Новак, В. Клипа, Т. Яцишин. – Кишинев: IEFS, 2014. – 130 с.
2. Концепция кластерного развития промышленного сектора Республики Молдова : Утверждена Постановлением Правительства Республики Молдова № 614 от 20 августа 2013 г. – Monitorul Oficial, №187-190, 2013. – ст. 726.
3. Портер М. Конкуренция. : Пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.

С.В. Волосович,

доктор економічних наук, доцент,

Київський національний торговельно-економічний університет,

м. Київ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Вперше поняття «послуга» було застосовано у 1803 р. французьким економістом Ж.-Б. Сеєм в роботі «Трактат про політичну економію». І лише в ХХ ст. вчені активізували свої дослідження у цьому напрямі. Нині біля 70 % економічної активності у світі пов'язана із сектором послуг, в якому працює половина від загальної чисельності зайнятих.

Нині послуги складають 20 % світової торгівлі. Прогнозно до 2020 р. їх частка становитиме 50 %. За даними Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), частка послуг у ВВП становить 72 % в розвинених країнах; 57 % – в країнах Центральної та Східної Європи; 52 % в країнах, що розвиваються; 44 % – в країнах СНД.

Важливою складовою сфери послуг є фінансові послуги, що характеризуються різноманітністю видів. На початку ХХІ століття частка капіталізації фінансових послуг у світі становила 20 %, що робить цю індустрію найбільшою за обсягами.

Доступність фінансових послуг є важливим інструментом формування конкурентоспроможності країни, оскільки фінансовий сектор сприяє розширенню ринків товарів і послуг, розвитку бізнесу, стимулює зростання добробуту населення. За визначенням Консультативної групи допомоги малозабезпеченим верствам населення (Consultative Group to Assist the Poor) доступність фінансових послуг передбачає, що населення працездатного віку має доступ до повного спектра якісних фінансових послуг, що надаються за доступними цінами, зручним способом та з повагою до людської гідності клієнтів [1, с. 5].

Доступність фінансових послуг включає: потребу в них домогосподарств та суб'єктів господарювання; можливість задоволення цієї потреби; наявність відповідних фінансових послуг; якість фінансових послуг.

Проблеми доступності фінансових послуг є актуальними для всієї світової спільноти. За даними Світового Банку і Консультативної групи допомоги малозабезпеченим верствам населення (GPII) доступу до фінансових послуг не мають:

- в цілому у світі біля 56 % дорослого населення планети;
- у США і Канаді – 16 %;
- у розвинутих європейських країнах – 18 %;
- у Латинській Америці та Карибському басейні – 55 %;
- у Східній Європі та Центральній Азії – 58 %;
- у Східній Азії і Тихоокеанському регіоні – 61 %;
- на Близькому Сході і у Північній Африці – 65 %;

- у Південній Азії – 76 %;
- в Африці, на південь від Сахари – 88 %.

Згідно з дослідженнями Світового банку, 36 % людей у світі здійснюють заощадження. З них лише 35 % в Європі, Центральній Азії, Латинській Америці, Карибському басейні і в країнах на південь від Сахари заощаджували кошти за допомогою банківських рахунків. Наприклад, в Киргизії, Туркменістані та Узбекистані, де заощаджують біля 35 % дорослого населення, до фінансових установ звернулося менше ніж 5 % заощаджувачів.

Про зростання уваги міжнародної спільноти до проблем забезпечення доступності фінансових послуг свідчить те, що протягом останніх п'яти років активізувалися заходи її заходи у цьому напрямі. Так, у вересні 2009 р. країни Групи G20 в Пітсбурзі оголосили пріоритетність політики доступності фінансових послуг для малозабезпеченого населення. У листопаді 2010 р. лідери країн Групи G20 включили доступність фінансових послуг до пріоритетів розвитку та оголосили про створення Глобального партнерства для розширення доступу до фінансових послуг малозабезпеченим верствам населення (GPII). У грудні 2010 р. відбулася 1-а зустріч Глобального партнерства для розширення доступу до фінансових послуг малозабезпеченим верствам населення в Торонто; створено 3 її підгрупи GPII (Принципи інноваційного розширення доступу до фінансових послуг і залучення нормовстановлюючих органів, фінансування МСП, данні та показники оцінки).

Під час проведення 3-го глобального політичного форуму Альянсу за фінансову доступність (AFI) 28–29 вересня 2011 р. у м. Рив'єра Майя в Мексиці було прийнято Декларацію Майя – програмний документ міжнародного партнерства за доступність фінансових послуг.

Для оцінки доступності фінансових послуг Альянс за фінансову доступність пропонує застосувати такі аспекти як:

1. Доступ: характеризує можливості використання наявних на ринку фінансових послуг.
2. Якість: характеризує відповідність фінансової послуги споживчим запитам.
3. Використання: характеризує тривалість використання споживачами фінансових послуг та їх перелік, що має бути ширшим за базові фінансові послуги.
4. Добробут: передбачає оцінку впливу фінансової послуги, що була використана, на добробут споживачів, включаючи зміни в рівні та структурі споживання, діловій активності і якості життя.

Підвищення доступності фінансових послуг сприятиме: зростанню підприємницької активності; рівномірності споживання; подоланню суспільної нерівності; зростанню ефективності управління ризиками; поліпшенню морально-психологічного стану домогосподарств, що впливатиме на якість прийнятих економічних рішень; зниження соціального навантаження на державні фінанси, зокрема, у сфері охорони здоров'я та пенсійного забезпечення; скорочення обсягу неформальних кредитних ринків.

Перешкодами для доступності фінансових послуг в Україні, що становлять й її особливості, є:

- 1) низький рівень довіри до фінансової системи, на що впливає:

а) рівень фінансової грамотності. Результати опитування, проведеного компанією GfK за замовленням Незалежної асоціації банків України (НАБУ), засвідчують про недостатньо високий рівень фінансової грамотності — лише 9,2 % населення України постійно контролюють свої доходи і витрати, а фінансовим плануванням власного бюджету цікавляться лише 8,7 % опитаних. Цей чинник не в останню чергу впливає на популярність фінансових послуг. У зв'язку з цим серед 44,4 % громадян, що мають заощадження, найбільшої популярності набули заощадження у вигляді готівки, 0,3 % — вкладають у золото або ювелірні вироби, і лише 3,7 % українців зберігають заощадження в банку. Найбільш популярні банківські вклади серед людей 30–39 років (5,9 % таких респондентів зберігають кошти в банках). Водночас серед людей с вищою освітою банківські вклади використовують 6,9 %, у той час як серед людей з середньою освітою — лише 2 % [2];

б) інформація, отримана із засобів масової інформації про події на ринку фінансових послуг, що формує уявлення про його стан в непрофесійній аудиторії;

в) негативний особистий досвід;

г) відсутність соціальної відповідальності належної якості.

2) низький рівень фінансової культури, під якою розуміють поширеність у суспільстві знань і навичок, необхідних для користування фінансовими послугами. При цьому низький рівень фінансової культури притаманний як споживачам фінансових послуг, зокрема, низький рівень фінансової грамотності, страхове, кредитне шахрайство, низький попит на окремі види фінансових послуг; фінансовим установам, зокрема, вибір цільовим орієнтиром темпів збільшення замість фінансової

безпеки, низька надійність. Водночас можна говорити й про низький рівень фінансової культури державної влади, про що свідчить недостатньо чітка державна політика щодо захисту прав споживачів фінансових послуг. Таким чином, фінансова культура, з одного боку, є двигуном розвитку ринку фінансових послуг, а з іншого, – його наслідком.

3) низький рівень доходів населення;

4) територіальна нерівномірність розподілу фінансової інфраструктури. Значна її частка знаходиться у м. Києві та великих обласних центрах;

5) недостатній рівень захисту прав споживачів фінансових послуг.

Забезпеченню доступності фінансових послуг в Україні сприятимуть:

- підвищення рівня соціальної відповідальності оферентів фінансових послуг та фінансової грамотності споживачів фінансових послуг;

- посиленню заходів держави щодо захисту прав споживачів фінансових послуг;

- інституційні та технологічні перетворення на ринку фінансових послуг, що включатимуть заходи з подолання інфраструктурних проблем, розвитку інноваційних способів надання фінансових послуг;

- перехід від державних програм боротьби з бідністю до програм щодо забезпечення одержання вищого рівня доходів і доступу до фінансування для стимулювання самозайнятості і поліпшення матеріального становища найбільш вразливих верств населення. Одним із напрямів цього процесу має стати розвиток технологій фінансування, в тому числі мікрофінансування малого бізнесу, стимулювання і спрощення початку підприємницької діяльності для широких верств населення. Водночас населення має стимулюватися щодо створення активних заощаджень, що сприятиме інвестиційній активності в країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепция повышения доступности розничных финансовых услуг и развития микрофинансирования в Российской Федерации на период 2012–2016 гг. – М. : Российский микрофинансовый центр. – 62 с.
2. Россияне более финансово грамотны, чем украинцы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inpress.ua/ru/economics/13980-rossiyane-bolee-finansovo-gramotny-chem-ukraintsy>

Т.М. Вінцовська,

слухач Національної академії державного

управління при Президентові України,

м. Київ, Україна

*Керівник: доктор наук з державного управління, доктор філософії,
академик УАН, професор Я.Ф. Жовнірчик*

ВЛАСНІСТЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

Власність в економічному розумінні – це відносини між людьми з приводу привласнення (відчуження) об'єктів власності (засобів виробництва, предметів особистого використання, грошей тощо).

Світова фінансова-економічна криза, в яку увійшла економіка України наприкінці 2008 р., так і не досягнувши за двадцять років рівня виробництва 1990 р., підтвердила незаперечне теоретичне положення, що в основі ефективності соціально-економічних перетворень лежать відносини власності. Суперечності і деформації інституту власності сприяли формуванню в Україні такої соціально-економічної моделі, яка, за М. Вебером, у більшості аспектах нагадує авантюрно-спекулятивний капіталізм. «Розмиті» права власності не забезпечують захист підприємців від «патрімоніального» чиновника-бюрократа, що є основною перешкодою для формування сучасної економічної системи, яка відповідає вимогам ХХІ століття [1, с. 56].

В умовах демократизації економічної системи і формування ринкових відносин відбуваються істотні зрушення у відносинах власності. Це приводить до переходу від монополії держави на привласнення засобів і результатів виробництва та на управління ними до різноманітних форм власності,

що ґрунтуються на самостійності господарювання підприємств і передбачають широке роздержавлення власності та приватизацію.

Узагальнення досвіду реформування економіки східноєвропейських держав переконливо свідчить про те, що незважаючи на різноманітність рішень, прийнятих у цих країнах, в умовах перетворення державної власності і становлення нових форм господарювання найбільш пріоритетний розвиток одержують приватні підприємства, малі підприємства різних форм власності, кооперативи різного типу, різноманітні господарські товариства. Слід додати, що при виробленні особистих економічних моделей країни Східної Європи орієнтувалися на держави з розвинутою системою підприємництва, вносячи при цьому в рішення конкретних питань специфічні зміни і доповнення згідно з реально існуючими умовами функціонування економік своїх країн.

Актуальність дослідження інституту власності зумовлена тим, що в Україні за роки трансформації не сформований ефективний власник. Нові приватні власники не проходили суспільного відбору, а тому багато з них не володіють мистецтвом менеджменту, маркетингу, не розуміють проблем розвитку країни і бізнесу. Наслідком цього є деіндустріалізація економіки, домінування сировинних галузей та їх експортна орієнтація, засилля внутрішнього ринку імпортованими товарами, критична залежність країни від зовнішніх ринків, глибоке майнове розшарування членів суспільства.

В такому ракурсі економічний зміст власності фактично нівелювався, зникав, оскільки втрачався сенс привласнення: народ-власник, а окремі громадяни-асоційовані співвласники, між якими не могли виникати відносини привласнення. За таких обставин питання права власності не виникає. Як одна, так і друга форми передбачали наявність відповідної системи управління та розподілу результатів використання об'єктів власності.

В наукових дослідженнях акцентувалась увага, що джерелом збереження і примноження власності є праця усіх працюючих. Ілюзія народності власності, яка десятиріччями прищеплювалась народові, породила відповідне ставлення, що знайшло своє відображення у зниженні ефективності виробництва, продуктивності праці. У суспільній свідомості сформувалося своєрідне спотворене уявлення «народності» власності – у себе вкрасти не можливо. Не дивлячись на каральні заходи влади широко розповсюдилось явище приписок та «несунів» як в містах, так і селах. Очевидним стало відсутність ефективного власника та необхідність трансформації соціалістичного інституту власності. На офіційному рівні вона звелась до проблеми зміни власника шляхом роздержавлення та приватизації.

Результатом процесів роздержавлення і приватизації власності, які впроваджуються в Україні, мають бути формування багатокладної соціально орієнтованої економіки ринкового типу, подальший розвиток приватної та колективної форм власності, а також створення умов для їх рівноправного існування.

В останні два десятиліття українська влада до проблем інституту власності ставилась поверхово. Вважалось, що зміна власника – передача майна із державної власності у приватну – вирішить всі соціальні та економічні проблеми країни. Суспільству нав'язувалось спрощене уявлення до змісту власності та процесу її трансформації. Це знайшло своє відображення, що, копіюючи «Економікс», в деяких підручниках та навчальних посібниках з економічної теорії зникла тема власності.

У широкому розумінні роздержавлення та приватизація охоплює економіко-правові та організаційно-правові заходи щодо обмеження монополізму держави та формування ефективного власника. Відповідно до теорії сучасного інституціоналізму в умовах ринкового господарства особливе значення набуває правове забезпечення відносин власності. Три головні його складові – право володіння, право користування та право розпорядження – виступають як базові норми існування інституту власності на ринку. Чітке розмежування прав власності зменшує невизначеність у взаємодії економічних суб'єктів та відбувається оптимізація використання обмежених ресурсів [2, с. 107]. Для економік перехідного періоду характерним є високий рівень невизначеності умов господарювання та загальний дефіцит ресурсів. Отже, правове регулювання відносин власності стає вихідним пунктом усіх трансформаційних відносин у суспільстві. В Україні роздержавлення та приватизація здійснювалась на теоретичних засадах трактування сутності власності радянського періоду, який передбачав соціалістичний підхід з «поділити порівну» незалежно від участі громадянина у її формуванні та примноженні. «Забрати у держави – віддати народу» – саме під таким гаслом проводилась приватизація об'єктів державної власності. Це гасло було позитивно сприйнято суспільством, як соціально-справедливе і найбільш прийнятне нібито для формування ефективного власника.

Відсутність ефективного власника, нелегітимність власності в Україні є одним із факторів консервації структурно-технологічної відсталості виробництва. Склалася парадоксальна ситуація: вигідно не виробляти, а отримувати ренту з власності, створеної попередніми поколіннями. Отже, в

тій чи іншій формі безплатна приватизація державного майна не стала заставничою умовою створення ефективного власника, який націлений продукувати власне багатство працею чесного підприємця. Відображенням цього є, що за часи незалежності України частка збиткових підприємств коливається в межах 36–40 %, власники яких не виявляють бажання відмовитись від неприбуткового бізнесу [5, с. 61].

З іншого боку, сформувалась, за термінологією М. Вебера, «система неконтрольованого панування чиновництва», яке також не зацікавлене у раціонально-продуктивному використанні об'єктів власності [3, с. 64]. Крім того, за відсутності належних знань управління економічними процесами в умовах ринкової економіки, нерідко владні структури сприяють, що власниками підприємств стають люди, які не є носіями загальнонаціональних інтересів і бізнескультури. Випячування багатства стало характерною властивістю представників і бізнесу, і влади. Принцип збагачення став всеохоплюючим, підпорядковуючим собі організацію економічного життя, мораль і право, породжуючи загальну корупцію і хабарництво. Це є відображенням того, що приватизаційні процеси породили нові форми суперечності між володінням, використанням та розпорядженням власністю, коли де-юре власник є, але його права надто невизначені, що дає можливість іншим суб'єктам через владну корумповану бюрократичну систему посягати на них і спричинює відсутність достатніх мотивів та важелів державного впливу на удосконалення галузевої та технологічної структури економіки. Адже відомо, що однією з умов успішного функціонування економічної системи є точне визначення прав власності. Якщо власником є господар, то він прагне до більш ефективного використання власності. Чим точніше і надійніше захищені права власності, тим прозорішим стає зв'язок між дією і результатом цієї дії, здійснюваної власником, його добробутом чи розоренням. Коли специфікація прав власності відсутня, відбувається процес розмивання прав власності. При цьому відбувається розрив між діяльністю та її результатами, а це у свою чергу веде або до деградації, або до втрати власності. Специфікація прав власності не виникає сама по собі. Вона включає оцінку цих прав, а їх захист передбачає певні витрати. Точність специфікації прав власності знаходиться в прямій залежності від того, які вигоди можна отримати і які витрати при цьому необхідно здійснити. Співвідношення між вигодою та витратами на здійснення точності визначення специфікації прав власності є тим мірилом, який забезпечує прозорість та публічність їх реалізації.

Стосовно економічної системи України, то інститут права власності є неповним, похідним і залежним від політичної влади. Це вигідно правлячій номенклатурі і бізнесу. Крім того, що це дає можливість отримувати кожному з цих суб'єктів недеklarовані доходи, бізнес має доступ до дефіцитних ресурсів, а влада має можливість уникати відповідальності перед суспільством за взяті на себе зобов'язання. Інституційно-правовий вакуум заповнюється пануванням неформальних відносин в економіці, домінуванням ролі адміністративної влади у господарських відносинах, дефіцитом довіри суспільства до усіх гілок влади [5, с. 12–19].

Реформування інституту власності повинно підпорядковуватись загальнонаціональним та народногосподарським інтересам, а не ідеології індивідуалізму. Необхідно розробити механізми роз'єднання кланово-корпоративного об'єднання бізнесу і влади, обмежити можливості отримувати неекономічні доходи шляхом ліквідації відносин «блату», «земляцтва», «кумівства» тощо. Для цього необхідно підвищити рівень специфікації і захисту прав власності, удосконалювати механізми контролю та управління державною власністю. Деформовані відносини власності не вдасться швидко побороти. Важливо у найкоротший час змінити психологію успішних бізнесменів: багаті повинні багатіти виключно за умови, коли зростатиме добробут всієї соціально-класової спільноти українського суспільства. Адже соціально-економічна та політично-класова стабільність суспільства є запорукою сталого економічного розвитку України.

Привласнення і відчуження

- Привласнення – це економічний процес, спосіб перетворення предметів, явищ природи і суспільства, їхніх корисних властивостей на реальні умови життєдіяльності економічних суб'єктів.
- Парною категорією привласнення є відчуження. Відчуження – процес перетворення діяльності та здібностей людини на самостійну силу, оречевлення результатів функціонуючої індивідуальної та суспільної праці з перетворенням власності суб'єктів на об'єкти економічних відносин.

Тип, форма, вид власності

- *Тип власності* визначає найбільш узагальнені принципи її функціонування, сутність характеру поєднання робітника з засобами виробництва.
- *Форма власності* – це стійка система економічних відносин і господарських зв'язків, що обумовлює відповідний спосіб та механізм поєднання робітника із засобами виробництва.

- *Вид власності* характеризується конкретним способом привласнення благ та методами господарювання.

Володіння, розпорядження, користування

- Володіння характеризує необмежену в часі належність об'єкта власності певному суб'єкту, фактичне панування суб'єкта над об'єктом власності.
- Розпорядження – здійснюване власником або делеговане ним іншим економічним суб'єктам право прийняття планових і управлінських рішень з приводу функціонування і реалізації об'єкта власності.
- Користування (використання) – процес виробничого застосування і споживання корисних властивостей об'єкта власності, а також створених за його допомогою благ

Повний “пучок” прав власності (за А.Оноре)

1. Право володіння
2. Право користування
3. Право управління
4. Право на дохід
5. Право суверена (право на „капітальну вартість”)
6. Право на безпеку
7. Право на передачу благ у спадщину
8. Право на безстроковість володіння благом
9. Заборона шкідливого використання
10. Право на відповідальність у вигляді стягнення
11. Право на залишковий характер

ЛІТЕРАТУРА

1. Геєць В. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України / Геєць В. // Економіка України. – № 3. – 2010. – С. 4–20.
2. Олейник А.Н. Институциональная экономика / А.Н. Олейник. – М.: Инфра-М, 2000. – 416 с.
3. Работяжев Н. Социально-политические факторы формирования инвестиционного имиджа России / Н. Работяжев // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 3. – С. 57–66.
4. Реформи в Україні: ідеї та заходи / під ред. Януша Ширмера і Девіда Снелбекера. – К.: Альтерпрес, 2000. – 220 с.
5. Статистичний щорічник України за 2009 рік [Електронний ресурс] / Держкомстат України. – К.: Консультант, 2010. – 566 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Weber M. Wirtschaft und Gesellschaft. Mohr Siebeck, 1980.

О.М. Головченко,

*доктор економічних наук, професор,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Сьогодні проблеми економічного розвитку регіонів України є визначальними для економічного зростання та соціальної стабільності у державі. Для оцінки рівня економічного розвитку регіону застосовують безліч методик.

Визначальними серед них є: моніторинг основних соціально-економічних показників, співставлення їх з граничними значеннями, що мають бути не менші (не більші) за середньосвітові; методи експертної оцінки; метод аналізу і обробки сценаріїв; методи оптимізації; теоретико-ігрові методи; методи багатовимірної статистичної аналізу; методи теорії штучних нейронних мереж; методи теорії нечітких множин.

Для вибору основних факторів з метою моделювання системи оцінки загроз економічному розвитку регіону (та на базі розв'язання моделі – для прийняття превентивних рішень), які більш, ніж на 90 % формують економічний розвиток регіону (в стратегічній, а не поточній перспективі) слід виходити з логічної факторної схеми розвитку макроекономічної системи, яка сьогодні є загальноприйнятою в науковій та академічній літературі [2; 3]. Це означає, що основними (фундаментальними, первісними) факторами є: зміна чисельності населення, науково-технічний прогрес (інноваційна діяльність) та стан фінансового та іпотечного ринку. Всі інші фактори або мають значно меншу вагу, або є похідними від зазначених вище факторів, чи визначаються ними. Це і показало опитування кваліфікованих експертів. Таким чином, принципальна факторна модель економічних ризиків регіону в її найпростішому (прикладному) варіанті може мати, наприклад, такий вигляд:

$$M = f (Ч, I, P, E, K) \quad (1)$$

де: М – стан економічної безпеки регіону; Ч – соціально-демографічний стан; І – інноваційна активність; Р – стан фінансового та іпотечного ринку регіону; Е – ефективність економіки регіону; К – корумпованість економічних взаємовідносин.

Зрозуміло, що модель подолання економічних загроз розвитку регіону можна побудувати більш багатофакторною, а відтак – більш точною, але менш прикладною та більш суб'єктивною, бо збільшення кількості факторів практично означає, що структура багатофакторної системи в більшій мірі залежить від суб'єктивної думки експерта. Крім того, дуже важливим, але й надзвичайно складним завданням, є визначення взаємного впливу факторів, що входять до багатофакторної моделі подолання економічних загроз розвитку регіону. На основі аналізу та обробки даних експертного опитування керівних кадрів регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування, а також використовуючи результати наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених, принципальна факторна модель економічної безпеки регіону має врахувати вагу основних факторів (Ч, І, Р, Е, К) та має такий вигляд:

$$M = 0,2 Ч + 0,3 I + 0,1 P + 0,3E + 0,1K \quad (2)$$

В зазначеній вище принципальній факторній моделі важливе значення має визначення взаємного впливу факторів на інтегральний результат розв'язання моделі. Коефіцієнти, які введені в модель, враховують цей взаємний вплив. Слід, однак, зазначити, що показники, які формують модель подолання економічних загроз розвитку регіону, мають різні одиниці виміру, що ставить завдання вирішення проблеми різної розмірності цих показників. Проблема вирішена за рахунок використання положень теорії нечітких множин, проведення експертного опитування, застосування бальної системи оцінки, рядів інтервальних даних та положень теорії ймовірності. Відповідно до бальної системи оцінки за прийнятою шкалою виміру значень показників вони можуть приймати значення від 0 до 33,3 балів. Це дає змогу вирішити проблему розмірності різних показників та врахувати вагу кожного критерію в загальній оцінці того, чи іншого фактору. Крім того, це дає можливість встановити загальний критерій оцінки економічних загроз розвитку регіону, який може знаходитись в межах, наприклад, від 70 до 100 балів (відмінно), від 50 до 69 балів – задовільно, від 0 до 49 балів – незадовільно.

Для аналізу і відбору показників, за допомогою яких можна було б оцінити економічні загрози розвитку регіону, проведено опитування методом експертного інтерв'ю [1].

Слід зазначити, що спрощення моделі за рахунок вибору 3-х найбільш вагомих показників із 10-ти не приводить до адекватного зменшення точності моделі. Справа в тому, що певний взаємозв'язок між показниками та їх взаємний вплив, виміряти який надзвичайно складно, дає можливість вибрати такі показники, які по суті є визначальними (генеруючими) для більшості інших показників.

При дослідженні впливу соціально-демографічного фактору більшість респондентів віддала перевагу показникам зміни чисельності населення, середньої заробітної плати та показнику зміни рівня безробіття (середні зважені коефіцієнти по цим показникам склали відповідно: 0,27; 0,18; 0,21). У межах фактору інноваційної активності, що впливає на економічну безпеку регіону респондентами вибрані, як основні, наступні показники: показник зміни питомої ваги інноваційно-активних підприємств в загальній кількості підприємств регіону з коефіцієнтом вагомості 0,25; показник зміни питомої ваги інноваційної продукції в загальному обсязі продукції, випущеної в регіоні з коефіцієнтом вагомості 0,22; показник зміни кількості отриманих заявок на видачу охоронних документів (винаходів, корисних моделей, промислових зразків) з коефіцієнтом вагомості 0,15.

Для розрахунку ризиків економічної безпеки регіону за фактором «Стан фінансового та іпотечного ринку» вибрані наступні показники: показник зміни обсягу наданих споживчих кредитів з

коефіцієнтом вагомості 0,26; показник зміни обсягу наданих іпотечних кредитів з коефіцієнтом вагомості 0,19; показник зміни середньої житлової площі в розрахунку на 1 жителя регіону 0,12.

Для розрахунку загрози економічному розвитку регіону за фактором «Економічна ефективність» вибрані наступні показники: показник зміни ВВП на душу населення регіону з коефіцієнтом вагомості 0,27; показник зміни збитків від звичайної діяльності підприємств - 0,24; показник зміни рентабельності операційної діяльності підприємств -0,12.

На думку експертів найбільш вагомими показниками, які характеризують рівень корумпованості економічних взаємовідносин, є наступні: кількість виявлених організованих угруповань і злочинних організацій з корумпованими зв'язками зі коефіцієнтом вагомості 0,28; кількість виявлених злочинів у сфері службової діяльності з коефіцієнтом вагомості 0,21; кількість фактів хабарництва з коефіцієнтом вагомості 0,21.

Ці показники в повній мірі можуть характеризувати об'єктивний рівень корумпованості економічних зв'язків на регіональному рівні. Таким чином, використання запропонованих вище факторів та показників при побудові моделі оцінки економічної безпеки регіону забезпечує як відносно простоту моделі, так і врахування основних ризиків, які впливають на економічну безпеку регіону. Може виникнути законне питання, чому в перелік небезпек загроз економічному розвитку регіону не включені тіньова і неформальна економіка. Безумовно, тіньова та неформальна економіка суттєво впливає на економічний розвиток регіону. Проте, методологія дослідження, що проводиться, така, що тіньова і неформальна економіка не може бути включені в предмет дослідження через відсутність чітких статистичних характеристик даних явищ.

Враховуючи особливості побудови моделі та необхідність врахування думок експертів щодо різного рівня значущості показників, які характеризують рівень факторів, що формують економічну безпеку регіону, доцільно використати єдиний методологічний підхід, за яким: першому показнику (за ранжиром, визначеним на основі думок експертів) може бути присвоєна оцінка від 0 до 50 балів в залежності від значення цього показника; другому показнику – відповідно від 0 до 30 балів; третьому показнику – відповідно від 0 до 20 балів.

При цьому максимальна кількість балів, які можуть бути присвоєні тому чи іншому фактору в залежності від його вагомості має коливатися в межах: по фактору соціально-демографічному – від 0 до 20 балів; по фактору «інноваційна активність» – від 0 до 30 балів; по фактору «Стан фінансового та іпотечного ринку» – від 0 до 20 балів; по фактору «Ефективність економіки» – від 0 до 30 балів; по фактору «Корумпованість взаємовідносин в економічній сфері» – від 0 до 10 балів. На основі вищевикладеного загальна (інтегральна) оцінка економічного розвитку регіону в балах буде коливатися в межах від 0 до 100 балів і переводитися в лексичну (логічну) оцінку відповідно до градації оцінок, які наведені у таблиці.

Таблиця 1. Шкала лексичної оцінки економічних загроз розвитку регіону

Кількість балів	Лексична оцінка
0 – 19	Небезпечний стан
20 – 39	Незадовільний стан
40 – 59	Задовільний стан
60 -79	Добрий стан
80 – 100	Відмінний стан

Запропоновані підходи до оцінки рівня економічного розвитку регіону досить прості, базуються на доступних показниках і дозволяють забезпечити порівнянність рівня економічного розвитку по всіх регіонах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державне управління: плани і проекти економічного розвитку : [монографія] ; [Текст] / [О. С. Власюк, Т. В. Дерюгіна, І. В. Запатріна та ін.]; [за заг. ред. О. Ю. Кучеренка, І. В. Запатріної]. – К. : ВІП, 2006. – 624 с.
2. Захарченко В. И., Петренко П. С. Анализ показателей развития регионов Украины [Текст] / В. И. Захарченко, П. С. Петренко // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 2. – С. 197–200.
3. Керецман В. Ю. Регіональний моніторинг як інформаційно-аналітична база державного регулювання розвитку регіонів [Текст] / В. Ю. Керецман // Статистика України. – 2004. – №4. – С. 23–26.

А.Г. Гончарук,
доктор економічних наук, професор,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина

О ВЛИЯНИИ ЦЕНЫ ПРИРОДНОГО ГАЗА НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Введение. Одним из наиболее весомых факторов последнего десятилетия, оказывающих значительное влияние на развитие промышленных предприятий Украины, наряду с финансово-экономическим кризисом и политической нестабильностью, была и остается высокая цена на природный газ. За период 2005–2013 гг. ее уровень для промышленных потребителей вырос в 10 раз, а в долларовом эквиваленте в 6,5 раз.

Наиболее зависимыми от природного газа в промышленности страны являются:

металлургия, в которой он используется как энергоресурс в технологических целях;

химическая промышленность, в которой природный газ является ключевым сырьем для производства продукции.

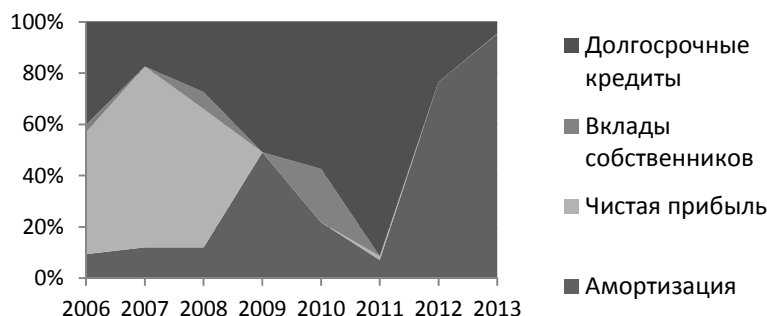
Постановка проблемы. Наши предыдущие исследования [1] показали, что в период финансового кризиса главным источником выживания становится внутренний потенциал предприятия, основанный на качественном менеджменте, эффективном маркетинге и умелом инвестировании, дающим шансы на перспективное развитие бизнеса. Однако в условиях стремительного удорожания основных материальных ресурсов процесс инвестирования может лишиться своих основных источников, к которым относятся:

- 1) прибыль предприятия;
- 2) амортизационные отчисления;
- 3) взносы собственников предприятия;
- 4) долгосрочные кредиты банков.

Какие источники играют ключевую роль в инвестиционной деятельности предприятий металлургии и химической промышленности в период высокой цены на природный газ? Что может сделать государство для активизации этой деятельности? Поиску ответов на эти вопросы было посвящено данное исследование.

Результаты исследования. На примере ключевых металлургических и химических предприятий Украины мы исследовали, как изменялась структура инвестиций в основные средства по основным источникам.

По пяти крупнейшим предприятиям металлургии, на долю которых приходится более половины всей производимой продукции отрасли, до 2009 г. основным источником формирования инвестиций в основной капитал была прибыль (рис. 1).



**Рис. 1. Структура инвестиций в основной капитал
металлургических компаний по основным источникам**

Темпы роста цены на природный газ в период 2006–2008 гг. были относительно не высокими (30–36 % в год). В 2009 г. произошел скачок цены на природный газ в 2,2 раза, который на фоне неблагоприятной конъюнктуры на мировом рынке металлов привел к убыточности отечественной металлургии [2]. В результате объем инвестирования по исследуемым компаниям упал более чем в 2 раза.

К счастью, кризис заставил задуматься многих собственников о переходе производства на другие, менее энергозатратные технологии, и в 2010–2011 гг. инвестиционный процесс в отрасли оживился как за счет вливаний собственников, так и за счет долгосрочных заимствований. Однако дальнейший рост цен на газ привел отрасль в состояние перманентной убыточности, большая часть амортизационных отчислений и кредитов которой уходит на покрытие убытков и лишь остатки направляются на инвестирование в основной капитал. В такой ситуации привлечение кредитов становится затруднительным, и амортизационный фонд становится основным источником инвестирования.

Ситуация в химической отрасли выглядит еще более плачевной. Скачок цен на газ в 2009 г. загнал эту отрасль в убытки, из которых она не может выбраться вот уже более 5 лет. Объем инвестиций в данную отрасль, в отличие от металлургии, ежегодно сокращался. Амортизационных отчислений не хватало даже на покрытие убытков и предприятия отрасли накапливали долги по кредитам (рис. 2).

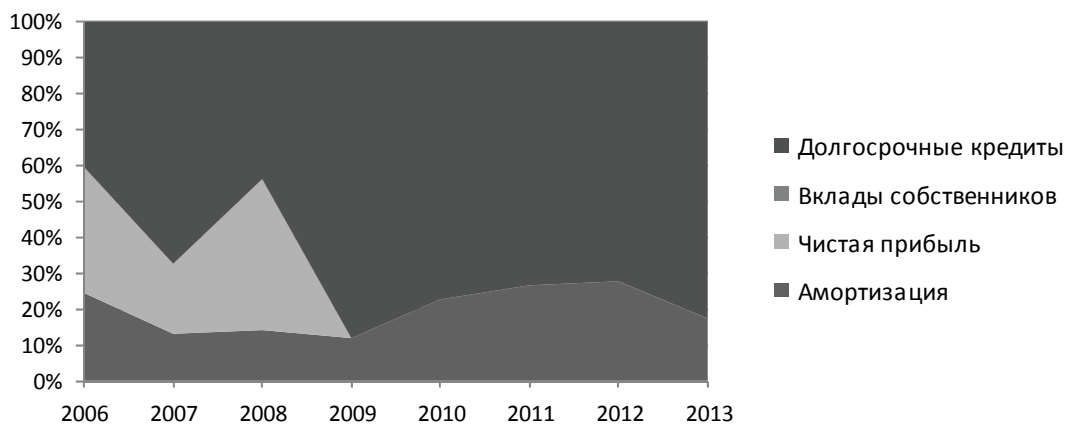


Рис. 2. Структура инвестиций в основной капитал химических компаний по основным источникам

Фактически, нынешний уровень цен на природный газ обрекает химическую промышленность Украины на банкротство.

Регрессионный анализ подтвердил ключевую роль цены на природный газ в формировании прибыльности работы предприятий металлургии и химической промышленности. Получены достоверные и адекватные модели, которые можно использовать для прогнозирования среднего уровня рентабельности основных промышленных потребителей природного газа в Украине:

$$P_m = 39.47 - 0.099g, \tag{1}$$

$$P_{ch} = 45.61 - 0.136g, \tag{2}$$

где P_m – рентабельность операционной деятельности предприятий металлургической промышленности Украины, %;

P_{ch} – рентабельность операционной деятельности предприятий химической промышленности Украины, %;

g – цена природного газа для промышленных потребителей, долл. США за куб. м.

Как и предполагалось, прибыльность работы химических компаний более чувствительна к изменению цены природного газа:

при нулевой цене на газ она составит более 45 %, а при росте этой цены на каждые 100 долларов, она будет сокращаться на 13,8 %.

Построенные модели позволяют установить критическую цену газа для обеих отраслей, т.е. такую цену, при которой наступает нулевая рентабельность и выше которой отрасль станет убыточной.

Для металлургической промышленности критическая цена на природный газ по состоянию на начало 2014 г. составляет *400 долл. США* за тыс. куб. м, для химической – *336 долл. США*. Для обеспечения безубыточной работы предприятий данных отраслей государственный регулятор должен удерживать цены на природный газ в данных пределах, в противном случае производство продукции данных отраслей потеряет экономический смысл, что повлечет серьезные потери для всей экономики страны.

Выводы. В металлургии и химической промышленности Украины стоимость природного газа является ключевым фактором возможности осуществления инвестиционной деятельности предприятий. Превышение цены на газ установленного аналитическим путем критического уровня (для металлургии – 400 долл. США, для химической промышленности – 336 долл. США) приводит данные отрасли в состояние перманентной убыточности, большая часть амортизационных отчислений и кредитов которой уходит на покрытие убытков и лишь остатки направляются на инвестирование в основной капитал.

В условиях сохранения существующих технологий для активизации инвестиционной деятельности экономически целесообразным является осуществление дифференциации государственным регуляторным органом цен на природный газ для различных промышленных потребителей на уровне ниже установленных нами критических уровней.

ЛИТЕРАТУРА

1. Goncharuk, A. G. What Investments Are Most Effective During the Financial Crisis? / A. G. Goncharuk // Journal of Applied Management and Investments. – 2012. – Vol. 1 No. 1, pp. 5–7.
2. Goncharuk, A.G. About the Influence of High Gas Price on an Efficiency / A. G. Goncharuk // Journal of Applied Management and Investments. – 2013. – Vol. 2 No. 1. – pp. 58–67.

Т.В. Деркач,

*кандидат географічних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Глобалізація в наш час стала одним з визначних ознак розвитку світової економіки, що супроводжується зростанням взаємозалежності країн світового співтовариства через тісну їх інтеграцію. Отже інтеграція є певним *main stream* глобалізації. Успішність розвитку національних економік в умовах глобалізації світової економіки функціонально залежить від участі країн в інтеграційних процесах, що здійснюються на засадах взаємної вигоди, забезпечують більш повне та ефективне використання економічного потенціалу, підвищують рівень конкурентоспроможності та захищеності від негативних змін кон'юнктури товарних ринків [1, с. 127].

Однак, глобалізація ставить перед суспільством і окремими країнами ряд проблем і загроз, які можуть у кінцевому рахунку призвести до негативних наслідків для їх економік. Так, за даними ООН, на протязі останніх 20 років на фоні зростаючого багатства і якості життя в розвинутих країнах, а також зростання обсягів світового виробництва 54 країни світу стали біднішими. Серед них 17 країн Східної Європи, 6 – латинської Америки, 6 – Арабських країн, 20 – країн Африки. Це підтверджується іншими дослідженнями [2, с. 196].

Чи є причиною цього глобалізація і неефективна інтеграція їх економік, зважаючи, що більшість з цих країн включились у інтеграційні процеси як-то: вступ до СОТ, та до регіональних інтеграційних об'єднань: ЄС, НАФТА, АСЕАН тощо – це ще необхідно довести.

Слід тільки зазначити, що кожна з цих країн впровадила власну інтеграційну політику, це була реплікація певного внутрішнього та зовнішнього наукового, методологічного та методичного забезпечення (на чому можливо обґрунтувати її необхідність).

Сучасним завданням наукових досліджень у цій сфері є саме розробка теорії та практики економічної інтеграції найбільш адаптованої до сучасних світових економічних реалій, в якій мають бути чітко визначені її сутність, складові, механізми та інші чинники, що її визначають, як економічну категорію [3].

Аналіз визначення інтеграції різними авторами показує, що всі вони зводяться до одного, що:

- це процес – економічний процес, спрямований на економічний розвиток учасника інтеграції;
- рушійною силою цього процесу є механізми рухомості товарів/послуг і капіталів між учасниками (суб'єктами) інтеграції;
- якщо учасники інтеграції є країни, то рушійною силою є механізми міжнародного руху товарів/послуг і капіталів;
- інтеграція на практиці реалізується через торгівлю товарами (послугами) і активами суб'єктів, у тому складі фінансовими.

Важливим залишається питання про те, яким чином та чи інша країна може співпрацювати з великими інтеграційними об'єднаннями для підвищення своєї конкурентоспроможності та подальшого економічного розвитку.

Але ж ці самі завдання, які, за визначенням, стоять перед інтеграцією, виконує і зовнішня торгівля. Тобто, кожна країна свої наміри соціально-економічного розвитку може реалізувати через активізацію зовнішньої торгівлі, але із суттєвими обмеженнями. Інтеграція створює/відхиляє торгівельні потоки що дозволяє найбільш ефективно розподілити ресурси в середині країни, спрямувавши їх саме на виробництві тих товарів і послуг, в яких країна має порівняльні переваги.

Одночасно існують різні приклади співробітництва країн з крупними регіональними об'єднаннями без формального членства у них шляхом підписання різних торгівельних угод. Наприклад, угоди про вільну торгівлю між США та Ізраїлем, Марокко, Бахрейном, Сінгапуром, Австралією тощо.

Розширення експорту сприяє зростанню випуску продукції, створенню нових робочих місць та економічному зростанню в цілому, тоді, як дешевий імпорт стримує інфляцію, що сприяє збереженню грошових ресурсів та їх наступне спрямування на інвестування споживачам, що також позитивно впливає на динаміку економіки. Конкуренція з імпортною продукцією примушує національних виробників шукати способи скорочення затрат на виробництво і робити його більш ефективним, стимулює інвестування в новітні досягнення науки і техніки для підвищення якості продукції і росту продуктивності праці. Є у зовнішній торгівлі і наслідки, пов'язані з ростом конкуренції для національного виробництва і його конкурентоспроможністю в порівнянні з іноземними виробниками, а також з впливом на ринок праці. Диспропорція у зовнішній торгівлі в бік імпорту призводить до зростання від'ємного торгового балансу, а за них і зовнішнього боргу, який створює додаткове навантаження на бюджет країни. В той же час диспропорція в сторону експорту, переводить до зростання грошової маси в країні і росту інфляції.

Якщо вважати, що національна економіка – це відкрита система, яка в тій чи іншій мірі обмінюється з іншими країнами товарами, послугами, капіталом, робочою силою і не може існувати без такого обміну, тобто, воно представляє собою складову частину світової відтворювальної системи, то виникає слушне питання чим же тоді відрізняється інтеграція від зовнішньої торгівлі.

Інтеграція, як процес – це рух, це динаміка, це те природне (у нашому випадку) економічне явище, зміна стану економічної системи, перехід її з одного структурного стану в інший.

Отже, процес інтеграції – це перехід економічної системи, однієї або декількох із одного стану (менш простого за рівнем розвитку) у більш складний шляхом об'єднання.

При інтеграції частиною самостійності суб'єктів, що інтегруються поступаються шляхом:

- прийняття інтеграційних умов, нормативних актів, стандартів, тощо;
- зняття певних митних бар'єрів, квот;
- реформування власної та спільної нормативної бази;
- введення загальної грошової одиниці тощо.

Певні розбіжності, що особливо почали проявлятися у світі в другому десятиріччі XXI сторіччя показали явні прогалини в теорії інтеграції і її невідповідність сучасним реаліям. До нашого часу в теорії міжнародної економічної інтеграції сформувалися основні напрямки: ранній неолібералізм - 50-60-ті ХХ ст. (В. Репке, М. Алле), пізній неолібералізм (Б. Баласса та ін.), корпоративізм - 60-х (С. Рольф, У. Росту), структуралізм (Г. Мюрдаль, П. Стріттен, Ф. Перру та ін.), неокейнсіанців - 70-ті рр. (Р.Купер та ін.), дирижізм (Я. Тінберген, Р. Санвальд, І. Штолер) та ін. Слід зауважити, що між напрямками абсолютно чітко простежується відмінність поглядів щодо питання присутності держави в міжнародній економічній інтеграції. [2, с.198].

В якості головної економічної причини, що об'єктивно зумовлює необхідність інтеграції, неолібералісти виділяли протиріччя між потребами вільного міжнародного обміну, необхідного для розвитку економіки, і існуючою тоді системою протекціоністських дискримінаційних бар'єрів на шляху такого обміну. [4].

Різні країни по-різному підходять і втілюють (реалізують) інтеграцію своїх економічних систем в залежності від усвідомлення і визначення, оприлюднення і реалізації їх економічних інтересів через інтеграційні процеси, і взагалі – інтеграційну політику. Це дозволяє поділити інтеграцію (інтеграційну політику) на пасивну і активну.

При пасивній інтеграції держава у інтеграційній політиці не чітко – досить розмито формулює свої економічні інтереси та визначає цілі, а тим більше терміни їх досягнення.

А на передній план висовується сумнівні цілі. В якості яких виступає саме інтеграція, а не економічні результати.

Активна інтеграція (інтеграційна політика) проводиться під впливом досить цільової державної соціально-економічної політики, в якій інтеграція виконує роль каталізатора, що підсилює економічні механізми активізації товарно-грошового обігу задля припливу капіталу у національну економіку, розвитку її галузей, ринків, підвищення рівня життя власного населення.

Креативні положення теорії міжнародної інтеграції, урахування загальних закономірностей у розвитку економічної інтеграції – важлива умова вибору адекватних кроків для реалізації задач інтеграції. Хід економічної інтеграції – процес етапний, що характеризується своїми закономірностями в подоланні відмінностей між економічними системами і формуваннями умов для інтеграції. Тому в основі розробки кроків по поглибленню інтеграції повинен лежати системний аналіз макро-, мезо- та мікроекономічних параметрів соціально-економічних суб'єктів що інтегруються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деркач Т. В. Місце та роль регіональної економічної інтеграції у процесах глобалізації світової економіки / Т. В. Деркач // Економічні інновації. – 2014. – Вип. № 57. – С. 127–135.
2. Лисюк В. М., Деркач Т. В. Теоретико-сутнісний аналіз економічної інтеграції / В. М. Лисюк, Т. В. Деркач // Економічні інновації. – 2015. – Вип. № 59. - С. 194–202.
3. Лысюк В. М. Адаптация украинской экономики к мировым экономическим процессам / В. М. Лысюк // Рыночная экономика: современная теория и практика управления : [сб. науч. тр. ОНУ им. Мечникова]. Т. 6. – Вып. 6. – Одесса, 2003. – С. 299–310.
4. Экономическая и технологическая кооперация в разрезе секторов ЕЭП и Украины [Ивантер В. В., Геец В. М., Шинкарук Л. В., Широу А. А., Ясинский В. А., Анисимов А. М.] // Евразийская экономическая интеграция : Научно-аналитический журнал. – 2014. – № 1. – С. 7–32.

Г.І. Євтушенко,

кандидат економічних наук, доцент

В.І. Куценко,

доктор економічних наук, професор

Н.Е. Кошарська,

старший викладач

Національний університет Державної податкової служби України

м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ

„Вища школа покликана служити вогнищем наукової освіти та наукової творчості, бути школою загальнонародною, відкритою для всіх, хто володіє розумом і талантом”.

В.І. Вернадський

Двадцять перше століття називають століттям якості (освіти, культури, охорони здоров'я, життя). Серед найгостріших проблем, які стоять нині перед освітою в цілому і вищою зокрема, є забезпечення її високої якості.

Якість підготовки кадрів – це багатогранна категорія, яка за своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу – соціальні, політичні, демографічні, економічні тощо. Якість – це і сукупність властивостей освіти, що визначають її здатність задовольняти потреби особистості, суспільства, держави. Елементами якості є залучення в роботу щодо якості всіх співробітників будь-якої організації, нових принципів взаємовідносин „керівник – підпорядкований”; делегування повноважень від вищої ланки до середньої; впровадження моральних і матеріальних стимулів хорошої роботи; методів зламу психологічного бар'єру щодо сприйняття нововведень. Цьому має сприяти активне використання в процесі підготовки кадрів інноваційних технологій. Лише фахівці, підготовлені таким чином, можуть успішно справитись із завданням – забезпечення інноваційного типу господарювання на основі продукування нових технологій, їх трансферу у виробництво. Саме сучасні заклади вищої освіти виступають осередками освітньої, наукової та інноваційної діяльності.

Для забезпечення цього Україна володіє широкою мережею вищих навчальних закладів (рис. 1) [5].

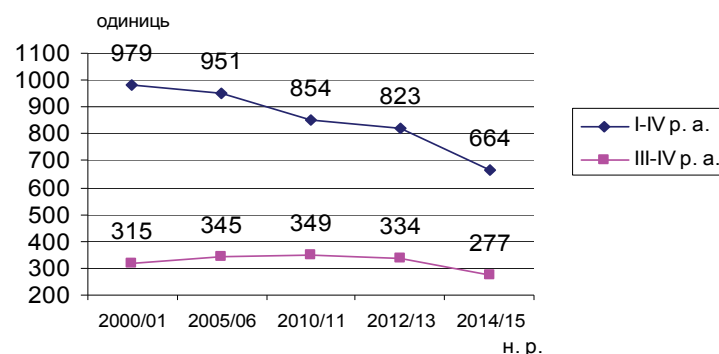


Рис. 1. Динаміка мережі вищих навчальних закладів, одиниць

Мережа ВНЗ в Україні є найбільшою в Європі. Досить великою є і кількість підготовлених у них фахівців (рис. 2).

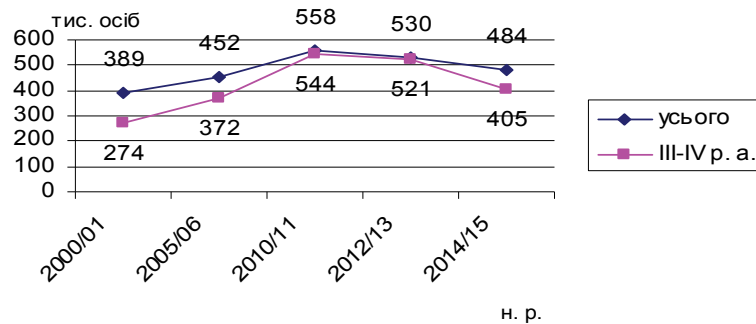


Рис. 2. Динаміка чисельності підготовлених у них фахівців, тис. осіб

Не дивлячись на те, що в Україні спостерігається тенденція зменшення мережі вищих навчальних закладів і масштабів підготовки кадрів, ці показники є одними з найвищих у Європі. Тому сьогодні здійснюване реформування вищої освіти в Україні має бути спрямовано на забезпечення не кількісних, а якісних змін, які сприяли б підвищенню конкурентоспроможності як випускників вишів, так і економіки нашої країни в цілому.

До речі, цій проблемі присвячено дослідження багато науковців. Серед останніх варто назвати К. Бартона, Г. Беккера, Т. Боголіб, А. Віфлеємського, Г. Голуба, Е. Денісова, П. Друкера, І. Каленюк, В. Кременя, Р. Пукаса, П. Рамера, М. Портера, Т. Шульца та багато інших. Проте, вища школа ще не стала дієвим чинником інноваційного соціально-економічного розвитку країни, і, на наш погляд, головною причиною цього є те, що підготовка кадрів здійснюється не на інноваційній основі.

За умов сьогодення фінансування вищої освіти в Україні вона ще не спроможна забезпечити підготовку кадрів, як скажімо, це здійснюється в Німеччині, скандинавських країнах, де налагоджена тісна співпраця вищого навчального закладу з підприємницьким сектором, зокрема у сфері технологій та інновацій. А тому випускники ВНЗ України слабо підготовлені до інноваційної діяльності, під якою фахівці розуміють наукові, технологічні, організаційні, фінансові та комерційні дії, що реально призводять до здійснення інновацій або ж задумані з цією метою. „Інновація” визначається як нове для підприємництва, навчального закладу. До інноваційної діяльності входять дослідження та розробки, не пов'язані прямо з підготовкою конкретної інновації.

Останнім часом наша держава приділяє велику увагу фінансуванню наукових і науково-технічних робіт (рис. 3).

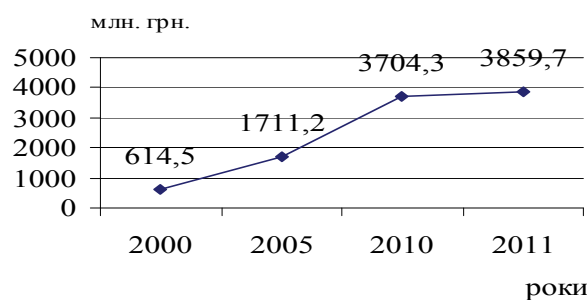


Рис. 3. Динаміка витрат державного бюджету на фінансування наукових і науково-технічних робіт, у фактичних цінах; млн. грн.

Як видно із рис. 3, лише протягом останнього десятиріччя на ці види діяльності українська держава збільшила фінансування майже в 16 разів. Однак у порівнянні з іншими країнами це кошти незначні. Приміром, у країнах ЄС-27 обсяг витрат на наукові дослідження у валовому внутрішньому продукті становить 2,06 %. У ряді країн він значно вищий, склавши у Фінляндії – 3,55 %, Швеції – 3,41; Данії – 2,99; Німеччині – 2,92; Австрії – 2,84; Франції – 2,26 %. В Україні витрати на науково-технічну діяльність становили всього лише 0,77 % ВВП, у тому числі за рахунок державного бюджету – 0,33 % [1].

Недостатніми є й обсяги фінансування вищої освіти в цілому, а це зумовлює й стабільно низьке фінансування наукових досліджень у вищій школі (рис. 4).

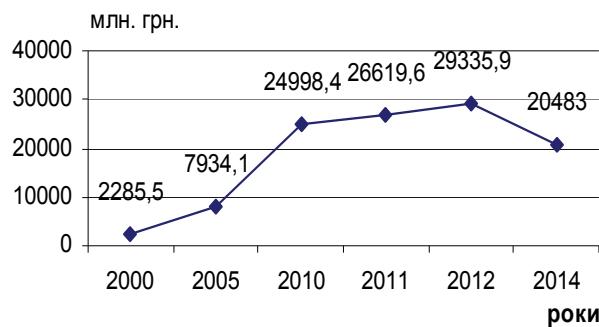


Рис. 4. Видатки зведеного бюджету на розвиток вищої освіти в Україні, млн. грн.

Як правило, в Україні вища освіта недофінансовується. А звідси – і низький рівень матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів, що не дозволяє активно впроваджувати інноваційні технології в навчальному процесі, здійснювати підготовку кадрів на інноваційній основі, конкурентоспроможних на ринку праці не лише на, скажімо, європейському, але й на вітчизняному.

Тому вища школа України потребує модернізації, перш за все за рахунок диверсифікації фінансового забезпечення. Нині обсяг останніх (у розрахунку на одного студента) складає лише 28 % до рівня країн Європейського Союзу. Це дозволяє мати у розрахунку на один вищий навчальний заклад лише 90 комп'ютерів, а на один комп'ютер – 70 студентів. За таких умов у вищому навчальному закладі неможливо ефективно використати сучасну інформацію, яка стає головним ресурсом науково-технічного та соціально-економічного розвитку підготовки конкурентоспроможного фахівця. Тому вищі навчальні заклади, щоб прискорити підготовку кадрів на інноваційній основі, мають активно використовувати кращий досвід інших країн, взаємодіяти з ними, зокрема в Стратегії міжнародної науково-технічної взаємодії, що має включати:

- активне примноження інтелектуального капіталу;
- підвищення інноваційного статусу України на міжнародному рівні;
- використання науково-технічного потенціалу для вирішення проблем підвищення якості вищої освіти;
- моделювання перспектив науково-технічного розвитку у вищих навчальних закладах тощо [2].

Покращення комп'ютерного забезпечення навчального процесу у ВНЗ сприятиме досягненню синергетичного підходу до підготовки високоякісних кадрів. Синергетика (грецьке *sinergeia* – співробітництво) – це комплекс взаємопов'язаних принципів функціонування різних систем, здатних до самоорганізації. Синергізм – це результат комбінованого впливу всіх складових, коли сумарний ефект перевищує вплив поодиноких факторів [3; 4].

Впровадження нових технологій дозволяє, як свідчить практика, активніше у підготовці кадрів забезпечувати компетентнісний підхід. Освітніми цілями визначаються важливі компетентності, на формування яких має спрямовуватись сучасна система підготовки фахівця, що передбачає активне використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій [6].

У підготовці кадрів на інноваційній основі все зростаючу роль відіграють технологічні парки, які стають одним із основних елементів національної інноваційної системи. Проте в Україні вони ще не набули достатнього розвитку. Нині, як стверджують фахівці, лише 8 із них виконують інноваційні проекти.

Тож не дивно, що українські вищі навчальні заклади характеризуються низькою ефективністю з точки зору інноваційних досліджень, внеску до світового банку знань, інтеграції в міжнародні освітні та наукові мережі. Недостатньою мобільністю характеризуються викладачі і студенти вишів, їх зв'язки з бізнесом, як це має місце, скажімо, у Франції, яка є третьою країною за популярністю навчання за кордоном. Популярність зумовлена перш за все високою якістю освіти. Під час навчання у цій країні студенти мають можливість слухати лекції вчених з усієї Європи та США. Особливою увагою користується університетська освіта, яка вважається якісною, посівши третє місце в Європі і сьоме у світі в рейтингу QS World University Rankings, а 21 університет цієї країни входить

у Топ-500 загального рейтингу. Вартість навчання тут однакова як для французького, так і для іноземного студента, тобто зарубіжні студенти тут можуть здобувати знання на тих же умовах, що і громадяни Франції. Навчання у державних вишах цієї країни у більшості – безкоштовне. Якість підготовки кадрів забезпечується однакова, що в столичних, що у провінційних навчальних закладах. При цьому має місце яскраво виражена національна специфіка, а також шанобливе ставлення французів до свого походження, рідної мови та культури.

Нові технології навчання можна знайти перш за все у бібліотеці. Всьому світу відомий університет Париж-Сорбонна, що включає 17 університетів і вищі школи, пишається своєю бібліотекою, яка відкрилась ще в 1770 р. і нараховує понад 3 млн. книг. До речі, користування бібліотекою безкоштовне.

Поліпшення підготовки кадрів у ВНЗ України можливе і завдяки запозиченню досвіду вишів різних країн світу, у тому числі Франції.

Нині наша держава за кількістю тих, хто навчається лише у ВНЗ, посідає 9 місце серед 133 країн світу, тобто входить у першу десятку країн світу за цим показником. Зростає й кількість аспірантів і докторантів. Статистика свідчить, що 85 % аспірантів і більше 80 % докторантів готується у вищих навчальних закладах. Цьому сприяє перш за все наявний кадровий потенціал вишів. Адже тут працює 89 % кандидатів і 90 % докторів наук України. Проте ні підготовка фахівців з вищою освітою, ні кандидатів і докторів наук, на жаль, не сприяло прориву у новітніх технологіях, а також недопущенню розбалансованості економіки, що нині має місце. Все це свідчить про те, що вища освіта України потребує оновлення, впровадження у навчальний процес, у розподіл і споживання освітніх послуг інновацій. Це можна забезпечити шляхом диверсифікації ресурсного забезпечення, відродження меценатства, розвитку державно-приватного соціального партнерства, а також самофінансування.

Впровадженню в навчальний процес ВНЗ новітніх технологій сприяє посилення зв'язку ВНЗ з наукою. Тож не дивно, що Закон України „Про вищу освіту” передбачає необхідність забезпечення таких умов, за яких кожен викладач вишу має одночасно бути і дослідником, тобто, щоб він займався науково-дослідницькою діяльністю. Показником останньої є наявність публікацій, зокрема у науково-метричних виданнях. У 2013 р. їх було більше 9 тис. Зазначимо, що в Польщі, де населення значно менше, ніж в Україні, цей показник склав 35 тис.

Серед причин недостатнього рівня публікацій у науково-метричних виданнях, на наш погляд, є наступні:

- недостатній рівень фінансового забезпечення розвитку вищої освіти;
- застаріла матеріально-технічна база ВНЗ;
- нерозвиненість інноваційної інфраструктури вишів;
- проблеми працевлаштування випускників ВНЗ за здобутою у вишах спеціальністю;
- відсутність у науковців навичок комерціалізації своїх інноваційних винаходів тощо.

Технічні засоби, що використовуються в підготовці кадрів, постійно оновлюються. Сьогодні вся вища освіта тісно пов'язана і залежить від здатності створювати, сприймати та використовувати різного роду нововведення. В навчальний процес активно впроваджується Інтернет, мобільний телефонний зв'язок, персональний комп'ютер, компакт-диски, флеш-пам'ять, електронна пошта тощо. Відбувається злиття комп'ютера і телевізора в один технічний засіб – мультимедійний, який суттєво збільшує роль Інтернету. Для ефективного їх використання необхідно розробляти та реалізовувати стратегію інноваційного розвитку у вищій школі України.

З модернізацією вищої освіти, впровадженням нових технологій підготовки кадрів пов'язано й розвиток дистанційних технологій. Останні відкривають нові можливості забезпечення освітнього континууму, що в багато разів скорочує витрати на навчання, дозволяє поповнювати знання у зручний час для того, хто навчається, підвищує ефективність навчання. Дистанційне навчання стає потужним ресурсом для підвищення кваліфікації працівників. Адже в умовах дистанційного навчання на основі краудсорсінгу та ноосорсінгу, здійснюваних у професійному середовищі, є можливість із навчальних програм вилучати застарілий матеріал, створювати середовище для неперервного поповнення знань, що є потребою кожного фахівця. Тобто дистанційне навчання стає потужним ресурсом для підвищення якості підготовки кадрів. А якісна освіта та знання відкривають небачені можливості для подальшого розвитку суспільства та людини, входження останньої у світ науки і культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грига В. Вікова структура наукових кадрів в Україні: стан та тенденції / В. Ю. Грига, І. Ю. Єгоров // Проблеми науки. – 2014. – № 7/8. – С. 5.
2. Добровольська А. Інноваційний чинник стратегії модернізації України / А. Б. Добровольська // Проблеми науки. – 2014. – № 7/8. – С. 49.
3. Костікова В. Вплив комп'ютерних технологій на підготовку викладачів до занять // В. І. Костікова / Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2005. – № 4. – С. 40–45.
4. Костікова В. Стан і перспективи інформатизації вищої освіти / В. І. Костікова // Педагогіка, технологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту – 2007. – № 7. – С. 74–78.
5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 165 с.
6. The Scimago Institutions Ranking, the SIR World reports 2012, Available in: http://www.scimagoir.com/pdf/sir_2012_world_report.pdf I. Parusinski, Ukraines Higher Education Institutions, European Focus. – 2010. – № 7, Available in: http://www.icpscom.ua/files/articles/56/10/EF_7_2010_ENG.pdf

М. Івченко,

студентка Міжнародного гуманітарного університету,

г. Одеса, Україна

Руководитель: кандидат технических наук,

доцент Н.А. Лебедева

ОСОБЕННОСТИ МЕНЕДЖМЕНТА В НЕПРИБЫЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Актуальность проблемы. Как известно, формирование и эффективное социально-экономическое развитие современного общества зависит от качества управления процессом влияния на общество через различные, так называемые «неприбыльные организации» (НО), имеющие широкий диапазон иерархического уровня, от органов государственной власти до различных фондов и политических партий. При этом возникает необходимость поиска критериев, позволяющих оценить эффективность работы НО, их роль и влияние на улучшение благосостояния общества и, как следствие, разработку методологии проведения менеджмента с учетом особенностей и уровня иерархии НО. Учитывая существующие негативные тенденции и проблемы в развитии экономики Украины на современном этапе, создание методологии, учитывающей принципиальные особенности менеджмента НО – задача безусловно актуальна и имеет государственное значение, что подтверждается увеличением количества и роли в обществе неприбыльных организаций, о чем свидетельствуют нижеперечисленные статистические данные. За период независимости Украины, главным управлением юстиции Украины было зарегистрировано 16171 общественных организаций, местными управлениями – 36358, в том числе, за 2014 год – 4499; гражданских объединений – 2332 (главным управлением юстиции Украины), 5370 – местными управлениями юстиции; в Украине существуют 256 политических партий и 113058 первичных партийных организаций; 129 организаций религиозного направления.

Целью работы является изучение особенностей и совершенствование менеджмента в НО, в том числе этапное развитие стратегического менеджмента, формирование организационных структур, специфика мотивации к труду, источники финансирования организаций третьего сектора экономики.

В Украине не принят закон регулирующий действие неприбыльных организаций, поэтому определение термина взято из ст. 14.1.121 Налогового Кодекса Украины «неприбыльные предприятия, учреждения и организации – предприятия, учреждения и организации, основной целью деятельности которых не является получение прибыли, а ведение благотворительной деятельности, меценатства и другой деятельности предусмотренной законом». В ст. 157.1 НКУ определен перечень неприбыльных организаций, зарегистрированных в соответствии с требованиями законодательства и внесенных органами государственной налоговой службы в установленном порядке в Реестр неприбыльных организаций и учреждений [1].

Неприбыльные организации называют третьим сектором экономики и они играют важную роль в социально-экономическом развитии государства. Вопросы менеджмента имеют решающее значение в работе различных организаций. Неприбыльные организации не являются тому исключением.

Эффективность деятельности организации во многом зависит от рациональности планирования работы, так как планирование включает в себя: рассмотрение прошлого развития, анализ настоящей ситуации, разработку реальных задач на будущее. Планируя долгосрочное развитие организации, с широкой перспективой её общей политики, следует обратиться к стратегическому планированию. Главной целью разработки стратегии для неприбыльных организаций является обоснование эффективности и целесообразности поддержки партнёров, добровольцев, грантодателей, инвесторов, персонала, таким образом, чтобы общественные средства и человеческие усилия нашли лучшее применение. Существует ряд этапов стратегического планирования для неприбыльной организации [2, с. 59–67].

Этап 1: «Подготовка». На данном этапе необходимо определиться кто будет составлять стратегический план; какой период деятельности организации будет охватывать этот план; собрать необходимую информацию о пожеланиях членов организации, клиентов, спонсоров, потребности социального окружения.

Этап 2: «Определение миссии организации». Миссия – это короткий ответ на вопросы: «Кем мы являемся? Почему мы существуем? Что мы делаем? Для кого мы это делаем?»

Этап 3: «Идентификация существующих заданий и стратегий». На данном этапе планирования необходимо ответить на такие вопросы: «Чем мы занимаемся? Кто наши клиенты? Что мы делаем для клиентов? Какие виды услуг мы предоставляем? Ведет ли к достижению наших целей то, что мы делаем?»

Этап 4: «Анализ внешней среды». Анализируя внешнюю среду, прежде всего, необходимо выделить наиболее значимые для организации компоненты (экономические, социокультурные, правовые, технологические, экологические).

Этап 5: «Анализ элементов внутренней среды» (Сильные и слабые стороны организации). Элементами внутренней среды являются: человеческие ресурсы, организационная культура, финансовые и материальные ресурсы, организационная структура, функциональные элементы организации.

Этап 6: «Определение стратегических целей».

На данном этапе необходимо учитывать, что стратегические цели, должны отвечать миссии организации; демонстрировать, что мы конкретно желаем достигнуть в пределах реализации миссии; количество стратегических целей не должно быть велико; они должны быть реальными (отвечать условиям деятельности организации и средствам в распоряжении); стратегические цели должны быть доступными для проверки и сконцентрированными на результатах.

Цель должна формулироваться в качественном или количественном измерении. Например: «организация пяти субботников», «проведение двадцати тренингов»

Этап 7: «Разработка альтернативных стратегий». Для реализации стратегических целей, как правило, разрабатывается несколько альтернативных вариантов ее достижения.

Этап 8: «Стратегические решения». Принятие стратегического решения – это выбор оптимального, эффективного варианта стратегии

Этап 9: «Внедрение стратегии». В процессе внедрения стратегии необходимо перенести ее на тактические планы, программы.

Этап 10: «Измерение и контроль результатов». Необходимо разработать процедуру оценки, которая проводится путём сопоставления результатов работы в целом. При этом необходимо ответить на следующие вопросы: «Является ли стратегия совместимой с возможностями организации? Включает ли стратегия в себя допустимые статьи риска?»

В связи с тем, что участники неприбыльных организаций не имеют права заниматься коммерческой деятельностью и делить прибыль между собой, возникает проблема мотивации к эффективному труду работников организации. Третий сектор традиционно привлекает людей, искренне заинтересованных в достижении эффективных результатов при реализации общественно полезных программ. Несмотря на большую социальную значимость конечных результатов труда работников неприбыльных организаций, на практике отмечается невысокий уровень оплаты труда. В качестве факторов компенсирующих недостаточно высокую оплату труда работников, обычно используются такие, как – гибкий график работы, свобода творчества, возможность повышения квалификации, доступ к дефицитному оборудованию, бесплатной информации и прочее.

Следовательно, для обеспечения эффективного труда работников необходимо широко использовать специфические формы организации и мотивации труда (частичную занятость, неоплачиваемый труд добровольцев и т.д.), а также, учитывая, что роль и значение экономических методов мотивации (коллективного, группового, индивидуального стимулирования труда, системы оплаты и премирования труда) значительно снижена, акцентировать управление на социально-психологических методах стимулирования. Например, психологический подход С. Шварца, А. Файзулаева, Д. Колосова, а так же гештальт-подход.

Люди в организации представляют собой внутренне организованную группу, которая объединена общей целью и совместной деятельностью, направленной на ее достижение. Неотъемлемым признаком этой группы является наличие организационного управления. Оно может быть персонифицировано в ком-либо из членов группы (в лидере, руководителе), а может и не персонифицироваться, но это не означает, что отсутствует организационное управление. Просто в этом случае функция руководства распределена между членами группы и лидерство носит ситуативно-специфический характер (в определенных ситуациях человек, более знакомый с данной сферой, берет на себя функции лидера). Поскольку государство не должно вмешиваться в процесс образования внутренней структуры или в деятельность общественных организаций, то последние самостоятельно образуют собственные органы, осуществляющие управление организацией [3, с. 56–59].

Структура организации – формальная модель вертикальных и горизонтальных отношений на рабочем месте; распределение функциональных обязанностей между отделами; распределение управленческих полномочий, а также различные координационные функции.

Внутренняя структура организации определяет структуру прав, обязанностей, полномочий, ответственности и зафиксирована в нормативных документах.

Если организация представляет собой небольшую неформальную группу, или только начинает внутренне организовываться, существует минимальная необходимость (или вовсе отсутствует) в создании ее структуры. Необходимость в организационной структуре ощущается особенно остро в дальнейшем ее развитии. Организация самостоятельно принимает решение относительно построения той или иной структуры.

На формирование организационных структур оказывают влияние различные факторы: специфика вида деятельности, тех задач, которые решает организация, а также уровень ее экономического развития; территориальность (где расположено заведение, его связи с другими организациями); социально-политический фактор – специфика национально-политического строения общества и его административного деления, особенности внешнеэкономических связей и выход на вертикальные структуры.

В практике управления используют четыре основных подхода к формированию структуры организации: иерархический; командный; матричный; сетевой.

НО отличаются высокой диверсификацией источников финансирования. Некоммерческие цели хозяйствования требуют от них не только разработки собственных доходных направлений деятельности, но и привлечения внешних источников финансирования со стороны государства, населения и частного сектора.

Источники финансирования НО делятся на три группы: привлеченные (спонсорство, благотворительность, гранты); государственные (бюджетное финансирование, льготы); собственные средства (платные услуги, предпринимательская деятельность, членские взносы).

Объективная, критериальная оценка целесообразности создания и эффективной работы НО позволит создать привлекательность их для потенциальных инвесторов и увеличения объемов инвестиций. В связи с этим необходимо проводить исследования, направленные на совершенствование менеджмента в НО по следующей схеме:

1. Совершенствовать классификацию НО по сферам их влияния на социально-экономическое развитие современного общества.
2. Провести мониторинг результатов и эффективности работы существующих НО для подготовки информационной основы для поиска критериев, позволяющих оценить эффективность деятельности НО.
3. Разработать критерии оценки эффективной работы НО, способы их формирования и установить внешние и внутренние факторы, оказывающие на них влияние.
4. Для системы критериев оценки эффективности деятельности НО разработать методические приемы совершенствования их работы и отдачи для экономики Украины.

ЛИТЕРАТУРА

1. Налоговый Кодекс Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Азарова Т.В. Менеджмент неприбуткової організації. Частина I / Т.В. Азарова, А.К. Абрамов. – К. : Кіровоград, 2003. – 128 с.
3. Азарова Т.В. Менеджмент неприбуткової організації. Частина II / Т.В. Азарова, А.К. Абрамов. – К. : Кіровоград, 2003. – 128 с.

С.Д. Кірова, К.А. Вербицький,

студенти Одеського державного аграрного університету,

м. Одеса, Україна

Керівник: кандидат економічних наук

доцент О.І. Мельничук

ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Досвід закордонних країн щодо управління якістю свідчить про те, що економічні проблеми управління якістю зникають з економічними проблемами загальної системи управління виробництвом країни. Понад те, рівень якості продукції будь-якої країни можна вважати критерієм якості управління її виробництвом.

Оскільки якість – поняття багатопланове, то забезпечення її та управління нею вимагають об'єднання творчого потенціалу і практичного досвіду багатьох фахівців. Як показує досвід розвитку передових країн світу, якість є основною зброєю в конкурентній боротьбі на ринку. Проблема підвищення якості може бути вирішена тільки при спільних зусиллях держави, місцевих органів управління, керівників усіх рівнів та членів трудового колективу. Саме таким чином це відбувалось у США. Відомі американські вчені висловлювали думку з цього приводу, розробляючи програми, які були спрямовані на підвищення якості праці американців (а саме Е. Демінг), деякі приділяли увагу саме управлінню якістю, як системі (А. Фейгенбуам) та інші. Аналізуючи американський досвід у сфері управління якістю, можна визначити такі його особливості [1, с. 58]:

- пов'язування проблем якості з конкурентоспроможністю товарів, фірм і країни в цілому;
- зростання обсягу бюджетного фінансування освіти науки і розвитку людського чинника;
- удосконалення системи управління фірмою (менеджменту);
- увага до процесу планування виробництва за обсягом і якісними показниками;
- жорсткий контроль якості продукції з боку адміністрації фірми, вибірковий контроль з боку місцевих і федеральних органів управління.

Прийняті в США заходи для постійного підвищення якості продукції позначилися на ліквідації розриву в рівні якості між Японією і США, що посилює конкурентну боротьбу на світовому ринку.

Японський досвід управління якістю переконливо доводить що підвищення якості – це праця, що ніколи не закінчується. Особливостями японського підходу до управління якістю є:

- орієнтація на постійне вдосконалення процесів і результатів праці в усіх підрозділах фірми;
- орієнтація на контроль якості процесів, а не якості продукції;
- орієнтація на запобігання можливості допущення дефектів;
- ретельне дослідження й аналіз проблем, що виникають за принципом висхідного потоку, тобто від наступної операції до попередньої;
- культивування принципу «Твій споживач – виконавець наступної виробничої операції»;
- повне закріплення відповідальності за якість результатів праці за безпосереднім виконавцем;
- активне використання людського чинника, розвиток творчого потенціалу робітників і службовців, культивування моралі: «Нормальній людині соромно погано працювати» [2, с. 26].

Протягом 1980-х років всюди в Європі спостерігалось посилення уваги до проблем якості продукції і послуг, а також до вдосконалення самого забезпечення якості. Саме в західноєвропейсь-

ких країнах вироблено єдині стандарти, підходи до технологічних регламентів, гармонізовані національні стандарти на системи якості, створені на основі стандартів ISO серії 9000, введені в дію їх європейські аналоги – EN серії 29000.

Велике значення тут надається сертифікації систем якості на відповідність цим стандартам, створенню авторитетного європейського органу з сертифікації відповідно до вимог стандартів EN серії 45000. Зазначені стандарти повинні стати гарантантами високої якості, захистити мільйони споживачів від низькосортної продукції, стимулювати виробників до нових досягнень у сфері якості. Для нормального функціонування європейського ринку продукція, що поставляється, повинна бути сертифікована незалежною організацією. Крім сертифікації продукції проводиться акредитація випробувальних лабораторій і працівників, що здійснюють контроль і оцінку якості продукції. Найважливіший аспект їх діяльності – контроль за задоволенням вимог споживачів і вирішення конфліктів, що виникають між виробником і постачальником продукції.

Досвід управління якістю в США дещо відрізняється від японського, хоча головна ідея — завоювання принципів системного підходу – залишається головною. Іншими словами, у багатьох американських компаніях був відсутній комплексний підхід до управління якістю, незважаючи на наявність зовнішніх атрибутів, запозичених у японців.

Досвід Японії переконливо доводить, що підвищення якості – це праця, що ніколи не закінчується. Вважається, що сучасна фаза управління якістю почалася з 1950-х років. В Японії велика увага приділяється гурткам якості. Формування гуртків добровільне. Засідання гуртків якості – єдиний вид невиробничої діяльності, дозволеної в робочий час. Найважливішою передумовою успішної роботи з підвищення якості є підготовка і постійне навчання персоналу фірми, насамперед вищих менеджерів. Останніми роками навчання здійснюється з застосуванням сучасних освітніх технологій і технічних засобів. Розроблено програми ділових ігор з якості з використанням персональних комп'ютерів.

Європейський підхід до управління якістю практично відповідає тим прийомам і методам роботи, що використовуються на американських підприємствах. Відмінності зумовлені загальними тенденціями розвитку Європи. Цілеспрямована діяльність країн Європи зі створення єдиного європейського ринку, вироблення єдиних правил і процедур, здатних сприяти ефективному обмінові товарами й робочою силою, знайшла своє відображення і в галузі управління якістю.

У процесі порівняння різних підходів до управління якістю визначили, що принципові відмінності між західним та східним підходами до управління якістю торкаються різних аспектів, огляд яких подано в наступній таблиці.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика підходів до управління якістю

<i>Західний підхід</i>	<i>Східний підхід</i>
<i>Якість засновано на прагненні до постійного зниження рівня витрат</i>	<i>Якість засновано на низькому рівні дефектів</i>
<i>Головна мета — прибуток</i>	<i>Головна мета — якість</i>
<i>Якість — умова його отримання</i>	<i>Прибуток — наслідок високої якості</i>
<i>Отримання згоди постачальника на виконання вимог до якості з боку споживача</i>	<i>Отримання згоди на вимоги споживачів до якості</i>
<i>Загальні ідеї у сфері якості</i>	<i>Суворі політика якості до всіх процесів</i>

Висновки. Саме розробка і впровадження сучасних систем управління якістю та їхня сертифікація згідно вимог міжнародних стандартів якості серії ISO 9000 є необхідною для підприємств України. Це обумовлено, перш за все, низьким рівнем якості житлово-комунальних послуг, який напряму впливає на ефективність функціонування підприємств галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Салимова Т.А. Управління якістю : підручник [за фахом «Менеджмент організацій»] /Т.А. Салимова. – [2-ге вид., стер.]. – М. : Омега-Л, 2008. – 414 с.
2. Мазур І.І. Управління якістю : навч. посібник [для вузів за фахом «Управління якістю»] /І.І. Мазур, В.Д. Шапіро. – [5-те вид.,стер.]. – М. : Омега-Л, 2008. – 399 с.

*А.В. Кобилянська,
кандидат економічних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

РЕГІОНАЛЬНЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ

Відповідно до поглядів сучасних економістів світове господарство розглядається як сукупність взаємопов'язаних економік країн світу, в якій деякі країни виступають економічними лідерами-центрами, а інші формують так звану «економічну периферію». Наразі виділяють три великі торговельно-економічні блоки: західноєвропейський, американо-карибський та азійсько-тихоокеанський [1].

Україна, як мала відкрита економіка, вимушена функціонувати в наперед заданому глобальному економічному середовищі без будь-яких істотних можливостей здійснення впливу на позиціонування світових економічних сил. В такій ситуації на передній план виходить необхідність «маневрування» поміж світовими центрами економічної сили, балансування економічних інтересів, що пов'язані з відповідною співпрацею з кожним з них, та формування регіональних об'єднань або участь в них, що могло би слугувати запорукою диференціації зовнішньоекономічних зв'язків.

Процес економічної інтеграції України в Чорноморському регіоні в цьому контексті може розглядатися і як протизвага, і як доповнення загальноприйнятій стратегії євроінтеграції. Серед всього розмаїття економічних об'єднань регіону на найбільшу увагу заслуговують такі регіональні союзи як ГУАМ та ОЧЕС.

Варто зауважити, що різні економісти по-різному розглядають роль цих союзів в формуванні інтеграційної політики України. Так, Радзієвська С. О. посиляючись на організаційні документи ОЧЕС відзначає, що «...стратегічна ціль ОЧЕС – глибока інтеграція в Європу з формуванням економічної зони ЄС – ОЧЕС» [2]. Максименко І. додає, що вступ Румунії та Болгарії до ЄС, а також членство Греції на фоні меншого рівня інтеграції України та Туреччини до цього співтовариства надає Чорноморському регіону *де-факто* статус перехідної зони між ядром і периферією Європи [3].

В контексті поширення ідеї «асиметричної інтеграції» та членства Росії в ОЧЕС при визначенні ролі Чорноморського регіону в інтеграційних процесах за участі України можна піти навіть далі і розглядати Чорноморський регіон не просто як перехідну ланку між країнами Європи, а як елемент системи відносин України у просторі Росія-Європа-Північна Америка-СНД. Аналогічні ідеї можна знайти і в роботах Демьохіної О. О. [4].

Наразі членами ОЧЕС є 12 країн, що географічно розташовані і в Південно-Східній Європі, і в Південно-Західній Азії, що робить цю організацію субрегіональною і тому дуже привабливою з точки зору потенційної та існуючої торгівлі в регіоні [5]. Аналізуючи кількість і платоспроможність населення країн регіону, Троян І. А. вбачає в ЧЕС місткий ринок-осередок торгівлі між Європою, Близьким Сходом та Азією [5].

Зважаючи на те, що країни ОЧЕС залучені і в інші регіональні об'єднання (ЄС, ЗВТ з ЄС, Митний союз), деякі є членами НАТО, діяльність самого об'єднання не має на меті вирішення завдань політики та оборони [6]. Втім певні питання економічної та територіальної безпеки час від часу все ж таки постають в регіоні. В основі цих протиріч – домінування в регіоні «великого чорноморського трикутника» на базі трьох країн: України, Туреччини та Росії, інтереси яких не є збалансованими.

Макогон Ю. В. відзначає що «...Ідея Другої Європи на базі трьох країн (Україна, Росія, Туреччина) здається чистою фантазією, насамперед виходячи з історії дипломатичних відносин – це історія конфліктів» [7]. Проте не варто забувати про те, що територія Чорноморського регіону розглядається в якості плацдарму для розвитку альтернативних шляхів постачання енергоносіїв з Азії до Європи. Тому боротьба за економічне домінування в ЧЕС, це боротьба не тільки за ринки збуту, але й за право визначати рівень економічної безпеки в регіоні, за право впливу на пов'язаний з ре-

гіном західноєвропейський центр економічної сили і так далі. Україна в цьому контексті вимушена формувати власну економічну політику та стратегію з точки зору існуючої ситуації.

Щодо України, то в попередній своїй роботі при аналізі зовнішньої торгівлі України та країн ГУАМ [8] було отримано побічний висновок щодо того, що економічна співпраця, принаймні в сфері зовнішньої торгівлі, з країнами ГУАМ не може розглядатися в якості порівнюваної альтернативи торгівлі з ЄС загалом або Росією. Водночас, торгівля між Україною та сусідніми країнами, в тому числі тими, що входять до ОЧЕС за винятком Росії, за своїми обсягами є порівнювальною. Цей результат тільки підсилює аргументи на користь посилення співпраці в регіоні.

Що стосується безпосередньо торгівлі України з країнами ОЧЕС, то дані Державного комітету статистики України (Таблиця 1) свідчать про те, що Росія в рамках співробітництва з ОЧЕС залишається одним з головних торговельних партнерів України незважаючи на погіршення економічних відносин. Незважаючи на те, що темпи зростання експорту до РФ є швидшими за темпи зростання імпорту товарів, а торгівлі товарами з ЄС спостерігається ситуація прямо протилежна, структура торговельних потоків до ЄС є більш різноманітною, а країни ОЧЕС за винятком Росії експортують вартісні обсяги товарів порівняні з експортом до Росії. Цей висновок свідчить на користь необхідності гармонійного розвитку зовнішньоторговельних відносин з усіма сусідніми країнами. В такому кроці вбачається можливість зайняття гідного місця поміж двома центрами економічної сили.

Таблиця 1. Зовнішня торгівля товарами України з країнами ОЧЕС, млн. дол. США

	2003 р.			2014 р.		
	Експорт	Імпорт	Баланс	Експорт	Імпорт	Баланс
Азербайджан	142,6	8,4	134,2	591,6	43,7	547,8
Албанія	35,0	1,0	34,0	24,5	1,3	23,2
Болгарія	325,5	59,6	265,9	550,6	238,4	312,3
Вірменія	53,4	6,2	47,2	173,4	13,3	160,1
Греція	152,2	47,0	105,2	201,2	308,4	-107,2
Грузія	102,4	40,1	62,3	490,9	153,7	337,2
Молдова	486,0	56,8	429,1	743,8	61,9	682,0
Російська Федерація	4311,4	8645,7	-4334,3	9799,2	12678,7	-2879,5
Румунія	497,5	46,0	451,4	584,5	847,3	-262,8
Туреччина	901,9	312,3	589,6	3561,4	1298,2	2263,3
Сербія	-	-	-	111,7	140,7	-29,0
Довідково СНД	6048,3	11508,4	-5460,1	14887,3	17249,4	-2362,1
Довідково ЄС	8705,9	7883,2	822,7	17004,7	21059,8	-4055,1
Всього	23080,2	23020,8	59,4	53913,5	54381,8	-468,2

Джерело: Державний комітет статистики України

Повертаючись до вихідної тези статті стосовно необхідності маневрування поміж різноманітними інтересами країни [9] та природно існуючими регіональними інтеграційними об'єднаннями, як інструментами-ланками на шляху до інтеграції до глобального економічного середовища, ОЧЕС виступає як можливість реалізації бігравітаційної моделі співпраці України з економічними центрами світу, яка в цьому випадку виступає в якості реалізації подвійної асиметричної інтеграції.

Асиметричність полягає в тому, що з однієї сторони центром економічної сили виступає ЄС, як об'єднання більш-менш територіально та економічно порівнювальних країн світу, з іншої – Росія, як моно-гравець та держава більша за своїм економічним потенціалом в порівнянні з іншими країнами членами ОЧЕС. Втім, насправді можна говорити про протиставлення ЄС, як єдиного державоутворюючого організму, та Росії як країни. Тому проблема існування асиметричності може бути вирішена тільки за умови координації зусиль окремих країн ЄС, наскільки реалістично для виконання це може бути.

На додаток, певні ознаки проблематики притаманні і самій ідеї можливості співпраці з різними економічними центрами з позиції можливостей України. Іншими словами, виходячи з обмежено-

сті наявних ресурсів йдеться про необхідність формування стратегії зовнішньоекономічних відносин з подальшим виробленням тактичних кроків, в тому числі стосовно диференціації напрямів економічного співробітництва та розподілу наявних ресурсів між ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Харчук О. О. Співробітництво України в рамках ГУАМ: проблеми та перспективи розвитку / О. О. Харчук // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 324–327.
2. Радзівєвська С. О. Конкурентоспроможність та інтеграційні перспективи України в ОЧЕС і ГУАМ [Текст] / С. О. Радзівєвська // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2013. – № 10. – С. 101–105.
3. Максименко І. Перспективи регіонального співробітництва в Чорноморському регіоні на тлі загальноєвропейських інтеграційних процесів [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/project/page8178.html>
4. Демьохіна О. О. Проблеми інтеграції України у світове господарство / Демьохіна О. О. // Международная научная конференция МiсгоСАD : Секція № 16 : Сучасні технології в економіці та менеджменті. – НТУ "ХПИ", 2012.
5. Троян І. А. Пріоритети торговельного співробітництва країн-членів ОЧЕС / І. А. Троян // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6. Т.1. Економічні науки. – С. 244–248.
6. Іващенко М. В. Актуальні питання розвитку ОЧЕС в сучасних умовах та місце України в цій організації [Текст] / Іващенко М. В., Удодова В. І., Олефір Є. А. // Переяславська Рада: її історичне значення і перспективи розвитку східнослов'янської цивілізації : [зб.науч.трудов] : матер. VI Міжнарод. науч.-практ. конф. (15-16 декабря 2011 года). – Х. : НТУ «ХПИ». – 2012. – С. 335–340.
7. Макогон Ю. В. Стратегічні інтереси України в ОЧЕС / Ю. В. Макогон // Стратегічні пріоритети : наук.аналіт. щокварт. зб. – 2008. – № 4 (9). – С. 199–200.
8. Кобилянська А. В. Економічне співробітництво України з ГУАМ в контексті функціонування СНД та ПВЗВТ з ЄС / Кобилянська А. В. // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. – 2014. – Вип. 2. – С. 625–630.
9. Гончарук А. Торговельно-економічні пріоритети України в ОЧЕС / Гончарук А., Троян І. // Міжнародна економічна політика. – 2013. – Вип. 2. – С. 27–47.

М.П. Коваленко,

*доктор фізико-математичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,*

Л.І. Гладченко,

*кандидат економічних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЧИСТОГО ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ПЕРВИННОГО СУБ'ЄКТУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Джерелами інноваційно-інвестиційних процесів підприємства вважаються в першу чергу амортизаційні відрахування і чистий прибуток, які залишаються у розпорядженні підприємства. В другу чергу використовуються кредити національних установ, а по залишковому принципу – залучаються іноземні інвестиції. Тому дослідження методу формування як всього балансового прибутку підприємства, так і тієї його частини, якою воно може самостійно розпоряджатися, залишається актуальною задачею і для законодавця, і для планово-фінансових відділів підприємств. У зв'язку з прийняттям нової редакції Податкового кодексу України, який набув чинності з 01.01.2015 року [1], виникає потреба в розумінні того нового, що вносить ПКУ в практику функціонування підприємств, – для того щоб відповідним чином спланувати роботу підприємства і зробити її максимально ефективною.

Роль балансового прибутку підприємства як джерела відтворення основних засобів і основного капіталу в цілому розглядалась В. Г. Андрійчуком [3]. Значення чистого прибутку для відтворення основних засобів, а також недостатність обсягів чистого прибутку для означеного процесу на прикладі конкретних підприємств було розглянуто в роботах Л. І. Гладченко [4; 5]. Однак з огляду на зміни у законодавстві [1] механізму формування як чистого прибутку, так і амортизаційних відрахувань аналіз доцільно продовжити, з тим, щоб дослідити зміст та наслідки нових методик в оподаткуванні фінансового результату – балансового прибутку.

Мета роботи полягає в тому, щоб прослідкувати і встановити можливий вплив нової методики формування об'єкту оподаткування податком на прибуток на обсяги чистого прибутку, яким зможе розпоряджатися конкретне підприємство на здійснення заходів інноваційно-технічної політики, тобто на повне і розгорнуте відтворення основного капіталу для підвищення рівня конкурентоспроможності товарів (послуг).

Об'єктом дослідження було обрано приватне акціонерне товариство «Стройавтосервис». Його обрано об'єктом дослідження тому, що, на відміну від багатьох підприємств України (яких більше 50 %), воно є рентабельним і в його фінансовій звітності відображені всі складові фінансового результату до оподаткування, а сам фінансовий результат є позитивним, тобто балансовим прибутком. Хоча рівень показника рентабельності підприємства незначний (табл. 1) і до того ж знизився на 50 % на протязі року, однак на тлі загальної збитковості рентабельність підприємства в цілому слід розглядати і вважати прогресивним моментом щодо стану бухгалтерського обліку і фінансової звітності ПАТ «Стройавтосервис». Більш того, сьогодні офіційна статистика показника рентабельності підприємства не визначає, а якщо і використовує, то лише в формі показника рентабельності продукції або реалізації.

Повнота характеристики суб'єкта господарювання як об'єкта дослідження досягнута завдяки розрахунку і поданню цілісної системи основних техніко-економічних і фінансових показників виробничо-господарської діяльності ПАТ «Стройавтосервис» (табл. 1). Динаміка показників є реальною, тому що вона базується на інформації офіційної статистичної і податкової звітності. Що стосується різкого зниження рівня виручки від реалізації, то це пов'язано з особливостями будівельного виробництва і умовами функціонування суб'єкта господарювання у будівельній галузі і на ринку нового житла: незавершене будівництво наступної черги житлового комплексу «Озерки».

Таблиця 1. Основні техніко-економічні і фінансові показники ПАТ «Стройавтосервис» за 2011–2012 роки

Показники	2011	2012	Індекс динаміки	Відхилення «+», «-»	Відхилення (%)
Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	25984	1140	0,044	-24844	-95,6
Чистий доход (виручка) від реалізації продукції, тис. грн.	21653	950	0,044	-20703	-95,6
Собівартість реалізованої продукції, послуг, тис. грн.	21701	1061	0,049	-20,640	-95,11
Витрати на 1 грн. реалізації продукції, грн.	1,002	1,117	1,115	0,115	11,48
Прибуток (збиток) від реалізації, тис. грн.	-48	-111	2,31	-63	131,25
Фінансовий результат від звичної діяльності до оподаткування, тис. грн.	259	137	0,53	-122	-47,0
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	113	47	0,42	-66	-58,0
Рентабельність реалізації продукції (послуг), %	-0,22	-10,46	47,5	10,24	-

Рентабельність підприємства, %	1,57	0,78	0,5	-0,79	–
Оборотні кошти, тис. грн.	7738,5	7646,5	0,99	-92,5	-1,2
Коефіцієнт оборотності обо- ротних коштів	2,8	0,12	0,04	-2,68	-95,7
Середньорічна вартість основних виробничих фондів, тис. грн.	8781	8781	1,0	–	–
Фондовіддача, грн.	2,47	0,11	0,044	-2,36	-95,5

Тенденцією різкого спаду чистого доходу (виручки від реалізації без ПДВ) обумовлені індекси динаміки всієї системи показників, за винятком основних засобів. Основні засоби ПАТ «Стройавтосервис» не змінилися не тільки в 2013 році, а й залишалися сталими на протязі чотирьох останніх років, тобто навіть тоді, коли фінансовий результат до оподаткування щорічно зростав. Таким чином, процеси відтворення основних засобів та капіталізації і зростання активів зупинилися.

В роботах [4; 5] було показано, що капіталізація первинних суб'єктів господарювання, провідним джерелом якої є чистий прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства, нівелюється податковою політикою держави. Так, питома вага чистого прибутку у фінансовому результаті до оподаткування знизилась з 43,6 % до 18,1 %. Було також показано, що фіскальна функція держави реалізується не стільки через розмір ставки податку на прибуток, а в значній мірі через механізм визначення величини об'єкту оподаткування. Методика визначення величини об'єкту оподаткування, тобто того значення, на яке розраховується податок на прибуток, до 01.01.2015 р. обумовлювала значне розходження між фінансовим результатом до оподаткування і об'єктом оподаткування. Так, об'єкт оподаткування міг перебільшувати фінансовий результат оподаткування у декілька разів [4, с. 77].

Означена ситуація в значній мірі породжувалась застосуванням двох видів обліку – бухгалтерського та податкового, внаслідок чого нівелюється роль чистого прибутку як такого, що фактично залишається в розпорядженні суб'єкта господарювання. В зв'язку з цим треба зауважити, що при розробці Податкового кодексу України (2010 рік) ставилося завдання максимально наблизити бухгалтерський і податковий обліки через безпосереднє використання даних бухгалтерського обліку для визначення об'єкта оподаткування. Проте до 01.01.2015 року, як було показано на прикладі фінансової і податкової звітності ПАТ «Стройавтосервис», залишалися значні розбіжності між визначенням як доходів, так і витрат. В той час як цілий ряд витрат у складі повної собівартості не включалися до податкової собівартості, в «Доходах, що враховувалися при визначенні об'єкта оподаткування», крім доходів від операційної діяльності, включалися також й інші: доходи, які не пов'язані з реалізацією ані товарів, ані послуг, ані матеріальних запасів.

Особливо істотними були відмінності у величинах витрат на амортизаційні відрахування на основні засоби виробництва. У ПКУ (2010 р.) були прорегламентовані нові строки служби, а відтак і норми амортизації за більш розгорнутою класифікацією основних засобів та інших необоротних активів. Згідно ж з П(С)БО 7 «Основні засоби» норми амортизаційних відрахувань встановлюються підприємством самостійно. Отже, до 01.01.2015 р. фінансовий результат до оподаткування не був об'єктом оподаткування і тільки виконував роль джерела сплати податку на прибуток.

Прийняття нової редакції ПКУ, яка вступила в дію з 01.01.2015 року, супроводжувалося офіційними заявами про ліквідацію податкового обліку і упорядкування розрахунку об'єкту оподаткування податком на прибуток на основі даних фінансової звітності.

Але ст. 134 нової редакції ПКУ [1] має вказівки про необхідність коректування показників фінансової звітності певним чином. Дійсно, відправною точкою виступає показник фінансового результату до оподаткування, який розрахований згідно з правилами бухгалтерського обліку і відображений у фінансовій звітності платника податку, що складена за національним або міжнародним стандартом (рядки 2290 або 2295 форми № 2 «Звіт про фінансові результати»). Однак його ще треба переробити у об'єкт оподаткування. Схема визначення об'єкту оподаткування (ОО) має такий вигляд:

$$\text{ОО} = \left[\begin{array}{l} \text{Фін. результат} \\ \text{до оподатку-} \\ \text{вання} \end{array} \right] - \left[\begin{array}{l} \text{Податкові} \\ \text{збитки минулих} \\ \text{років} \end{array} \right] + (-) \text{ (Різниця)}$$

Тут треба зауважити, що ст. 134 ПКУ дозволяє платнику податку не робити коректування, якщо його чистий дохід (тобто дохід без ПДВ) не перебільшує 20 млн. грн. При цьому дохід за 2015 рік повинен бути розрахований за новими правилами. Про прийняте рішення щодо відмови від коректування треба повідомити разом зі звітністю про податок на прибуток за рік, у якому платник податку зобов'язується не перебільшувати граничний розмір доходу. Тоді виникає природне питання: що робити з темпами приросту обсягів доходу? Відповідь: означений підхід спонукає до подвійної бухгалтерії. Саме тому контролюючим органам надане право перевірки правильності ведення бухгалтерського обліку (пп. 20.1.43, 20.1.44 ПКУ).

Як вже говорилося, з метою визначення об'єкту оподаткування значення фінансового результату треба скорегувати на суми різниць. До останніх належать такі види доходів і витрат, на які уточнюється фінансовий результат до оподаткування. Однією з таких різниць є податкові збитки минулих років. Тут треба підкреслити, що такі різниці обумовлені розходженнями у податковому і бухгалтерському обліку, а також внаслідок того, що фінансового результату до оподаткування не вистачало на покриття всієї суми податку. При цьому виникали податкові збитки лише у тому разі, якщо суб'єкт господарювання показував позитивне значення фінансового результату, тобто балансовий прибуток. Таким чином, «повернення» податку, хоча і є, на перший погляд, справедливим актом зі стимулюючою функцією, не буде мати очікуваного ефекту тому, що більшість платників податків – підприємств України – намагалася зовсім не відобразити позитивне значення фінансового результату до оподаткування. Таким чином не виникало зобов'язання щодо сплати податку на прибуток, тобто питання про переплату податку не актуальне.

До різниць, які торкнуться кожного підприємства, належать різниці, які виникають при амортизації необоротних активів, в тому числі основних засобів (ст. 138 ПКУ). Означена різниця виникає внаслідок розходження між нормами амортизаційних відрахувань, а точніше строками експлуатації основних засобів у бухгалтерському обліку і у пп. 138.3.3 і 138.3.4 ПКУ. Строки використання основних засобів у новій редакції ПКУ залишилися такими, як і у п. 145.1.1 старої редакції ПКУ. Однак з'явилася додаткова умова у пп. 138.3.3, яка фактично і закріпила старий підхід щодо амортизаційної політики в економіці підприємства.

Сутність амортизаційної політики ПКУ в редакції 2010 року не відповідає принципам високо-ефективної, високорозвиненої економіки, спрямованої на реалізацію науково-технічного процесу. Активне, динамічне впровадження інновацій потребує і націлює на менші строки дії і використання основних засобів, особливо їх активної частини (робочі машини, обладнання, транспортні засоби, комп'ютерна техніка і т.і.). Проте додаткова умова у п. 138.3.3 ПКУ націлює на використання менших норм амортизації (більших строків використання), тому що такий підхід забезпечить зменшення величини об'єкту оподаткування на різницю в сумі амортизаційних відрахувань.

Отже, орієнтація на інноваційний механізм розвитку підприємства призводить до збільшення об'єкту оподаткування і як наслідок – податку на прибуток. Таким чином, треба констатувати відсутність інноваційно-інвестиційної складової в економічній політиці розвитку України.

До виникнення різниць внаслідок суми амортизаційних відрахувань призведе ще й така обставина як зміни у бухгалтерському обліку, а головне – так це знову розходження з положеннями у податковому обліку. Для визначення об'єкту оподаткування податком на прибуток не можна застосувати виробничий метод нарахування амортизації.

Перелік і уточнення зміни різниць, на які треба коректувати фінансовий результат до оподаткування податком на прибуток, можна розширити такими прикладами:

1. Різниця, які виникають при формуванні резервів (ст. 139 ПКУ):

1.1. Витрати на формування сумнівних боргів (п. 139.2 ПКУ);

1.2. Витрати на відшкодування (списання заборгованостей, які не підпадають під визначення безнадійної заборгованості із п. 14.1.11 ПКУ, відшкодованих зверх суми сформованого резерву).

2. Різниця, які виникають при здійсненні фінансових операцій (ст. 140 ПКУ):

2.1. Вісотки по боргових зобов'язаннях перед нерезидентами. При цьому під борговими зобов'язаннями розуміються будь-які зобов'язання по кредитах, депозитах і т.д.

2.2. Різниця, які виникають при здійсненні операцій з цінними паперами, інвестиційною нерухомістю і біологічними активами, які оцінюються по справедливій вартості.

3. Ціла низка інших різниць, збільшують об'єкт оподаткування.

На основі викладеного можна констатувати, що підходи до формування складових об'єкту оподаткування податком на прибуток в новій редакції ПКУ принципово не відрізняються від редакції

ПКУ, який був чинний до 01.01.2015 р. Схема методики розрахунку об'єкту оподаткування принципово не змінилася, так як ґрунтується на засадах коректування. Саме значення об'єкту оподаткування скоріше за все буде перебільшувати фінансовий результат, внаслідок чого буде збільшуватись сума податкових відрахувань. Питома вага чистого прибутку у фінансовому результаті до оподаткування безумовно зменшиться, не зважаючи на зменшення ставки податку на прибуток з 19 до 18 %.

Отже, нова редакція ПКУ потребує подальшого вдосконалення в напрямку забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств за рахунок оптимального формування чистого прибутку. Актуальною залишається переструктуризація амортизаційної політики, яка має бути спрямованою на впровадження інновацій і ефективний розвиток економіки підприємства – первинного суб'єкта господарювання національної економіки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 28 грудня 2014 року № 72-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/uk/legislation/kodeks/1349.html>
2. Податковий кодекс України, прийнятий Верховною Радою України від 02.12.2010 р. № 2755. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minrd.gov.ua>
3. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В. Г. Андрійчук : [монографія] / В. Г. Андрійчук. – К. : КНБУ, 2005. – 292 с.
4. Гладченко Л. І. Чинники формування чистого прибутку підприємства / Л. І. Гладченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2014. – Вип. 7. – С. 76–78.
5. Гладченко Л. І., Єршоміна І. О. Щодо механізму фінансового результату і податку на прибуток підприємства будівельної галузі / Л. І. Гладченко, І. О. Єршоміна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2013. – Вип. 6. – С. 108–112.

І.В. Козюра,

доктор наук з державного управління,

Вищий навчальний заклад Укоопспілки

“Полтавський університет економіки і торгівлі”,

м. Полтава, Україна

ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЙОГО КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Аналіз наукового доробку за проблематикою дослідження місцевого самоврядування показує, що переважно не враховано новітні світові тенденції муніципальної діяльності й вітчизняні суспільні трансформації. Відсутнє комплексне вивчення модернізаційного та інтеграційного контексту розвитку місцевого самоврядування. Саме цим визначається актуальність комплексного дослідження теоретичних і практичних аспектів стану і перспектив розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Пріоритетними напрямками реформування місцевого самоврядування в Україні за результатами експертного опитування “Інституційний розвиток місцевого самоврядування в Україні”, виявлено розмежування повноважень державної, регіональної влади і органів місцевого самоврядування та врегулювання питань міжбюджетних відносин, повернення повноцінного самоврядування на районному та обласному рівнях з відповідними інститутами, запровадження механізмів демократії участі на місцях.

Зокрема, успішному інституційному розвитку місцевого самоврядування в Україні перешкоджають недосконалість правового механізму та відсутність чіткого фінансового механізму реалізації реформи; формальний, імітаційний характер реформ; відсутність стратегічного бачення розвитку країни; централізація, концентрація повноважень на центральному рівні; корупція в органах державної влади, органах місцевого самоврядування [1].

Питання впровадження економічних, соціальних та політичних перетворень в Україні, враховуючи досвід зарубіжних країн, потрібно розглядати саме в контексті державно-управлінських ре-

форм та європейської інтеграції. Ефективна реалізація цього курсу вимагає від органів влади усіх рівнів таких узгоджених заходів: здійснення суттєвих інституційних змін; реформування принципів та методів роботи, в тому числі в галузі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; забезпечення фінансово-економічних можливостей стимулювання розвитку місцевого самоврядування [2].

На нашу думку, для реалізації викладених у концептуальних документах з децентралізації державної влади, реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні пріоритетних завдань необхідно:

1. Прискорити законодавче і нормативно-правове врегулювання питань місцевого самоврядування в Україні з урахуванням реального рівня економічного, соціального, культурного розвитку територіальних громад та основних принципів Європейської хартії місцевого самоврядування, забезпечити передусім правову, матеріально-фінансову, організаційну самостійність органів місцевого самоврядування, повноту і виключність їх повноважень і функцій на підвідомчій території.

2. Запровадити в практику принципи “доброго врядування”, сформульовані міжнародними організаціями (ООН, Рада Європи та ін.) для органів місцевого самоврядування.

3. Модернізувати систему адміністративно-територіального устрою, яка є архаїчною та не відповідає реаліям сучасного суспільно-політичного та економічного життя країни, та оптимізувати систему територіальної організації влади.

4. Здійснити інституційну трансформацію органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади на оновленій територіальній основі.

5. Конституційно визначити за принципами субсидіарності та децентралізації державної влади оптимальний баланс компетенцій органів місцевого самоврядування базового, районного та обласного рівнів, здійснюваних ними функцій, власних та делегованих повноважень, а також відповідальності перед територіальними громадами і державою.

6. Утворити районні та обласні виконавчі органи місцевого самоврядування (виконавчі комітети), які надаватимуть населенню більшу частину публічних послуг, притаманних районному та обласному рівням. Водночас позбавити відповідних повноважень районні та обласні державні адміністрації, яким слід змінити статус з органів загальної компетенції на контрольно-наглядові органи відповідно на районному та обласному рівнях.

7. Гарантувати матеріальну, фінансову та організаційну автономію місцевого самоврядування в Україні як одну з головних передумов розбудови демократичної держави. Реформувати міжбюджетні відносини.

8. Виробити дієві механізми фінансової підтримки місцевих органів влади щодо реалізації спільних програм і проектів у рамках транскордонного співробітництва, яке сьогодні є інноваційним інструментом забезпечення “доброго врядування” та сталого регіонального розвитку.

9. Впровадити в Україні нову парадигму публічного управління – демократичне врядування, побудовану на поєднанні децентралізації та участі громадськості, забезпечити активну державну підтримку так званої “партисипативної демократії” як вищої серед різних форм демократії, коли громадяни беруть участь у процесі розроблення й прийняття управлінських рішень та контролі за їх реалізацією на місцевому рівні.

10. Забезпечити формування кадрового корпусу місцевого самоврядування на засадах професійності і високої компетентності. Провідну роль у реалізації державної кадрової політики в галузі професійного навчання посадових осіб місцевого самоврядування повинна відігравати загальнонаціональна система підготовки та підвищення кваліфікації державно-управлінських кадрів [3].

У справі зміцнення та розвитку місцевого самоврядування в Україні вирішального значення набуває проблема формування лідерського потенціалу та підготовки фахівців місцевого самоврядування. Актуальність проблеми полягає в необхідності підготовки нової генерації управлінських кадрів для системи місцевого самоврядування в контексті державно-управлінських реформ.

У сучасних умовах, за всієї важливості управління матеріальними і фінансовими ресурсами, на перше місце виходить управління людськими ресурсами. Зарубіжні дослідники з питань менеджменту зазначають про настання нового часу – “часу лідерів”, в якому провідну роль в управлінні відіграють справжні лідери. У зв'язку з цим зростає актуальність розроблення сучасних систем добору й висунення кадрів, ефективної їх підготовки, безперервного підвищення кваліфікації.

В більшості європейських країн, США та Канаді розроблені і застосовуються кваліфікаційні характеристики державних службовців та службовців місцевого самоврядування як “ідеальних мо-

делей”, що охоплюють різноманітні категорії посадових осіб і працівників. Дані моделі широко використовуються при визначенні змісту навчання управлінців з метою розвитку в них потрібних умінь і знань. Приклади країн ЄС, США та Канади переконують у необхідності створення вітчизняної концептуальної ефективної моделі працівника органів місцевого самоврядування та виборної посадової особи (включаючи комплекс етичних вимог до них) [3].

Важливу роль у навчанні кадрів місцевого самоврядування мають відігравати сучасні інформаційні та комунікаційні технології. Їх впровадження в освітню систему України та формування єдиного інформаційного простору є пріоритетними напрямками сучасної державної політики. Досвід відкритих університетів, дистанційного навчання та безперервної освіти варто перенести і на підготовку менеджерів, фахівців місцевого самоврядування [4].

Необхідною складовою стратегічних напрямів глобальної інтеграції України є розвиток молодіжного кадрового управлінського потенціалу на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування. Приклади формування кадрового потенціалу спонукають до:

- запровадження в ряді вищих навчальних закладів України нових освітніх спеціальностей і спеціалізацій, спрямованих на підготовку посадових осіб органів місцевого самоврядування, які б відповідали функціям та посадам органів місцевого самоврядування освітніх рівнів у галузі державного управління;

- створення, з метою пошуку молодих лідерів, кадрового резерву працівників органів місцевого самоврядування, залучення місцевих рад України до розробки і впровадження власних програм навчання молоді з питань місцевого самоврядування й організації стажування безпосередньо в органах місцевої влади [5].

Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування, освітня політика має бути націлена на зміцнення та вдосконалення демократичних засад місцевого самоврядування; особливе місце в освітній діяльності муніципального руху має посісти просвітницька діяльність серед населення, насамперед школярів та молоді [6], на користь становлення самоврядних територіальних громад.

З цієї точки зору винятково важливим і корисним є зарубіжний досвід вирішення питання громадянської освіти молоді, зокрема, в Канаді та США. Досвід цих країн переконує в доцільності розроблення і запровадження до навчальних планів загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів України базових навчальних курсів з основ місцевого самоврядування [5].

Так, одним із найефективніших і найдієвіших засобів формування лідерської компетентності та патріотичного виховання молоді є історичне краєзнавство. Виходячи з власного багаторічного досвіду розвитку місцевого самоврядування й історичного краєзнавства на Полтавщині, вважаємо за доцільне впровадити у вищих навчальних закладах навчальний курс з краєзнавства (наприклад, у Лубенському лісотехнічному коледжі курс “Історія рідного краю” успішно викладається з 1993 р., згодом запроваджено викладання основ місцевого самоврядування [7]).

Науковцям, педагогічним колективам вищих навчальних закладів регіону пропонується: активно включитися в розробку краєзнавчих програм, навчально-методичної літератури; у створення історії навчальних закладів, відродження і переоформлення експозицій музеїв навчальних закладів, куточків народознавства і етнографії; залучити студентську молодь до створення нової редакції “Історії міст і сіл України”, розробки туристичних маршрутів по рідному багатому на унікальні історичні пам’ятки Полтавського краю; проведення конкурсів-оглядів студентських наукових робіт тощо.

Демократичність краєзнавчої справи за своєю суттю, творчий характер діяльності та вроджене прагнення громадян дістатися свого коріння обумовлюють наш оптимізм щодо успішного розвитку краєзнавчого руху в навчальних закладах регіону.

Орієнтування депутатів місцевих рад і зміцнення потенціалу територіальних громад. Як покажує практика, одна з найбільш гострих проблем, які стоять на перешкоді ефективній роботі місцевого самоврядування, – невідповідність депутатів місцевих рад, особливо новообраних. Вирішенню проблеми, підвищенню освітнього рівня, ефективності роботи новообраних депутатів певною мірою сприяють організація тренінгів і навчань, узагальнення досвіду діяльності депутатів попередніх скликань, забезпечення в достатній кількості навчально-довідниковими матеріалами, запровадження інноваційних підходів і практик (розроблення і випробування навчальних ресурсів для новообраних депутатів місцевих рад та посадових осіб, використання дистанційних технологій). Рекомендовано, щоб такі програми і проекти задовольняли загальні критерії, а саме: були новаторськими; здійснювали позитивний вплив на місцевий розвиток; могли бути відтворюваними в інших територіальних громадах; відповідали основним напрямкам регіональної політики; використовували багатосторонній підхід і співучасть [5].

Однією з форм безпосередньої демократії є органи самоорганізації населення, які володіють багатим досвідом участі у вирішенні проблем населення за місцем проживання та співпраці з органами місцевої влади. Пропонується розробити програму навчання та підвищення кваліфікації активу органів самоорганізації населення, представників ініціативних груп зі створення цих органів, підготувати і впровадити у практику діяльності центрів підвищення кваліфікації комплекс відповідних програм-тренінгів для вказаних категорій та службовців.

Таким чином, якісне кадрове забезпечення неможливе без створення сприятливих умов для формування лідерського потенціалу, професіоналізації служби в органах місцевого самоврядування, системного підходу до профпідготовки та професійно-посадового розвитку управлінських кадрів місцевого самоврядування.

Стратегічні засади розвитку місцевого самоврядування в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду передбачають: сприяння регіональному та місцевому розвитку; інституційну підтримку через агентства регіонального розвитку; зростання кооперативного сектору місцевої економіки; поширення громадянської освіти як засобу формування активних і свідомих громадян, активізацію взаємодії з громадськістю; залучення членів територіальної громади до участі в місцевому управлінні; запровадження системи показників вимірювання ефективності діяльності органів місцевого самоврядування; заохочення міжмуніципального співробітництва [8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Козюра І. В. Сучасний стан та перспективи інституційного розвитку місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / І. Козюра // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 9. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua>.
2. Інституційний розвиток місцевого самоврядування в Україні в умовах державно-управлінських реформ : [монографія] / кол. авт. : І. В. Козюра (кер.), Ю. Г. Іванченко, А. О. Краснейчук, О. М. Руденко, Л. Є. Шкляр та ін. – Лубни : Інтер Парк, 2013. – 180 с.
3. Місьцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / [редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2014. – 128 с.
4. Нестуля О. О. Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера : навч. посібник / О. О. Нестуля, С. І. Нестуля, В. В. Карманенко. – К. : Знання, 2013. – 287 с.
5. Козюра І. В. Развитие кадрового потенциала местного самоуправления: зарубежный опыт / И. В. Козюра // Современный научный вестник. Серия : Экономические науки. Государственное управление. – 2013. – № 14 (153). – С. 82–91.
6. Клепко С. Ф. Формування лідерської компетентності в школі : навч. посібник–довідник / С. Ф. Клепко, Л. В. Литвинюк. – Полтава : ПОППО, 2012. – 270 с.
7. Козюра І. В. Місьцеве самоврядування в Україні (становлення та еволюція) : навч. посіб. / І. В. Козюра, О. Ю. Лебединська. – Ужгород : Патент, 2003. – 224 с.
8. Козюра І. В. Місьцеве самоврядування: канадський досвід для України : [монографія] / І. В. Козюра. – Полтава : ТОВ “АСМГ”, 2013. – 368 с.

Т.А. Конєва,

кандидат економічних наук, доцент,

Чорноморський державний університет імені Петра Могили,

м. Миколаїв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ МАТЕРІАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

Для вітчизняної економіки розвиток сектору матеріального виробництва (промисловість, сільське господарство, торгівля, будівництво) є вкрай важливим. Окрім того, що підприємства цього сектору створюють, відновлюють або знаходять матеріальні блага, а також продовжують виробництво у сфері обігу (реалізації) шляхом переміщення, зберігання, сортування, пакування

продукції [1], вони роблять вагомий внесок у кількість суб'єктів господарювання, зайнятість, обсяги реалізованої продукції, ВВП країни.

Інвестиційна діяльність (придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів [2]) забезпечує заснування та подальший розвиток підприємств даної сфери. Необоротними активами є ті активи, які не призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу. До складу необоротних активів відносяться основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові біологічні активи, інвестиційна нерухомість, а також довгострокові фінансові інвестиції.

Поточні фінансові інвестиції також є свідченням інвестиційної діяльності підприємства, окрім фінансових інвестицій до трьох місяців.

Придбання нового обладнання, розширення виробничих потужностей, оновлення програмного забезпечення сприяє уникненню фізичного та морального зносу, економії та зменшенню браку сировини, підвищенню конкурентоспроможності. Вкладення грошей у фінансові інвестиції дозволяє зменшити ризик знецінення вільних коштів від інфляції, отримати додаткові доходи, забезпечити горизонтальну або вертикальну інтеграцію бізнесу, диверсифікувати власну діяльність.

Теоретично, переважна частка вартісних необоротних активів (будівель, споруд, обладнання і т.д.) має бути характерна для промислових підприємств, що мають складний та тривалий виробничий цикл, на відміну, наприклад, від торговельних підприємств. Статистичні дані вітчизняних підприємств сфери матеріального виробництва підтверджують це та свідчать про різну роль інвестиційної діяльності в їхньому функціонуванні (табл. 1). Так, наприклад, частка необоротних активів та поточних фінансових інвестицій у майні промислових підприємств сягає 56 % при 26 % у торговельних. Аналогічний показник у будівництві та сільському господарстві складає відповідно: 42 % та 38 %.

Якщо ж окремо закумулювати, з одного боку, основні засоби та нематеріальні активи, та з іншого, – довгострокові й поточні фінансові інвестиції, та порахувати їхню частку у майні представників досліджуваних галузей, вийде наступна картина. Найбільш капіталоємною за обсягом інвестицій у матеріальні та нематеріальні активи звичайно є промисловість, де їхня частка у майні складає 44 % при 3 % частці довгострокових та поточних фінансових інвестицій. Такий розрив існує і в сільському господарстві. Основні засоби та нематеріальні активи складають біля 27 % активів аграрних підприємств. При цьому, їхні фінансові інвестиції лише 5 %.

Цікавим є співвідношення цих показників у будівництві та торгівлі. Будівельні підприємства характеризуються практично однаковою часткою основних засобів, нематеріальних активів та фінансових інвестицій у майні, відповідно 14,4 % та 12,4 %. Частка фінансових інвестицій у майні представників торгівлі (14,4 %) майже в два рази перевищує частку основних засобів та нематеріальних активів (7,6 %).

Таблиця 1. Стан необоротних активів підприємств сфери матеріального виробництва у 2013 р.

Показник	Промисловість	Торговля	Сільське господарство	Будівництво
Частка необоротних активів у майні підприємства, %	55,2	18,9	37,7	36,2
Частка довгострокових та поточних фінансових інвестицій у майні підприємства, %	3,24	14,37	5,24	12,38
Середній обсяг необоротних активів на 1 підприємство, грн.	21024870,75	1970449,4	2366038,758	2932751,14
Коефіцієнт зносу	0,57	0,36	0,38	0,47
Фондомісткість	0,58	0,05	0,51	0,29
Фондовіддача	1,72	18,89	1,94	3,47

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних [3].

Ступінь капіталоемності галузі можна також виявити, розрахувавши такі показники, як: середній обсяг необоротних активів на 1 підприємство, середній обсяг основних засобів та нематеріальних активів на 1 підприємство, капітальні інвестиції на 1 підприємство.

Таким чином, середній обсяг необоротних активів на 1 промислове підприємство складає 21 млн.грн. Аналогічним чином розрахований показник в інших галузях є на порядок меншим: у будівництві складає 2,9 млн.грн., у сільському господарстві – 2,37 млн.грн., у торгівлі – 1,97 млн.грн. Середній обсяг основних засобів та нематеріальних активів (за первісною вартістю) на 1 підприємство складає: 38,9 млн.грн. (промисловість); 2,7 млн.грн. (сільське господарство); 2,2 млн.грн. (будівництво); 1,2 млн.грн. (торгівля). Якщо співвіднести обсяг капітальних інвестицій, здійснених по галузях у 2013 р. та кількість їхніх представників, також лідирує промисловість – 2,15 млн.грн.; далі будівництво – 1,28 млн.грн., сільське господарство – 0,38 млн.грн., торгівля – 0,2 млн.грн.

Визначити ефективність використання матеріальної бази підприємства надають можливість показники зносу основних засобів, їхньої фондомісткості, фондоозброєності та рентабельності. Найвищим показником зносу (біля 57 %) характеризуються промислові підприємства. Це означає, що їхні основні засоби придатні для використання лише на 43 %. Матеріальні необоротні активи представників будівельної, сільськогосподарської та торговельної галузей зношені станом на кінець 2013 р. відповідно на 47 %; 38 % та 36 %.

Згідно формули розрахунку фондомісткості на кожен гривню виробленої продукції в промисловості, сільському господарстві, будівництві та торгівлі припадає відповідно 0,58; 0,51; 0,29; 0,05 грн. вартості (залишкової) основних засобів. За показником фондовіддачі, кожна гривня основних засобів у промисловості, сільському господарстві, будівництві та торгівлі приносить відповідно 1,7; 1,9; 3,5; 18,9 грн. чистого доходу.

Разом з цим, треба зазначити, що у 2013 р. лише сільське господарство є рентабельним серед досліджуваних галузей. Так, обсяг чистого прибутку в аграрному секторі склав 14984,5 млн.грн., найбільший збиток було отримано суб'єктами господарювання у сфері торгівлі в розмірі 13248,5 млн. грн.

Інвестиційна діяльність потребує фінансування за рахунок довгострокових джерел власного або позичкового капіталу, адже термін окупності необоротних активів або строк фінансових інвестицій є тривалим. Тип фінансування діяльності підприємства прийнято оцінювати за так званими золотим правилом фінансування та золотим правилом балансу.

В цілому по підприємствах сфери матеріального виробництва золоте правило фінансування та правило балансу відповідають нормативам. Необоротні активи даних суб'єктів господарювання фінансуються за рахунок власного капіталу та довгострокових позичкових фінансових ресурсів. Але, якщо у сільському господарстві власний капітал повністю фінансує необоротні активи та частину оборотного капіталу, то у випадку промисловості – лише 70 % фіксованих активів. Даний показник (співвідношення власного капіталу та необоротних активів) у торгівлі та будівництві складає менше половини, відповідно 45 % та 30 %.

Проаналізувавши стан підприємств згідно правила вертикальної структури капіталу, можна помітити вкрай незначну роль власного капіталу і в загальному обсязі фінансових ресурсів. Згідно цього правила, а також нормативу коефіцієнта автономності, частка чистих активів у пасивах суб'єкта господарювання має бути більше за 50 %. Такому нормативу відповідає лише сільське господарство. Частка власного капіталу в майні підприємств промисловості, будівництва, торгівлі складає відповідно 38,5 %; 11 %; 8,5 %. Це означає, що на 61,5 %; 89 %; 91,5 % дані суб'єкти залежать від позичкових ресурсів. Таку, досить агресивну, політику фінансування можуть собі дозволити лише ефективно функціонуючі підприємства, як правило, із коротким операційним циклом, постійними та своєчасними грошовими надходженнями, що характерно лише для галузі торгівлі, але не для промисловості або будівництва. Виявлена структура капіталу підприємств є вкрай небезпечна, може загрожувати фінансовою нестабільністю та підвищує ймовірність їхнього банкрутства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003, № 436-IV / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» / Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013, № 73/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>
3. Статистична інформація щодо стану підприємств сфери матеріального виробництва/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

О.К. Костюхіна,*студентка Міжнародного гуманітарного університету,**м. Одеса, Україна**Керівник: кандидат економічних наук,**доцент Л.І. Гладченко***ДОЦІЛЬНІСТЬ ВВЕДЕННЯ ПОДАТКУ НА ІМПОРТ**

Україна потерпає від гострих зовнішніх і внутрішніх боргових проблем, які є причинами погіршення стану платіжного балансу. Дефіцит платіжного балансу, що зберігається вже довгий час, в свою чергу обумовлен від'ємним сальдом зовнішньої торгівлі. Динаміку зведеного зовнішньоторговельного балансу України з 2008 по 2013 роки характеризують показники експорту та імпорту, які графічно подані на рисунку 1 [5].

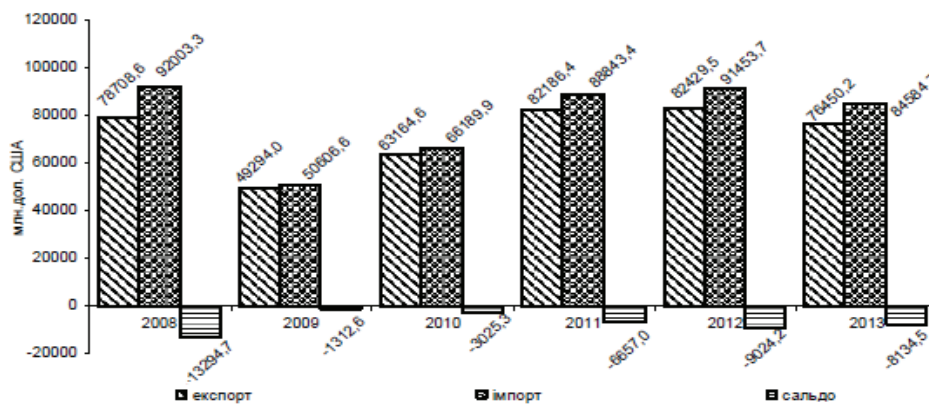


Рис. 1. Динаміка зведеного зовнішньоторговельного балансу України

Проаналізувавши значення сальдо торговельного балансу треба констатувати, що на протязі всього періоду, що досліджується, зберігається негативне його значення. Тобто це означає, що в Україні простежується дисбаланс між імпортом та експортом товарів і послуг. Інакше кажучи, міжнародні витрати перевищують міжнародні доходи і цей розрив фінансується врешті решт за рахунок іноземних кредитів.

Рекордним дефіцит зовнішньоторговельного балансу України був у 2008 році, коли загальне від'ємне сальдо склало 13,29 млрд дол. У 2009 р., в умовах економічної кризи, відбулося зниження від'ємного сальдо торгівлі товарами, що пояснюється швидшим зменшенням імпорту. Після кризових тенденцій 2009 р. у 2010–2012 рр. спостерігалась тенденція зростання обсягів імпорту та експорту. Між тим, відновлення економічного зростання супроводжувалося відновленням прискореного приросту імпорту і нарощуванням дефіциту балансу.

У 2013 році продовжилось погіршення показників зовнішньої торгівлі України. Так, експорт товарів за 2013 рік порівняно з 2012 р. скоротився на 6 млрд дол. США. У цьому періоді також скоротилися і обсяги імпорту товарів. Проте сальдо торговельного балансу було все одно не на користь експорту, тому що темпи зниження експорту випередили в темпи зниження імпорту.

Розглядаючи же зовнішньоекономічні відносини у наступних 2014–2015 роках треба зазначити поглиблення тенденції скорочення експорту – майже до 63,8 млрд. дол. США. Таке становище зумовлено насамперед погіршенням торговельних відносин із Росією та руйнуванням транспортної інфраструктури на сході держави. Зменшення імпорту до 60 млрд. дол. США, було обумовлено скороченням внутрішнього попиту [2].

Востаннє позитивне сальдо зовнішньої торгівлі в Україні у розмірі 1,3 млрд доларів було зафіксоване за підсумками 2005 року, після чого річний зовнішньоторговельний баланс залишався дефіцитним аж до 2014 року. Вже за підсумками 2014 р. склалося позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу України - 3,884 млрд доларів, на фоні дефіцитного сальдо 8,1 млрд доларів за 2013 рік.

Більш аналітичним інструментарієм дослідження вважається коефіцієнт покриття експортом імпорту, який розраховано з 2000 по 2014 роки і подано на рисунку 2.

Якщо торговельний баланс має позитивне сальдо, то коефіцієнт покриття експортом імпорту, який визначається відношенням обсягів першого до другого показника, буде більшим за одиницю, то для від'ємного сальдо – даний коефіцієнт буде меншим за одиницю. Починаючи з 2006 року, відмічається чітке перевищення імпорту над експортом, що обумовило значення коефіцієнтів менших за одиницю, а у 2013 році цей коефіцієнт досяг свого історичного мінімуму – 0,8464 (рис. 2).

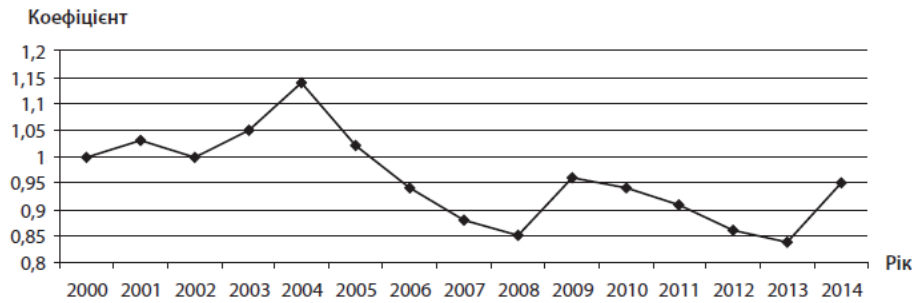


Рис.2. Динаміка коефіцієнта покриття експортом імпорту

Для реалізації механізму щодо покращення співвідношення експорту та імпорту Комітет Верховної Ради України з питань податкової та митної політики розглянув проект Закону України «Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до статті XII Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 року».

Уведення імпортного збору, тимчасово, строком на 12 місяців, Комітет Верховної Ради України обґрунтував зростанням проблем із платіжним балансом. Мета законопроекту полягає в необхідності оперативного реагування на поточне негативне сальдо платіжного балансу України. При цьому «Нарахування додаткового імпортного збору здійснюватиметься незалежно від нарахування інших податків і зборів, які справляються під час ввезення на митну територію України товарів», – йдеться у документі [1].

Додатковий імпортний збір повинен справлятися з товарів, що ввозяться на митну територію України у митному режимі імпорту, незалежно від країни походження цих товарів та укладених Україною угод (договорів) про вільну торгівлю. Не справлятиметься податок на імпорт при ввезенні життєво необхідних товарів, а саме: природний газ, паливо для АЕС, нафта, нафтопродукти, банкноти та банківські метали, гуманітарна допомога, товари, що звільнюються від сплати ввізного мита відповідно до міждержавних домовленостей, крім вільної торгівлі.

Згідно з урядовими розрахунками, впровадження таких додаткових зборів на імпорт товарів в Україну забезпечить у 2015 р. надходження до державного бюджету в обсязі 17 млрд грн. Утім практичне запровадження додаткових зборів на імпорт товарів, як повідомляється в ЗМІ, може відбутися лише після консультацій з міжнародними організаціями. Ідеться, зокрема, про Світову організацію торгівлі (СОТ), Міжнародний валютний фонд і Європейський Союз.

На думку деяких експертів, впровадження зазначених мит на імпорт суперечило б положенням Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, тому слід було б очікувати відповідної негативної реакції з боку європейців. Однак, за повідомленнями деяких вітчизняних ЗМІ, Європейська комісія на консультаціях з Україною не стала висувати вимог щодо скасування імпортних мит і не розглядає можливості скасування преференційного режиму в торгівлі з Україною.

Однак, за інформацією з дипломатичних джерел, така згода напевно буде отримана за умови, якщо Україна не матиме претензій з боку Світової організації торгівлі та МВФ. Саме відповідний комітет СОТ (що опікується питаннями платіжного балансу країн-членів СОТ), на думку європейців, міг би бути «кращим майданчиком для консультацій про впровадження мит» [3].

Таким чином, поки отримання згоди міжнародних організацій на запровадження Україною згаданих мит на імпорт товарів є вірогідним, але остаточно неузгодженим. Не виключено також, що в процесі узгодження впровадження мит на імпорт у відповідні документи доведеться вносити певні корективи. Крім того, поки не можна остаточно визначити, коли саме, навіть за позитивного рішення СОТ і МВФ, буде остаточно встановлена дата впровадження додаткових мит на імпорт товарів.

З суто технічної точки зору, ми можемо підвищити свої тарифи, тому що будь-яка країна, яка є членом СОТ, може запровадити заходи для збалансування платіжного балансу, особливо коли валютні резерви країни дуже низькі.

Тож, інше питання – чи це правильне рішення у правильний час. Ідея цього кроку – здійснити тиск на імпорт, але імпорт і так падає через девальвацію, що було показано на початку статті. Таким чином, можуть з'явитися проблеми з імпортом товарів, які Україна не може виробити сама, але які вкрай необхідні для населення та економіки.

Нарешті, можна не сумніватися, що із запровадженням додаткового мита на імпорт товарів в свою чергу додатковий імпульс отримає контрабанда, боротьба з якою, крім відповідних організаційних заходів, потребуватиме найімовірніше й певних додаткових коштів. Чому уряд не прораховує ризики – питання риторичне. Можливо, тому, що справа взагалі не в платіжному балансі.

На думку багатьох експертів, Кабінет міністрів України ставить перед собою мету не так вирівняти платіжний баланс, як зібрати гроші в бюджет. Згідно з урядовими розрахунками, впровадження таких мит на імпорт товарів в Україну забезпечить у 2015 р. надходження до державного бюджету в обсязі 17 млрд грн. В результаті, через специфіку розрахунків Мінфіну замість прибутку держава може отримати ще одну 20-мільярдну дірку в бюджеті.

Фактичні надходження від ввізних мит 2014-го становили 12,3 млрд грн (при плані в 15,7 млрд) проти 13,2 млрд 2013-го. У 2015 р. Мінфін хоче зібрати 33,6 млрд грн, тобто втричі (!) більше від фактичних надходжень 2014-го. Справді, якщо до 15,7 млрд арифметично додати 17,6 млрд, виходять ті самі 33 млрд із бюджету-2015. Щоправда, 15,7 млрд – це план 2014 р., який не було виконано. Причин цього було чимало, але основні – це дефіцит валюти, зниження попиту та корупція на митниці, яка вже стала легендарною. Вочевидь, усі три причини вже усунуто, інакше незрозуміло, на чому ґрунтуються урядові розрахунки [4].

На нашу думку, пріоритетами забезпечення зовнішньої стійкості національної економіки має стати забезпечення сприятливого макроекономічного середовища для стимулювання процесів імпортозаміщення, що передбачає наявність стабільного попиту всередині країни.

Тільки за умов прогнозованості попиту у майбутніх періодах суб'єкти господарювання прийматимуть рішення щодо доцільності інвестування у процеси імпортозаміщення та братимуть на себе відповідні ризики. Різне зростання внутрішнього попиту призводить до швидкого випереджаючого зростання імпорту через відсутність необхідних виробничих потужностей, а його різке скорочення пов'язане із значними ризиками для інвесторів щодо окупності їх проектів.

У зв'язку з цим першочерговим завданням уряду щодо формування сприятливих умов для процесів імпортозаміщення є підтримка стабільно зростаючої динаміки вітчизняного виробника та виробництво стратегічних товарів в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до статті XII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року : Закон України від 28 грудня 2014 р. № 73-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/73-19>
2. Платіжний баланс України 2014–2015 рр. // Національний банк України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua
3. Бюлетень Представництва Європейського союзу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euukrainecoop.net/2015/03/02/eustrade/>
4. Висновки щодо виконання державного бюджету [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – Режим доступу: <http://www.acrada.gov.ua/control/-main/uk/publish/-category/16743264>
5. Динаміка зведеного зовнішньоторговельного балансу України (2008–2013 роки) // Державний комітет статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2008/zddseip/dseip2013-u.htm>

В. В. Кривошеєва,

*аспірантка Київського національного
торговельно-економічного університету,*

м. Київ, Україна

*Керівник: доктор економічних наук,
професор С.В. Волосевич*

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ

Тривалий час в економічній літературі застосовувалося лише поняття «кредитний ринок». Поняття «ринок кредитних послуг» відносно недавно почало використовуватися в економічній літературі, що дозволило розширити розуміння процесів у сфері руху грошового капіталу. Варто зауважити, що нині небагато наукових праць присвячено сутності ринку кредитних послуг. При цьому відсутній єдиний підхід до його тлумачення. На наш погляд, можна виокремити два підходи до визначення ринку кредитних послуг: 1) як ринок, що має спільні риси із фінансовим та кредитним ринками; 2) як специфічний вид ринку.

Ю.В. Кудрявцева підкреслює, що ринок кредитних послуг населенню має спільні риси з фінансовим і кредитним ринком, але відрізняється специфікою кредитних продуктів, що пропонуються населенню, яка впливає на фактори попиту і пропозиції, формуванню ціни, особливості інфраструктури ринку [2, с. 11]. У цьому трактуванні не вказано відмінностей між кредитним ринком і ринком кредитних послуг, а акцентується увага лише на поділі кредитних послуг для фізичних і юридичних осіб. Є.М. Сич, В.П. Ільчук, Н.І. Гавриленко зазначають, що ринок кредитних послуг – це специфічний вид ринку, на якому купуються і продаються кредитні ресурси та банківські послуги [5, с. 147]. Проте тут слід зазначити, що до складу банківських послуг включаються як кредитні, так і інші види фінансових послуг. При цьому не акцентується увага на тому, специфічним видом якого ринку є ринок кредитних послуг. Вітчизняне законодавство не вирізняє ринок кредитних послуг як окремий вид. Так, згідно зі статтею 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III до ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів. При цьому також відсутнє тлумачення дефініції «ринок кредитних послуг». Зазначене зумовлює необхідність з'ясування відмінностей між кредитним ринком та ринком кредитних послуг.

У результаті дослідження економічної літератури слід зазначити, що більшість науковців підтримують думку, що товаром на кредитному ринку є грошовий капітал, що надається у позику. На думку С.О. Маслової та О.А. Опалова, кредитний ринок необхідно розглядати як синтез ринків різних платіжних засобів, тобто ринку грошових ресурсів та ринку боргових зобов'язань [4, с. 9]. Водночас на ринку кредитних послуг товаром є кредитні послуги, що надаються фізичним і юридичним особам, які є користувачами фінансових активів. Об'єктами відносин на зазначеному ринку є кредитні послуги та кредитні операції.

Учасниками ринку кредитних послуг фізичним особам є кредитори, позичальники та суб'єкти інфраструктури зазначеного ринку. До кредиторів належать юридичні та фізичні особи. У складі кредиторів особливе місце посідають фінансові посередники. Учасниками ринку кредитних послуг є суб'єкти підприємницької діяльності, які мають право здійснювати діяльність із надання кредитних послуг на території України, та споживачі таких послуг. Кредиторами на ринку кредитних послуг, як правило, є фінансові посередники. При цьому кредитні послуги стосуються безпосереднього перерозподілу грошових ресурсів шляхом здійснення угод на кредитному ринку через розміщення коштів у позики (зокрема у формі фінансового лізингу, факторингу, торговельного посередництва, репо, іпотеки, проектного фінансування, кредитних карток, ломбарда та інших фінансових інструментів) [7]. Позичальниками на кредитному ринку є суб'єкти, які мають дефіцит власних фінансових ресурсів та потребу в їх залученні від кредиторів. Їх характерною ознакою є те, що вони є не власниками, а лише тимчасовими розпорядниками позичених коштів. Позичальниками можуть бути юридичні та фізичні особи, держави. На ринку кредитних послуг споживачами є позичальники – фізичні та юридичні особи. При цьому фінансові установи мають подвійну економічну природу:

вони можуть бути як кредиторами, так і позичальниками. До опосередкованих учасників ринку кредитних послуг належать суб'єкти інфраструктури кредитного ринку.

Ринок кредитних послуг у функціональному розумінні – це сукупність економічних відносин, які виникають в процесі здійснення кредитних операцій з фінансовими активами. Функціональна роль ринку кредитних послуг полягає у поєднанні виробництва та споживання кредитних послуг; регулюванні ринку кредитних послуг та кредитних відносин.

Рух позичкового капіталу на кредитному ринку відбувається у різноманітних формах через використання певних кредитних інструментів, до яких належать кредити; боргові цінні папери; похідні кредитні інструменти. Водночас на ринку кредитних послуг перелік кредитних інструментів є вужчим. Так, на ньому відсутні боргові цінні папери та похідні кредитні інструменти.

Конкретні форми організації руху фінансових ресурсів за допомогою кредитного механізму між його суб'єктами обумовлені функціями ринку кредитних послуг. В економічній літературі існують різні підходи до функцій кредитного ринку. Одні автори ототожнюють їх із функціями кредиту, інші – із завданнями, що ставляться перед кредитним ринком. В. Сухораба виокремлює ринкові функції (ціноутворення, інформаційну, розподільчу); фінансові функції (акумуляційна, інвестиційна, накопичувальна); специфічні функції (трансформація коштів та кредитування витрат) [6], що є, на наш погляд, найвдалішим переліком функцій кредитного ринку. Водночас функціям ринку кредитних послуг у сучасних дослідженнях науковців приділяється недостатньо уваги. Вони або повторюють функції кредитного ринку або ототожнюються із призначенням ринку кредитних послуг. Грунтуючись на загальновідомих функціях ринку та представлених функціях кредитного ринку, на нашу думку, серед функцій ринку кредитних послуг варто виокремити:

- контрольно-перозподільну функцію, яка передбачає акумуляцію тимчасово вільного капіталу, його перерозподіл між суб'єктами ринку, а також формування ринкових цін на кредитні послуги згідно із співвідношенням попиту та пропозиції. Водночас вона дозволяє споживачам кредитних послуг контролювати їх якість. Ця функція забезпечує відповідність споживання домогосподарств їх попиту, встановлення пропорцій між виробництвом та споживанням товарів та послуг;

- інтеграційну функцію, в основі якої лежить надання кваліфікованих посередницьких послуг фізичним особам, активізація економічних процесів за рахунок прискорення обороту капіталу, формування умов для мінімізації кредитного ризику;

- інформаційно-спонукальну функцію, що передбачає надання інформації про кредитні послуги, ціни на них, дефіцит чи надлишок товару. Змістом цієї функції є заохочення фінансових посередників до підвищення суспільної корисності кредитних послуг, їх якості та споживчих властивостей. Зазначене дозволяє споживачам прийняти рішення щодо звернення до певного фінансового посередника за конкретною кредитною послугою;

- селективну функцію, що передбачає виключення із переліку кредитних продуктів, що не користуються попитом, та звільнення ринку кредитних послуг від економічно нестійких, нежиттєздатних фінансових посередників. Це сприяє значному послабленню або унеможливленню пропонуванню фінансовими посередниками «непотрібних» суспільству кредитних послуг, що запускає механізм конкуренції. У результаті здійснюються затрати на розробку нових кредитних продуктів та удосконалення існуючих.

Кредитний ринок забезпечує оптимальний розподіл обмежених фінансових ресурсів за допомогою кредитного механізму. Водночас формою прояву відносин на ринку кредитних послуг є кредитні операції з фінансовими активами. Кредитні операції на ринку кредитних послуг можуть здійснюватися з такими фінансовими активами як грошові кошти, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів. При цьому фінансовий актив, як і будь-який інший товар, має споживчу та мінову вартість. Споживчою вартістю кредитних послуг є їх корисність для фізичних осіб. Міновою вартістю кредитних послуг є відсоток за кредит. Водночас часто передумовою продажу кредитних послуг є надання застави позичальником та страхування ризиків, що притаманні кредитним відносинам. Це передбачає додаткові витрати фізичної особи-позичальника.

Отже, ринок кредитних послуг є складовою кредитного ринку. Проте він має й певні відмінності за товаром, що обертається на ринку; за фінансовими інструментами; за учасниками; за функціями; за призначенням; за формою прояву відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Котлер Ф. Основы маркетинга. Профессиональное издание / Ф. Котлер, Г. Армстронг. – М. : Изд-во “Вильмс”, 2009. – 1072 с.
2. Кудрявцева Ю.В. Развитие рынка кредитных услуг населению в России : автореф. дис...канд. эконом. наук. спец. 08.00.10 / Ю.В. Кудрявцева. – М., 2011. – 26 с.
3. Макконелл К.Р. Экономикс. – [в 2-х т.]. Т. 2. Economics: Principles, Problems, and Policies / К.Р. Макконелл, С.Л. Брю. – М. : Изд-во “ИНФРА”, 2008. – 544 с.
4. Маслова С.О. Фінансовий ринок : навч. посіб. / С.О. Маслова, О.А. Опалов. – К. : Каравела, 2004. – 344 с.
5. Сич Є.М. Ринок фінансових послуг / Є.М. Сич, В.П. Ільчук, Н.І. Гавриленко. – К. : ЦУЛ, 2012. – 428 с.
6. Сухораба В. Сутність кредитного ринку та прояви його змісту в умовах трансформації суспільства [Електронний ресурс] / В. Сухораба // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 2. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-918.html>.
7. Финансовые услуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://realty-vesta.com.ua/finansovie-uslugi>.

М.О. Кужелєв,

доктор економічних наук, професор,

Національний університет Державної податкової служби України,

м. Київ, Україна

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ РИНКУ ДОРОГОЦІННИХ МЕТАЛІВ В УКРАЇНІ

В умовах стрімкого обвалу курсу національної валюти України та безсистемних коливань курсів долара та євро золото знову стало головною інвестиційною ідеєю на національному ринку фінансових послуг та використовується в якості резервного та інвестиційного активу, дозволяючи учасникам ринку диверсифікувати ризики та захистити заощадження. Тобто твердження Карла Маркса, що: «...золото і срібло не можуть задовольняти ту вимогу, яка пред'являється до них як до грошей, – бути вартостями незмінної величини, однак вони мають вартість більш постійної величини, ніж в середньому інші товари» цілком справедливе й сьогодні [1, р. 153].

За даними World Gold Council (WGC) Світовий попит на золото в 2014 році у фізичному вираженні знизився на 4 % в порівнянні з 2013 роком і склав 3 тис. 923,7 тонни [2]. Основним компонентом попиту залишаються підприємства ювелірної промисловості (у 2014 році – 2 152,9 тонни). Інвестиційний попит на золото склав у 2014 році склав 904,6 тонни (на 2 % більше, ніж у 2013 році). Закупівлі золота центральними банками зросли на 17 % – до 477,2 тонни [3].

Дорогоцінні метали стали й привабливими для громадян України. В 2014–2015 рр. попит на золото з боку банківських клієнтів суттєво збільшився, а вартість тройскої унції золота на кінець лютого 2015 року становила 33454,56 грн. [4]. Всі ці факти свідчать про те, що даний ринок має всі підстави для активного розвитку, а створення ефективного інструменту державного регулювання ринку дорогоцінних металів та нових інноваційних платіжних інструментів на ньому є необхідним, як для економіки країни в цілому, так і для окремих суб'єктів економічних відносин.

Ринок дорогоцінних металів є складовою валютного ринку та основою золотовалютних резервів країни (ЗВР). Управління золотовалютними резервами держави покладено на Національний банк України, який з метою впливу на курс національної валюти щодо іноземних валют здійснює валютні інтервенції шляхом купівлі-продажу валютних цінностей на валютних ринках та регулює загальний попит та пропозицію грошей. Золотовалютний резерв НБУ складається з таких активів [5]: монетарне золото; спеціальні права запозичення; резервна позиція в МВФ; іноземна валюта у вигляді банківот й монет або коштів на рахунках за кордоном; цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті; будь-які інші міжнародно визнані резервні активи за умови забезпечення їх надійності та ліквідності.

Дослідження динаміки золотовалютного резерву України у 2013–2014 рр. свідчить про сталу тенденцію його зменшення. Так, лише за 2013 рік ЗВР України зменшилися на 4,131 млрд. дол. США з 24,546 млрд. дол. США до 20,415 млрд. дол. США (рис. 1) [6].

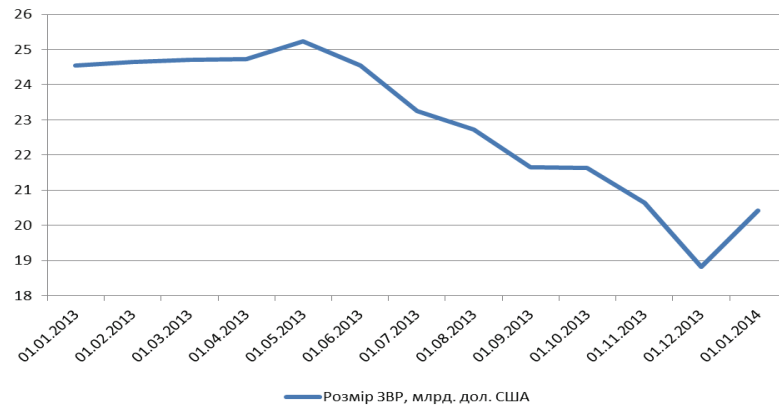


Рис. 1. Динаміка золотовалютного запасу України у 2013 р.

Аналогічна ситуація склалася й в 2014 році, але темпи падіння ЗВР значно прискорилися й ЗВР України зменшилися на 12,88 млрд. дол. США з 20,415 млрд. дол. США до 7,533 млрд. дол. США (рис. 2) [6].

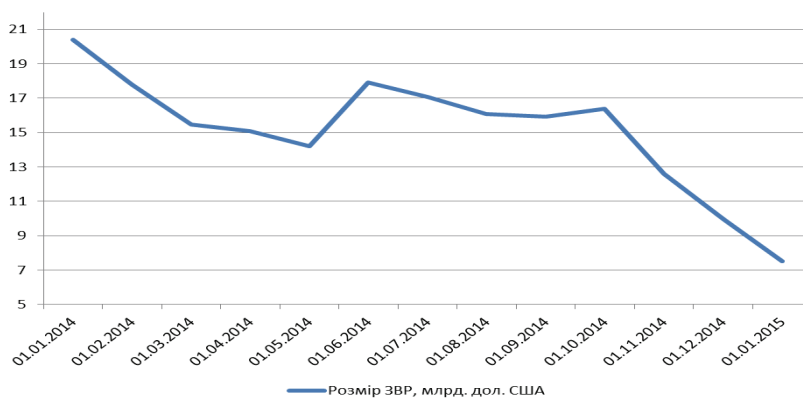


Рис. 2. Динаміка золотовалютного запасу України у 2014 р.

Загальну динаміку ЗВР України за період з 01.01.1993 по 01.02.2015 рр. представлено на рисунку 3 [6]. Данні НБУ свідчать, що найбільший розмір золотовалютних резервів країни приходить на 01.01.2011 р., коли вони сягнули 34,58 млрд. долл. США, станом на 01.01.2015 резерви впали до рівня 2004 року [6].

Слід зауважити, що це відбувається на тлі зниження цін та попиту на золото на світових валютних ринках. Так, у 2013 році ціна золота на світовому ринку впала нижче рівня 1981 року і продовжує знижуватися. За підсумками 2014 р. вартість трійської унції трохи зросла (з 1217,8 до 1265,5 доларів за станом на 2.02.2015 р.), але низхідний тренд триває.

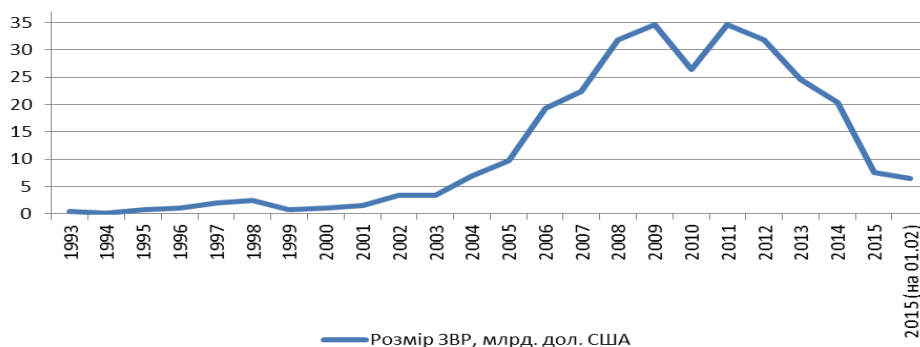


Рис. 3. Розмір золотовалютних резервів України з 1993 по 2015 рр.

Задля збільшення золотих запасів України доцільно активізувати розробку золотих родовищ, яких в Україні близько десяти. Для розробки цих родовищ потрібні значні інвестиції, тобто зараз потрібно створити сприятливе законодавство та гарантувати всебічну підтримку потенційним інвесторам. Перевагами видобутку золота на власній території є підвищення зайнятості, наповнення державного бюджету за рахунок податків на зборів, влиття в економіку країни додаткових коштів та ін.

Крім того, доцільно розглянути можливість введення в обіг такого інноваційного інструменту, як вексель забезпечений дорогоцінними металами. Вексель забезпечений дорогоцінним металом створює емісійний механізм, так як є одночасно цінним папером і платіжним інструментом. В оборот потрапляють кошти які не потребують вилучення, так як вони забезпечені золотом, яке знаходиться у золотовалютному резерві держави. З цього випливає, що золото яке раніше не приносило прибутку стає прибутковим. Держава може випускати такі векселі шляхом надання їх підприємствам, установам, юридичним особам та ін. Їй не потрібно емітувати нові кошти, чи брати їх з бюджету для розрахунку за роботи, послуги та ін. Безперечно такий вид векселя відкриває нові можливості і для підприємств.

Ще однією особливою перевагою векселя забезпеченого золотом є можливість випуску його у іноземній валюті. Законодавством України передбачено, що всі розрахунки у державі проводяться у національній валюті, і лише вексель як цінний папір має право випускатися в іноземній валюті. Це дає змогу підприємствам обирати спосіб розрахунку, в деяких випадках зменшити втрати від конвертації іноземної валюти в національну, що в даний період подорожчання долара США та Євро, є дуже актуальним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Marx K. A Contribution to the Critique of Political Economy / Marx Karl. – М. : Progress Publishers, 1977. – 263 p.
2. Gold Demand Trends Q2 2014. World Gold Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gold.org/supply-and-demand/gold-demand-trends/back-issues/gold-demand-trends-q2-2014>.
3. Gold Demand Trends Full Year 2014. World Gold Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gold.org/supply-and-demand/gold-demand-trends/back-issues/gold-demand-trends-full-year-2014>.
4. Курсы драгоценных (благородных) металлов. Финансовый портал Минфин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/bullion>.
5. Кужелев М. Місце банківської системи в структурному регулюванні економіки України // М. О. Кужелев, І. Г. Брітченко / Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія : Економічні науки. – № 1 (21). – 2007. – С. 125–128
6. Золотовалютные резервы Украины. Insiders [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://insiders.com.ua/spravochnik/zolotovalyutnye-rezervy>.
7. Gold price – Major consumer countries. World Gold Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gold.org/investment/statistics/>
8. Reserves. World Gold Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gold.org/government_affairs/gold_reserves/

*Н. А. Лебедева,**кандидат технических наук, доцент,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина**С. М. Гончарук,**доктор технических наук, профессор,
Дальневосточный государственный университет путей сообщения,
г. Хабаровск, Российская Федерация*

ОСОБЕННОСТИ, ПРОБЛЕМЫ, ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОВЕДЕНИЕ МАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ДЛЯ ПЕРСПЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЙ ТРАНСПОРТНОЙ СЕТИ УКРАИНЫ

Решение проблем комплексного, перспективного формирования многовидовой (мультимодальной) транспортной сети (МТС) Украины и ее регионов является сложной, многовариантной задачей существенно затрудняющей поиск конкретных эффективных решений при разработке инвестиционных проектов развития основных ее элементов. Как следствие, возникает необходимость декомпозиции структуры сети на основные ее элементы, выполняющие функции транзитных международных перевозок – мультимодальные транспортные коридоры (МТК), которые состоят, в свою очередь, из мультимодальных транспортных звеньев (МТЗ) и мультимодальных транспортных узлов (МТУ). В свою очередь, совокупность МТК представляет собой мультимодальную транспортную сеть страны (МТС), эффективное, перспективное развитие которой должно позволить Украине занять одно из лидирующих положений в организации транспортного моста «АТР – Европа» и «Север – Юг».

Для ускоренного развития МТС страны и ее регионов необходимо проводить комплексные маркетинговые исследования, позволяющие выявить те основные элементы системы, от которых в первую очередь зависит ее эффективная работа, оценить их техническое состояние и наметить план мероприятий по ликвидации отказов и «узких мест» в работе указанных элементов и системы в целом, что в общем случае приведет к повышению привлекательности МТС Украины для транзита грузов широкой номенклатуры, особенно контейнеров и существенно снизит цену транспортных услуг.

Для проведения маркетинговых исследований необходимо разработать методологию, позволяющую на глобальном, стратегическом уровне готовить информационную основу для формирования концепции инвестиционного проекта развития транспортных узлов и звеньев МТС.

Как известно, организация и проведение комплексных маркетинговых исследований представляет собой сложную задачу, решение которой возможно на основе специально разработанных для этих целей методик и методов базирующихся на рекомендациях, приведенных в [1; 2; 3; 4].

Проблемам проведения маркетинговых исследований на транспорте посвящено множество работ отечественных и зарубежных ученых, большинство которых направлено на совершенствование эксплуатационной работы отдельных видов транспорта с целью получения максимальной прибыли при реализации транспортных услуг. Анализ публикаций показал, что применительно к вопросам изменения структуры и мощности МТС Украины за счет развития средств различных видов транспорта с учетом их взаимодействия в МТУ, исследований проводится недостаточно.

Выгодное географическое и геополитическое положение, которое занимает Украина, теоретически предопределяет ее место в реализации больших объемов транзитных перевозок между странами АТР и Европы. Реализация транзитных возможностей Украины возможна на основе тесного взаимодействия с транспортными системами сопредельных государств.

Для решения этой проблемы в Украине, начиная с 1992 года по настоящее время, принимались различные концепции, программы и стратегии развития транспортного комплекса, которые выполнены лишь частично.

Учитывая тот факт, что особое место в развитии мощности транспортной сети и достижения ее экономической привлекательности для транзита грузов представляют приграничные мультимодальные транспортные узлы, основными элементами которых являются морские торговые порты (МТП), в Украине разработана «Стратегия развития морских портов Украины до 2038 года», (сооб-

шение пресс-службы Мининфраструктуры «Об утверждении стратегии развития морских портов Украины до 2038 г.» от 11.07.2013 г.). Документ определяет основные направления развития отрасли на ближайшие двадцать пять лет, при этом, как отмечают эксперты, стратегия впервые вводит развитие отрасли согласно мировым стандартам планирования – на краткосрочную (до пяти лет), среднесрочную (до десяти лет) и долгосрочную (до двадцати пяти лет) перспективу.

Таким образом, стратегия нацеливает на планирование и разработку инвестиционных проектов по основным стратегическим транспортным проблемам, для реализации которых, по мнению авторов, необходимо дальнейшее углубленное исследование комплексных вопросов, связанных с взаимодействием в узлах различных видов транспорта и созданием резервов пропускной способности, учитывающих неопределенность информации и риски.

Анализ информации, полученной на основе мониторинга технического состояния оборудования в портах Украины показал, что оно имеет износ 60–80 %. Смена этого оборудования требует больших инвестиций, которые необходимо рассматривать в рамках инвестиционных проектов развития мультимодальной транспортной сети и/или ее элементов.

Комплексное этапное развитие МТС в ближайшей и отдаленной перспективе необходимо реализовывать с учетом создания сбалансированной мощности основных взаимодействующих в узлах элементов, обеспечивающих прием и перевалку грузов основной номенклатуры: сортировочных и припортовых железнодорожных станций, терминалов, автодорожных коммуникаций и других транспортных сооружений и устройств. Реализация инвестиционных проектов, входящих в область эффективных альтернатив должна создавать условия для развития перспективной экономической специализации субъектов на территории Украины, с учетом того, что проходящая в настоящее время эволюция международных экономических отношений и сопряженная с ней глобализация, интеграция и кооперация в сфере развития мирового хозяйства дают огромную базу транспортных услуг, необходимых для освоения. С другой стороны, возникает конкурентная борьба за освоение сегментов этой базы транспортных услуг международного обмена.

Бурный рост экспорта транспортных услуг и увеличение в разы грузооборота и пассажирооборота требует создания новой техники, развития транспортной инфраструктуры, внедрения современных транспортно-логистических технологий [6]. Как отмечено в [6], логика проста – возрастающая конкуренция между товаропроизводителями заставила их искать новые возможности для снижения транспортной составляющей в конечной цене товара. За два истекших десятилетия в ведущих западных странах удалось снизить транспортную составляющую в конечной цене товара до 10–12 %. На Украине этот показатель в 2–3 раза хуже на различных видах транспорта.

Как известно, маркетинговые исследования — любая исследовательская деятельность, обеспечивающая потребности маркетинга, то есть система сбора, обработки, сводки, анализа, синтеза и прогнозирования данных, необходимых для конкретной маркетинговой деятельности. Таким образом, маркетинговые исследования выступают как начало и логическое завершение любого цикла маркетинговой деятельности предприятия. Цель проведения подобного исследования – уменьшение неопределенности, сопутствующей принятию маркетинговых решений [5].

Проведению полномасштабных маркетинговых исследований должно предшествовать формирование мультимодальной транспортной сети (МТС) на территории страны. При этом в настоящей работе предложено, как отмечено выше, под МТС по аналогии с [5; 7] понимать совокупность мультимодальных транспортных коридоров (МТК) обеспечивающих транзитные международные транспортно-экономические связи.

Как известно, по территории Украины проходит четыре Критских международных транспортных коридора (№ 3, № 5, № 7 (водный) и № 9), а также коридоры Европа – Кавказ – Азия (ТРАСЕКА) и Балтийское море – Черное море (Гдыня/Гданск – Одесса/Ильичевск), Евроазиатские коридоры и в том числе транзитный коридор Европа – Азия с выходом на Транссиб. При этом, несмотря на создание и реализацию программы функционирования национальной сети международных транспортных коридоров, транзитный потенциал Украины используется не полностью. Это связано, по мнению авторов, с отсутствием методологии проведения маркетинговых исследований направленных на создание экономической привлекательности МТС и ее элементов.

Формирование искомой методологии можно осуществить на основе:

- проведения мониторинга возможных объемов транзитных перевозок, прогнозирования их изменения по основной номенклатуре грузов с учетом риска и неопределенности;

- проведения мониторинга технического состояния всех элементов и системы МТС в целом в режиме реального времени;
- анализа результатов мониторинга и выявления «узких мест» в работе МТК, МТУ, МТЗ и МТС в целом;
- разработки комплексных программ (стратегий) ликвидации «узких мест» в работе МТС и ее элементов;
- создания в незамерзающих портах Черного моря многофункциональных терминалов, способных принимать крупнотоннажные контейнеровозы с глубиной осадки 14 и более метров и длиной до 300 м;
- планирования развития железнодорожных и автодорожных подходов к портам Одесса, Южный и Ильичевск, способных пропустить такое количество поездов и автотранспорта, которое сможет обеспечить освоение перспективного объема контейнеров;
- разработки и внедрения в транспортно-логистических центрах МТС Украины автоматизированных систем мониторинга технического состояния элементов МТС и технико-экономической оценки принимаемых решений и результатов работы МТС и/или ее элементов.

В основе всех действий экспертов-маркетологов, формирующих область эффективных альтернатив этапного развития структуры и мощности мультимодальных транспортных коридоров стоит вопрос создания инвестиционных проектов, обеспечивающих экономическую привлекательность мультимодальной транспортной сети Украины для экспортно-импортных перевозчиков с учетом влияния на реализацию этих проектов улучшения технического состояния элементов системы, что в свою очередь, должно повысить скорость доставки грузов и пассажиров, улучшить эксплуатационные показатели, влияющие на величину эксплуатационных расходов и, как следствие, снизить себестоимость перевозок, обеспечив при этом безопасность, бесперебойность и плавность движения подвижного состава всех видов транспорта.

При проведении маркетинговых исследований необходимо обратить внимание на сбалансированное развитие мощности основных элементов, мультимодальных транспортных узлов, которыми являются морские торговые порты и железнодорожные подходы к ним. Например, дополнительный поток контейнеров в один миллион ТЭУ, требует увеличения пропускной способности железнодорожного звена на подходе к узлу на 45–55 пар поездов в сутки при длине состава от 50 до 60 платформ соответственно, увеличение до двух миллионов ТЭУ (40 футовых контейнеров) и доставки их к порту железнодорожным транспортом потребует дополнительно пропускать 90–100 пар поездов в сутки, при этом, даже если распределить объемы между автодорожными подходами и железной дорогой, то потребуются существенное увеличение мощности этих подходов.

Для качественного проведения маркетинговых исследований необходимо разрабатывать и внедрять в транспортно-логистических центрах Украины автоматизированные системы мониторинга технического состояния элементов МТС и технологии их работы в режиме реального времени, с проведением анализа и синтеза результатов, что позволит более эффективно и своевременно решать перспективные проблемы этапного развития транспортной системы страны.

Решение поставленных задач маркетинговых исследований позволит существенно повысить эффективность работы и экономическую привлекательность мультимодальной транспортной сети Украины для перевозок международного транзита.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зозулев А., Солнцев С. Маркетинговые исследования: теория, методология, статистика / А. В. Зозулев, С. А. Солнцев. – Москва, 2008. – 643 с.
2. Аакер Д., Кумар В., Дэй Дж. Маркетинговые исследования / Д. Аакер, В. Кумар, Дж. Дэй [пер. с англ.]. – СПб. : Питер, 2004. – 848 с.
3. Котлер Ф. 300 ключевых вопросов маркетинга: отвечает Филип Котлер [пер. с англ.] – М., 2007. – 224 с.
4. Капон Н., Колчанов В., Макхалберт Дж. Управление маркетингом / Н. Капон, В. Колчанов, Дж. Макхалберт. – Москва, 2010. – 832 с.
5. Гончарук С., Анисимов В., Лебедева Н., Нестерова Н. Методологические основы проектирования этапного развития облика и мощности мультимодальной транспортной сети : [монография] / С. М. Гончарук, В. А. Анисимов, Н. А. Лебедева, Н. С. Нестерова. – Изд-во: Хабаровск, 2012. – 227 с.
6. Щербанин Ю. Международный обмен и транспорт/ Ю. А. Щербанин. – СПб. : Лики России, 2003. – 69 с.
7. Лебедева Н. Формирование области эффективных альтернатив изменения облика и мощности мультимодальных транспортных узлов на основе системного подхода: дис. к.т.н. / Н. А. Лебедева. – Хабаровск, 2009. – 179 с.

*Л.О. Лігоненко,
доктор економічних наук, професор,
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана,
м. Київ, Україна*

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ІННОВАЦІЙ: КОНЦЕПЦІЯ НОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Необхідною умовою вдосконалення економічного механізму управління інноваційною діяльністю в умовах ринкової економіки є розвиток усіх складових інноваційного менеджменту, зокрема його аналітичного підґрунтя. В сучасних умовах зростання темпів розвитку економічних систем різного рівня (національного, регіонального, корпоративного) визначається ефективністю використання інноваційних рішень, що потребує розробки відповідного аналітичного забезпечення їх підготовки, контролю за ходом та результатами реалізації.

В теперішній час в багатьох ВНЗ України запроваджуються магістерські програми з менеджменту інноваційної діяльності. Серед навчальних дисциплін цих програм провідне місце, на наш погляд, має займати дисципліна «Аналіз інновацій». Дозвольте представити розроблену нами концепцію даної навчальної дисципліни.

Аналіз інновацій – це один з новітніх напрямів економічного аналізу на макро- (країна, регіон), мезо- (галузь) та мікро- (підприємство, організація) рівнях, який має на меті проведення аналізу наявних ресурсів, результатів та ефективності інноваційної діяльності, здійснення інтегрального оцінювання рівня інноваційності, а також визначення передумов (потенціалу) для подальшого розвитку інноваційної діяльності. Метою викладання дисципліни є отримання знань з теоретико-методичних основ та інструментарію аналізу інноваційності економіки на макро- (державному, регіональному) та мезо- (галузевому) рівнях; потенціалу, ресурсів та результатів інноваційної діяльності на макро-, мезо- та мікрорівні (організація, підприємство).

Дисципліна «Аналіз інновацій» має формувати у студентів знання про теоретичні основи та інструментарій аналізу інновацій, що необхідні майбутнім магістрам з менеджменту інновацій для оцінки передумов, існуючого стану та ефективності інноваційної діяльності. Предметом навчальної дисципліни є система методів, прийомів та показників, які використовуються для оцінювання інноваційності, аналізу ресурсів, результатів та потенціалу інноваційної діяльності на макро, мезо та мікрорівнях.

Основними завданнями даної дисципліни ми вважаємо: формування знань щодо цілей та задач аналізу інновацій на макро та мікрорівні, можливу сферу використання його результатів; висвітлення організаційних засад проведення аналізу інновацій, його технологію та інформаційне забезпечення; систематизація сучасних підходів до оцінювання інноваційності макроекономічних систем різного рівня (світова, національна, регіональна); ознайомлення з сучасними підходами до аналізу ресурсного забезпечення інноваційної діяльності на макро-, мезо- та мікрорівнях, зокрема її кадрового та фінансового забезпечення; формування навичок аналізу результатів інноваційної діяльності підприємства та оцінювання його інноваційної активності; засвоєння можливих підходів до аналізу ефективності та результативності інноваційної діяльності підприємства; опанування методичним забезпеченням оцінювання інноваційного потенціалу економічних систем різного рівня.

Відповідно до структури навчального плану, вивчення дисципліни «Аналіз інновацій» ґрунтується на знаннях таких дисциплін рівня вищої освіти „бакалавр” як «Інноваційний менеджмент» та «Стратегічне управління. Вивчення дисципліни «Аналіз інновацій» на магістерському рівні дозволяє: поглибити та доповнити знання, які отримані під час вивчення дисципліни «Інноваційна політика» та формує необхідну базу для засвоєння навчального матеріалу нормативних наук «Стратегічне управління інноваційним розвитком» та «Маркетинг інновацій». Опанування навчального матеріалу з аналізу інновацій формує необхідну базу для засвоєння вибіркового дисциплін «Трансферт технологій», «Стартап-менеджмент» та «Венчурний бізнес», які пропонуються для вивчення у наступних семестрах магістерської програми.

Ще одним аргументом на користь впровадження дисципліни «Аналіз інновацій» є суто практичні міркування. Вивчення даної дисципліни дає можливість належним чином підготувати студен-

тів магістерської програми «Менеджмент інновацій» до проходження виробничої практики, яка орієнтована на формування навичок проведення економічного аналізу інноваційності економіки на національному, регіональному, галузевому та корпоративному рівнях; наявності та використання науково-технічних і інтелектуальних ресурсів, формування та використання інноваційного потенціалу організацій (підприємств). Опанування методології та інструментарію аналізу інноваційних процесів є запорукою успішної підготовки консультаційного проекту та дипломної магістерської роботи, які також орієнтовані (як одна з складових) на аналіз динаміки інноваційного процесу на макро-, мезо- і мікрорівнях, оцінювання інноваційності економічних систем різного рівня.

Основні компетенції, які формуються у студентів завдяки вивченню дисципліни «Аналіз інновацій» представлені у таблиці 1.

Як показало проведене нами дослідження, визначена проблематика практично не представлена в учбово-методичній літературі (наявні лише поодинокі надзвичайно стислі параграфи в навчально-методичних виданнях з економічного аналізу та статистики), та фрагментарно – у науковій літературі, перш за все авторефератах дисертацій та наукових статтях. Отже для підготовки даної навчальної дисципліни необхідно буде провести суттєву роботу по систематизації усіх наявних розробок та формуванню цілісної системи аналітичного забезпечення менеджменту інновацій, визначення його призначення, цілей та задач, формування інформаційного та методичного (інструментального) забезпечення.

Таблиця 1. Компетенції, які формує вивчення дисципліни «Аналіз інновацій»

Назва групи компетенцій	Перелік компетенцій
1	2
1.Адміністративно-координаційні:	<ul style="list-style-type: none"> - організувати проведення аналізу інноваційної діяльності та інноваційної інфраструктури підприємства; - використовувати сучасний інструментарій планування, організації, мотивації та контролю аналітичної діяльності щодо оцінювання інноваційності економічних систем різного рівня; - координувати діяльність функціональних підрозділів організацій (підприємств) для створення необхідної інформаційної бази для проведення аналізу інновацій
2.Аналітично-діагностичні:	<ul style="list-style-type: none"> - аналізувати чинники зовнішнього і внутрішнього середовища для впровадження інновацій в практичну діяльність; - аналізувати стан та виявляти проблеми реалізації інноваційної політики на макро-, мезо- та мікрорівні; аналізувати інтегральні показники-критерії інноваційності і розвитку світової та національної економіки; - аналізувати ресурси та результати впровадження інновації на макро-, мезо- та мікро-рівні ; - діагностувати наявність фінансових ресурсів для здійснення інноваційної діяльності; - оцінювати інноваційність та наукоємність продукції підприємства; - визначити та оцінювати питомі витрати на придбання ліцензій, патентів, ноу-хау; - діагностувати інтелектуальний капітал підприємства як інтегральний показник стану та ефективності його інноваційної діяльності; - здійснювати оцінювання інноваційного потенціалу економічних систем різних рівнів. - аналізувати існуючу технологію аналітичного процесу та розробляти пропозиції по її удосконаленню в умовах сучасних інформаційних технологій; - діагностувати результативність інноваційних проектів, які реалізуються організаціями (підприємствами); - діагностувати проблеми, що виникають при проведенні аналізу інновацій, та пропонувати шляхи їх розв'язання.

3.Планово-прогностичні:	<ul style="list-style-type: none"> - визначати перспективні цілі і завдання інноваційного розвитку організацій (підприємств) на підставі проведеного аналізу передумов інноваційної діяльності та тенденцій розвитку інноваційності на макро- та мезорівнях; - прогнозувати, виходячи з результатів аналітичних досліджень, нові можливості для розробки нових видів продукції (послуг) і нових напрямів інноваційної діяльності на підприємствах та в організаціях. - планувати та реалізовувати нові бізнес-моделі та формати підприємницької діяльності, впроваджувати продуктові, технологічні та організаційні інновації, адекватні сучасним тенденціям розвитку інноваційної діяльності та передумовам для її здійснення на рівні конкретного підприємства; - використовувати результати аналізу інновацій в процесі розробки системи стратегічних та оперативних планів стратегічного розвитку підприємства; - визначати чисельність та склад персоналу, який займається аналітичним супроводом впровадження інновацій; - планувати витрати на інформаційне та програмне забезпечення аналітичних досліджень.
4.Організаційно-правові:	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечувати необхідне інформаційно-аналітичне підґрунтя управління інноваційними підприємствами, підрозділами, проектними групами (командами) співробітників та інноваційними проектами; - організувати аналітичний супровід реалізації інноваційної стратегії розвитку організацій та їх окремих підрозділів; - організувати формування аналітичного забезпечення розробки та реалізації програм інноваційного розвитку організацій (підприємств).
5.Мотиваційні:	<ul style="list-style-type: none"> - формувати аналітичні передумови для розробки та впровадження сучасних мотиваційних інструментів ефективного використання знань в інноваційній діяльності організації (підприємства); - вносити пропозиції щодо удосконалення системи оцінки діяльності співробітників підприємства, які здійснюють аналіз та впроваджують інновації; - формувати систему стимулювання персоналу підприємства з урахуванням мотиваційних чинників щодо розробки і впровадження інновацій, визначених на підставі проведених аналітичних досліджень.
6. Контрольні:	<ul style="list-style-type: none"> - здійснювати моніторинг інноваційного процесу та результатів інноваційної діяльності; - аналізувати динаміку основних показників фінансового забезпечення інноваційної діяльності; - оцінювати ефективність витрат на придбання ліцензій, патентів, ноу-хау; - корегувати динаміку інноваційного процесу (тривалість окремих фаз інноваційної діяльності).
7.Науково-дослідницькі:	<ul style="list-style-type: none"> - аналізувати, узагальнювати та критично оцінювати результати отримані вітчизняними та закордонними дослідниками в сфері аналізу інноваційної діяльності; - розробляти програми наукових досліджень щодо аналітичного забезпечення інноваційної діяльності та організувати їх виконання; - розробляти інформаційно-аналітичне забезпечення управління інноваційними процесам, явищами і об'єктами; - оцінювати та інтерпретувати передумови та результати інноваційних розробок.

*И.А. Лукьянчук,
аспирантка Международного гуманитарного университета,
г. Одесса, Украина*

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ПОСТАВОК В ПРОЕКТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

В последние годы методология проектного менеджмента идет по пути совершенствования механизмов управления проектно-ориентированными организациями (ПОО) – компаниями, осуществляющими свою деятельность путем реализации проектов, портфелей и программ, объединенных стратегическими целями организации [1].

Наряду с очевидными преимуществами проектного подхода, его внедрение порождает и ряд проблем, связанных, в первую очередь, с конфликтом интересов команд отдельных проектов между собой и с офисом управления компанией. Для устранения этих конфликтов следует пересмотреть принципы организации и управления различными бизнес-процессами проектно-ориентированных организаций.

Процессы закупок и поставок невозобновляемых ресурсов являются важными составляющими любых производственных проектов. Данный бизнес-процесс следует организовать в ПОО таким образом, чтобы обеспечить благоприятные условия реализации всех проектов, использующих тот или иной вид ресурсов. При этом целевую функцию оптимизации работы снабженческих подразделений следует представить в виде минимизации суммарных издержек компании при полном удовлетворении потребностей производства в ресурсах всех видов.

Указанная проблема достаточно широко представлена в исследованиях отечественных специалистов. Особенно следует выделить авторов, рассматривающих решение данной задачи с позиций логистического подхода: М.Я.Постан, Н.В.Ларина, О.В.Мороз и др. [2, 3]. **Целью** данного исследования является разработка метода управления поставками проектно-ориентированных организаций на основе системного подхода.

Процесс поставок представляет собой совокупность операций, направленных на обеспечение организации предметами и средствами производства, необходимыми для реализации ею хозяйственной деятельности. Этот процесс должен быть непрерывным и равномерным, поскольку излишки или нехватка определенного вида ресурса негативно влияют на эффективность реализации отдельных проектов и организации в целом.

В проектно-ориентированных организациях процесс поставки следует рассматривать с двух позиций. С одной стороны – это процесс приобретения организацией различных материальных ценностей (проведение тендеров, выбор поставщиков, организация закупок, складирование, учет и пр.) С другой стороны, под процессом поставок понимается процесс планирования и ежедневного управления обеспечением отдельных проектов необходимыми ресурсами. При этом перед специализированным подразделением, занимающимся закупками и поставками невозобновляемых ресурсов появляется новая и весьма сложная задача по разрешению конфликтов между командами управления отдельных проектов.

Структура организации процесса поставок в проектно-ориентированной организации должна иметь вид, представленный на рис. 1, а структурная модель управления ресурсами на рис. 2.

Вопросы управления закупками и поставками напрямую связаны с вопросами управления запасами ресурсов. При этом целевой функцией данной задачи является минимизация суммарных затрат на приобретение и поставки ресурсов по всем проектам компании, а ограничения можно сформулировать в виде минимизации рисков остановок производственных процессов в связи с дефицитом ресурсов и обеспечение ритмичного производства между моментами поставок.

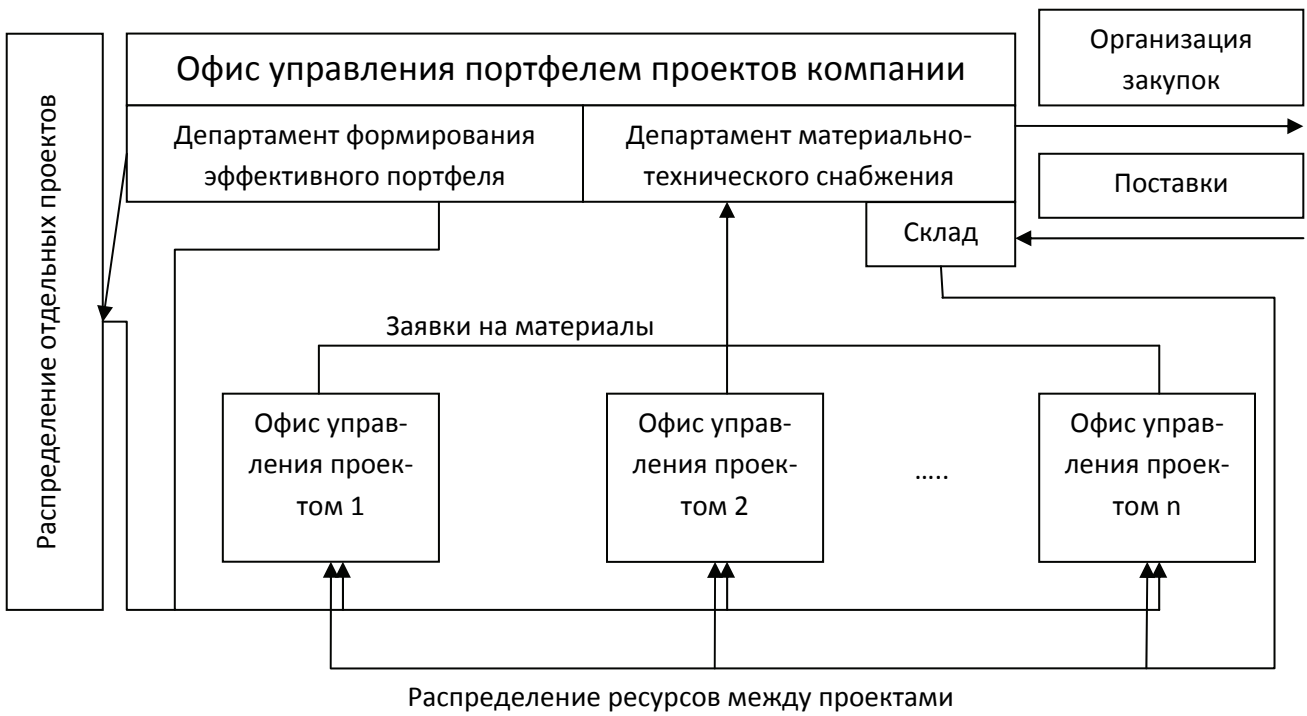


Рис. 1. Организация бизнес-процесса «снабжение» в проектно-ориентированной компании



Рис. 2. Структурная модель управления ресурсами проекта

Предложенная модель Уилсона является наиболее простой моделью, позволяющей определить оптимальный уровень запасов данного вида ресурса. Модель характеризуется некоторыми допущениями:

- интенсивность потребления и время поставки запаса является априори известной постоянной величиной;

- запас поставляется в виде одной партии, от размера которой не зависит стоимость доставки;

- затраты на хранение запаса пропорциональны его размеру;

- дефицит ресурса недопустим.

Входные параметры модели Уилсона:

- v – интенсивность (скорость) потребления запаса [ед. рес. / ед. времени];

2) s – затраты на хранение запаса [грн./ (ед.рес.* ед.времени)];

3) K – затраты на оформление и доставку заказа [грн.];

4) t_d – время доставки заказа [ед.времени].

Выходные параметры модели Уилсона:

1) Q – размер заказа [ед. рес.];

2) L – общие затраты на управление запасами в единицу времени [грн./ед.времени];

3) τ – период поставки [ед.времени];

4) h_0 – точка заказа, то есть размер запаса на складе, при котором следует заказывать очередную партию данного вида ресурса [ед. рес.].

Циклы изменения уровня запасов в модели графично представлены на рис. 3, а график суммарных затрат – на рис. 4. Параметры модели Уилсона можно рассчитать по следующим формулам:

$$Q_w = \sqrt{\frac{2 K v}{s}}, \quad L = K \frac{v}{Q} + s \frac{Q}{2};$$

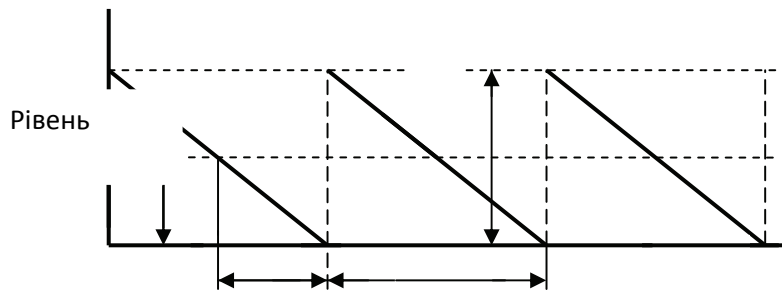


Рис.3. График циклов изменения запасов

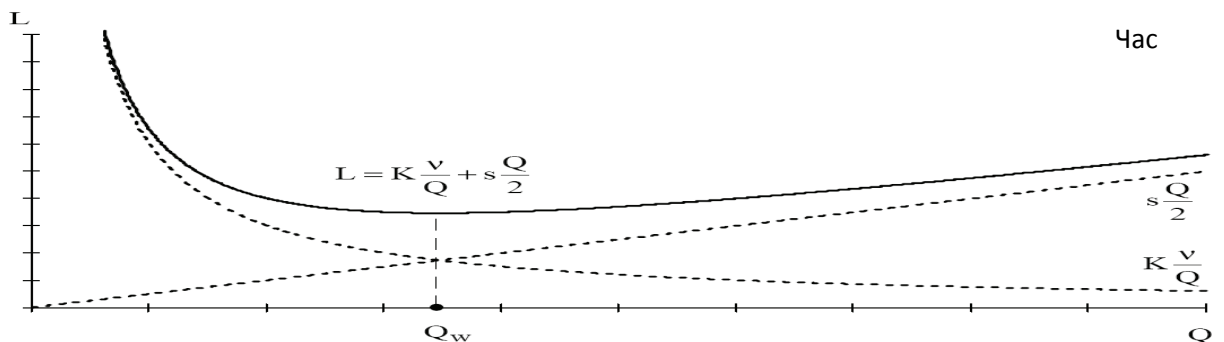


Рис. 4. График суммарных затрат на управление запасами

Использование предложенной модели позволит значительно повысить эффективность бизнес-процесса «снабжение» и общую эффективность деятельности проектно-ориентированной организации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Козлов А.С. Управление Портфелем Программ и Проектов: процессы и инструментарий / А.С. Козлов . – Издательство : ЗАО «Проектная ПРАКТИКА», 2010. – 356 с.
2. Ларіна Н.В. Логістика [Текст] / Н.В.Л аріна. – К. : ІЕПД НАН України, 2004. – 372 с.
3. Мороз О.В. Системні фактори ефективності логістичної концепції постачання на підприємствах / О.В. Мороз. – Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2007. – 165 с.

О.О. Ляховець,
кандидат економічних наук, доцент,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна

СУТНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВИ

Загальновизнаним є той факт, що інститути відіграють важливу роль в економічному розвитку, а також відображають стан економіки. Надійні інститути є передумовою для швидкого розвитку бізнесу, що створюється без перешкод, зростання обсягів виробництва, процвітання торгівлі, покращення конкуренції та підвищення ефективності всього ринкового механізму. В цілому, вони забезпечують значне зниження трансакційних витрат в економіці.

Сутнісний зміст інститутів реалізується через інституційний механізм, який передбачає, що вплив інститутів на макроекономічні показники, а також добробут країни в цілому, реалізується через політичні та економічні канали. Якість такого впливу обумовлює інституційну ефективність у державі.

Під «інституційною ефективністю» або «ефективністю інституційного механізму» загалом розуміється якість інститутів [3; 4], одним з проявів якої є оптимальність структури правомочностей в даній конкретній ситуації, яка призводить до зниження витрат і рівня трансакційних витрат [1, с. 66]. Істомін С. В. [1] виділяє також адаптивну та алокативну ефективність інститутів. Перша пов'язується із здатністю розподіляти правомочності між економічними суб'єктами в ситуації, що склалася на даний момент; друга представляє собою здатність інститутів розподіляти правомочності між економічними суб'єктами оптимальним чином.

Інституційна система в цілому складається з двох категорій інститутів – економічних та політичних. Економічні представляють собою сукупність прав власності та контрактних прав. Політичні інститути визначають структуру держави як політичний процес. Обидва типи інститутів проходять три стадії життєдіяльності – формування, зрілості та руйнування. Відрізнити одну стадію від іншої дозволяє оцінка динаміки трансакційних витрат. Якщо спостерігається стійка тенденція до зниження трансакційних витрат на деякому часовому інтервалі, то це, як правило, символізує стадію зрілості інституту. Проте у випадку латентно неефективного інституту даний критерій «не спрацьовує», оскільки зростання трансакційних витрат спостерігається і на стадії зрілості. С. А. Кристиневиц [2, с. 156] пропонує інший критерій для визначення фази розвитку інституту – формування, зрілість, руйнування – кількість економічних агентів, що використовує даний інститут на певному часовому відрізку.

Зростання трансакційних витрат від функціонування того чи іншого інституту передбачає його занепад. Якщо має місце одночасне руйнування групи інститутів, то мова йде про інституційний провал, який свідчить про сумарне падіння ефективності інститутів [2, с. 155]. Таке падіння є характерним в умовах трансформації економічних систем, і виступає особливо небезпечним для країн, в яких не утворено альтернативи старим інститутам, що перш за все свідчить про слабкість держави як головного постачальника формальних інститутів.

Оцінка якості інститутів є доволі складною задачею. Деякі вчені намагалися здійснити її шляхом аналізу емпіричних даних, при цьому найчастіше економічні і політичні інститути поєднувалися і представлялися як «політична нестабільність» або «гарний уряд» тощо. Дослідники [3] застосовують інший підхід, відповідно до якого політичні інститути визначають процес створення та функціонування нових інститутів, що пов'язано із трансакційними витратами, а економічні інститути є продуктом такого процесу. Ефективні інститути в цьому процесі завжди розвиваються і використовуються не в повній мірі через існування трансакційних витрат.

Відповідно до аналізу інших робіт, чинниками якості інститутів в країні називаються такі, як:

- 1) сила влади або прихильність держави – чи здатна держава забезпечити сприятливі інституціональні передумови;
- 2) культурні фактори, що включають релігійні вірування та традиції законотворення. Загалом, держава з ефективними політичними інститутами може розвинути міцне інституційне середовище незважаючи на наявні культурні передумови (позитивні чи негативні). Втім, конструктивізм, що міститься в релігії чи законодавчих системах, також має позитивний вплив на інститути;
- 3) нерівність у суспільстві може впливати на якість інститутів через економічні або політич-

ні канали, останні при цьому є більш важливими. Суспільства з більшою нерівністю мають більш ренто-орієнтовану поведінку, ніж суспільства з меншою нерівністю, оскільки ринкова діяльність в них менш перспективна, ніж пошук ренти. Крім того, відповідно до теорії медіанного виборця, у демократичних суспільствах, де найбільша частка бідного населення, перерозподіл коштів має більш широкий масштаб;

4) соціальна відкритість – можливість мігрувати, наявність вільної преси тощо є запорукою розвитку демократії у суспільстві, яка, у свою чергу, сприяє створенню більш якісних ринкових інститутів.

Індикатори якості інститутів розглядаються як окремі показники стану економіки, законодавства та політичного устрою в цілому. Зокрема, Борнер С. для оцінювання якості інститутів Аргентини з 1982 по 1998 рр. застосовує середньозважене головних компонент з таких показників, як обороти на чорному ринку, норма амортизації, гроші на здійснення контрактів, міжнародний показник ризику країни та показник ризику дефолту країни.

І. Вотапкова [4, с. 207] включає до аналізу такі індикатори, як рівень інвестицій, зростання порівняльних переваг в торгівлі, рівень демократії, економічної та політичної свободи, політичну стабільність, обчислені Світовим банком.

Критерієм ефективності інституційного механізму С. В. Істомін вважає рівень добробуту суб'єктів економіки, що трансформується [1, с. 67]. Тож оцінка ефективності інститутів має здійснюватися з позиції добробуту різних суб'єктів у кількісному вираженні, що реалізується через такі показники:

- 1) темпи зростання сальдо первинних доходів інституціональних секторів;
- 2) дохід від розміщення фінансових активів і нефінансових невиробничих матеріальних активів інституціональними секторами;
- 3) частка інституціональних секторів у формуванні валового національного доходу;
- 4) коефіцієнти демографії інституціональних сегментів;
- 5) темпи зростання соціальних трансфертів.

Проаналізуємо індикатори урядування для України, складені Світовим банком [5]. В табл. 1 подано динаміку п'яти основних показників, що характеризують ефективність та якість інститутів в Україні.

Таблиця 1. Індикатори якості інститутів в Україні, 1996–2013 рр.

Індикатор	Рік	Персентиль (від 0 до 100)
Голосування та звітність	1996	34,62
	2005	41,35
	2010	46,45
	2013	36,97
Політична стабільність та відсутність насильства / тероризму	1996	37,02
	2005	37,02
	2010	45,75
	2013	21,33
Ефективність уряду	1996	25,85
	2005	34,15
	2010	25,36
	2013	30,14
Якість регуляторної політики	1996	38,24
	2005	34,31
	2010	33,97
	2013	28,71
Верховенство права	1996	19,62
	2005	27,27
	2010	24,64
	2013	23,22

Джерело: Worldwide Governance Indicators [5]

Аналізуючи індикатори, можна побачити, що якість інститутів у 2013 році порівняно з попередніми періодами погіршилася. Крім того, жоден з показників за весь період не досягав й середнього значення персентиля – 50, що свідчить про низький рівень інституційної ефективності.

Найбільші значення персентиліа індикаторів зафіксовані в різні періоди часу. Зокрема, голосування та звітність і політична стабільність – у 2010 році; ефективність уряду та верховенство права – у 2005 році; якість регуляторної політики – у 1996 році. Це може свідчити про несинхронність основних соціально-політичних процесів.

В той же час загальна тенденція до зниження кількісного вимірника індикаторів у 2013 році говорить про неминучий інституційний провал, який, власне, і мав місце у 2014 році.

Таким чином, інституційна ефективність держави є важливим фактором економічного розвитку і, в свою чергу, обумовлена рядом чинників, що формуються державою й суспільством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Истомин С. В. Анализ эффективности институционального механизма России / С. В. Истомин // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 31 (246). Экономика. – Вып. 33. – С. 65–70.
2. Кристиневиц С. А. Идентификация причин потерь институциональной эффективности на различных этапах жизненного цикла институтов / С. А. Кристиневиц // Социально-экономические и финансовые механизмы обеспечения инновационного развития экономики : тез. докл. III Междунар. науч.-практ. конф. (г. Минск, Республика Беларусь, 20–21 сент. 2012 г.) / редкол.: И. И. Кукуруза [и др.]. – Минск : ГИУСТ БГУ, 2012. – С. 155–156.
3. Borner S. Institutional Efficiency and Its Determinants (The role of political factors in economic growth) / S. Borner, F. Bodmer, M. Kobler. – Paris, OECD Publications, 2004. – 100 p.
4. Votapkova J. Institutional efficiency of selected EU & OECD countries using DEA-like approach / J. Votapkova, M. Zak // Prague economic papers. – 2013. – № 2. – P. 206–223.
5. Worldwide Governance Indicators [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#reports>

А.М. Мазур,

аспірант ДННУ «Академія фінансового управління»

м. Київ, Україна

Керівник: кандидат економічних наук,

доцент В.Й. Башко

МІЖНАРОДНИЙ ВАЛЮТНИЙ ФОНД ЯК ДЖЕРЕЛО ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку нашої держави запозичення є чи не основним (за винятком податків) інструментом фінансування державних витрат. Основним джерелом позикових коштів для України є Міжнародний валютний фонд.

Україна є членом Міжнародного валютного фонду з 3 вересня 1992 р. Початковий етап нашої співпраці з Фондом включав консультації та технічну допомогу щодо створення власної грошово-кредитної системи (функції та структура Національного банку та інших фінансових установ, структура валютного ринку, введення власної валюти, тощо) [4].

У Міжнародного валютного фонду є наступні механізми кредитування:

1. Резервна частка. Перша порція іноземної валюти, яку країна-член може отримати в МВФ у межах 25 % квоти (Reserve Tranche).

2. Кредитні частки. Засоби в іноземній валюті, які країна-член може отримати понад розмір резервної частки, поділяються на чотири кредитні частки, або (Credit Tranches), які становлять по 25 % квоти.

3. Домовленості про резервні кредити стенд-бай (Stand-by Arrangements) (з 1952 р.) забезпечують країні-члену гарантію того, що в межах визначеної суми і протягом терміну дії угоди вона може за умов дотримання обумовлених в угоді умов безперешкодно отримувати від МВФ іноземну валюту в обмін на національну.

4. Механізм розширеного кредитування (Extended Fund Facility) (з 1974 р.) доповнив резервну і кредитні частки. Він призначений для надання кредитів на більш тривалий період і в більших розмірах стосовно квот, ніж у рамках звичайних кредитних часток [1].

З жовтня 1994 року розпочалась співпраця України з МВФ на рівні реалізації спільних програм економічного розвитку в Україні. Таку співпрацю України з Міжнародним валютним фондом можна розділити на етапи:

Перший етап (1994–1995 роки). У цей період Україні було надано фінансову допомогу у вигляді системної трансформаційної позики на суму 0,763.1 млрд. доларів США для підтримки платіжного балансу України.

Другий етап (1995–1998 роки). Україна отримала від МВФ кредити на загальну суму 1,935 млрд. доларів США. за трьома річними програми „Стенд-бай”. Головною метою цих кредитів була підтримка курсу національної валюти і фінансування дефіциту платіжного балансу України.

Третій етап (1998–2002 роки). Впровадження Програми розширеного фінансування (EFF-Extended Fund Facility), у рамках якої Україна отримала 1,591 млрд. доларів США, які були спрямовані на поповнення валютних резервів Національного банку України.

Четвертий етап (2002–2008 роки). Наприкінці 2002 року Кабінет Міністрів України серед прийнятних форм подальшого співробітництва України з МВФ на безкредитній основі обрав програму “попереджувальний стенд-бай”, яка була затверджена 29 березня 2004 року Радою Директорів МВФ. Але оскільки Україна не виконала умов програми МВФ, кредит був не наданий.

П’ятий етап (2008 – 2013 роки). У зв’язку із несприятливою ситуацією у світовій фінансовій системі, Україна у 2008 році домовилась із МВФ про залечня коштів у рамках програми співробітництва «Стенд-бай». Спочатку графік вибірки коштів Україною був розрахований на два роки із загальним обсягом фінансування в 802 % від квоти України в МВФ, або приблизно 16,4 млрд. доларів США. В рамках цієї програми «Стенд-бай» Україна отримала три транші загальним обсягом 10,6 млрд. доларів США.

28 липня 2010 року Україна ухвалила нову спільну з МВФ програму «Стенд-бай» на загальну суму 15,1 млрд. доларів США, строком на 2,5 роки, скасувавши Угоду «Стенд-бай», затверджену в листопаді 2008 року у тому числі усі транші, що ще залишилися відповідно до тієї Угоди. 2 серпня 2010 року Україна отримала перший транш згідно нової програми у розмірі 1,89 млрд. доларів США. У грудні 2010 року, після переляду програми Радою Директорів МВФ Україні стало можливим виділення траншу у розмірі 1,5 млрд. доларів США. Цей етап співробітництва України з МВФ завершився у грудні 2012 року, а попередня Програма «Стенд-бай» (затверджена у 2010 році) не була виконана в повному обсязі. Попри це в рамках співробітництва з МВФ протягом 2008–2013 років Україна отримала 14,43 млрд. доларів США [4].

Шостий етап (2014 рік – до сьогодні) У зв’язку із політичною та економічною ситуацією в Україні у квітні 2014 року МВФ вирішив виділити Україні 17,01 млрд. доларів США. Перший транш у розмірі 3,19 млрд. доларів США було перераховано 6 травня 2014 року [2], наступний у розмірі 1,39 млрд. доларів США Україна отримала 4 вересня 2014 року [6]. Наступні транші цієї Програми Україна планувала отримати на початку 2015 року.

У березні 2015 року МВФ заявив про нову чотирирічну програму співпраці з Україною у рамках механізму розширеного кредитування у розмірі 17,5 млрд. доларів США. Програма спрямована на те, щоб вивести економіку на шлях підйому, відновити зовнішньоекономічну стійкість, зміцнити державні фінанси і підтримати економічне зростання шляхом проведення структурних реформ і реформ управління при захисті найуразливіших груп населення.

Загальний обсяг кредитування Міжнародним валютним фондом зображено на рисунку 1.

Затвердження розширеної домовленості в рамках механізму розширеного кредитування дозволило перерахувати Україні у березні 2015 року приблизно 5 млрд. доларів США, при цьому 2,7 млрд. доларів США спрямували на підтримку бюджету. [3] Загалом у 2015 році Фонд планує надати Україні 10 млрд. доларів США.

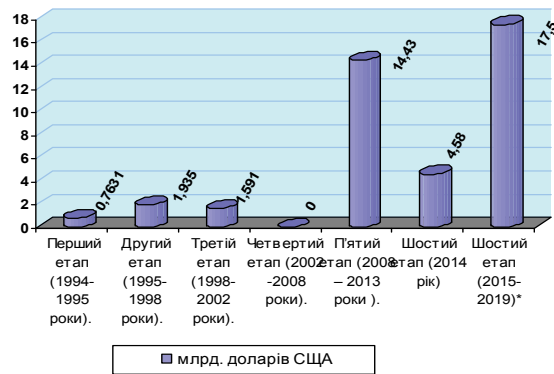


Рис. Кредити МВФ у 1994-2019*

* планові обсяги запозичень від МВФ.

Джерело: складено автором за даними Міністерства фінансів України

Для отримання позик від МВФ Україна має виконати низку вимог та провести структурні реформи у різних сферах економіки. Зокрема, Фонд наголошує три основних напрямки нової програми:

1. Забезпечення фінансової стійкості. Сюди відноситься сильна монетарна політика, спрямована на відновлення цінової стабільності; гнучкий офіційний курс, що захищає економіку від зовнішніх шоків; всеосяжна стратегія поліпшення фінансового стану банків за допомогою рекапіталізації, скорочення кредитування пов'язаних осіб, реалізації токсичних активів.

2. Зміцнення системи державних фінансів. Скорочення витрат призведе до фіскальної консолідації вже в найближчі роки. Разом з реформою енергетичного сектору та реструктуризацією боргу це скоротить фіскальні дисбаланси. З великою ймовірністю можна буде прогнозувати, що держборг вийде на задовільний і стійкий рівень. Програми по захисту будуть спрямовані на найбільш уразливі групи населення і таким чином знизять так звану соціальну ціну реформ.

3. Структурні реформи. Прийняття низки дієвих заходів поліпшить бізнес-клімат в Україні, залучить інвестиції і посилить потенціал країни. Сюди входять реформи держапарату, в тому числі антикорупційна і судова, дерегуляція, податкова реформа, реформа держпідприємств[5].

Отже, Міжнародний валютний фонд є основним фінансовим донором для України. МВФ не тільки надає Україні запозичення, але й має досить великий вплив на економіку України через свої програми під, які надає ці запозичення. Прикладом такого впливу є вимога МВФ підвищити тарифи на комунальні послуги для населення, яку Уряд, на нашу думку, виконав в повному обсязі. Позитивним впливом на Україну є те, що кредитування має на меті не лише покриття дефіциту Державного бюджету, але й структурну перебудову економіки країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех М. С. Особливості міжнародного кредитування: Міжнародний валютний фонд і Україна / М. С. Бех // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України [збірник наукових праць]. – 2013. – Випуск 37 – С. 197–203.
2. МВФ перерахував Україні перший транш 3,2 мільярда кредиту [Електронний ресурс] // Економічна правда – 7.05.2014. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/rus/news/2014/05/7/448943/>
3. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/>
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>
5. Прес-реліз № 15/107 (R) Міжнародного валютного фонду від 11 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/russian/np/sec/pr/2015/pr15107r.pdf>
6. Україна отримала другий транш від МВФ [Електронний ресурс] // Економічна правда – 4.09.2014. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2014/09/4/488819/>

*О.А. Мартинюк,
кандидат економічних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

РОЗВИТОК ІНФОРМАТИЗАЦІЇ У ГЛОБАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРИ

Одними з головних питань, що стоять сьогодні перед економікою та суспільним розвитком країн світу та пов'язано з процесами інформатизації, є ефективне функціонування економіки в умовах глобального економічного середовища, процесів інтелектуалізації світогосподарського розвитку, розширення сфер застосування інформаційних систем в різних напрямках господарської діяльності, застосування інформаційних систем та сучасних програмних продуктів в міжнародних компаніях, захист міжнародних інформаційних систем, інтелектуальної власності користувачів систем.

Аналізуючи теоретичні та методологічні проблеми сучасної глобалістики, виділимо наступні [1; 2; 5; 8]: 1. Універсальні проблеми політичного і соціально-економічного характеру; 2. Проблеми переважно природно-економічного характеру; 3. Проблеми переважно соціального характеру; 4. Проблеми екологічного характеру; 5. Проблеми інформаційного характеру; 6. Проблеми технологічного характеру; 6. Проблеми науково-інтелектуального характеру; 7. Проблеми змішаного характеру [2; 7].

Вважаємо що, інформатизація визнана провідними науковцями як складовий елемент процесу глобалізації, а проблеми інформаційного характеру посідають чинне місце як один з предметів пильного вивчення вчених-глобалістів. Крім цього, з цією групою проблем тісно пов'язані проблеми технологічного характеру та проблеми науково-інтелектуального характеру. Можна сказати, що ці проблеми в сукупності були витокami процесу глобалізації, а інші його наслідками.

Висвітлюючи питання глобального управління, Білорус О. Г. приходять до висновку, що «глобальні електронні комунікаційні технології стають ефективною технічною базою глобального управління, забезпечуючи ефект одночасності і синхронності рішень у реальному режимі часу» [2].

Серед напрямів розвитку системи глобального управління є декілька, які нерозривно пов'язані з розвитком інформатизації, всесвітніх інформаційних мереж, зокрема такі фактори, як: контроль всесвітніх зв'язків, оцінка і прогноз результатів розвитку глобальних процесів, розробка глобальних стратегій, програм і рішень, створення міждержавних управлінських структур, розробка міждержавних управлінських технологій, налагодження системи глобального аналізу і оцінки.

Серед загроз для життя та реалізації прав і свобод глобальної людини ООН визначила шість основних тенденцій:

- загострення нових протиріч і конфлікти між людьми на політичній, економічній, релігійній, етнічній і територіальній основі;
- поглиблення соціально-економічного розколу людей в національних суспільствах, у націях-державках;
- відтік капіталів із відсталих країн, відтік кваліфікованої робочої сили і інтелекту націй у передові країни;
- підрив безпеки людини у формі використання інформаційної та психотропної зброї і засобів впливу на людей;
- ідеологічний диктат і ідеологічне насильство над людиною через засоби масової інформації;
- адміністративний тиск на людей, позбавлення їх реального права вибору у процесі виборчих компаній [2; 5].

У сфері теоретичних досліджень щодо питання новітніх тенденцій розвитку і кризи глобальної капіталістичної системи відома думка Дж. Сороса, що монетаристська політика, монетаризм і електронно-глобальні фінансові ринки не забезпечують реальної основи для соціальної інтеграції суспільства [6].

Фінансові багатства не впливають сьогодні на підвищення рівня життя багатьох верств населення. Проблеми соціалізації людини глобального світу і нова якість життя повинні базуватися на наступних факторах розвитку:

- розвиток освіти та науки;

- інформатизація (мається на увазі не інформаційні технології, розраховані на споживання глядачами, а інформатизація як процес, який безперервно посилюється і використовується в інформатизації управління);
- глобальна екологія;
- розвиток механізмів регулювання повної свободи ТНК від тоталітарних держав.

Соціалізація щільно пов'язана з гуманізацією суспільства. За думкою вчених, «сам факт інформатизації випереджаючого розвитку виявиться джерелом прискореної соціалізації» [8]. На нашу думку, «головним експортним товаром стає інформація – патенти, ліцензії, ноу-хау, тобто плоди інтелектуального і національного інтелекту», крім цього «нова «постінформаційна» технологічна ера в розвитку людства потребує глибокого переосмислення ролі індивідуального і колективного» [1; 2].

Можна зробити висновок, що інформатизація суспільства є однією з головних складових будь-якого глобального явища сучасності. Розглядаючи економічні аспекти інформатизації, інтеграції України у світогосподарський розвиток через інформатизацію, необхідно визначити, які фактори є вирішальними у підвищенні ефективності зовнішньоекономічної діяльності України. Орієнтуючись на наукові роботи провідних дослідників, можна виокремити наступні фактори: зовнішньополітичний; внутрішньополітичний; соціально-психологічний; управлінсько-правовий; ресурсно-сировинний; економіко-екологічний; науково-технологічний; інформаційно-методологічний [2; 3; 4; 5].

Соціально-економічна сутність інформаційно-методологічного фактора виявляється в тезах індустріально розвинених країн про односторонні переваги менш розвинених країн у процесах технологічно-інформаційного обміну [3; 5]. В цілому сьогодні автори розглядають ринок як психоінформаційний феномен, який є загальногосподарським самоуправлінським зв'язком.

Головним недоліком інформаційних технологій як рушійної сили світогосподарського розвитку є їх уразливість до загроз безпеки в залежності від міжнародних потоків інформації,

В цьому випадку, коли мова йде про глобальні інформаційні системи та глобальний світогосподарський розвиток, інформаційна безпека може розглядатися як фактор соціально-економічного розвитку, як відстеження і класифікація комп'ютерних загроз, як збереження і захист технічної і мовної інформації, як новий вид озброєння, як запобігання інформаційній війні, як вплив на масову та індивідуальну свідомість [2; 6]. Вплив на свідомість як могутній інформаційний фактор конкурентної боротьби, торгових війн та просування товару сьогодні сам по собі народив могутню індустрію купівлі-продажу інформації як глобального виду бізнесу. Науковці виділяють його наступні особливості [2; 5]: 1. Неймовірно висока ціна за інформацію (понад 6 млрд. дол.); 2. Запекла конкуренція на ринку; 3. Диверсифікація діяльності інформаційних компаній; 3. Посилення політичного та економічного впливу інформаційних агенцій.

Не дивлячись на труднощі та проблеми у функціонуванні інформаційних систем, слід вважати, що новий розвиток виробничих сил буде базуватися на інформації та знаннях [2; 7]. Цю теоретичну тезу можна підтвердити низкою висновки залежності інформаційної інфраструктури від рівня її розвитку [1; 2; 6].

По-перше, економічний розвиток значною мірою пов'язаний з розвитком інформаційної інфраструктури. По-друге, найбільший вплив інформаційні технології мають в країнах з високим рівнем доходів. По-третє, бурхливий науково-технічний розвиток поглиблює розрив між країнами з високим і низьким рівнями доходів. По-четверте, вплив рівня забезпеченості стаціонарним зв'язком поступово зменшується, зростає вплив міжнародного Інтернет-трафіка.

Для підвищення рівня інформатизації в Україні необхідно здійснити ряд взаємопов'язаних проектів, спрямованих насамперед на розвиток телекомунікаційного середовища, створення потужних інформаційних ресурсів, в першу чергу соціально-економічного значення, застосування комп'ютерних інформаційних технологій на всіх рівнях управлінської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анилионис Г. Глобальный мир: единый и разделенный: Эволюция теорий глобализации / Г. Анилионис, Н. А. Зотова. – М. : Международные отношения, 2005. – 675 с.
2. Глобалізація і безпека розвитку / [Білорус О. Г., Д. Г. Лук'яненко, О. В. Зернецька та ін.]; керівник авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2011. – 733 с.
3. Курмаєв П. Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку електронного бізнесу в Україні / Курмаєв П. Ю. // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2014. – № 211. Т. 2. – С. 373–379.
4. Матюшенко І. Ю. Перспективи розвитку освіти в Україні в умовах створення суспільства, побудованого на знаннях / Матюшенко І. Ю. // Економіка розвитку. – 2010. – № 1. – С. 48–54.

5. Сазонець О. М. Шляхи прискорення процесу інформатизації економіки України / Сазонець О. М. // Економіка розвитку. – 2006. – № 2. – С. 22–24.
6. Татаренко О. Глобальні трансформації світових фінансових ринків та їхні чинники / Татаренко О. // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 1. – С. 320–325.
7. Ткач А. А. Інституціоналізація ринкової інфраструктури в посттрансформаційній економіці / Ткач А. А. // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2014. – № 2. – С. 214–219.
8. Фомішин С. В. Глобалізація світового господарства як процес діалектичної взаємодії національних та інтернаціональних суспільно-економічних процесів / Фомішин С. В. // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія : Економічні науки. – 2011. – № 16. – С. 49–54.

О.В. Мізіна,

кандидат економічних наук, доцент

О.В. Амеліницька,

кандидат економічних наук, доцент,

Донецький національний технічний університет

м. Донецьк, Україна

МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ БАНКІВСЬКОГО ПРОЕКТНОГО ФІНАНСУВАННЯ НА ІНВЕСТИЦІЙНОМУ РИНКУ

Інвестиційний процес є однією з найважливіших складових сучасної економіки, а його активізація – це складова економічних вимог, які мають забезпечити реальні зрушення в економічній структурі суспільства. Серед фінансових інститутів, покликаних забезпечити інвестиційну активність в економіці, провідна роль відводиться банкам. Для банків розвиток інвестиційного бізнесу є об'єктивною потребою. Актуальним для них стає уже не лише пропонування клієнтам набору стандартних операцій, а й надання допомоги для виходу зі скрутного фінансового становища, сприяння розширенню бізнесу тощо.

Сьогодні в економічній літературі зустрічаються різноманітні підходи щодо класифікації інвестицій і інвестиційної діяльності банку. Систематизація та класифікація банківських інвестицій тісно пов'язана з їх макро- та мікроекономічними функціями, з інституційно-правовим середовищем банківської інвестиційної діяльності. Класифікація також може визначатись підходами до оцінки економічної ефективності, вибором найпривабливішої сфери вкладання капіталу, або аналізом перспектив, а в підсумку – метою самого інвестора чи суб'єкта підприємницької діяльності [1; 2; 3].

Варто відзначити, що з розвитком ринкових відносин комерційні банки не обмежуються такими напрямками діяльності на інвестиційному ринку, як інвестиції в розвиток іншого підприємства, в розвиток власного бізнесу, формування інвестиційного портфелю банку, послуги з хеджування інвестиційного ризику та інші, але й опановують нові види інноваційно-інвестиційної діяльності. Одним зі шляхів залучення додаткових фінансових ресурсів є банківське проектне фінансування.

Знання, що накопичено сучасною наукою є основоположними в аналізі проектного фінансування. Але, разом з тим, роль проектного фінансування у розвитку банківської діяльності залишається недостатньо вивченою. Банківське проектне фінансування можна розглядати як форму проектного фінансування, що здійснюється за участю банків. Між тим участь банків у здійсненні проектного фінансування істотно змінює його якісні характеристики. Сам характер такого фінансування, його можливості та масштаби змінюються в залежності від рівня участі банку в його здійсненні.

Проектне фінансування є особливою формою організації інвестиційної діяльності, різновидом інвестиційного кредиту. Як відомо, кредитування є найбільш розповсюдженим засобом фінансування інвестицій. У випадку звичайного кредитування відсотки на інвестований капітал нараховуються незалежно від того прибутковим чи ні є бізнес. Гарантією боргів може виступати заставне забезпечення або гарантії держави. Але стан активів багатьох українських підприємств, їх зношеність та недостатня вартість з точки зору кредиторів, не дозволяють використовувати їх у якості застави. Суттєва відмінність проектного фінансування полягає в наступному: заставним забезпеченням у цьому випадку виступає майно самого проекту. Така форма фінансування на основі активів, за якою

фінансується окремий набір активів на індивідуальній основі, може стати ефективним інструментом одержання необхідних ресурсів в умовах нестабільної економіки. Особливості проектного фінансування полягають в реалізації наступних принципів: участь у проекті надійних партнерів; відокремлена економічна діяльність в рамках проекту; наявність системи функціональних гарантій учасників проекту; оцінка та управління ризиками, їх розподіл між учасниками; наявність фінансової моделі, яка є базою інвестування (будується на основі прогнозів відносно ключових факторів, що впливають на бізнес); професійне управління проектом.

Під проектним фінансуванням, як правило, розуміють такий тип організації фінансування, при якому доходи, отримані в результаті реалізації інвестиційних проектів, є єдиним джерелом погашення заборгованості. Тобто, це система відносин між учасниками угоди в процесі здійснення комплексу взаємопов'язаних заходів з приводу беззаставного, інтегрованого фінансування, управління інвестиційними проектами на партнерських умовах з цільовою орієнтацією на грошові потоки отримані виключно в результаті реалізації проекту [4]. Проектне фінансування об'єднує банківську, інвестиційну та консалтингову діяльність. Особливістю участі комерційних банків в операціях проектного фінансування є те, що вони не лише вкладають кошти у проект, але і стають безпосередніми учасниками інвестиційного проекту, шляхом придбання пакету акцій позичальника або вводячи до ради директорів свого представника. Участь банку, через свого представника, в управлінні реалізацією проекту дозволяє йому виявити значно більше непрямих чинників, які сприяють більш реалістичній оцінці ходу виконання проекту.

Банк як учасник проектного фінансування має можливість переглядати деякі умови кредитної угоди в ході реалізації проекту. При цьому, фінансуючи проектну компанію, банк свідомо приймає на себе підвищений ризик, який передбачає наявність додаткових гарантій для кредиторів. Він повинен враховувати основні ризики такого фінансування: економічні (можливість того, що реалізація продукції проекту не зможе покрити витрати проекту); юридичні (пов'язані з одержанням ліцензій, дозволів на будівництво); політичні; додаткові (затримка введення об'єкта в експлуатацію та інше). Тобто, ще однією відмітною особливістю використання механізму проектного фінансування є формування комплексної системи гарантій.

Таким чином, проектне фінансування ґрунтується на особливому способі фінансування, чіткій схемі реальних потоків грошової готівки, направленої на погашення боргу, спеціальній системі виявлення і розподілу проектних, фінансових та інших ризиків між усіма учасниками процесу. Його механізм передбачає, що ризики, пов'язані з інвестиційним проектом, розподіляються не лише між фірмами, які беруть в ньому участь, а і між замовниками майбутньої продукції, постачальниками, державними службами що надають дозволи, пільги, гарантії або кредиторами [5]. На відміну від кредитних операцій проектне фінансування дозволяє повністю або частково розподіляти ризики проекту серед усіх учасників, які беруть участь в реалізації проекту. Не менш важливою особливістю проектного фінансування є можливість одночасного використання відразу декількох традиційних фінансових інструментів, а також джерел позикового капіталу.

Однією з умов організації проектного фінансування є створення спеціальної проектною компанії як юридично відособленої установи, яка власне реалізує проект та запозичує під нього кошти, крім того несе власні зобов'язання. Засновником проектною компанії виступає фірма-ініціатор проекту, яка і несе зобов'язання по поверненню позикових коштів. У випадку провалу реалізації проекту, кредитори проектною компанії не зможуть обернути свої вимоги на активи інших учасників проектною угоди, що обумовлено наступною особливістю проектного фінансування – забезпечення повернення боргу за рахунок реалізації проекту. При проектному фінансуванні реалізація проекту здійснює мінімальний вплив на позиції балансу засновників – ініціаторів проекту. Це пов'язано з тим, що беручи участь в проектному фінансуванні як засновники, фірми можуть користуватися кредитом без віддзеркалення заборгованості у своєму балансі, оскільки вона відноситься на баланс проектною компанії.

Розвиток банківського проектного фінансування має достатньо високий потенціал, так як в умовах нестабільної економіки спостерігається «відкладений» попит на інвестиції. Він дозволить комерційним банкам брати безпосередню участь в процесі відтворення та економічного зростання. Участь банків у здійсненні проектного фінансування дозволяє: збільшити його масштаби; задіяти множинні механізми фінансування, завдяки наявності у банків доступу до ресурсів, яких не мають інші фінансові інститути, а також можливостей зовнішнього рефінансування; підвищити кредитоспроможність проекту в разі довіри до банку як його учасника. Між тим необхідно враховувати, що

участь банків у проектному фінансуванні додає нові ризики, що притаманні банківській діяльності. Це може викликати додаткові затрати на покриття ризиків.

Особливі якості банківське проектне фінансування набуває тоді, коли банк може задіяти механізми суб-участі в проекті різних контрагентів ринку, тобто коли він виконує роль фінансового посередника та притягує додаткові ресурси як прямим шляхом (пропонує вкладникам частину доходів та вигід від участі), так й на контрактній основі. Проведене дослідження дає підстави стверджувати про необхідність розробки критеріїв відбору інвестиційних проектів банками, як інвесторами, а також про формування відповідної критеріальної бази для прийняття рішень за результатами оцінки, спрямованих на ефективну реалізацію інвестиційного проекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовчак О. Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні / О. Д. Вовчак. – Львів : Вид-во Львівської КА, 2005. – 544 с.
2. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента : в 2 т. / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга-Н, 2004. – Т. 1. – 624 с.
3. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : навч. пос. / Т. В. Майорова. – К. : ЦНЛ, 2004. – 376 с.
4. Кобичева О. С. Особливості проектного фінансування в банківській сфері / О. С. Кобичева // Наука й економіка. – 2010. – № 4 (20). – С. 34 – 37.
5. Бутко М. Роль банківської системи в активізації інноваційно-інвестиційного розвитку / М. Бутко // Вісник НБУ. – 2003. – № 12. – С. 49–54.

Г.И. Мойсейчик,

кандидат экономических наук,

Национальный банк Республики Беларусь,

г. Минск, Республика Беларусь

ОТКРЫТЫЙ СЕТЕВОЙ ЕВРАЗИЙСКИЙ ФИНАНСОВЫЙ ЦЕНТР КАК ДВИГАТЕЛЬ РЕФОРМЫ МИРОВОЙ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ

На сегодняшний день еще никто не ставил вопрос о создании Евразийского финансового центра. До сих пор речь шла о едином таможенном пространстве, Евразийском экономическом союзе, интегрированном финансовом рынке союза, но никогда о Евразийском финансовом центре. Это удивительно, поскольку совершенно ясно, что вопросы финансово-технологического суверенитета сегодня решаются только на уровне проекта по созданию центра. Главной задачей евразийского проекта по созданию международного финансового центра, на наш взгляд, является обеспечение финансово-технологического суверенитета (термин автора – *Г. М.*). Вопрос должен стоять именно так.

Во-первых, технологии, интеллектуальная собственность в современной постиндустриальной экономике становится финансовым активом.

Во-вторых, собственность на финансы, технологии, интеллектуальные активы сосредоточена именно в ведущих мировых финансовых центрах.

В-третьих, профиль современных мировых финансовых центров формируется высокими финансовыми технологиями мирового уровня, высокотехнологичной биржевой и платежно-расчетно-кредитной системами, которые строятся и пронизаны информационно-коммуникационными технологиями. Синтез новейших финансовых и информационно-коммуникационных технологий создает новое пространство и новое поле для созидания стоимости.

Деньги, как носитель стоимости, теряют свою вещественность и становятся все более информационными, виртуальными, все более объектом, продуктом и активным инструментом финансовых технологий, в которые включены интеллектуальные активы. Важно подчеркнуть, что именно соревнование финансовых технологий будет определять соревнование мегапроектов финансовой интеграции. При этом сами деньги становятся частью мегапроекта.

В проекте Евразийского финансового центра, как и в проектах страновых центров, следует сочетать три силы – силу национальных экономик, евразийской интеграции и глобализации, соединив в едином потоке финансовый, научно-производственный, транспортно-логистический и информационно-

коммуникационный потенциалы не только евразийских инвесторов, но и других инвесторов, расширяющих присутствие на новых пространствах и новых площадках. Привлечь к себе не разрозненных иностранных инвесторов, а всю мощь глобальных финансов, можно, если прежде всего сосредоточиться на вхождении в «шлюзы» глобальной экономики. Таких «шлюзов», исходя из архитектуры глобальной финансовой иерархии, несколько. Основные из них – глобальные производственно-технологические коммуникации, глобальные транспортно-логистические коммуникации, глобальные финансовые коммуникации, глобальная собственность, прежде всего не на материальные (учитывая постмодернистский и постиндустриальный ее профиль), а на интеллектуальные активы (рисунок 1).

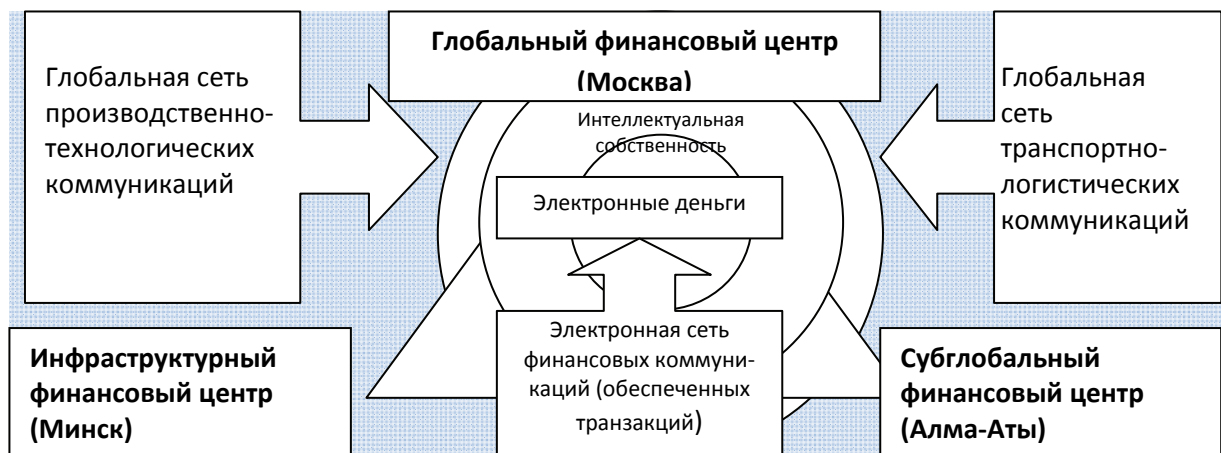


Рис. 1. Схема модели Евразийского финансового центра, как сетевой триады центров Москвы, Алма-Аты и Минска

Что касается финансовой архитектуры центра, то, на наш взгляд, в нем должны быть представлены все основные виды финансовых институтов и инструментов для реализации современных финансовых технологий коллективного инвестирования, структурного финансирования, секьюритизации, обеспеченного кредитования, в том числе под залог интеллектуальной собственности, а также о новом статусе информационно-коммуникационных технологий как составляющей современных финансов.

Следует исходить из того, что в XXI в. на смену мировому (международному) валютно-долларовому (универсальному валютному стандарту) должен прийти *международный электронный денежный стандарт*. Уже отчасти даже в современных условиях статус конкретной национальной валюты в системе мировых валют все более определяется не только золотовалютными резервами, но и электронными обеспечительными активами, включенными в международную электронную систему обеспеченных транзакций, как базы новых, обеспечительных финансовых технологий, основанных на использовании интеллектуальных активов в качестве базовых финансовых активов. При этом роль обеспечительного актива играют как материальные, так и все более и нематериальные активы, электронные ценные бумаги (акции, облигации, варранты, закладные, оформляющие залог недвижимости, движимого имущества, нематериальных, и прежде всего интеллектуальных, активов), а также производные ценные бумаги, эмитируемые на базе обеспечительных активов, включая интеллектуальные активы. Интеллектуальные активы, воплощенные в интеллектуальной собственности, технологиях, результатах НИОКР, лицензиях, франшизах и иных правах на использование технологий становятся базовыми финансовыми активами.

В итоге появляются три уникальные возможности, которые знаменуют собой переход мира в новую, постиндустриальную фазу развития.

Первая – превратить интеллектуальные активы, в том числе будущие, в финансовые на основе технологий кредитования под залог прав интеллектуальной собственности, в том числе будущих прав, а также применения технологий секьюритизации подобных активов. Это – эпохальная, знаковая возможность, характеризующая переход мирового сообщества, социо-хозяйственной системы мира в стадию постиндустриального развития.

Вторая возможность, которая также знаменует новое качество мирового развития – создание международной электронной платежно-расчетной банковско-биржевой системы, основанной на всеобщей системе обеспечительных транзакций. Она позволяет вести расчеты в национальных, а не в мировых резервных валютах. Например, в системе EUROCLEAR расчеты ведутся в 53 валютах. Таким обра-

зом, гегемония одних валют над другими, мировой долларовый денежный стандарт, валютные союзы уходят в прошлое, как атрибуты уходящей эпохи. Это крайне важно учитывать при проектировании новых финансовых институтов и стратегий развития таких союзных и интеграционных объединений, как ЕАЭС, БРИКС и т.п.

Третья знаменательная возможность, значение которой трудно переоценить, – демократизация финансов и демократизация интеллектуальной собственности, которая предоставляет каждому человеку, опираясь на образовательно-научные сетевые возможности, подкрепленные финансами, создавать и развивать колоссальный творческий потенциал. Команды подобных творцов способны совершать научные открытия, создавать новые креативные технологии, обеспечивающие прорывы человечества в новые неизведанные сферы.

Таким образом, открытый сетевой финансовый центр уже собственно не является только финансовым центром олигархического типа, но финансово-технологическим, интеллектуально-инвестиционным центром демократического, или точнее – демо-архического типа. В таком качестве он становится движущей силой и прообразом мировой общественной формации нового, народо-архического типа.

При этом принципиально изменяется роль центральных и коммерческих банков. Они становятся центральными контрагентами или международными операторами объединенной транснациональной электронной системы платежей, расчетов и финансового обеспечения, ядром формирующихся международных финансовых центров. Круг регулятивных полномочий и функций центральных банков существенно расширяется за счет охвата практически всех сегментов финансового рынка. Центральные банки в большинстве стран становятся мегарегуляторами, то есть координаторами и регуляторами единого консолидированного финансового рынка.

Банковская система постепенно становится центром, ядром организации денег нового типа в виде демократических, коллективных, структурных финансовых инструментов. В развитых странах указанные инструменты уже составляют треть и более совокупной денежной массы. В новой системной организации денег нового типа или новой денежной системе традиционные, кредитные деньги играют роль инициатора процесса коллективного структурного финансирования. Смысл этого процесса состоит в постоянном расширении денежной массы за счет включения в денежный оборот новых финансовых активов и превращения в финансовые активы не только таких, как земля, недвижимость, товарные запасы, материальные активы, но также прежде всего за счет развития нематериальных активов (ценных бумаг, производных финансовых активов на базе первичных, интеллектуальных активов, в том числе будущих, а также деривативов на базе интеллектуальных активов).

С развитием всеобщей биржевой торговли не только сами деньги стали биржевым товаром (в этом состоял изначальный смысл Бреттон-Вудского соглашения, окончательно проявленный в Ямайском соглашении), но и биржевые товары (фондовые активы, ценные бумаги, энергоносители и иные стратегические товары) стали вполне ликвидной частью совокупной денежной массы. Создание мировой электронной биржи и мировой системы электронных платежей многократно усилило и ускорило этот процесс структурного расширения денежной массы, а также привело к развитию финансовых технологий.

Структурные финансы с их технологическим механизмом секьюритизации, то есть расширенного воспроизводства ликвидных финансовых активов путем включения в финансовый оборот менее ликвидных, а то первоначально и вовсе неликвидных и нефинансовых активов, стали сердцевиной новой денежной системы.

В итоге деньги претерпели качественную трансформацию и стали универсальными – средством обмена, обращения, платежа и инструментом финансовых технологий. Более того, финансовые технологии стали доминантными в системе денежного обращения и всей организации мирового денежного хозяйства.

Деньги окончательно оторвались от своих материальных (золотых либо бумажных) носителей и превратились в запись электронного счета, то есть стали виртуальными.

Денежное обеспечение, наполнение, как и процесс создания денег, теперь определяются развитием мировых электронно-финансовых технологий и степенью включенности центральных и иных банков, банков развития и частных финансовых компаний в систему международных электронных операций финансового рынка.

Строение современной развитой электронной системы инфраструктурно-финансового регулирования (СИФР) (на уровне стандартов мировых финансовых центров) представлено следующими институтами:

- биржа электронная по торговле комплексными финансовыми и секьюритизированными производными финансовыми инструментами. Развитая биржа представлена тремя институтами: валютно-фондовой, универсальной товарной и биржей прав интеллектуальной собственности;

- центральный контрагент инфраструктуры финансового рынка (им может быть центральный банк либо банк развития) должен стать полноценным профессиональным участником биржевого рынка и возглавить в

качестве центрального оператора всю совокупность финансовых институтов и инфраструктуру финансового рынка страны.

Указанная инфраструктура в развитом виде должна содержать и такие институты, как: - центральный депозитарий; - центральная клиринговая палата; - центральный кастодиан, как объединенный депозитарий и клиринговая палата. В роли центрального кастодиана может выступать банк развития страны либо иной уполномоченный банк; - институт обеспечительного права, в который должен быть преобразован институт залога; - единый электронный регистратор обеспечительных операций (возможно на базе центрального банка или банка развития (иного уполномоченного банка); - единый электронный регистратор прав интеллектуальной собственности (на базе национальных либо международных, союзных центров интеллектуальной собственности).

При этом кредитование и инвестиции становятся мобильными, гибкими и интегрированными в систему обеспечительных операций. Обеспечение распространяется не только на уже существующие, но и на будущие активы. Права интеллектуальной собственности (нематериальные активы) становятся частью финансовых активов и финансовых деривативов.

Итак, современные электронные технологии предоставляют, на наш взгляд, необходимые технические возможности для создания равноправного интегрированного рынка национальных валют, где они непосредственно продаются и покупаются, без посредничества доллара США, евро и иных мировых резервных валют. На наш взгляд, эта возможность является ключевой для достижения цели обеспечения финансово-технологического суверенитета.

Вместе с тем решение данной поистине революционной задачи по преодолению мировой финансовой монополии либо олигополии и достижению реальной демократизации глобального финансового порядка требует совместных усилий по строительству прозрачной интегрированной глобальной системы и инфраструктуры финансового рынка. Подобная система должна обеспечивать осуществление платежей, транзакций с ценными бумагами и залоговых операций, а также предоставлять центральным банкам стран-участниц возможность комплексного управления ликвидностью и залоговым обеспечением.

Ясно, что финансовый потенциал не всякой страны в состоянии обеспечить создание подобной финансовой системы и инфраструктуры, хотя именно они являются необходимыми гарантами финансово-технологического суверенитета и интеллектуальной безопасности конкретной страны. Ясно, что вопросы создания дееспособных финансовых центров нельзя решить в рамках национальных государств, даже таких обеспеченных сырьевыми и финансовыми ресурсами, как Россия и Казахстан. Поэтому так важен проект евразийской финансовой интеграции и создания Евразийского финансового центра.

В сегодняшних условиях развитие региональной евразийской интеграции – единственный способ обеспечения финансово-технологического суверенитета и национально-культурной идентичности стран – участниц Евразийской интеграции.

Тем не менее, проекты международных финансовых центров Москвы и Алма-Аты пока слабо привязаны к евразийскому интеграционному процессу. Почему так происходит, пока неясно. Однако в самом отсутствии Евразийского проекта финансового центра обнаруживается действие скрытых и влиятельных центробежных сил. Чтобы преодолеть этот интеграционный сепаратизм, нужен новый Евразийский интеграционный проект, в котором были бы одинаково заинтересованы все участники. Проект, мобилирующий усилия участников на достижение принципиально новых целей. Таких мобилизационных цели три. Первая – создание новой объединенной Евразийской электронной денежной системы, позволяющей осуществлять платежно-расчетные и переводные операции в национальных валютах стран-участниц и открытую для участия новых стран. Вторая – создание новой Евразийской производственно-технологической платформы на базе “индустрии-4”¹. Третья – создание новой Евразийской транспортно-логистической системы (см. рис. 1).

Чтобы собрать наилучшим образом и в самые сжатые сроки центростремительные силы проектов национально-государственных и евразийского центров, следует сформировать единую Евразийскую систему стандартов законодательства в сферах регулирования собственности на финансы и производственные технологии (интеллектуальной собственности) и передачи прав на использование финансовых, производственных и логистических технологий.

¹ Индустрия-4 – платформа нового высокотехнологического сектора промышленности, которая к 2020 году будет определять профиль мировой промышленности. Основана на промышленном использовании Интернет и открытом сетевом взаимодействии участников производственного процесса в форматах Интернет вещей, Интернет людей, Интернет всего, формировании новых базисных стандартов основных мировых производственных технологий и глобальном контроле над их производством и торговлей.

При этом *Евразийский международный электронный денежный стандарт* и *Евразийская система интеллектуальной собственности* являются базовыми звеньями формирования новой Евразийской хозяйственной системы. То есть, в проекте предлагается использовать многоступенчатую, или каскадную систему сетевых шлюзов. Евразийские сетевые финансы – основополагающий системный интеграционный шлюз. Транспортные и логистические сети могут разворачиваться глобально, хотя и подпитываются региональными узловыми соединениями и взаимодействиями. Интеллектуальная собственность или собственность на технологии – пилотный страновой, а затем и региональный и субглобальный шлюз.

Полагаем, что национальная инновационная система Беларуси и пилотные реформаторские проекты в области интеллектуальной собственности (ИС) – белорусская прерогатива и разворачиваться могут на пилотной (пробной) белорусской площадке. В случае успеха они переносятся на общеевразийский уровень. Очень важно попытаться поставить и решить вопрос на евразийском уровне о специализации входящих в него финансовых центров, одинаковом либо преимущественном и более открытом формате доступа для иностранных инвесторов.

Итак, время разработки проекта по созданию Евразийского международного финансового центра пришло. Такой проект, как нам представляется, возможен и необходим, как *тройственный союз центров* – Москвы, Алма-Аты и Минска, имеющих общие задачи, структуру и инфраструктуру, и свои специализацию и положение в иерархии центров.

На наш взгляд, наиболее приемлемой моделью подобного центра является высокотехнологичная сетевая модель системно-интегрированных финансовых центров стран-участниц с общей ориентацией на предоставление высокотехнологичных международных финансовых, информационных и транспортно-логистических услуг и развитие наукоемких производств.

Как показал опыт организации деятельности финансовых центров, центры не существуют сами по себе. Рабочей структурой системы мировых финансовых центров является трехзвенная иерархическая структура, или тройственный союз глобального финансового, регионального финансового и инфраструктурного (специализированного оффшорного) финансового центров.

Глобальный финансовый центр в Москве мог бы специализироваться на разработке общих правил применения глобальных биржевых технологий и технологий участия в глобальных финансовых рынках. Региональный финансовый центр в Алма-Ате – обеспечивать выход на рынки Юго-Восточной Азии и развивать специфические азиатские финансовые технологии типа исламского банкинга. Инфраструктурный центр, который будет создан в Минске, мог бы выступить как инновационный оффшор с выходом на более тесное взаимодействие с мировым и европейским рынком интеллектуальной собственности.

Тем самым «расширяется» узкое место всех государств – участников Евразийского союза – отсутствие свободно конвертируемой валюты. Более того, благодаря продвижению модели открытого сетевого евразийского финансового центра на мировой уровень сама проблема свободно конвертируемой валюты отпадает, как атавизм. Уходит монополия доллара и олигополия мировых резервных валют, исчезает мировой валютный сеньораж.

Благодаря включению всех стран мира в открытую мировую сеть финансовых центров евразийского типа, которая работает на принципе электронных обеспечительных операций, все валюты всех стран мира становятся свободно конвертируемыми. Однако, учитывая вероятную политическую незаинтересованность США, а также других стран-эмитентов мировых резервных валют, которые вкуче образуют мировой финансовый олигархат, Евразийский сетевой финансовый центр должен изначально позиционировать себя как новый мировой центр, открытый для всех стран мира. Ясно, что решение подобной общемировой задачи требует соответствующего технологического обеспечения, синтеза информационно-коммуникационных, цифровых технологий, программного обеспечения и финансовых технологий. Но эта задача решается. Сторонниками подобной модели будут прежде всего страны БРИКС, которые получают себе массовых новых союзников в лице развивающихся стран.

Есть и ряд других, не менее важных, вопросов глобальной хозяйственной интеграции, на наш взгляд, лучше всего решаемых в проекте Евразийского финансового центра. К ним относятся:

- разработка и принятие законов по финансовой секьюритизации, которые включают в себя меры (описание и регулирование методов) по секьюритизации обеспеченных активов, включая интеллектуальные активы;

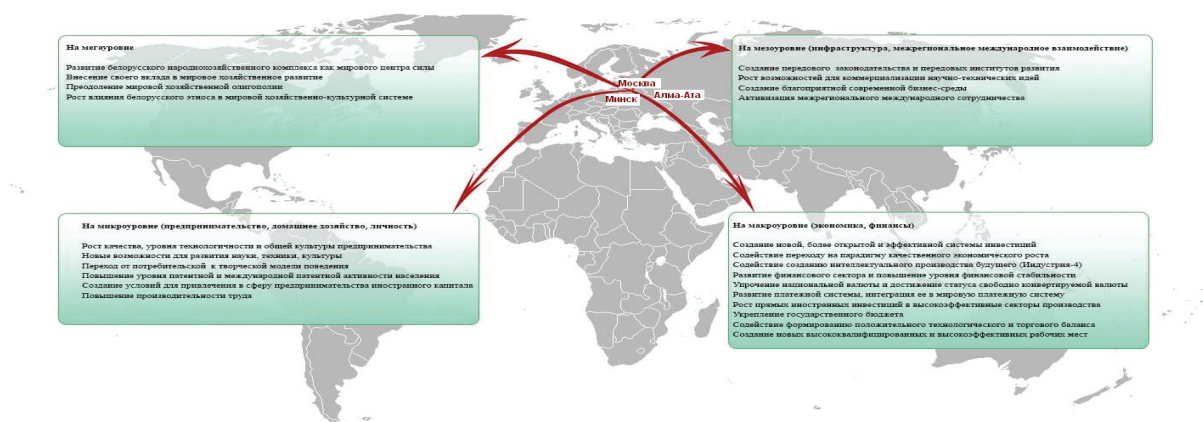
- переосмысление роли Евразийского патентного ведомства. Создание при нем или внутри его структуры по оценке патентов и разработке бизнес-планов по их коммерческому (промышленному) использованию;
- проработка вопроса о создании евразийских патентных холдингов и разработка моделей секьюритизации патентов и других интеллектуальных активов под залог прав ИС и кредитов под коммерциализацию прав ИС;
- создание регионального венчурного фонда ЕАЭС по типу фонда фондов (по аналогии с системообразующими фондами Финляндии, Израиля, России), а также фондов финансирования целевых программ стран сообщества;
- обеспечение принципиальной реформы устаревшей системы залоговых отношений и создание системы обеспеченных сделок как части системы структурного (коллективного) финансирования;
- создание технологически передовой и оснащенной электронной системы платежей, расчетов и проведения обеспеченных операций (использующих в качестве обеспечения ценные бумаги (в том числе в бездокументарной форме), а также иные обеспечительные активы (в том числе нематериальные, в том числе в электронной форме, включая эмиссию электронных ценных бумаг);
- создание и ведение единого электронного реестра по всем видам обеспечительных операций;
- задействование потенциала информационно-коммуникационных технологий в решении задач по созданию передовых финансово-информационных технологий и модернизации платежно-расчетной системы и системы обеспечительных операций;
- обеспечение приоритета проектов по информационным технологиям в структуре капитальных инвестиций по модернизации бирж, депозитариев, платежно-расчетных систем и т. п.

При этом целесообразно использовать систему госзаказов и поручить, например, Парку высоких технологий Республики Беларусь, а также научно-производственный комплекс “Сколково” Российской Федерации, привлечь научно-производственные комплексы Украины, Молдовы и др., разработать качественное программное обеспечение и иные информационные технологии для модернизации платежно-расчетной системы и системы обеспечительных операций.

Основные результаты реализации проекта

- Создание нового центра силы, прототипа новой мировой общественной формации
- Рост геополитического статуса ЕАЭС и присоединение к нему новых стран мира
- Рост геополитического статуса БРИКС и присоединение к нему новых стран мира
- Реформа мировой финансовой системы и обеспечение финансово-технологического суверенитета стран мира

Рис. 2. Философия проекта Евразийского финансового центра: методологические уровни и их результативность



Проект открытой сетевой модели Евразийского финансового центра как мощный ускоритель евразийской интеграции и центростремительного развития БРИКС

Характерной отличительной особенностью и принципиальным достоинством открытой сетевой модели Евразийского финансового центра является ее открытость для любых стран мира, как СНГ, так и дальнего зарубежья. Заинтересованными участниками ее создания могут выступить прежде всего страны-участницы и кандидаты ЕАЭС, а также страны БРИКС.

При этом на новом системном уровне решаются вопросы перевода промышленности стран ЕАЭС и БРИКС на стандарты Индустрии-4, мощный импульс получает сотрудничество в сфере производства и распространения новых мировых технологий.

Вопрос о создании Единого платежного пространства ЕАЭС переносится с 2030 года (что недопустимо долгий срок (!)) и решается не локально – в сегменте формирования единой платежной системы, – а системно, как вопрос создания целостной системы новых финансов и новых технологий, основанных на стандартах “индустрии-4”. Тем самым обеспечивается решение задачи реформы мировой финансовой системы и перехода от долларовой стандарта, основанного на гегемонии доллара США и олигополии нескольких стран-эмитентов мировых валют, к мировому электронному денежному стандарту, основанному на паритете валют стран мира. Вопросы паллиативного толка, такие как проведение двусторонних валютных свопов, либо подписание соглашений о двусторонней торговле в национальных валютах, решаются системно и эффективно, как часть задачи по созданию новой индустрии финансов, ориентированной на обновление и финансов, и производства, и интегрированной системной индустрии на основе стандартов “индустрии-4”. Тем самым создается могучий потенциал противодействия угрозам олигополизации и монополизации мировых высоких технологий, включая финансовые технологии и технологии сетевого инфраструктурного взаимодействия. Тем самым демонтируются существующие сегодня условия взимания глобальной финансовой и технологической ренты и консервация отсталости “третьих стран”, создаются паритетные условия развития и обеспечения финансово-технологического суверенитета стран-участниц.

Исходя из этого, полагаем принципиально важным:

обеспечить распространение идеи открытой сетевой модели финансового центра ЕАЭС как сети финансово-индустриальных центров ЕАЭС, БРИКС, стран СНГ.

организовать ее обсуждение и всестороннюю проработку, обеспечить в сжатые сроки разработку соответствующего системного проекта (с участием экспертов в сфере развития финансовых институтов, платежной системы, цифровых технологий (на основе Интернета вещей, людей, будущего) и стандартов “индустрии-4” в области производства и образования).

Это позволит сосредоточить совместные усилия на данном решающем плацдарме и добиться здесь решающего перевеса.

О.М. Назарук,

викладач,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса, Україна

РІВНЕВА ТА СТРУКТУРНА КЛАСИФІКАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ

Зміст господарського механізму можливо більш широко розкрити спираючись на його функції. До них відносять:

1. Окреслення меж взаємодії механізму використання економічних законів з механізмом їх дії є найбільш важливою функцією. Вона сприяє як загальносистемному, так й підсистемному застосуванню законів економіки.

2. Вирішення соціально-економічних протиріч. Ця функція є наслідком втілення попередньої, так як будь-який економічний закон є джерелом широкого кола протиріч. Крім того, закон, зазвичай, моделює еталонну ситуацію, а при перенесенні його у практику виникає ряд розбіжностей, які мають бути вирішені.

3. Поєднання продуктивних сил з виробничими відносинами. Дія даної функції має бути спрямована в пер-шу чергу на розвиток та вдосконалення продуктивних сил, і, насамперед, робітників.

4. Забезпечення економічних інтересів. Дія цієї функції проявляється у вигляді свідомої та цілеспрямованої діяльності в суспільному виробництві для задоволення потреб відповідно до об'єктивних умов і вимог економічних законів [1, с. 359–360].

Наведені вище функції є основними. Окрім них механізм господарювання виконує ще ряд додаткових, наприклад, заохочення науково-технічного прогресу, впровадження раціонального використання ресурсів тощо.

Повертаючись до вищезазначеної функції пов'язаної з вираженням сутнісних рис економічних законів, зазначимо, що з одного боку господарський механізм – це сукупність економічних та організаційних форм, а з іншого він являє собою відображення взаємодії між цими формами.

Організаційно-економічні відносини, як складова господарського механізму, виникають при трудовій діяльності, розподілі кооперації та спеціалізації праці тощо. До їх складу відносять: форми організації виробництва, господарські зв'язки між суб'єктами виробничих відносин тощо.

Організаційно-економічні відносини як система складається із трьох основних рівнів: глибинного, поверхневого та конкретного.

До першого рівня належать господарські відносини, так як вони мають найбільш загальний характер. Другий рівень включає у себе певні форми функціонування організаційно-економічних відносин. А реалізація цих відносин на окремому підприємстві це – третій (конкретний) рівень.

Розкриття суті механізму господарювання не може концентруватися лише у організаційно-економічних відносинах, а й повинно доповнюватися організаційно-економічною формою. У такому випадку мова йде про новий рівень пізнання змісту господарського механізму за допомогою форми його прояву.

Отже, змістовним вираженням господарського механізму є поєднання організаційно-економічних відносин і форми його прояву. Саме остання безпосередньо взаємодіє з виробничими чинниками.

За допомогою організаційно-економічної форми відбувається процес перевтілення об'єктивних сторін господарського механізму у суб'єктивні. Розглядаючи господарський механізм крізь її призму виявляємо необхідність визначення першоджерела для пояснення всіх вищезазначених аспектів. Отже, визначимо фактор, який акумулює все у єдину систему та розкриває його з двох сторін. З одного боку, господарський механізм як єдиний організм має самоорганізовувати свій розвиток. З іншого, він розвиваючись, повинен підтримувати свою системну цілісність.

Отже, підсумовуючи співвідношення термінів «організаційно-економічні відносини» та «організаційно-економічна форма», виокремимо, що перший є змістом господарського механізму, а другий – способом реалізації самої системи економічних відносин.

Розглянемо господарський механізм як систему організаційно-економічних форм. Її структурними елементами – підсистемами – є планування, організування, мотивування та контролювання. Кожна з цих підсистем несе за собою певне функціональне навантаження. Так:

- підсистема планування виконує моніторинг та різноманітне планування (тактичне, стратегічне тощо);
- підсистема організування забезпечує організацію та управління діяльністю суб'єктів господарської діяльності;
- підсистема мотивування реалізує стимулювання до підвищення результативності праці, впровадження у виробництво науково-технічних досягнень;
- підсистема контролювання забезпечує зворотній зв'язок, порівняння запланованих результатів із отриманими тощо.

Розбіжність поглядів науковців спостерігається не тільки по відношенню до визначення безпосереднього поняття «господарський механізм», а й до його структурних елементів.

Так, В. М. Агеев виділяє наступні складові господарського механізму: державне регулювання економіки; ринковий спосіб регулювання економіки; комерційний розрахунок; податкова система; ціноутворення; фінансово-кредитні важелі управління [2, с. 303].

На думку Н. Ю. Круглової механізм управління підприємством складається з:

1. Економічних механізмів:
 - 1.1. Механізму конкуренції і ринкового ціноутворення.
 - 1.2. Акціонерного механізму інвестування і реінвестування у розвиток виробництва.
 - 1.3. Механізму відтворення амортизованих основних фондів.
 - 1.4. Механізму позикових коштів, які інвестуються у розвиток виробництва.
 - 1.5. Механізму державного регулювання і державної підтримки.
2. Мотиваційних механізмів:

- 2.1. Механізму мотивації науково-технічного розвитку виробництва.
- 2.2. Механізму мотивації високоякісної праці.
- 2.3. Механізму мотивації підприємництва.
- 2.4. Механізму мотивації ведення господарства.
3. Організаційних механізмів:
 - 3.1. Структурних механізмів.
 - 3.2. Організаційно-адміністративних механізмів.
 - 3.3. Інформаційних механізмів.
4. Правових механізмів:
 - 4.1. Правовідносин з державними органами.
 - 4.2. Правовідносин з приводу способу дії і організації підприємств.
 - 4.3. Правовідносин у господарській діяльності.
 - 4.4. Правовідносин при арбітражному розгляді господарських суперечок.
5. Політичних механізмів:
 - 5.1. Соціально-економічної політики.
 - 5.2. Зовнішньоекономічної політики.
 - 5.3. Науково-технічної політики [3, с. 7].

Схожа структура господарського механізму зустрічається у працях А. Г. Гончарука. Він, в свою чергу виокремлює три основні компоненти: організаційну, економічну та мотиваційну [4].

У працях О. В. Шипунової, крім вже зазначених складових (економічної, правової та організаційно-адміністративної), зустрічаємо ще й соціальну. Вона витікає з представленого науковцем визначення господарського механізму, яке полягає у тому, що він виражає всі сторони громадського життя [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Політична економія : навч. посібник / [К. Т. Кривенко, В. С. Савчук, О. О. Беляєв та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. К. Т. Кривенка. – К. : КНЕУ, 2001. – 508 с.
2. Агеев В. М. Система экономических отношений в России / В. М. Агеев, В. Н. Щербakov. – М., 1998. – 450 с.
3. Круглова Н. Ю. Хозяйственное право : учеб. пос. / Н. Ю. Круглова. – М. : Издательство РДЛ, 2001. – 912 с.
4. Гончарук А. Г. Формування механізму управління ефективністю підприємства (на прикладі харчової промисловості): автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.04 [Електронний ресурс] / А. Г. Гончарук; Ін-т пробл. ринку та екон.-еколог. дослідж. НАН України. – Одеса, 2010. – 37 с. – Режим доступу до матеріалу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2010/10gag.php.zip>
5. Шипунова О. В. Финансово-экономический механизм предприятия в условиях рыночной экономики / О. В. Шипунова // Вісник Української академії банківської справи. – 2000. – № 2 (9). – С. 62–66.

Т. Новікова,

Магістрант ДВНЗ

«Донецький національний технічний університет»

м. Донецьк, Україна

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Серед проблем державного фінансового контролю, центральне місце посідає проблема ефективності державного фінансового контролю.

Дослідження ефективності діяльності державного фінансового контролю проводяться вітчизняними вченими. Серед них Піхоцький В.Ф. [1], Васильєва М.В. [2], С.Мочерний, В.Геєць, Т.Куценко, Ю.Пасічник [3, с. 11–12; 4, с. 36–46; 5, с. 12–19].

Для фінансового контролю в теперішній час є проблема формування системи показників, що характеризують його економічний стан, збору для обчислення вихідних даних і аналізу результату обчислення цих показників.

Оцінка здійснюється за показниками: кількість перевірок, виявлених правопорушень і заходів щодо них, суми відшкодувань, тощо.

Кількісні характеристики діяльності Державної фінансової інспекції (далі – ДФІ України), що полягають у кількості проведених перевірок, сумах збитків і вжитих заходах, слід розглядати не як результати, а як засіб досягнення мети. Відповідно дієвість контролю слід бачити як скорочення частки правопорушень у загальній кількості перевіряених об'єктів.

Структурним підрозділом ДФІ України є ДФІ в Донецькій області, якою за 2014 рік фінансові порушення, що призвели до втрат ресурсів виявлені на 140 об'єктах контролю на суму 75,8 млн.грн., з них: недоотриманих ресурсів на суму 21298,2 тис.грн.; проведених витрат з порушенням законодавства на суму 54485,84 тис.грн.

Вжитими заходами забезпечено надходження ресурсів на загальну суму 14070,14 тис.грн. Відшкодовано і поновлено втрат ресурсів на суму 32212,57 тис.грн.

Ефективна діяльність органів ДФІ України, як суб'єкта контролю, визначається не лише в соціальному ефекті, а й в організаційному та економічному.

Новопризначений керівник, зважаючи на горезвісний досвід попередника, прагнучим не допустити порушень, дотримуватись фінансової дисципліни. Крім того, у суспільстві загалом зростає довіра до влади. Однак кількісному виміру вплив цього ефекту не піддається.

Загалом методика оцінки ефективності діяльності органів ДФІ України повинна:

1) враховувати двійну направленість контролю (мінімізація бюджетних витрат, результативність контрольних дій виявляється у суворо цільовому використанні державних ресурсів);

2) бути адаптованою до умов сучасної фінансово-бюджетної політики;

3) поліпшувати визначення соціального і організаційного ефектів контролю;

4) давати змогу отримувати повну інформацію про ефективність діяльності контрольного органу для прийняття управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності діяльності.

Отже, проблема оцінки діяльності ДФІ України як інструменту бюджетної політики в сфері державного управління є комплексною, а відповідно потребує системного підходу.

В ідеалі державний фінансовий контроль має привести до скорочення виявлених порушень, тобто в перспективі він повинен мати попереджувальний характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Піхоцький В.Ф. Система державного фінансового контролю як інструмент соціально-економічного розвитку / В.Ф.Піхоцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/VNULP/Menegment/2009_647/32.pdf
2. Васильєва М.В. Державний фінансовий контроль в управлінні регіоном / М.В. Васильєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smartcat.ru/RegionEconomic/Portfolio.shtml>
3. Асадов А.М. К вопросу об административно-власных отношениях в системе финансовых органов государственной власти / А.М. Асадов // Вестник УИЭУиП. – 2008. – № 4. – С. 11–12.
4. Гутцайт Е.М. О концепции финансового контроля / Е.М. Гутцайт // Аудитор. – 2006. – № 6. – С. 36–46.
5. Табунщикова Т.Ф. Становление и развитие муниципального финансового контроля : автореф. дис. на соискание учен. степени. канд. экон.наук, 2006. – 24 с.
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>
7. Прес-реліз № 15/107 (R) Міжнародного валютного фонду від 11 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/russian/np/sec/pr/2015/pr15107r.pdf>
8. Україна отримала другий транш від МВФ [Електронний ресурс] // Економічна правда – 4.09.2014. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2014/09/4/488819/>

*І.В. Охріменко,**доктор економічних наук, професор,**Національний університет біоресурсів і природокористування України,**м. Київ, Україна*

НАУКОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Аграрний ринок є одним із найдавніших явищ економічного життя, а відтак і людської цивілізації взагалі. Адже історично першими предметами обміну були результати праці землеробських і скотарських племен, тобто продукти сільського господарства. І нині серед інших товарних ринків як окремий виділяють ринок сільськогосподарський (аграрний, продовольчий, агропродовольчий), оскільки предметом купівлі-продажу на ньому виступає сільськогосподарська продукція та продовольство. З самого моменту виникнення і до наших днів аграрний ринок залишається дуже простим за формою і надійно служить задоволенню потреб як покупця, продавця чи споживача продуктів харчування.

Здавалося б, такий тривалий період існування та гранична простота цього економічного явища не повинні були залишити ніяких "білих плям" у науці про аграрний ринок. Проте протягом останніх двох десятиліть Нобелівський комітет двічі присуджував свої премії в галузі економіки за результат досліджень ринків з асиметрично розподіленою інформацією. Лауреатами у 1996 році стали James A. Mirrlees та William Vickrey, у 2001 році – George A. Akerlof, A. Michael Spence та Joseph E. Stiglitz. Це дає право вважати науку про ринок, в тому числі і аграрний, такою, що перебуває на етапі інтенсивного продуктивного розвитку. Не стоїть осторонь цього процесу і Україна. Сучасним напрямом розвитку науки про ринок можна вважати дослідження в галузі транзакційних витрат – управління ними та використання для вирішення проблем нормалізації пропорцій міжгалузевого обміну.

Надзвичайно корисним для аграрного ринку було б використання напрацьовань системного підходу, системної методології, зокрема, наукових категорій «система» та «організація». Саме вони виступають фундаментальними поняттями сучасного наукового апарату багатьох наук і, в першу чергу, загальної теорії організації. Її основи закладались одним з вітчизняних вчених – О. О. Богдановим, більше відомим як реакційний філософ, що зазнавав критики з боку В. І. Леніна. О. О. Богданов намагався створити тектологію – «всезагальну організаційну науку», положення якої стосуються природних та суспільних явищ і можуть бути застосовані навіть до самої науки. У повному обсязі тектологія не створена і до цього часу, але основна її складова – системний підхід, теорія систем – знайшла загальне визнання і використовується для розв'язання глобальних проблем забезпечення питною водою, продовольством, потепління, і т.п. З цією метою в м. Лаксенбург (Австрія) створено міжнародний інститут прикладного системного аналізу.

Система як наукове поняття означає сукупність речей будь-якої природи, яка цілеспрямовано і струнко упорядкована для вирішення певного завдання. Система – антипод механічної сукупності. Система – це організована, цілеспрямовано впорядкована сукупність, яка завдяки організації набуває властивостей емерджентності, тобто нових якостей, яких не мала сама по собі окремо взята жодна зі складових частин системи. Стосовно аграрного ринку поняття системи доцільно застосувати, перш за все, до його визначення як наукового поняття.

Справа в тому, що визначенням ринку, які можна відшукати у спеціальній економічній літературі, властиві одна з двох вад. Перша – застарілість і надмірне спрощення поняття ринку. Наприклад, у сторічної давності енциклопедичному словнику Брокгауза і Ефрона ринок розглядається просто як місце торгівлі товарами. У виданні «Словника сучасної економіки Макміллана» під ринком розуміється «будь-яка сфера обміну». Видання нової британської енциклопедії визначає ринок як засіб, за допомогою якого здійснюється обмін товарами та послугами безпосередньо або через посередників. В усіх трьох випадках ринок характеризується як якийсь пасивний елемент економіки майже технічного призначення.

Друга вада – видимість методологічної глибини з одночасним ігноруванням реальної економічної ролі ринку. В економічній енциклопедії ринком називають сукупність соціально-економічних відносин у сфері обміну, за допомогою яких здійснюється реалізація товарів і остаточно визнається суспільний характер праці, що вкладена у їх виробництво. В економічному словнику термін «ринок» тлумачиться як сукупність економічних відносин, що складаються у сфері обміну з приводу реалі-

зації товару. В наведених визначеннях ринком вважаються відносини, які ні на що, крім обміну, не впливають і не виходять за його межі.

Наведені визначення не можна вважати помилковими і повністю їх відкидати. Але не можна не бачити їхньої обмеженості й нездатності бути методологічною базою глибокого пізнання ринку як провідного компонента економічного життя. Були часи, коли ринок обслуговував економіку чи навіть її окрему локальну ділянку. Нині ситуація докорінно змінилась і вже ринок координує виробництво і всю економіку, керує нею.

Визначення ринку має значно повніше визначити його цільове призначення як системи управління агропромисловим виробництвом, кінцевою метою функціонування якої є задоволення споживчих потреб її громадян, а засобом – обмінні процеси. Якщо у попередніх визначеннях вони виступали як аналог ринку чи його атрибут, то в реальному житті – це засіб. Важливе також і те, що система управління складається з відповідних установ, методів та ресурсів. Ці складові можна перелічувати і в іншій послідовності, але якісно перелік залишатиметься таким же. Щоб точніше підкреслити, що до ресурсів системи належать лише ті, що забезпечують обмінні процеси, досконаліше визначення аграрного ринку можна побудувати так: аграрний ринок – це система установ, методів та ресурсів здійснення обмінних процесів, головним завданням якої є координація та управління агропромисловим виробництвом країни з метою задоволення споживчих потреб її громадян.

Аргументоване визначення ринку після дискусій, обговорення та уточнення слід було б зафіксувати у відповідних нормативно-правових актах.

Системна природа ринку дає можливість цілком однозначно визначити і зміст його формування. Оскільки в рамках системного підходу організацією вважається створення системи із необхідних ресурсів, то формування аграрного ринку можна вважати його організацією. Вона передбачає визначення складових системи як функціональних підсистем. Для цього потрібне глибоке знання складу системи, закономірностей її функціонування та чітке формулювання мети створення кожної підсистеми й системи в цілому.

На наш погляд, структуру системи аграрного ринку можна подати як органічно цілісну сукупність взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих підсистем.

Системоутворюючим елементом системи аграрного ринку виступає платоспроможний попит населення. Перша підсистема, яка взаємодіє безпосередньо з операторами ринку як з боку попиту, так і з боку пропозиції, – ринкова інфраструктура. Її завдання – генерування ринкових сигналів стосовно попиту та ринкових цін на сільськогосподарську продукцію і продовольство. Вже з урахуванням сказаного виникають два важливі напрями поглиблення наукових основ стосовно ринкової інфраструктури аграрного ринку. Перший – це визначення самого поняття як наукового. Ринкова інфраструктура продовольчого (сільськогосподарського) ринку – це генератор ринкових цін як цін попиту та пропозиції, арена безпосередньої взаємодії покупців і продавців із завданням визначення обсягів платоспроможного попиту та ринкових цін. Багато науковців і практиків тлумачать цей термін зовсім інакше, дуже розширено, відносячи до ринкової інфраструктури транспорт, зв'язок і навіть підприємства з переробки сільськогосподарської продукції. Виходячи із завдання першої підсистеми у вигляді генерування ринкових цін, до її складу можуть бути віднесені лише біржі, аукціони, оптові продовольчі ринки, міські ринки, фірмова збутова мережа сільськогосподарських і переробних підприємств. Агроторгові дома та постачальницько-збутові кооперативи лише за певних умов можуть бути віднесені до ринкової інфраструктури, оскільки попит і пропозиція зустрічаються та взаємодіють у них лише в деяких випадках. В основному ж ці два типи постачальницько-збутових підприємств концентрують пропозицію сільгосптоваровиробників і виступають операторами аграрного ринку з боку пропозиції.

Другий напрям поглиблення розуміння ролі ринкової інфраструктури зводиться до уточнення підходу до ранжування ролі та значення її окремих елементів. Безпосередньо з кінцевим споживачем взаємодіють міські ринки та фірмова збутова мережа товаровиробників – магазини, ларки, палатки, а іноді й кузов автомобіля. Саме ці елементи ринкової інфраструктури виявляють ринкові ціни і платоспроможний попит населення. Проте, провідна роль в економічній літературі й на практиці відводиться товарним біржам та оптовим ринкам. У результаті в Україні аграрних бірж більше ніж в Америці, а навіть зерна – традиційного біржового товару – реалізується через них мізерна кількість. У той же час звертає на себе увагу вкрай недостатня кількість закладів роздрібної торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством. Інфраструктурними елементами при цьому нерідко виступає асфальт, капот легкового автомобіля чи навіть узбіччя шосе. У Франції, наприклад, на 360

жителів припадає один продовольчий магазин, а в провінції Приморська Шаранта цієї країни один заклад роздрібною торгівлі обслуговував лише 60 жителів. Необхідно змінити акценти в ставленні до різних елементів ринкової інфраструктури аграрного ринку, звертаючи більшу увагу на роздрібну ланку, оскільки перша підсистема має своїм призначенням виявлення платоспроможного попиту та врівноважених ринкових цін.

Друга підсистема системи аграрного ринку враховує ту незаперечну обставину, що фрітредерські моделі ринку на принципах «laissez faire, laissez passer» потенційно несуть у собі загрозу незбалансованого зростання та немотивованих цінових «сплесків» і «провалів». Тому потрібна дієва підсистема стабілізації й регулювання ринкового середовища. При її створенні слід враховувати багатий світовий досвід у цій справі та особливості України. Стабілізаційні ланки аграрного ринку можуть мати державну природу і певною мірою спиратись на адміністративні методи (канадська та австралійська моделі зернового ринку). В той же час, дієвими і результативними зарекомендували себе засоби стабілізації ринкового середовища на основі самоуправління операторів ринку за допомогою професійних (галузевих) і міжпрофесійних (міжгалузевих) об'єднань виробників (багаторічний досвід Франції). Враховуючи актуальність завдань демократизації всього суспільного життя, для сучасної України більше придатна підсистема стабілізації аграрного ринку з використанням інститутів самоорганізації та самоуправління операторів продуктових секторів аграрного ринку. При цьому повністю зберігає своє значення і державне регулювання цін і доходів сільгосптоваровиробників, яке також покладається на другу підсистему. Її стабілізаційно-регулюючий вплив на аграрний ринок і має двосторонній характер попередження чи ліквідації розбалансованості шляхом як збільшення, так і зменшення пропозиції чи попиту.

Проте окремі продуктові сектори аграрного ринку повинні виконувати ще й роль своєрідних гарантів продовольчої безпеки на соціально важливих, життєво необхідних напрямках. Вирішення таких завдань покладається на третю підсистему аграрного ринку – координації пропозиції. Традиційно на цьому напрямі також передбачається використання державних інститутів і методів у вигляді забезпечених бюджетним фінансуванням державних продуктових програм. Альтернативний варіант – галузеві підприємницькі вертикально інтегровані формування національного масштабу (для України їх достатньо 4–5 для кожного продуктового підкомплексу) з високою маркетинговою культурою та досконалим прогнозуванням ринкових ситуацій. Вони не тільки об'єктивно зацікавлені в стабілізації відповідних продуктових секторів, а й практично здатні її забезпечити.

Четверта підсистема аграрного ринку – багатоукладне аграрне виробництво, в якому також необхідно формувати належне розуміння особливостей функціонування кожного укладу та галузі в ринкових умовах, можливостей, шляхів і доцільності різноманітних форм самоорганізації та самоуправління операторів ринку, неминучості й необхідності їх перетворення з пасивних пристосованців до ринкової кон'юнктури на активних її творців, переходу від пасивного очікування державної фінансової допомоги до аргументованої колективної коректної законної постановки відповідних питань і проблем в органах державного та господарського управління аграрним сектором України.

Таким чином, системна основа побудови аграрного ринку вимагає непростих і багатопланових дій, спільним в яких виступає лише стратегічна спрямованість на надання йому стабільного характеру та соціальної орієнтації. Тому, потрібна досконала законодавча база для забезпечення успіху. До цього часу нормативно-правові документи створення та функціонування аграрного ринку представлені документами різного юридичного рангу, недостатньо послідовними і суперечливими. З метою надання їм внутрішньої взаємоузгодженості й наступності вважаємо за доцільне визначити правові основи організації та функціонування вітчизняного аграрного ринку винятково Законами Верховної Ради України, внівши до ст. 92 Конституції України відповідну поправку. Крім того, необхідно прийняти рамковий закон про організацію та управління аграрним ринком України, а також дві групи законів прямої дії. Перша – функціональні закони про ринкову інфраструктуру, галузеві й міжгалузеві об'єднання виробників як установи персоніфікації продуктових ринків, інтеграційні процеси як засіб організації та стабілізації ринкового середовища. Друга – спеціальні закони про організацію і функціонування продуктових ринків.

Першою і визначальною особливістю аграрного ринку України слід вважати спонтанний, тобто позбавлений зовнішнього цілеспрямованого впливу, характер його формування та функціонування. Фактично він все ще перебуває в рамках ліберально-ринкової моделі. З неї починали перехід до ринку всі країни центральної та Східної Європи (ЦСЄ), а також Російська Федерація. Проте якщо країни ЦСЄ відмовились від неї ще на початку 90-х років і почали застосовувати державне регулювання аграрного ринку, створюючи відповідні установи, то Україна ще й нині не має дієвих засобів

попередження деструктивних проявів ринкової стихії. В Росії ще в 1997 році було прийнято закон «Про державне регулювання агропромислового виробництва», а в Україні Закон аналогічного спрямування з'явився значно пізніше – у січні 2001 року і, крім того, його дія мала обмежені часові рамки («Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років»).

Другою суттєвою особливістю формування аграрного ринку України є його обмежена «прозорість». Органи офіційної державної статистики вичерпно цієї проблеми не розв'язують. Наприклад, у статистичному бюлетені «Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами» вказується, що за «іншими каналами» реалізовано 59 % зерна, 74 – насіння соняшнику, 61 – картоплі, 68 – птиці, 60 – яєць та цукру, 46 – овочів і навіть 12 % молока та 23 % цукрових буряків. Інші канали – це переважно прямі угоди купівлі-продажу між покупцем і продавцем. Перелік груп покупців за прямими угодами дуже широкий – від іншого господарства до зарубіжної країни, але ніяких даних про склад таких операторів ринку з боку попиту бюлетень не містить. Ринок деяких продуктів (соняшник, птиця та ін.) виявляється практично інформаційно недоступним. Недосконаліми залишаються і методи поширення ринкової інформації. Відомчі галузеві інформаційні центри аграрного ринку належним чином не функціонують, хоча завдання їх створення було поставлено перед галузевим міністерством та міністерствами економічного блоку уряду ще в 1995 році.

Третьою особливістю формування аграрного ринку України є вкрай недостатнє інституціональне забезпечення. До цього часу не створено установ чи організацій персоніфікації продуктових секторів сільськогосподарського ринку та установ з практичної реалізації заходів державної підтримки виробників. Україні варто вивчити, зокрема, досвід ЄС, у складі сільськогосподарського ринку якого виділено понад двадцять продуктових ринків як окремих самостійних специфічних об'єктів організації, регулювання та державної підтримки.

Першою особливістю функціонування аграрного ринку України виступає значна часова варіація ринкових цін на основні сільськогосподарські продукти. Для порівняння можна розглянути деякі дані стосовно характеристики цього аспекту аграрного ринку в Україні та Сполучених Штатах Америки.

За останні сім років найменший коефіцієнт часової варіації ринкових цін в Україні відповідає найбільшому коефіцієнту для США – 22,1–22,3 % (в Україні – яйця, в США – сорго). Решта коефіцієнтів можуть бути оцінені як дуже високі і високі в Україні, і значні в США. При цьому в США протягом аналізованого семиріччя діяли заставні ціни, а доходи фермерів стабілізувалися компенсаційними платежами на основі цільових цін. Не виключено, що саме ці два економічних інструменти державного регулювання зернового ринку значно вплинули на стабілізацію його цінових параметрів протягом аналізованого семиріччя. Заставні ціни, як відомо, є інструментом грошової інтервенції (втручання) і відіграють роль цінової межі, нижче якої ринкові ціни опуститись не можуть. І навіть за десятиріччя коефіцієнти варіації заставних цін становили в США по пшениці 17,85 %, кукурудзі – 12,64, ячменю – 12,65, вівсу – 11,28, сорго – 14,63 %, тобто коливались навіть менше ринкових цін. Цільові ціни безпосередньої участі в обмінних процесах не беруть. Проте, стабілізуючи доходи фермера, вони створюють передумови маневрування термінами реалізації зерна, попереджаючи в такий спосіб «піки» пропозиції. В Україні ж на ринку зерна панувала ринкова стихія.

Друга особливість функціонування аграрного ринку України – незавершеність формування єдиного національного ринкового середовища. Вона проявляється в значній територіальній (просторовій) варіації ринкових цін. Коефіцієнти варіації навіть багатьох середньообласних цін, за якими сільськогосподарські підприємства реалізували вироблену ними продукцію, статистика оцінює як значні.

Якщо висока територіальна варіація цін на окремі продукти засвідчує ситуаційну локалізацію обмінних процесів, то наявність помірної (0,3–0,49) та значної (0,5–0,69) кореляції цін одного року з цінами іншого року вже можна розглядати як доказ стабільної територіальної диференціації цін. На території країни формуються територіальні зони постійно високих і постійно низьких цін на сільськогосподарську продукцію, обмінні процеси локалізуються в просторі. Локалізація обмінних процесів була властива ще мануфактурному періоду розвитку продуктивних сил. Для України це давно пройдений етап, але її аграрний ринок чомусь тяжіє саме до нього.

Територіальну варіацію цін правомірно вивчати й за даними про ціни на міських ринках. Певною мірою ця інформація навіть точніша, оскільки за середньообласними даними нівелюються внутрішньообласні коливання ринкових цін. Щоправда на міських ринках формуються ціни роздрібної торгівлі, тоді як сільськогосподарські підприємства реалізують вироблену ними продукцію в основному за оптовими цінами. Натомість ціни міських ринків формуються майже винятково як ціни попиту та пропозиції і, як правило, перебувають під впливом цін оптової ланки.

Саме з дівістю конкуренції пов'язаний ще один аспект завершеності формування аграрного ринку України – посилення концентрації виробництва сільськогосподарської продукції в районах з найбільш придатними для відповідних її видів природними умовами. На території України вони відзначаються великою строкатістю, що в кінцевому підсумку знаходить відображення у природному районуванні – виділенні п'яти макрозон – Степу, Лісостепу, Полісся, Гірських та Передгірних районів Карпат. Ринковими конкурентними важелями виробництво продукції повинно переміщуватись у найсприятливіші природно-кліматичні умови, де забезпечується низька її собівартість, а за рахунок цього – і конкурентоспроможність на всій території за умови єдиної ринкової ціни.

Якщо ж ринкова ціна диференціюється відповідно до територіальної собівартості, то ніяких економічних спонук, мотивів для переміщення виробництва у сприятливіші умови не виникає. За цією схемою встановлювалися державні диференційовані закупівельні ціни, які забезпечували рівновигідність виробництва сільськогосподарської продукції в різних природних умовах, при різній собівартості її одиниці. Єдина ринкова ціна перетворює таке виробництво з рівновигідного на різновигідне. Економічно активний підприємець шукає і знаходить прибуток та конкурентоспроможність у найбільш сприятливих природних умовах. У такий спосіб ринок і підвищує територіальну концентрацію виробництва. Вона вигідна всім операторам ринку. Продавець в особі агробізнесмена одержує можливість забезпечити конкурентоспроможність вироблюваної продукції за рахунок зниження її собівартості. Покупець в особі споживача за рахунок тієї ж низької собівартості одержує передумови до зниження продажної ціни. Все це класичні, традиційні механізми нормального ринку. Отже, в період створення ринкового середовища посилення концентрації виробництва засвідчує правильність, економічну доцільність процесу формування аграрного ринку. І навпаки, послаблення чи відсутність змін концентрації є прямим свідченням відхилення формування аграрного ринку від бажаного напрямку і змісту цього процесу.

Для виявлення та оцінки тенденцій часової зміни концентрації виробництва окремих сільськогосподарських продуктів доцільно скористатись відомим статистичним інструментом – графіком (кривою) Лоренца.

Одиницю спостереження при його складанні виступає адміністративний район. По кожному з них визначають його частку в загальній площі ріллі, загальному обсязі виробництва певної продукції, будують ранжований ряд за другим показником, а потім обчислюють кумулятивні відсотки за валовим збором і площею ріллі. Перший кумулятивний ряд відкладають на горизонтальній (абсцис), другий – на вертикальній (ординат) осях графіка. Криву концентрації утворюють точки перетину відповідних кумулятивних відсотків. Виявлення тенденцій зміни концентрації досягається розміщенням на одному рисунку двох графіків – аналізованого та базового року. Характер тенденції (посилення чи послаблення) концентрації виробництва в часі визначається характером відхилення кривої аналізованого року від кривої базового року. Якщо крива аналізованого року відхилилась від кривої базового у бік осі абсцис – концентрація посилилась, і навпаки – відхилення кривої аналізованого року від базового у бік осі ординат інтерпретується як послаблення концентрації.

Як показали матеріали дослідження, крива концентрації виробництва озимої пшениці відхилилась в бік горизонтальної осі (абсцис). Це засвідчує посилення концентрації виробництва даної культури. У 1990 році її валовий збір рівномірно розміщувався по всій площі ріллі: 30 % валового збору одержували від 30 % площі ріллі, 50 % валового збору – від 50 % площі ріллі і т.д. Тому крива концентрації була діагоналлю прямокутника, візуально – прямою лінією. Нині картина змінилась: 30 % валового збору забезпечили 20 % ріллі, а половина врожаю пшениці надійшла не з половини, а з 35 % загальної площі ріллі. Це і є прямим свідченням посилення концентрації виробництва озимої пшениці, виявленим за допомогою графіка Лоренца. Говорити про істотні зміни немає підстав – пшеницю як вирощували скрізь, так і вирощують – для 100 % валового збору потрібно 100 % площі ріллі як у 1990-му, так і тепер. Проте тенденція посилення концентрації безумовно має місце.

Аналогічні дослідження були проведені і для кукурудзи та соняшнику. З'ясувалось, що для зерна кукурудзи спостерігається тенденція посилення концентрації валового збору, а для соняшнику майже повне співпадання кривих концентрації базового та аналізованого років, тобто відсутність подібної тенденції. Крім того, якщо в 1990 році соняшник розміщували на 70 % ріллі, використовуваної сільськогосподарськими підприємствами, то нині цей показник зріс до 80 %. Отже, за допомогою графіків Лоренца також одержано свідчення незавершеності формування єдиного національного аграрного ринку.

Таким чином, формування єдиного національного сільськогосподарського (аграрного) ринку в Україні ще не завершено і ця обставина перешкоджає прояву переваг ринкової організації суспіль-

ного виробництва, оскільки в умовах, що склалися повноцінне конкурентне середовище сформуватись не може.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирилук Є. Аграрний ринок в умовах трансформації економічних систем : [монографія] / Є. М. Кирилук ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2013. – 571 с.
2. Майстро С. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання : [монографія] / С. В. Майстро ; Національна академія держ. управління при Президентові України, Харківський регіональний ін-т держ. управління. – Х. : Магістр, 2009. – 240 с.
3. Миленький Д. Маркетинговий стратегічний аналіз ринку : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Миленький Д.В.; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К., 2011. – 19 с.
4. Осташко Т. Структурно-інституційний аналіз аграрного ринку : [наук. доп.] / Т. О. Осташко; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К. : [б.в.], 2006. – 56 с.

О. Паскалова, А. Шаврієва,

студентки Одеського державного аграрного університету

м. Одеса, Україна

Керівник: кандидат економічних наук,

доцент О.І. Мельничук

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ БАЗОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЗАГАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ

Управління якістю є ключовою функцією управління будь-якої організації, основним засобом досягнення і підтримання його конкурентоспроможності. Найбільш потужним науковим і методологічним напрямом у ХХ столітті стало загальне управління якістю – Total Quality Management. Цей підхід передбачає участь всього персоналу організації у створенні високоякісної продукції або послуги на всіх етапах її життєвого циклу від стадії маркетингу, проектування, виробництва, експлуатації, обслуговування до утилізації.

Метою TQM є досягнення довгострокових змін на підприємстві. Головними чинниками, які змушують організації шукати і впроваджувати нові способи підтвердження своєї адаптивності швидкоплинним змінам, є глобалізація світової економіки, посилення конкуренції, науково-технічний прогрес, підвищення вимог споживачі та законодавства до продукції та послуг.

У концепції TQM сконцентровано все прогресивне, що було притаманно попереднім концепціям управління. Це планування виробничого процесу контроль (концепція Ф. Тейлора) [3]; важливість управління процесами (У.Шухарт) [4], статистичне управління процесами (Еге. Демінг); вдосконалення процесів (Д.Джуран); прийнятний рівень якості, заснований на компроміс між зростанням для підвищення якості продукції і на вартість наслідків випуску неякісних товарів (Р.Тагути). Вагомий внесок у розробку принципів TQM внесений А.Фейгенбаумом, який обгрунтував і сформулював принцип розширення відповідальності першої особи за поліпшення якості все менеджмент [5].

Загальне управління якістю – це технологія керівництва процесом підвищення якості. Вона має три частини: базову систему; систему технічного забезпечення; систему вдосконалення і розвитку загального управління якістю. Як випливає з філософії TQM, якість включає відчутні потреби, пов'язані з характеристиками продукції, якістю послуг, а також зумовлені якістю процесів та інших обставин.

Ефективність TQM залежить від таких основних умов: вища посадова особа на підприємстві енергійно виступає за підвищення якості; інвестиції здійснюються не в устаткування, а в людей; організаційні структури перетворюються або створюються спеціально під TQM [1, с. 200].

TQM характеризується саме тим, що воно, поряд з якістю продукції, переслідує також інші кінцеві результати, такі як довгостроковий комерційний успіх, користь для суспільства й задоволе-

ність клієнтів. Тим самим TQM впливає на всі методи управління підприємством, а не тільки на ті, що відносяться до управління якістю.

Основні положення концепції TQM можна висловити наступними тезами [2, с. 62–65].

1. Визначальна роль керівництва у заходах з реформування / реструктуризації підприємств на основі принципів TQM. 2. Основна увага – клієнтам. 3. Стратегічне планування. 4. Залучення усіх співробітників. 5. Підготовка персоналу. 6. Нагороди та визнання. 7. Розробка продукції та послуг повинна швидко реагувати на потреби і очікування споживачів, які постійно змінюються та збільшуються. 8. Управління процесом. 9. Якість постачальників. 10. Інформаційна система. 11. Кращий досвід. 12. Постійна оцінка ефективності роботи системи управління якістю.

Концепція TQM ґрунтується на таких основних елементах:

У процесі створення якості бере участь кожний член компанії. Ніхто не може бути усунутий від цього процесу. Успіх компанії залежить від дій кожного її працівника.

Для компанії дуже важливо задовольнити потреби не тільки зовнішнього споживача, але й внутрішнього. Причому в ролі внутрішнього споживача можуть виступати її внутрішньовиробничі підрозділи. Тоді, наприклад, відділ закупівель буде постачальником для виробництва, виробництво – постачальником для відділу реалізації продукції, відділ реалізації – постачальником для транспортного відділу та ін. Тому компанія розглядається як система взаємовідносин постачальника й споживача.

Успіх компанії значною мірою залежить від визнання й оцінки її заслуг суспільством.

Ідеологія TQM ґрунтується на принципі: процесу поліпшення немає меж. Стосовно якості це відображається в прагненні фірми до нульових дефектів, до нульових невикористаних витрат, поставок точно в строк. Хоча відомо, що досягти цих цілей неможливо, але прагнути до них, не зупиняючись на досягнутому, потрібно.

Важливим фактором у системі TQM є людський аспект – постійна участь у процесі поліпшення якості всього персоналу підприємства, особлива увага приділяється мотивації. При цьому вона досягає такого стану, коли працівники настільки захоплюються роботою, що затримуються на роботі, працюють у вихідні, вдома, скорочують відпустки.

Впровадження TQM у сфері бізнесу забезпечується за допомогою:

1) стратегії – чіткого уявлення про те, куди рухається компанія, і доведення цього до кожного працівника; чіткого визначення кількості головних цілей, яких має бути досягнуто; інформування про головні цілі всіх працівників для розуміння їхньої ролі у виконанні спільної справи;

2) управління процесами – залучення до процесу планування всіх працівників, що сприятиме реальному впровадженню стратегії та підвищенню ступеня їхньої відповідальності в цьому процесі;

3) максимальної орієнтації на споживача – нове стратегічне планування починається разом зі споживачем. В основі – вимоги замовника.

Висновки. Шлях до успіху в кожній компанії безумовно свій, але так чи інакше він проходить через систему загального управління якістю. Тому, працююча система TQM може стати реальним інструментом безперервного вдосконалення діяльності підприємства і джерелом економічних вигод. Адже згідно з принципами TQM успішними вважаються не ті підприємства, які просто виробляють продукцію відповідно до стандартів або вимог споживачів, а ті, які забезпечують високий рівень задоволеності споживачів, власного персоналу, взаємодії з постачальниками, допомагають у розв'язанні проблем суспільства і досягають при цьому високих фінансових результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мережко Н.В. Управління якістю / Н.В. Мережко, В.В. Осієвська, Н.С. Ясинська. – К. : КНТЕУ, 2010. – 216 с.
2. Ольдерогге Н. Менеджмент четвертого покоління: современная концепция менеджмента / Н. Ольдерогге // Менеджмент. – 2008. – № 11–12. – С. 62–65.
3. Тейлор Ф.У. Принципы научного менеджмента [Электронный ресурс]. – М., 1991 // Центр гуманитарных технологий. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3631>
4. Shewhart Walter Andrew. Statistical method from the viewpoint of quality control. — Washington, The Graduate School, the Department of Agriculture, 1939. – P. 155.
5. Feigenbaum A. V. Quality and Productivity // Quality Progress. – 1977. – № 5. – P. 18–21

Ю.П. Постоленко,
асистент кафедри національної економіки
Національного університету «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри бізнес-адміністрування та корпоративної безпеки,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна
Керівник: доктор економічних наук,
професор О.М. Кібік

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТУ ПІДПРИЄМСТВ ПОРТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ефективне управління підприємством в сучасних умовах є неможливим без оптимально побудованої системи фінансово-економічного управління, яким є бюджетування. Тому сьогодні, в умовах нестабільної економічної ситуації, у будь-якого підприємства гостро постає потреба контролювати власні доходи та витрати, рух грошових коштів, розрахунковий баланс тощо. Саме з такою метою керівництво підприємств, в тому числі портових, повинно удосконалювати процес бюджетування, що допомагає оптимізувати ресурсні потоки, забезпечити економію різних чинників виробництва, удосконалити управління грошовими ресурсами, зміцнити фінансову дисципліну, підвищити рівень інвестиційної привабливості й конкурентоспроможності підприємства. Отже, складання бюджету є невід'ємною складовою загального процесу планування на підприємствах портової діяльності.

При формуванні бюджету слід враховувати галузеву специфіку, масштаби діяльності, особливості продукту, що виробляється, тощо. Відповідно бюджет кожного підприємства відрізняється структурою і обсягами елементів дохідної та витратної частин, термінами реалізації окремих етапів бюджетного процесу, методами контролю результатів виконання бюджету тощо. Для підприємств портової діяльності названі чинники є також визначальними. В свою чергу згадані передумови є наслідком того, що підприємства портової діяльності – це складні багатоаспектні господарюючі суб'єкти, які в сучасних умовах виконують роботи та надають послуги різним клієнтам. Серед основних клієнтів портових підприємств є вантажо- та судновласники, підприємства інших видів транспорту, сервісні підприємства тощо. Тому в процесі формування та реалізації бюджету портового підприємства необхідно ретельно враховувати тенденції розвитку елементів зовнішнього середовища функціонування підприємства, рівень та особливості розвитку бюджетної системи макрорівня.

Одночасно слід приймати до уваги стратегію розвитку, особливості існуючої організаційної структури та перспективи її удосконалення, структуру та рівень розвитку бюджетної системи підприємства, характеристики корпоративної структури, якість елементів ресурсного потенціалу, зокрема людського та інформаційного.

Формування бюджету сучасного підприємства портової діяльності обумовлено необхідністю оптимізації його прибутку. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: координація діяльності різних структурних елементів; виявлення реальних потреб у ресурсах і оптимізація фінансових потоків; оптимізація витрат підприємства; контроль і оцінка ефективності роботи структурних елементів, робітників, керівників та показників, відображених в бюджеті; оптимізація результатів інвестиційної діяльності тощо.

Таким чином, бюджет підприємства портової діяльності повинен відображати та одночасно допомагати приймати оптимальні рішення щодо забезпечення його ефективного функціонування та розвитку. Процес бюджетування дозволяє визначити оптимальні обсяг та вартість економічних ресурсів, що дозволить досягти поставлених цілей в напрямку забезпечення конкурентоспроможності сучасного підприємства портової діяльності. Крім того, використання бюджетних механізмів дозволить підвищити ефективність використання обмежених та дорогих ресурсів, що є актуальною проблемою українських підприємств портової сфери.

*О.М. Салайчук,
аспірант,
Київський національний
торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна
Керівник: доктор економічних наук,
професор С.В. Волосевич*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ГАРАНТІЙ У АВТОСТРАХУВАННІ

В сучасних умовах страхування є одним із найважливіших соціально-економічних інститутів, який забезпечує фінансовий захист фізичних та юридичних осіб, сприяє підвищенню добробуту населення та є джерелом накопичення значних інвестиційних ресурсів. Найдинамічнішим компонентом страхової галузі виступає автотранспортне страхування. Це, насамперед, пов'язано із розвитком транспортної інфраструктури, здешевленням та доступністю транспортних засобів, постійним їх кількісним та якісним збільшенням. За статистикою Європейської Економічної Комісії Організації Об'єднаних Націй кількість автомобілів в Україні на 1000 громадян у 2004 році складала 104 одиниці, у 2013 – 171 одиницю [1], а за прогнозами експертів у 2018 році перевищить 200 одиниць.

Практичне значення автострахування полягає у тому, що воно є системою, орієнтованою на відшкодування збитків, завданих внаслідок експлуатації транспортного засобу як джерела підвищеної небезпеки.

Так, за даними Департаменту Державної автомобільної інспекції Міністерства внутрішніх справ України у 2013 році на території України сталося 191 тис. дорожньо-транспортних пригод, у яких загинуло 4,8 тис., травмовано – 37,5 тис. громадян [2]. Критичні показники аварійності, а також постійне зростання кількості легкових автомобілів на автошляхах України лише посилюють потребу у функціонуванні надійного інструменту захисту майнових прав страхувальників та потерпілих. Нині таким інструментом є обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (надалі – обов'язкове автострахування), завдяки якому централізовано акумулюються фінансові кошти страхувальників для покриття випадкових ризиків, пов'язаних із експлуатацією наземних транспортних засобів.

Означений вид страхування вимагає від страховиків неухильного дотримання визначених правил та принципів його провадження, насамперед, формування високоякісних страхових резервів, застосування актуарно обґрунтованих страхових тарифів, ефективної інвестиційної політики, забезпечення надійного перестрахового захисту.

В умовах кризової економічної ситуації особливого значення для страховиків набувають проблеми недостатньої капіталізації та дефіциту ліквідності, які трансформуються у неспроможність страховиків своєчасно та у повному обсязі виконувати взяті на себе фінансові зобов'язання за укладеними договорами страхування. Згідно із даними Моторного (транспортного) страхового бюро України (надалі – МТСБУ) лише у 2014 році 19 українських страховиків втратили в ньому своє членство, а отже позбулися права на укладання договорів обов'язкового автострахування. Причиною втрати членства в МТСБУ для 17 компаній стала заборгованість перед МТСБУ, яка виникла у переважній більшості випадків через недостатній рівень капіталізації страховиків. Орієнтовна сума заявлених збитків до страховиків, які втратили членство в МТСБУ, за укладеними договорами обов'язкового автострахування, станом на 31.12.2014, перевищила 20 млн.грн. та продовжує зростати. Ось чому в умовах сьогодення питання ефективності функціонування фінансового механізму гарантій у обов'язковому автострахуванні набуває особливої значимості.

В Україні такий механізм гарантій найбільш структуровано, методично та організаційно представлений в обов'язковому страхуванні цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів завдяки функціонуванню централізованих страхових резервних фондів МТСБУ (надалі – фонди): Фонд захисту потерпілих в ДТП та Фонд страхових гарантій. Джерелами наповнення першого фонду є гарантійні внески страховиків-асоційованих членів МТСБУ та їх щомісячні відрахування із зібраних премій за внутрішніми договорами обов'язкового автострахування. Другий

наповнюється за рахунок внесків страховиків-повних членів МТСБУ та щомісячних відрахувань із зібраних премій за договорами міжнародного обов'язкового страхування «Зелена картка». Окрім того, додатковими джерелами наповнення фондів можуть бути повернені МТСБУ в регресному порядку кошти за заподіяну у результаті дорожньо-транспортної пригоди шкоду та добровільні внески і пожертвування. Кошти, сплачені страховиками-членами МТСБУ до його фондів, є коштами страхових резервів з обов'язкового автострахування таких страховиків.

Джерела формування фондів МТСБУ, а саме щомісячні відрахування із зібраних премій за внутрішніми чи міжнародними договорами обов'язкового автострахування визначають їх цільове призначення. Відповідно до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [3] (надалі – Закон) за рахунок коштів Фонду захисту потерпілих в ДТП відшкодовується шкода:

- у разі її заподіяння транспортним засобом, власник якого не застрахував свою цивільно-правову відповідальність, крім шкоди заподіяної транспортному засобу, який не відповідає вимогам пункту 1.7 статті 1 Закону та майну, яке знаходилося в такому транспортному засобі;
- невстановленим транспортним засобом, крім шкоди, яка заподіяна майну та навколишньому природному середовищу;
- транспортним засобом, який вийшов із володіння власника не з його вини, а у результаті протиправних дій іншої особи;
- особами, на яких поширюється дія пункту 13.1 статті 13 Закону;
- у разі недостатності коштів та майна страховика-учасника МТСБУ, що визнаний банкрутом та/або ліквідований, для виконання його зобов'язань за договором обов'язкового автострахування;
- у разі надання страхувальником або особою, відповідальність якої застрахована, свого транспортного засобу працівникам міліції та медичним працівникам закладів охорони здоров'я згідно з чинним законодавством.

За рахунок коштів Фонду страхових гарантій відшкодовується шкода:

- у разі недостатності коштів та майна страховика – повного члена МТСБУ, що визнаний банкрутом та/або ліквідований, для виконання його зобов'язань за договором обов'язкового автострахування;
- у разі її заподіяння власниками транспортних засобів, якщо такі власники надали відповідним уповноваженим органам інших країн страховий сертифікат "Зелена картка", виданий від імені страховиків-членів МТСБУ, та за умови, що такий страховик не відшкодував шкоду;
- у разі її заподіяння транспортним засобом, зареєстрованим в іншій країні, щодо якого був виданий іноземний страховий сертифікат "Зелена картка", що діяв на день дорожньо-транспортної пригоди на території України.

Кризова ситуація, яка склалася на фінансовому ринку під дією негативних політичних та економічних факторів обумовлює нові виклики для ефективного функціонування механізму фінансових гарантій у обов'язковому автострахуванні. Серед питань, які потребують подальшого удосконалення є:

Скорочення строку врегулювання претензій потерпілих. За інформацією МТСБУ, середній строк врегулювання заяв потерпілих, з дня отримання заяви про страхове відшкодування до дати першої виплати, складає: в 2013 році – 109 днів, в 2014 – 125 днів.

Підвищення якості та достатності активів страховиків-членів МТСБУ для виконання зобов'язань за укладеними договорами страхування, іншими поточними та довгостроковими зобов'язаннями. За експертною оцінкою МТСБУ, більше половини страховиків-членів МТСБУ мають недостатній або граничний обсяг активів для таких цілей.

Встановлення для страховиків-членів МТСБУ адекватного рівня відрахувань із зібраних премій за договорами обов'язкового страхування до фондів. Недостатність коштів страховиків, які є банкрутами, або по відношенню до яких відкрита процедура банкрутства, для здійснення страхових виплат за заявленими вимогами, станом на 31.12.2014 досягла майже 17 млн.грн.

Окремим аспектом, який сприятиме якісному та кількісному вдосконаленню фінансового механізму гарантій у системі автотранспортного страхування в Україні стане імплементація у найближчій перспективі положень Директиви 2009/103/ЄС [4] (далі – Директива) відповідно до підписаної Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, яка визначає необхідність приведення стандартів страхування до Європейських вимог.

Перш за все, йдеться про запровадження упродовж наступних 8 років мінімальних сум страхового покриття, а саме:

- за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю потерпілих не менше ніж 1 млн. євро на одного потерпілого та не менше ніж 5 млн. євро за одним страховим випадком, незалежно від кількості потерпілих;
- за шкоду, заподіяну майну не менше ніж 1 млн. євро за одним страховим випадком, незалежно від кількості потерпілих.

Вимогами Директиви також обумовлюється необхідність заснування в Україні додаткових адміністративних органів (компенсаційний орган, представники з врегулювання вимог, інформаційний центр), що у свою чергу призведе до перевизначення правосуб'єктності МТСБУ, як організації, яка гарантує здійснення виплат за договорами обов'язкового автостраховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Road Vehicle Fleet. UNECE. Statistical database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w3.unece.org/pxweb/database/STAT/40-TRTRANS/02-TRRoadFleet/?lang=1>
2. Аварійність на автошляхах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sai.gov.ua/ua/people/5.htm>
3. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 01.07.2004 № 1961-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
4. Directive 2009/103/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 relating to insurance against civil liability in respect of the use of motor vehicles, and the enforcement of the obligation to insure against such liability [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0103>

К. Сокол,

*аспірантка кафедри міжнародних економічних відношень
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ КОРПОРАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ІТ-КОМПАНІЇ

Сучасний світовий ринок інформаційних технологій характеризується високим рівнем конкуренції як між окремими компаніями, так і між цілими країнами, високою динамікою розвитку і високим ступенем наукоємності й інноваційності, особливостями поведінки споживачів, а також специфікою продукції та послуг, які пропонуються на цьому ринку. У зв'язку з цим, компанії, які функціонують на світовому ринку інформаційних технологій, змушені постійно вдосконалювати свою продукцію, розширювати асортимент і якість послуг, оптимізувати процеси виробництва і управління, а також використовувати усі доступні ресурси та інструменти, які дозволяють їм протистояти конкуренції, що постійно зростає. [1; 2].

Таким чином, питання, які пов'язані з формуванням маркетингових стратегій виходу українських ІТ-компаній на світовий ринок інформаційних технологій, мають на даний час досить актуальний характер.

Мета дослідження – обґрунтувати методичні засади формування маркетингової стратегії виходу ІТ-компанії на світовий ринок інформаційних технологій.

Не зважаючи на те, що питання, які пов'язані з трактуванням маркетингових стратегій та їхньою класифікацією, є предметом досліджень багатьох українських та іноземних авторів, стратегії виходу на зовнішній ринок, як різновиди маркетингових стратегій, зазвичай чітко не виокремлюються за певними класифікаційними ознаками. Крім того, саме поняття стратегії виходу на зовніш-

ній ринок іноді трактується не зовсім чітко або дуже вузько і часто прирівнюється лише до способу виходу на зовнішній ринок (експорту або виробництву продукції на зовнішніх ринках та їх різним організаційним формам) [1 – 5].

Визначення маркетингової стратегії виходу компанії на зовнішній ринок визначається наступними особливостями: перехід від виробничо-орієнтованого управління компанії до маркетингово-орієнтованого управління на засадах стратегічного маркетингу; розроблення маркетингової стратегії для досягнення маркетингових цілей компанії з урахуванням її можливостей та ринкових умов; маркетингова стратегія розробляється в рамках стратегічного планування компанії і складає ядро маркетингу; важливою передумовою ефективного маркетингового стратегічного планування є чітке виокремлення стратегічних бізнес-одиниць компанії як самостійних структурних підрозділів у відповідності до основних сфер її бізнесу, а також окремого маркетингового функціонального підрозділу як координуючого та виконавчого елемента організаційної структури компанії, який забезпечує узгодженість і взаємопов'язаність процесу стратегічного маркетингового планування і здійснює маркетингову діяльність; маркетингова стратегія має розглядатися відповідним чином на всіх рівнях управління компанії при її виході на зовнішній ринок, а саме на корпоративному рівні, на бізнес-рівні і на функціональному рівні; маркетингова стратегія не обмежується лише розробкою комплексу маркетингу, а її формування виходить за межі комплексу маркетингу; маркетингова стратегія виходу компанії на зовнішній ринок за своїм змістом виходить за рамки функціональних стратегій і є за своєю суттю і розмахом маркетинговою корпоративною стратегією; маркетингова стратегія є невід'ємною частиною загальної корпоративної стратегії компанії, в якій її питома вага становить біля 80 %; маркетингова стратегія як модель діяльності компанії конкретизується в комплексній довгостроковій програмі маркетингових заходів, яка забезпечує здійснення місії компанії і досягнення її стратегічних маркетингових цілей при виході на зовнішній ринок; більшість транснаціональних корпорацій галузі інформаційних технологій, виходячи на нові зовнішні ринки, слідували маркетинговій стратегії послідовного освоєння ринку, вибираючи найбільш сприятливий регіон або країну і визначаючи спосіб присутності на цьому ринку [6 – 9].

На наш погляд ієрархію маркетингових стратегій компанії в контексті її виходу на зовнішній ринок потрібно представляти у вигляді трирівневої структури, елементами якої є маркетингова корпоративна стратегія виходу компанії на зовнішній ринок, маркетингові конкурентні бізнес-стратегії в контексті виходу компанії на зовнішній ринок і відповідні маркетингові функціональні стратегії щодо цільових сегментів зовнішнього ринку, які співвідносяться між собою на основі принципу суворої вертикальної низхідної субординації та, одночасно, принципу вертикальної висхідної вкладеності. Тобто маркетингові функціональні стратегії щодо цільових сегментів зовнішнього ринку мають субординований вторинний характер по відношенню до маркетингових конкурентних бізнес-стратегій в контексті виходу компанії на зовнішній ринок, одночасно будучи їх невід'ємною частиною, а маркетингові конкурентні бізнес-стратегії в контексті виходу компанії на зовнішній ринок, у свою чергу, мають субординований вторинний характер по відношенню до маркетингової корпоративної стратегії виходу компанії на зовнішній ринок, одночасно будучи її невід'ємною частиною.

Під методикою формування маркетингової стратегії виходу компанії на зовнішній ринок необхідно розуміти сукупність певних методів, моделей, прийомів і процедур, застосування яких у певній логічній послідовності дозволяє сформувати маркетингову стратегію виходу компанії на цільовий зовнішній ринок відповідно до заданих критеріїв. При цьому, в основі даної методики лежить модель формування маркетингової стратегії виходу компанії на зовнішній ринок, яка відтворює алгоритм формування відповідної маркетингової стратегії.

В якості моделі формування маркетингової стратегії виходу компанії на зовнішній ринок пропонується ітеративна трирівнева модель формування відповідної маркетингової корпоративної стратегії, суть якої полягає в ітеративному характері прийняття управлінських рішень на кожному з трьох рівнів управління компанії (корпоративному рівні, бізнес-рівні та функціональному рівні) з послідовним переходом від більш вищого рівня управління до наступного більш нижчого рівня управління компанії виключно за умови задоволення відповідного рівневого критерію.

Ітеративний характер прийняття управлінських рішень на кожному із зазначених рівнів управління компанії забезпечується за рахунок наявності системи зворотного зв'язку в рамках кожного з цих рівнів. Причому на кожному з них процедура прийняття управлінських рішень здійсню-

ється за однаковою послідовною схемою стратегічного управління, основними елементами якої є аналіз, встановлення цілей і задач, формування відповідних рівневих стратегій, реалізація стратегій, оцінка ефективності і контроль виконання стратегій, з адекватним врахуванням особливостей цих рівнів управління компанії.

На наш погляд на сучасному світовому ринку інформаційних технологій успішно конкурувати можуть тільки ті ІТ-компанії, які пропонуватимуть споживачам дійсно унікальну інноваційну ІТ-продукцію і ІТ-послуги або формуватимуть нові потреби у споживачів, створюючи таким чином нові сегменти ринку (ринкові ніші). Методика формування маркетингової стратегії виходу ІТ-компанії на світовий ринок інформаційних технологій представляє собою методичний інструмент, який дозволяє сформувати маркетингову стратегію ІТ-компанії, реалізація якої дасть можливість досягти її стратегічних маркетингових цілей при виході на світовий ринок інформаційних технологій.

Застосування українськими ІТ-компаніями, які планують вийти на світовий ринок інформаційних технологій, сучасних міжнародних маркетингових стратегій дає можливість отримати певні конкурентні переваги, а запорукою успішності реалізації їх планів щодо виходу на цей ринок є саме наявність відповідної маркетингової стратегії виходу на світовий ринок інформаційних технологій, яка відіграє суттєву роль у цьому процесі.

Оскільки ключову роль при формуванні маркетингової стратегії виходу ІТ-компанії на світовий ринок інформаційних технологій за вказаними у статті підходами відіграє процедура оцінки ступеня готовності ІТ-компанії до виходу на світовий ринок інформаційних технологій і комплекс міжнародного маркетингу, який має бути адаптований до особливостей цього ринку, ці питання є предметом подальших досліджень автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демків Я. В. Стратегія входження на ринок як вид маркетингової стратегії / Я.В. Демків // Сучасні проблеми економіки і менеджменту : тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, Львів (10–12 листопада 2011 р.) / Національний університет «Львівська політехніка». – Львів: Львівська політехніка, 2011. – С. 44–45.
2. Бица В.Й. Концепція формування маркетингової стратегії розвитку вузькоспеціалізованих машинобудівних підприємств / В.Й. Бица // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. Т. 1. – С. 125–129.
3. Міщенко А.П. Стратегічне управління : навчальний посібник. – [2-ге вид.] – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2007. – 332 с.
5. Котлер Ф. Управление маркетингом: анализ, планирование и контроль / Ф. Котлер. - М. : ИНФРА-М, 2004. – 434 с.
7. Амблер Т. Практический маркетинг / Т. Амблер. – СПб. : Питер, 2005. – 400 с.
8. Джонсон Дж., Шоулз К., Уиттингтон Р. Корпоративная стратегия: теория и практика / пер. с англ. – [7-е изд.]. – М. : Вильямс, 2007. – 800 с.
9. Li J., Lam K., Qian G. High-tech industries and Competitive advantage in Emerging markets: a study of Foreign telecommunications Equipment firms in China // J. of High Technology Management Research. Vol. 10. – 2000. – № 2. – P. 295–312.
10. Наливайко А.П., Решетняк Т.І., Євдокимова Н.М. та ін. Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових суспільно-економічних процесів : [монографія] / за ред. д-ра екон. наук проф. А.П. Наливайка. – К. : КНЕУ, 2013. – 454 с.
11. Шулґіна Л.М., Юхименко В.В. Сучасні концепції стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. Т. 2. – С. 79–84.

*О.А. Степаненко,
кандидат економічних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах ринкової економіки питання ефективного управління прибутком підприємства є першочерговими для менеджерів та власників тому, що наявність достатньої кількості коштів безпосередньо впливає на фінансовий стан, платоспроможність та фінансову стійкість підприємства, його конкурентоздатність та взагалі його розвиток та існування.

Об'єктом дослідження є процес управління прибутком страхової компанії ПАТ «Страхова компанія «АХА-страхування», яка спеціалізується на автострахуванні (КАСКО), майновому страхуванні, страхуванні цивільно-правової відповідальності (ОСГПО), страхуванні, від нещасних випадків, медичному страхуванні й інших видах страхування. У цілому компанія має ліцензії на здійснення більш ніж 25 видів страхування.

Предметом дослідження є існуючі методики оцінки показників, що характеризують процес формування прибутку страхової компанії, а також підвищення економічної ефективності управління на основі фінансового контролю.

Компанія здійснює страхування всіх видів, крім життя, і спеціалізуючись на класичному майновому страхуванні, комплексному обслуговуванні корпоративних клієнтів, банківському страхуванні, страхуванні автотранспорту й страхуванні від нещасних випадків.

Ефективність управління в страховому бізнесі все більшою мірою залежить від якості й вірогідності фінансового аналізу, методів оцінки й обробки інформації, технології вибору управлінських рішень.

Управління прибутком є процес вироблення й прийняття управлінських рішень по всіх основних аспектах його формування, розподілу, використання й планування в процесі здійснення діяльності страхової компанії [1, с. 231].

Головною метою управління прибутком страхової компанії є пошук шляхів досягнення максимально можливого в рамках соціального аспекту діяльності розміру прибутку. Говорячи про соціальний аспект мається на увазі, що комерційна організація, що здійснює страхову діяльність, не має права максимізувати свій прибуток на шкоду інтересам страхувальників, застрахованих, бенефіціарів, держави й суспільства.

Таким чином, завданнями управління прибутком страхової компанії є:

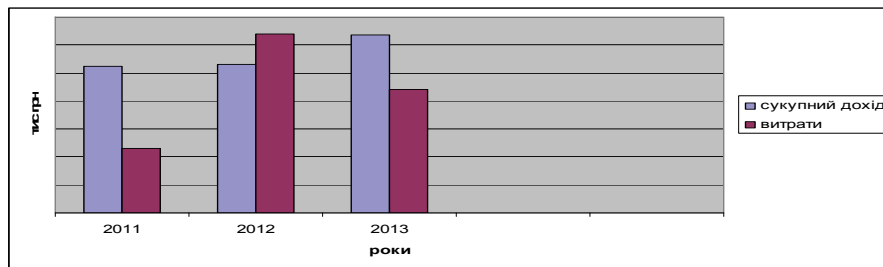
- 1) максимізація розміру прибутку, що формується;
- 2) досягнення оптимальної пропорційності між рівнем формованого прибутку й припустимим рівнем ризику;
- 3) забезпечення високої якості прибутку, що формується;
- 4) виявлення резервів росту суми прибутку, зниження збитковості страхових випадків і підвищення рентабельності діяльності страхової організації;
- 5) виплата необхідного рівня доходу на інвестований капітал страховика;
- 6) забезпечення формування достатнього обсягу фінансових ресурсів за рахунок прибутку відповідно до завдань розвитку страховика в майбутньому періоді;
- 7) постійне зростання ринкової вартості страхової компанії;
- 8) досягнення ефективності програм участі персоналу в прибутку. Програми участі персоналу в прибутку, покликані гармонізувати інтереси власників страхової компанії і його найманих робітників, повинні з однієї сторони ефективно стимулювати трудовий внесок цих працівників у формування прибутку, а з іншого сторони – забезпечувати досить прийнятний рівень їх соціального захисту, який держава в сучасних умовах повністю забезпечити не в змозі [2, с. 31].

Усі розглянуті завдання управління прибутком найтіснішим образом взаємозалежні.

В сучасній Україні страховий ринок є досить великою фінансово-кредитною системою, яка практично ні в чому не уступає банківській сфері. Однак швидкий ріст страхового ринку виявив кілька проблем. Основною невирішеною проблемою страховиків є недосконалість контролю доходу

дів і видатків, а також відсутність грамотної організованої аналітики ринку. Останнім часом страховий ринок України зіткнувся із новими труднощами, пов'язаними зі світовою фінансовою кризою й соціально-політичною ситуацією в країні.

Наочно баланс прибутків і видатків страхової компанії «Аха-Страховання» представлено на мал. 1.



Мал. 1. Баланс прибутків і видатків ПАТ «Аха-Страховання»

Проаналізувавши всі показники, що характеризують фінансову стабільність ПАТ «Аха-Страховання» слід сказати, що страхова компанія є фінансово нестійкою, тобто всі наявні зобов'язання страховика покриваються за рахунок позикових коштів (внесків страхувальників). А у випадку недостатності позикових коштів, в аналізованій страховій компанії не має достатнього обсягу власних коштів для забезпечення зобов'язань по страховому захисту.

Факторний аналіз – це методика комплексного системного вивчення й виміру впливу факторів на величину результативних показників [3, с. 92].

Одним із прийомів проведення факторного аналізу є прийом елімінування.

Елімінувати – це значить усунути, виключити вплив усіх факторів на величину результативного показника, крім одного [4, с. 207].

В результаті проведеного факторного аналізу впливу таких факторів, як рентабельність продажів, коефіцієнт оборотності й коефіцієнт автономії та рентабельність активів страхової компанії ПАТ «Аха-Страховання» можна сказати, що найбільший вплив на збільшення величини рентабельності активів виявив фактор росту рентабельності продажів, який привів до збільшення резервів діяльності страховика на 0,114 %. При цьому ріст значення коефіцієнта оборотності в цьому випадку привів до збільшення результуючого показника на 0,1 %, що у свою чергу, вплинуло на рентабельність активів, і призупинило подальше його зниження. А такий фактор як коефіцієнт автономії, не виявив впливу на зміну чистого прибутку страховика.

Політика управління прибутком страхової компанії – політика, що реалізує план (програму) дій у сфері визначення пріоритетних напрямків формування, розподілу й використання прибутку, що забезпечують передбачений загальний економічний розвиток страхової організації й задоволення інтересів власників [2, с. 174].

Для зниження збитковості окремих видів страхування й підвищення ефективності діяльності доцільно здійснювати оптимізацію структури страхового портфеля на основі БКГ - Матриці [5].

Розглянуті наступні види послуг, що надаються страховою компанією ПАТ «Аха-Страховання»:

- 1) особисте страхування;
- 2) страхування обов'язкове;
- 3) майнове страхування;
- 4) страхування відповідальності.

Таким чином, у результаті отриманих значень БКГ- матриці, можна зробити наступні висновки:

1) особисте страхування й страхування відповідальності потрапили в категорію «Дійні корови», тобто продукти відрізняються високою ринковою часткою на ринках і невисокими темпами розвитку.

2) обов'язкове страхування потрапило в категорію «Знаки питання». Таким чином, з однієї сторони даний вид страхування характеризується порівняно невисокою відносною ринковою часткою, а з іншого – є перспективною галузю.

3) майнове страхування потрапило в зону «Собаки», що говорить про збитковість даного виду страхування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2007. – 765 с.
2. Бушуева Ю. Г. Управление прибылью предприятия / Ю. Г. Бушуева, Б. В. Бурлуцкий // Ч.1. – 2006. – 209 с.
3. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / О. О. Шеремет. – К. : Міленіум, 2003. – 160 с.
4. Тварлиани Т. Е., Балакирева В. Ю. Денежные потоки в страховании / Т. Е.Тварлиани, В. Ю. Балакирева. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 389 с.
5. Матрица БКГ (матрица BCG). Матрица Бостонской консультативной группы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stplan.ru/articles/theory/bkg.htm>

Л. В. Транченко,

доктор економічних наук, професор,

Уманський національний університет садівництва,

м. Умань, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АКТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Активний туризм в Україні розвивається як невід’ємна складова туристичної галузі і спрямований на зміцнення здоров’я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини шляхом залучення її до участі у спортивних походах різної складності та змаганнях з техніки спортивного туризму, самодіяльних туристичних подорожах, мандрівних туристичних подорожах активного характеру.

Разом з тим, спортивний та самодіяльний активний туризм є невід’ємною складовою вітчизняної туристичної галузі, сприяє розвитку та поширенню активних форм відпочинку, а отже, має ще й рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції. Розвиваючись на межі спорту і активного дозвілля в природному середовищі, активний туризм сприяє розвитку внутрішнього туризму шляхом пропаганди відносно дешевого і одночасно ефективного відпочинку, що в умовах невисоких матеріальних доходів значної частини населення країни надає йому соціально-пріоритетного значення для відповідних державних, громадських та комерційних організацій. Зменшення вартості відпочинку завдяки використанню елементів і засобів спортивного туризму і мінімізації видатків на матеріально-технічну інфраструктуру такого відпочинку по відношенню до вартості відпочинку за традиційними організаційними формами у внутрішньому, зарубіжному та міжнародному туризмі робить його соціально доступним та економічно привабливим для пересічного громадянина і економічно вигідним для організаторів.

Маючи різноманітний ресурсний потенціал, туризм України повинен сприяти зміцненню економіки країни, наповненню державного бюджету, зростанню добробуту українських громадян, збереженню історико-культурної спадщини, піднесенню духовного потенціалу суспільства. Розвиток туризму в Україні суттєво впливає на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв’язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, і є одним із найбільш перспективних напрямків структурної перебудови економіки.

За підрахунками Всесвітньої Туристичної Організації, у 2008 році за кількістю прибуттів іноземних туристів Україна займала 22 місце у світі (5,8 млн. осіб, що становить близько 1 % від світових туристичних прибуттів). За прогнозними розрахунками щодо розвитку в’їзного туризму в Україні до 2009 року, його чисельність зросте до 9,3 млн. осіб; прогноз на 2010 рік – 12,1 млн. осіб; прогноз на 2020 рік – 15,0 млн. осіб [1].

Як і для багатьох європейських країн, де найбільш потужними є туристичні потоки між сусідніми державами, так і для України, на перспективу, сукупна частка туристичного обміну з Росією, Білоруссю та Молдовою коливатиметься в межах 60 % в загальних обсягах турпотоків. Говорячи про перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні, необхідно підкреслити, що сучасний

туризм – це та сфера економіки і життєдіяльності суспільства в цілому, яка в тій чи іншій мірі інтегрує практично всі галузі. Саме це і визначає одне з перших місць, яке займає туризм у світовій економіці. Саме цей фактор повинен стати головним у формуванні нового державного підходу до туризму, як тієї галузі, пріоритетний розвиток якої може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни в цілому, стимулювати ряд важливих галузей економіки.

Стратегічною метою розвитку туристичної індустрії в Україні можна визначити створення конкурентоспроможного на світовому ринку туристичного продукту, здатного максимально задовільнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги та історико-культурного доквілля [3].

Нарощування темпів та підвищення ефективності роботи підприємств сфери туризму, становлення туристичної галузі як однієї з провідних галузей вітчизняної економіки стримується невирішеною низкою питань, розв'язання яких потребує державного регулювання та підтримки виконавчих органів влади. У теперішній час найбільш гальмівним фактором у розвитку туризму на суспільному рівні є відсутність уваги та підтримки з боку політиків та громадської влади. Коли на туризм не зважають, його доходи не визначені, відсутнє ретельне планування та, як наслідок, відсутній і розвиток. Як тільки буде глибока зацікавленість на законодавчому рівні, поєднання зусиль для піднесення статусу індустрії туризму на більш високий рівень, відтоді можна розраховувати на видимі результати.

Перспективний розвиток туризму в Україні суттєво вплине на зайнятість населення. Якщо в 2010 р. кількість працівників у туристичній галузі складатиме 169 тис. чоловік, а зайнятість в туризмі з урахуванням інших галузей (транспорт, торгівля, зв'язок та ін.) та тимчасової зайнятості протягом активного туристичного сезону – 2,79 млн. осіб, то вже в 2015 р. ці показники складатимуть відповідно 220 тис. осіб і 3,63 млн. осіб [1].

Подальший розвиток демократії, політична стабільність, визначення пріоритетних напрямків економічного розвитку, майбутній вступ України до НАТО та ЄС – все це забезпечить створення високоприбуткової туристичної галузі, яка задовольнить потреби внутрішнього та міжнародного туризму, з урахуванням природно-кліматичного, рекреаційного, соціально-економічного та історико-культурного потенціалу країни, її національних особливостей [2]. Поступове збільшення кількості працюючих, забезпечення більш високого доходу на кожного члена сім'ї, підвищення тривалості оплачуваної відпустки та гнучкість робочого часу поступово розширять сегменти туристичного ринку (як поїздки з метою відпочинку і в період відпусток, відвідування тематичних парків і культурних заходів, здійснення ділових поїздок, короткочасних подорожей і маршрутів вихідного дня тощо).

Одним із найважливіших чинників, що впливає на розвиток як внутрішнього, так і міжнародного туризму, є добробут населення. Щорічне збільшення доходів громадян України приведе до більш інтенсивної туристичної діяльності і, зокрема, до збільшення кількості споживачів з високими доходами. В майбутньому населення України буде характеризуватися як таке, що має підвищену якість життя. Відпочинок, подорожі, мистецтво, культура стануть основними елементами, які заповнять вільний час людини [1].

Україна має надзвичайно вигідне географічне та геополітичне розташування, розвинену транспортну мережу, володіє значними природно-рекреаційними та історико-культурними ресурсами, населена працелюбним і гостинним народом. Забезпечити належну віддачу від цього потужного потенціалу, використати його в інтересах активного відпочинку та оздоровлення можна лише за умови чіткої організації туристичної діяльності, зміцнення існуючої та створення нової матеріально-технічної бази, залучення досвідчених і кваліфікованих кадрів, тобто за умови правильної організації та ефективного управління туризмом.

Розвиток нових напрямів активного туризму – екстремального, пригодницького, наддалеких вітрильних та інших подорожей, проведення комбінованих за видами туризму (автомобільного, велосипедного, вітрильного, водного, гірського, мотоциклетного, пішохідного, спелеологічного тощо) подорожей з використанням наявних природно-рекреаційних, історико-культурних та кадрових ресурсів країни не тільки створює умови для залучення до активних занять туризмом населення України, а й має стимулюючий вплив на розвиток міжнародного та зарубіжного туризму, сприяє загальному розвитку туристичної галузі як високорентабельної галузі економіки України та її входженню до світового туристичного ринку.

Однак, незважаючи на наявні великі потенційні можливості, свою соціальну і економічну значущість, активний туризм в Україні, на жаль, все ж розвинений недостатньо. Труднощі, з яким зіткнувся в своєму розвитку активний туризм, тісно пов'язані, передусім, із соціально-економічними

проблемами розвитку суспільства в останнє десятиріччя ХХ ст., а також із внутрішніми, насамперед, організаційними проблемами в самому туристському русі, що накопичились у 90-х рр. ХХ ст.

У 80-ті рр. ХХ ст. розвиток активного туризму характеризувався тим, що держава у значній мірі превалювала над цим громадським рухом і практично повністю визначала його основні параметри. Разом з тим, цей період мав і певні недоліки – жорстке керівництво зверху федераціями і клубами з боку Рад по туризму і екскурсіях, обмеження ролі громадськості дорадчими функціями тощо. Але ці недоліки не могли суттєво завадити розвитку активного туризму, оскільки цей розвиток стабільно фінансово підтримувався.

На початку 90-х рр. минулого століття ситуація докорінно змінилася. Держава в особі Рад по туризму та екскурсіях припинила опікуватися проблемами активного туризму, а також, що важливіше – припинила його фінансову підтримку. Розвитком активного туризму самостійно стали займатися громадські організації – федерації спортивного туризму та туристські союзи. На жаль, відсутність фінансової підтримки з боку державних інституцій вкрай негативно відбилася на активному туризмі і в його розвитку розпочався період занепаду. Результат – різке падіння масовості у активному туризмі.

Від остаточного занепаду активний туризм був у цей час врятований ентузіастами, що залишилися у федераціях та туристських союзах, які, не маючи фінансування, змогли лише зберегти форпости туристського руху, що дозволило втримати його від остаточного занепаду. У цей період у багатьох регіонах туристська громадськість почала шукати вихід із скрутного становища через об'єднання громадських та комерційних інтересів. ТанDEM фінансів і громадської структури почав давати позитивні результати. Але мізерність фінансових комерційних можливостей і слабкість структури не давали активному туризму можливостей стабільно розвиватися. Реальне ж зростання показників у розвитку активного туризму в регіонах можна було спостерігати лише там, де до громадської структури та комерційних грошей змогли частково залучити ще й державне фінансування.

Аналіз стану активного туризму в Україні наприкінці 90-х рр. минулого століття свідчить про те, що для стабілізації ситуації та подальшого його розвитку необхідна була консолідація зусиль громадськості країни у створенні потужної громадської організації як авангарду туристського руху. Враховуючи існуючі реалії, з метою покращення ситуації туристська-спортивна громадськість у вересні 2000 р. на Установчому з'їзді у Вінниці створила всеукраїнську громадську організацію – Федерацію спортивного туризму України, завданням якої було визначено всебічне сприяння підвищенню статусу активного туризму, а також вітчизняної туристичної галузі. Діяльність Федерації мала служити всебічному гармонійному розвитку особи, зміцненню здоров'я населення, формуванню здорового способу життя, культурному і духовному розвитку громадян України. Було розроблено та затверджено Програму діяльності Федерації активного туризму України на 2001–2005 рр. Програма стала стрижнем усієї діяльності Федерації. Якщо підбити підсумки виконання завдань, то передбачені Програмою заходи в основному були виконані. Одночасно було зазначено, що розвинувши структуру організації на макрорівні, тобто на рівні територіальних осередків і створивши необхідне нормативно-правове забезпечення діяльності цієї структури, Федерація відкриває для себе безмежне поле діяльності у розбудові місцевих осередків, створенні клубної мережі, секцій активного туризму в колективах фізичної культури і, відповідно, їх інформаційному, методичному, нормативно-правовому забезпеченні.

У розрахунку на 2015 р. в осередках Федерації найбільше комісій з пішохідного туризму – 22, далі йдуть комісії з гірського та водного туризму – по 19, велосипедного – 15, спелеологічного – 14, лижного – 12, вітрильного – 4. Крім того, за перші два роки діяльності Федерації значно зросла кількість всеукраїнських та регіональних змагань зі спортивного туризму. Слід зазначити, що в останні роки активному туризму як ефективному засобу залучення населення до здорового способу життя стало приділятися значно більше уваги з боку органів державної влади.

Таким чином, можна констатувати, що за 2010–2014 рр. активний туризм не тільки вийшов із кризової фази у своєму розвитку, а й став визнаним і в регіонах, і взагалі в Україні видом відпочинку. Отже, загальне поширення активного туризму серед різних верств населення переконливо свідчить, що активний туризм нині є фактично одним із масових видів туризму в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасименко В. Основи туристського бізнесу / В. Г. Герасименко. – Одеса : Черномор'є, 1997. – 156 с.
2. Коваленко Л. Професійна діяльність спеціаліста галузі туризму // Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку : [зб. наук. праць] : за матер. Всеукр. наук.-прак. інтернет-конференції (30–31 жовтня 2014 р.) ; [відп. ред. Транченко Л. В.]. – Умань : ВПЦ «Візаві» 2014. – 286 с.
3. Транченко Л. Сільський туризм як перспективний напрям зайнятості на селі / Л. В. Транченко // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 104–110.
4. Ткаченко Т. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : [монографія] / Т. І. Ткаченко. – [2-ге вид., випр. та доповн.]. – К. : КНТЕУ, 2009. – 463 с.

К.Л. Цветков,

кандидат економічних наук, доцент,

Московский государственный индустриальный университет,

г. Москва, Россия

**РАЗВИТИЕ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ В ВОСТОЧНЫХ РАЙОНАХ
РОССИИ**

Транспорт, всегда играл исключительно важную роль в России на протяжении всей её истории. Роль транспорта, подчеркивает то обстоятельство, что одним из структурно-образующих элементов Киевской Руси был путь «из варяг в греки» – осевая транспортная система нашей страны в раннефеодальную эпоху. Позднее, именно транспортная проблема, подвинула Ивана IV и Петра I вести войны за обладание побережьем незамерзающего Балтийского моря, а [позднее], при Екатерине II Россия вела войны с Турцией за обладание побережьем Черного моря. Важнейшую роль для экономики России играло сооружение Сибирского тракта (и проложенная позднее по югу Сибири Транссибирская железнодорожная магистраль). Военно-грузинская дорога, Закаспийская и Туркестано-Сибирская железнодорожные магистрали также решали координальные экономические и политические задачи. Приводимый нами перечень не является случайным, равно как он же, является неполным. Необходимо дополнить характеристику транспортной системы России следующими важнейшими конструкциями: во-первых, – это река Волга, которая, начиная с XIV в. играла всё большую роль в транспортной системе страны; после покорения в XVI в. Казанского и Астраханского ханств Волга стала внутренней рекой России и началось её интенсивное хозяйственное освоение. Вторым по значению был транспортный путь, соединяющий Москву с низовьями Дона и Киевом. Эти два тракта, которые условно можно назвать Донским и Днепровским сыграли очень важную роль не только в крымских войнах России, но и в освоении угольных месторождений Донбасса и железорудных – Кривого Рога – в XIX в. Третьим, следует назвать, Московско-Петербургский тракт, связавший две столицы империи, а если смотреть на вопрос шире, то мы увидим, что по данному тракту, осуществляется подвоз хлеба, металла и угля в северную столицу. Дополняла данную систему, Мурманская железная дорога, соединившая Петербург с незамерзающим портом Мурманск. Четвертой осью, следует назвать Варшавский тракт, связавший Москву (а через Москву Поволжье и Урал) с государствами Центральной Европы. Следующей по значению мы можем назвать Уральско-Западносибирскую транспортную систему, которая включала дорогу на Екатеринбург, южно-уральский тракт, дороги на Тобольск и Томск. Освоение данного обширного региона, связано с деятельностью купцов Строгановых, а затем и с преобразованиями Петра Великого, создавшего условия для развития уральской металлургии. Данная транспортная система, выполняла двудединую задачу: 1) центральные регионы России соединялись через уральскую транспортную систему с Сибирью; 2) Южный Урал через степи Казахстана соединялся с транспортными системами государств средней Азии, роль которых, в качестве поставщиков хлопка, особенно выросла для России во второй половине XIX в. Впоследствии эта система последовательно развивалась и нашла своё законченное выражение в Великом сибирском пути, достигшем берегов Тихого океана. В заключении, хотелось бы остановиться, на двух транспортных системах юга – Каспийско-закавказской и Среднеазиатской. И хотя сегодня данные транспортные системы находятся [частично] за границей

России мы считаем необходимым упомянуть о них, поскольку в XIX–XX в. они сыграли исключительно важную экономическую и политическую роль в жизни страны. Исторически сложилось так, что присоединение Закавказья к России осуществлялось «каспийским» путем. Достаточно вспомнить персидский поход Петра I, присоединение Дагестана и княжеств Азербайджана. Движение по черноморскому побережью было сопряжено с сопротивлением Турции (страны, более могущественной в военном отношении, чем Персия) и заняло весь XIX в. Роль «каспийского» пути многократно возросла, когда для промышленности и транспорта сформировалась устойчивая потребность в керосине, а затем в минеральных маслах и бензине. Известные еще с древности нефтеносные источники Баку стали интенсивно разрабатываться и потребность в надежном пути сообщения, соединившем Бакинский нефтяной район с Поволжьем, а через него, и с Центральной Россией многократно возросла. Большую роль, сыграли экономические потребности страны, и в развитие транспортной системы Средней Азии. Данная система включает Закаспийскую магистраль, Ташкентский транспортный узел, Туркестано-Сибирскую магистраль. Первоначально среднеазиатская транспортная система была «развернута лицом» к Баку, к его нефтепромыслам. Однако затем, экономический подъем региона, в первую очередь Узбекистана и Казахстана, потребовал соединения транспортной сети региона – Ташкента, Алма-Аты, Ашхабада – с предприятиями Западной Сибири, с Транссибирской магистралью. Для установления прямой связи промышленных предприятий Средней Азии с предприятиями Западной Сибири и Урала – была сооружена Туркестано-Сибирская железнодорожная магистраль.

В целом, созданная транспортная система отвечает потребностям современной российской экономики, однако для ее перспективного развития необходимо создание новых путей сообщения в восточных районах страны. Вполне обеспечены транспортными путями районы, расположенные западнее р. Волги, южный и центральный Урал, район Кузбасса. Иные районы нуждаются в развитии транспортной сети.

Если последовательно продвигаться на восток страны, то следует подчеркнуть, что Заволжье недостаточно обеспечено железнодорожными и шоссейными магистралями. Так, в частности, необходимо сооружение магистралей, улучшающих связь между Пермским краем и республикой Башкортостан, что требует строительства магистрали, которая дала бы кратчайший выход в Оренбургскую область и в Западный Казахстан. Организация дублирующего движения грузов по восточному побережью р. Волги, позволит, в целом, разгрузить магистрали западного берега реки. В интенсификации нуждается и деятельность речного транспорта, однако, перед внутренним водным транспортом стоит ряд сложных проблем:

- основной проблемой водного транспорта является отсутствие инвестиций, необходимых для строительства новых судов, внедрения новой погрузочно-разгрузочной техники, ремонта гидротехнических сооружений, углубления и поддержания глубин, необходимых для использования судов «река-море», поддержания объектов инфраструктуры;
- сложно осуществляется кредитование под строительство судов, а также под строительство новых портов;
- программа возрождения торгового флота затруднена из-за недостаточного финансирования, судоходные компании должны иметь средства для своего развития. А это требует изменения налоговой политики государства.

На первый взгляд, уральский регион, полностью обеспечен транспортной сетью [железных, автомобильных дорог, трубопроводами], однако, если посмотреть на транспортную проблему шире, то следует признать, что необходимо далее развивать сеть трансуральских магистралей, которые свяжут север, северо-запад России через северный фас Центрального Урала с Сибирью и создадут альтернативу Транссибирской магистрали Челябинск–Владивосток. Параллельно с данной магистралью необходимо осуществить строительство шоссейных дорог в регионе. Необходимо также начать проектирование Североуральской железнодорожной магистрали, которая с одной стороны свяжет Екатеринбург и Пермский край с Архангельском, а с другой стороны [восточным фасом] с портами Западной Сибири и с Норильском. Уральский регион, должен иметь транспортный выход к Северному Ледовитому океану, без этого транспортного коридора интенсивное освоение побережья [п-овов Ямал, Гыданский, Таймыр] и океанского шельфа крайне затруднено.

Рассмотрим далее развитие транспорта в сибирском регионе, если выделить основные перспективы развития транспортной сети в Сибири, то назовем следующие:

- необходимо создать трассу-дублер транссибирской магистрали полностью проходящий по территории России;

- организовать прокладку Урало-Сибирской магистрали, которая свяжет европейский север России, Пермский край с Сибирью;
- следует начать проектирование осевой Среднесибирской магистрали в общем направлении Красноярск–Норильск;
- развивать железнодорожное и шоссейное строительство в центральной полосе Сибири и в Заполярье;
- расширить возможности судоходства по Енисею, Ангаре и Лене, в том числе путем создания ледокольного флота на реках Сибири;
- развивать морское судоходство в морях омывающих побережье Сибири, на основе широкого внедрения атомных ледоколов, сделать его круглогодичным, в перспективе роль Северного морского пути только возрастет и на его основе можно создать морской транспортный коридор «Европа–Восточная Азия», т. к. транспортировка груза из Европы в Японию ниже по себестоимости на 40 %, чем путь через Суэцкий канал, а экономия по срокам составляет 15 суток. Вот те основные проблемы, которые необходимо решить для развития транспорта в этом суровом северном регионе.

Рассмотрим далее перспективы транспортного освоения Дальнего Востока. Дальний Восток – это обширный регион, простирающийся от Чукотки и Якутии до Южного Приморья. Для его дальнейшего промышленного освоения необходима прокладка новых путей сообщения, к числу основных направлений освоения мы относим:

- дальнейшее транспортное «освоение» Якутии, развитие сети железных и шоссейных дорог в регионе;
- прокладка железной дороги Якутск–Магадан, что позволит наладить связь промышленных предприятий республики с морем, а в перспективе позволит установить устойчивую связь с предприятиями Кореи и Китая;
- транспортное освоение севера хабаровского края, в том числе прокладка железнодорожной магистрали Хабаровск–Николаевск-на-Амуре–Магадан;
- транспортное освоение Чукотки и Камчатки путем прокладки новых шоссейных дорог, а в перспективе и железнодорожных магистралей;
- развитие каботажного судоходства в морях омывающих Дальний Восток.

В регионе очень велика [а в перспективе еще более возрастет] роль морского транспорта, в связи с этим нам хотелось бы выделить те основные проблемы, которые стоят перед морским флотом России:

- системная торговая специализация торговых портов в пределах морских бассейнов, рационализация перевалки грузов на железнодорожный и автомобильный транспорт;
- развитие морских терминалов по перевалке экспортных грузов, нефти и нефтепродуктов, химических грузов, угля, контейнеров;
- модернизация портов Северо-запада и Дальнего Востока, обеспечивающих работу международных транспортных коридоров, переориентация международных транспортных потоков, обрабатываемых в портах сопредельных государств на порты России;
- повышение конкурентоспособности российских судоходных компаний;
- создание финансово-правовых условий для регистрации и работы флота под российским флагом;
- совершенствование законодательной базы, упорядочивание экономических взаимоотношений в портах.

Подведем общие итоги перспективам развития транспортной системы России.

1) после 1990 г., сократилась номенклатура, интенсивно используемых видов транспорта, возросла доля железнодорожного транспорта и, заметно, снизилась доля внутреннего водного и морского видов транспорта, что негативно сказалось на общих издержках при реализации продукции;

2) после 1980 г., практически, приостановился ввод в действие новых железнодорожных магистралей, это увеличило интенсивность использования уже имеющихся и привело к ускоренному износу имеющихся магистралей, необходимо развивать электрификацию железных дорог России, особенно на участках с протяженными подъемами, а также расширить железнодорожное строительство в районах восточнее р. Волги, организовать сквозное движение по Байкало-Амурской железнодорожной магистрали, вести работы по созданию транспортного коридора «Западная Европа–Восточная Азия»; продолжить транспортное освоение Дальнего Востока, в частности, вести железнодорожное строительство на севере Хабаровского края, в Магаданской области и на юге Якутии.

3) после 1990г., глубокий кризис поразил водные виды транспорта: сократилась протяженность водных путей с гарантированной глубиной и число применяемых судов, снизился суммарный грузооборот как внутреннего водного, так и морского транспорта; необходимо уделить первоочередное внимание восстановлению водных видов транспорта, в том числе разместить заказы по производству судов типа «река-море», большегрузных барж, судов с укрепленным корпусом для работы в высоких широтах.

Реализация данных мероприятий, позволит вывести транспортную систему страны из кризиса, и явится, основанием для последующего ее развития. Развитие транспортной системы, необходимо осуществлять по следующим направлениям:

Во-первых, необходимо и далее развивать сеть железных дорог в северных и восточных районах страны – создать магистраль-дублер Транссиба в его западном секторе, ввести в действие Байкало-Амурскую магистраль, продолжить строительство железных дорог в Южной Якутии и на севере Хабаровского края.

Во-вторых, активизировать строительство автомобильных дорог, соответствующих европейским стандартам по направлениям: Санкт-Петербург – Москва – Ростов-на-Дону – Пятигорск; Екатеринбург – Поволжье – Москва – граница Белоруссии; Екатеринбург – Омск – Новосибирск.

В-третьих, активизировать дорожное строительство в регионах, сегодня 40 % сельских населенных пунктов не имеют связи с общей сетью путей сообщения.

В-четвертых, провести работы, по возрождению внутреннего водного транспорта, в том числе углубить фарватеры рек, где это необходимо, переоборудовать, или оборудовать, причальные сооружения, модернизировать речной флот страны. Реконструировать транспортные узлы с учетом перевала железнодорожных грузов на речной (морской) и автомобильный транспорт; учитывая перемещение центра деловой активности в Азию реконструировать и развивать порты Владивостока, Восточного, Николаевска, Петропавловска.

В-пятых, восстановить морское судоходство России, в том числе, восстановить портовое хозяйство страны, приобрести новые грузовые суда, в том числе для перевозки углеводородов (в том числе для перевозки сжиженного газа), контейнеровозы и лихтеровозы.

В-шестых, осуществить комплексную модернизацию воздушного транспорта, аэродромного хозяйства, повысить качество производимых ремонтных работ воздушных судов.

В-седьмых, развивать сеть нефте- и нефтепродуктопроводов, на Урале и в Азиатской части России.

В том случае если будет осуществлен комплекс данных мероприятий, то России удастся преодолеть имеющееся отставание в развитии транспортной системы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Катин В. Д. Производительность и безопасность на транспорте / В. Д. Катин. – Хабаровск : Изд-во Тихоокеанского гос. ун-та, 2014г.
2. Крыжановский Г. А. Моделирование транспортных процес сов / Г. А. Крыжановский. – СПб. : Санкт-Петербургский ун-т ГА, 2014 г.
3. Организационная эффективность строительства объектов транспорта и распределение углеводородного сырья. – Тюмень : Тюменский гос. нефтегазовый ун-т, 2014 г.
4. Томарева И. А. Конструктивные и технологические особенности строительства подводных трубопроводов. – Волгоград : Волг. ГАСУ, 2014 г.
5. Цветков К. Л. Развитие производительных сил России (проблемы и перспективы российской экономики) / К. Л. Цветков. – М. : Спутник+, 2013 г.
6. Экономика предприятий железнодорожного транспорта: планирование и организация производственно-хозяйственной деятельности. – М. : Перо, 2014 г.
7. Ярмолинский В. А. Методология создания платных автомобильных дорог Дальнего Востока / В. А. Ярмолинский. – Хабаровск : Тихоокеанский гос. ун-т, 2014 г.
8. Ярмолинский В. А. Регулирование водно-теплого режима автомобильных дорог Камчатского края / В. А. Ярмолинский. – Хабаровск : Тихоокеанский гос. ун-т, 2014 г.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ИНВЕСТИЦИЙ В ОБРАЗОВАНИЕ

Не секрет, что большинство современных инвестиционных проектов, особенно некоммерческих в сфере образования, не находят государственной поддержки в силу отсутствия надежной и объективной системы ее оценки.

В последнее время отечественные ученые обосновали целесообразность введения комплексного показателя эффективности государственной поддержки реализации природоохранных объектов в виде:

$$Z_{уд.н}^Г = \frac{Z_{пр.пр.н}^Г}{Y_{пред.н}} \quad (1)$$

- где:
- $Z_{уд.н}^Г$ – удельные затраты государства на предотвращение эколого-экономического ущерба (плановые – $Z_{уд.н}^{ГП}$ и фактические – $Z_{уд.н}^{ГФ}$);
 - $Z_{пр.пр.н}^Г$ – приведенные затраты государства на предотвращение эколого-экономического ущерба (плановые – $Z_{пр.пр.н}^{ГП}$ и фактические – $Z_{пр.пр.н}^{ГФ}$);
 - $Y_{пред.н}$ – предотвращенный эколого-экономический ущерб (фактический – $Y_{пред.н}^Ф$ и плановый – $Y_{пред.н}^П$);
 - n – индекс, показывающий по отношению к какому периоду (скольким годам) рассчитываются приведенные показатели; в идеальном случае данный индекс должен быть равен периоду реализации проекта.

При этом автор предложил и успешно апробировал следующую формулу расчета $Z_{пр.пр.н}^Г$:

$$Z_{пр.пр.н}^Г = \sum_{t=1}^n \left[\frac{\sum_{i=1}^l \Delta K_{ij}^Г}{(1+E_{пр.ti})^t} + \frac{\sum_{j=1}^m \Delta C_{ij}^Г}{(1+E_{пр.tj})^t} \right], \quad (2)$$

- где:
- $\Delta K_{ij}^Г$ – государственная поддержка инвестиций по созданию и модернизации природоохранных объектов в t-м году по i-му наименованию инвестиций;
 - $\Delta C_{ij}^Г$ – государственная поддержка эксплуатации природоохранных объектов в t-м году по j-му наименованию текущих расходов;
 - $E_{пр.ti}$ и $E_{пр.tj}$ – коэффициент приведения, соответственно, i-х инвестиций и j-х текущих затрат t-го года по отношению к базисному году.
 - l – вся совокупность инвестиционных преимуществ (в т.ч. льгот) природоохранного объекта, предоставляемых государством;
 - m – полный перечень текущих расходов, по которым возможно предоставление природоохранному объекту государственной поддержки (в т.ч. льгот).

При отсутствии нормативных показателей, для расчета $E_{пр.ti}$ и $E_{пр.tj}$ авторы обосновано предлагают использовать соответствующие среднегодовые кредитные ставки Национального банка Украины (НБУ). При равенстве $E_{пр.ti}$ и $E_{пр.tj}$ (особенно при обосновании их прогнозных значений) формула 2 упрощается до вида:

$$Z_{пр.пр.н}^Г = \sum_{t=1}^n \left[\frac{\sum_{i=1}^l \Delta K_{ij}^Г + \sum_{j=1}^m \Delta C_{ij}^Г}{(1+E_{пр.t})^t} \right]. \quad (3)$$

Авторы данной методики надеялись, что расчет и ведение соответствующей статистики по показателю удельных приведенных затрат государства на предотвращение эколого-экономического ущерба позволит упорядочить и скоординировать мероприятия государственной поддержки создания и эксплуатации всего комплекса экологозащитных мероприятий, проводимых в Украине. К сожалению, представленная выше система (формулы 1–3) обладает рядом существенных недостатков:

1. Государственная поддержка в большинстве случаев выделяется на инвестиционный проект в целом, а не отдельно на конкретные его функции: экологозащитную, ресурсосберегающую, инновационную, социальную, макроэкономическую.

2. Дифференциация господдержки проекта по функциям не производится вообще или производится по усмотрению того же госчиновника и не имеет утвержденного методического обеспечения.

3. Анализ и использование отечественной и международной статистики по показателю приведенных затрат государства на предотвращение эколого-экономического ущерба затруднен ввиду отсутствия учета изменения покупательной способности денег во времени и согласования данного учета с динамикой оценки предотвращенного эколого-экономического ущерба.

Вышеизложенное позволяет утверждать, что коренное улучшение государственной поддержки реализации инвестиционных проектов возможно не только при условии изменения системы и методики расчета отдельных показателей соответствующей государственной поддержки, а и, это в первую очередь, изменении общей схемы комплексного анализа инвестиционного проекта, представленной на рисунке 1. При этом введение в структуру комплексного анализа проекта «Анализа эффективности государственной поддержки» предложено автором впервые [3–5]. Только такая трактовка позволяет избежать вышеизложенных, существующих по сей день серьезных недостатков в соответствующем методологическом обеспечении. При этом следует отметить, что используемая на схеме резолюция «Проект отклоняется» носит условный характер. Проект действительно должен быть отклонен в своем исходном виде. В то же время проект может быть видоизменен вследствие, например, его технической невыполнимости, и анализ модифицированного проекта должен начаться с самого начала.

Реализация предложенной схемы комплексного анализа инвестиционного проекта (рис.1) требует существенной доработки методики расчета отдельных показателей. На наш взгляд, целесообразно по аналогии с вышеприведенным комплексным показателем эффективности государственной поддержки реализации природоохранных проектов ввести показатели эффективности государственной поддержки реализации социальных и образовательных проектов и проектов, решающих глобальные макроэкономические задачи (не входящие в систему природоохранных, социальных и образовательных). Однако крайне редко в крупномасштабных проектах (тем более в мульти- и мегапроектах, в которых чаще всего идет речь о государственной поддержке) отдельный учет по обоснованным выше трем комплексным критериям затруднен, часто попросту невозможен и всегда дает возможности к искажению данных, в первую очередь, за счет произвольного отнесения доли государственной поддержки к одной из трех вышеназванных сфер эффективности проекта (природоохранной, социальной, макроэкономической).

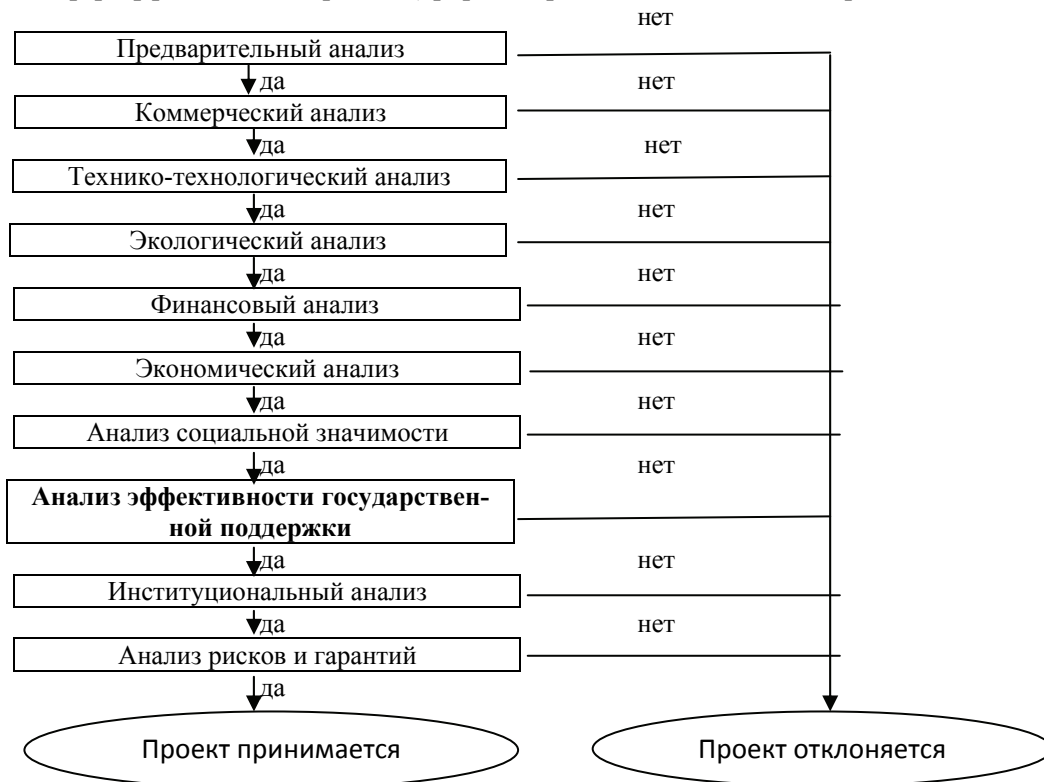


Рис. 1. Последовательность комплексного анализа инвестиционного проекта

В таких случаях автор предлагает использовать нижеописанную методику определения комплексного показателя эффективности государственной поддержки, идентичную, принятой в коммерческом (маркетинговом) анализе при определении преимуществ товара на основе ключевых факторов успеха или в технико-технологическом анализе при определении наиболее приемлемого технико-технологического обеспечения проекта по ключевым факторам выбора [2; 4; 5]. Для данного расчета не нужно детализировать приведенные затраты государства на реализацию проекта по каждому из объектов учета (обучение, природоохранные проекты, социальные программы, экономический макроэффект и т.д.), достаточно рассчитать этот показатель ($Z_{пр.п}^r$) по аналогии с формулой 2 или по упрощенной схеме – аналогично с формулой 3.

Автор предлагает ввести комплексный безразмерный показатель эффективности государственной поддержки реализации инвестиционного проекта – коэффициент k_{sh} – показывающий удельные приведенные затраты государства на получение существенных с позиции государства дополнительных выгод (благ) в результате реализации конкретного проекта. Очевидно, что диапазон допустимых изменений k_{sh} лежит в пределах от 0 до 1. Отрицательные значения k_{sh} свидетельствуют о нанесении в результате реализации проекта конкретного вреда государству (причем в условиях получения определенной государственной поддержки). Значения k_{sh} превышающие единицу свидетельствуют о явной нерациональности расходования государственных средств.

$$k_{sh} = \frac{Z_{пр.п}^r}{(Y_{пред.п} + C_{доп.с.п} + \Delta_{доп.п})} \quad (4)$$

где: $C_{доп.с.п}$ – реальная стоимость актуальных дополнительных социальных благ, реализуемых данным проектом (фактических – $C_{доп.с.п}^ф$ и плановых – $C_{доп.с.п}^п$); при этом акцент делается на двух ключевых словах данного термина: «актуальных» – действительно необходимых для государства и «дополнительных» – не считающихся обязательными для коммерческих не государственных предприятий такими как оплата труда персонала, налоги и начисления на ФЗП, создание новых рабочих мест и т. д.;

$\Delta_{доп.п}$ – реальный макроэкономический эффект дополнительно получаемый государством в результате, реализации данного проекта (фактический – $\Delta_{доп.п}^ф$ и планируемый – $\Delta_{доп.п}^п$).

Однако в расчетах значения k_{sh} не учитываются факторы значимости каждой из государственных выгод (природоохранной, социальной и макроэкономической), которые в разных ситуациях могут существенно различаться между собой. В этой связи автор предлагает ввести еще один комплексный показатель – индекс I_{sh} – показывающий суммарные дополнительные выгоды государства и региона (в денежном выражении), получаемые в результате реализации данного проекта с учетом государственной значимости конкретных выгод (конкретного фактора).

$$I_{sh} = w_1 \cdot Y_{пред.п} + w_2 \cdot C_{доп.с.п} + w_3 \cdot \Delta_{доп.п}; \quad (5)$$

где: w_1, w_2, w_3 – вес, соответственно факторов 1, 2 и 3, измеряемый от 0 до 1 методом экспертной оценки в соответствии с методикой, изложенной в [2].

В большинстве случаев государственная значимость получаемых выгод меньше реальных затрат предприятия с ними связанных (например, обучение, оздоровление или строительство квартир для собственного персонала предприятия). С целью учета данного обстоятельства целесообразно рассчитывать еще один показатель – индексированный (или приведенный) коэффициент k_{sh}^i .

$$k_{sh}^i = \frac{Z_{пр.п}^r}{I_{sh}} = \frac{Z_{пр.п}^r}{(w_1 \cdot Y_{пред.п} + w_2 \cdot C_{доп.с.п} + w_3 \cdot \Delta_{доп.п})} \quad (6)$$

Таблица 1. Оценка эффективности государственной поддержки инвестиционного проекта

Ключевые факторы государственной поддержки	Вес фактора	Конкуренты		
		А	В	Т.д.
Приведенные затраты государства на реализацию проекта (всего)		$Z_{пр.п}^A$	$Z_{пр.п}^B$	$Z_{пр.п}^{\dots}$
1. Предотвращенный эколого-экономический ущерб	w_1	$Y_{пред.п}^A$	$Y_{пред.п}^B$	$Y_{пред.п}^{\dots}$
2. Стоимость актуальных дополнительных социальных благ	w_2	$C_{доп.с.п}^A$	$C_{доп.с.п}^B$	$C_{доп.с.п}^{\dots}$
3. Макроэкономический эффект, дополнительно получаемый государством	w_3	$E_{доп.п}^A$	$E_{доп.п}^B$	$E_{доп.п}^{\dots}$
Индекс I_{sh}		I_{sh}^A	I_{sh}^B	I_{sh}^{\dots}
Индексированный коэффициент k'_{sh}		k^{IA}_{sh}	k^{IB}_{sh}	$k^{I\dots}_{sh}$
Коэффициент k_{sh}		k^A_{sh}	k^B_{sh}	k^{\dots}_{sh}

В таблице 1 приведена абстрактная пример-схема системного многоальтернативного многофакторного выбора государственной поддержки инвестиционного проекта в зависимости от места его внедрения, сферы деятельности и конкретной ситуации в мире, стране, регионе.

В случае затруднения экспертной оценки веса фактора для выбранных укрупненных наименований, получаемых государством выгод, возможна их детализация, вплоть до конкретных наименований (например, из социальных факторов можно выделять и отдельно оценивать обучение, оздоровление, организацию досуга персонала, строительство дороги, строительство квартир и т. д.). В свою очередь, статья «обучение» может детализоваться по специализации и уровню обучения с присвоением каждому виду затрат (выгод) собственного веса фактора (w_z) – разные специальности имеют различную значимость для региона и государства. Тем более различную значимость для предприятия, региона и государства имеет качество и уровень подготовки и переподготовки специалиста (среднее или высшее образование, ученая степень кандидата или доктора наук, подготовка рабочих специальностей, технического персонала или руководителей низшего, среднего или высшего звеньев для предприятий (в свою очередь детализированных по уровню значимости для государства). Наилучшим с позиций государства является проект с минимальным коэффициентом k_{sh} при возможной максимизации индекса I_{sh} . С точки зрения комплексной оценки государственной поддержки проекта может иметь еще один показатель – интегральный (средневзвешенный) вес затрат предприятия (проекта) на реализацию государственных функций и/или программ (w^i).

$$w^i = \frac{k_{sh}^i}{k_{sh}}. \quad (7)$$

В результате внедрения данных предложений появляется реальная возможность не только сравнения эффективности государственной поддержки по отношению к различным проектам, работающим в различных отраслях народного хозяйства, но и выявления соответствующих злоупотреблений госчиновников в данной сфере. В случае сравнения между собой исключительно образовательных проектов методика оценки их государственной поддержки значительно упрощается т. к. большинство факторов фактически не имеют места или их различия в сравниваемых проектах могут считаться пренебрежительно малыми и не учитываться (в целях упрощения расчетов). Однако, все изложенные принципы и подходы (методология) остаются и в этом случае неизменными.

ЛИТЕРАТУРА

1. Семенцова М. М. Теоретико-экологические основы создания и эксплуатации многоцелевых экологических комплексов на акваториях мирового океана / М. М. Семенцова. – Одесса : ХГЭУ, 2001. – 64 с.
2. Шарпатюк А. В. Искусство инвестиционного проектирования. – [изд. 2 доп. и перераб.]. – Одесса : ХГЭУ, 2003. – 174 с.
3. Шарпатюк Д. А. Пути совершенствования комплексной оценки государственной поддержки инвестиционных технико-технологических проектов : [сб. научн. трудов]. – Одесса: ОНМУ, 2007. – 6 с.
4. Шарпатюк Д. А. Методика комплексного оцінювання державної підтримки крупномасштабних інвестиційних проектів / Свідोцтво про «ноу-хау» НХ № 27 від 28 березня 2005 р. – Київ: УАОИ, 2005. – 11 с.
5. Шарпатюк Д. А. Інформаційно-технологічне забезпечення розрахунків коефіцієнта k_{sh} , індексу I_{sh} ; індексованого (або приведенного) коефіцієнта k^i_{sh} та інтегральної ваги витрат підприємства (або проекту) на реалізацію державних функцій або програм (w^i) при комплексному оцінюванні державної підтримки крупно масштабних інвестиційних проектів. /Авторське свідоцтво про наукову розробку АС № 27 від 28 березня 2005 р. – Київ: УАОИ, 2005. – 7 с.

*Л.П. Якімова,**доктор економічних наук, доцент,**Буковинський державний фінансово-економічний університет,**м. Чернівці, Україна*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сучасна проблема пенсійного забезпечення, зумовлена демографічним старінням населення, в Україні останнього року загострилась через тривалі та виснажливі для економіки протистояння на Сході, несплату страхових внесків до Пенсійного фонду України (ПФУ) суб'єктами тимчасово окупованих територій при виплаті пенсій пенсіонерам цих територій. Дані обставини призвели до дефіциту ПФУ у 80 млрд. грн. і намаганням виправити ситуацію шляхом ухвалення резонансного Закону України від 02.03.2015 № 213-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» [1]. Разом з тим процес управління національною системою пенсійного забезпечення, її якістю не може мати ситуаційний характер. Управління якістю пенсійної системи має бути постійним, планомірним, цілеспрямованим процесом впливу на всіх рівнях на чинники та умови, що забезпечує створення пенсійної системи оптимальної якості та повноцінне її функціонування. Отже, сучасні наукові дослідження мають бути спрямовані на розробку методологічних засад управління якістю національної системи пенсійного забезпечення, формування системи індикаторів оцінки якості.

Якість національної системи пенсійного забезпечення визначимо згідно з загальною методологією менеджменту як цілісну сукупність характеристик системи, що відносяться до її здатності задовольняти встановлені або передбачувані потреби населення щодо пенсійного забезпечення. Управління якістю пенсійної системи має включати наступні підпроцеси, що забезпечують потреби пенсіонерів та не вступають у конфлікт з можливостями працездатного населення:

1) планування якості – процес визначення стандартів якості, що застосовуються до національної системи пенсійного забезпечення, і заходів, необхідних для їх досягнення;

2) забезпечення якості – процес перевірки дотримання вимог до якості та результатів оцінювання в процесі контролю якості національної пенсійної системи для забезпечення застосування визначених стандартів якості;

3) контроль якості – процес контролю індикаторів якості для визначення їх відповідності прийнятним стандартам якості і визначення шляхів усунення причин незадовільного функціонування національної системи пенсійного забезпечення.

Метою даної роботи є формування інтегрального індикатора якості національної системи пенсійного забезпечення. У світовій практиці з метою порівняння національних систем пенсійного забезпечення розроблено окремі індикатори (показники, індекси) якості систем пенсійного забезпечення, їх стійкості та ефективності функціонування [2–5], але національні особливості пенсійних систем потребують розробки власних індикаторів.

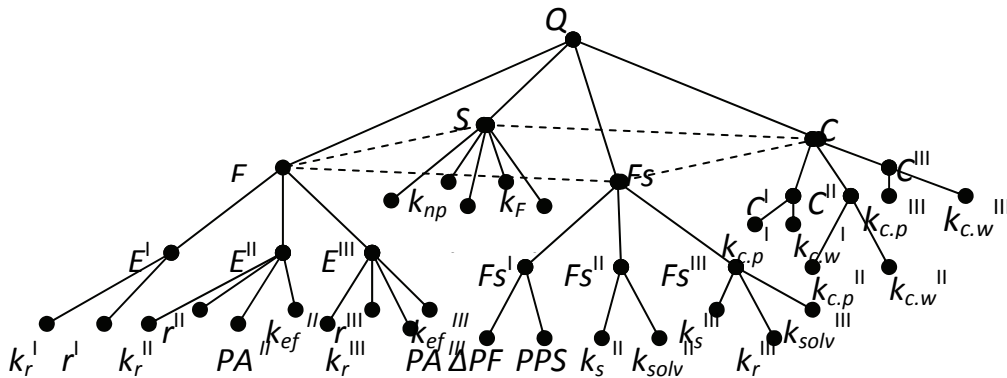
У термінах системного аналізу [6, с. 96] показник якості системи – це вектор показників її суттєвих властивостей. Інтегральний індикатор якості національної системи пенсійного забезпечення як інтегральна характеристика, яка відображає ступінь відповідності реальних результатів функціонування системи світовим (нормативним) вимогам, соціальним та особистісним очікуванням, являє собою чотиривимірний кортеж:

$$Q = \langle E; Fs; C; S \rangle, \quad (1)$$

де Q – якість системи пенсійного забезпечення (*quality of the pension system*); E – ефективність (*efficiency*); Fs – фінансова стійкість (*financial sustainability*); C – охоплення або покриття (*coverage*); S – безпека (*security*).

Компоненти кортежу (1) є частинними індикаторами якості першого рівня і подаються, за винятком індикатора безпеки, у розрізі трьох рівнів національної системи пенсійного забезпечення (солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (Рівень I), накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (Рівень II) та системи

недержавного пенсійного забезпечення (Рівень III) у момент t , тобто $\hat{A}_t = \langle \hat{A}_t^I; \hat{A}_t^{II}; \hat{A}_t^{III} \rangle$, $Fs_t = \langle Fs_t^I; Fs_t^{II}; Fs_t^{III} \rangle$, $\tilde{N}_t = \langle \tilde{N}_t^I; \tilde{N}_t^{II}; \tilde{N}_t^{III} \rangle$ (мал. 1).



Мал. 1. Графік взаємозв'язків індикаторів якості національної системи пенсійного забезпечення (фрагмент)

Наступним кроком здійснюється декомпозиція індикаторів якості 2-го рівня. Індикатори ефективності функціонування Рівня I, Рівня II та Рівня III визначаються наступними кортежами:

$$\begin{cases} \hat{A}_t^I = \langle k_r^I; r_t^I \rangle; \\ \hat{A}_t^{II} = \langle k_r^{II}; r_t^{II}; PA_t^{II}; k_{ef}^{II} \rangle; \\ \hat{A}_t^{III} = \langle k_r^{III}; r_t^{III}; PA_t^{III}; k_{ef}^{III} \rangle, \end{cases} \quad (2)$$

де k_r^I (k_r^{II}) – коефіцієнт заміщення заробітної плати пенсією із Рівня I (Рівня II), %; r_t^I (r_t^{II}) – інвестиційна дохідність портфеля активів Рівня I (Рівня II), %; PA_t^{II} (PA_t^{III}) – сума пенсійних активів Рівня II (Рівня III), % ВВП; k_{ef}^{II} (k_{ef}^{III}) – коефіцієнт рентабельності пенсійних активів Рівня II (Рівня III), %.

Коефіцієнти заміщення обчислюються за класичними формулами, зокрема для пенсіонерів Рівня I:

$$k_r^I = \frac{P_t^I}{AE_t} \cdot 100, \quad (3)$$

де P_t^I – середній розмір призначеної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах ПФУ, грн.; AE_t – середньомісячна заробітна плата, грн.

При визначенні коефіцієнтів рентабельності пенсійних активів Рівнів II і III доцільно спиратися на формули фінансових показників діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ), які наведено в інструкції [7], звідки:

$$k_{ef}^{II} = \frac{P_t^{II}}{\bar{A}_t^{II}} \cdot 100, \quad (4)$$

де P_t^{II} – прибуток Накопичувального пенсійного фонду України (НПФУ), грн.; \bar{A}_t^{II} – середня вартість пенсійних активів Рівня II за період t , грн.

Що стосується коефіцієнта рентабельності пенсійних активів Рівня III k_{ef}^{III} , то він визначається як середньозважене відповідних коефіцієнтів рентабельності, обчислених для всіх НПФ, що функціонують, за формулою аналогічною (4).

За принципом фінансування Рівень III, як і Рівень II, є накопичувальною (фондовою) пенсійною системою, що зумовлює аналогічний вигляд індикатора ефективності його функціонування, але компоненти кортежу обчислюються як середньозважені значення за всіма НПФ.

Система індикаторів фінансової стійкості Рівня I, Рівня II та Рівня III є такою:

$$\begin{cases} FS_t^I = \langle \Delta PF_t; PPS_t \rangle; \\ FS_t^{II} = \langle k_{s_t}^{II}; k_{solv_t}^{II} \rangle; \\ FS_t^{III} = \langle k_{s_t}^{III}; k_{rel_t}^{III}; k_{solv_t}^{III} \rangle, \end{cases} \quad (5)$$

де ΔPF_t – дефіцит / профіцит ПФУ, %; PPS_t – державні витрати на пенсійне забезпечення, % ВВП; $k_{s_t}^{II}$ – коефіцієнт стійкості НПФУ, %; $k_{solv_t}^{II}$ – коефіцієнт платоспроможності НПФУ, %; $k_{s_t}^{III}$ – коефіцієнт стійкості Рівня III, %; $k_{solv_t}^{III}$ – коефіцієнт платоспроможності Рівня III, %; $k_{rel_t}^{III}$ – коефіцієнт надійності Рівня III, %.

Дефіцит / профіцит ПФУ визначається у відсотках ВВП у такий спосіб:

$$\Delta PF_t = \frac{PPF_t - CPF_t}{GDP_t} \cdot 100, \quad (6)$$

де – PPF_t – доходи (видатки) ПФУ, млн грн.; CPF_t – видатки ПФУ, млн грн.; GDP_t – ВВП, млн грн. у момент t .

Визначення коефіцієнтів платоспроможності, стійкості та надійності для Рівнів II і III ґрунтується на формулах відповідних фінансових показників діяльності НПФ [7]:

$$k_{s_t}^{II} = \frac{P_t^F}{S_t^F} \cdot 100, \quad (7)$$

де P_t^F – сукупний прибуток (збиток) НПФУ, грн.; S_t^F – витрати, пов'язані зі здійсненням загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення, грн.;

$$k_{solv_t}^{II} = \frac{\tilde{N}A_t^F}{CL_t^F} \cdot 100, \quad (8)$$

де $\tilde{N}A_t^F$ – оборотні пенсійні активи (поточні зобов'язання) НПФУ, грн.; CL_t^F – поточні зобов'язання НПФУ, грн.

Коефіцієнти стійкості, платоспроможності та надійності Рівня III визначаються як середньозважене відповідних коефіцієнтів, обчислених для всіх НПФ, що функціонують, за формулами аналогічними (7–8) та (9):

$$k_{rel_t}^{III} = \frac{EC_t}{A_t} \cdot 100, \quad (9)$$

де $k_{rel_t}^{III}$ – коефіцієнт надійності НПФ, %; EC_t – власний капітал НПФ, грн.; A_t – сума пенсійних активів НПФ, грн.

Компоненти індикатора охоплення населення країни пенсійним забезпеченням $\tilde{N}_t = \langle \tilde{N}_t^I; \tilde{N}_t^{II}; \tilde{N}_t^{III} \rangle$ мають враховувати охоплення окремими рівнями національної пенсійної системи осіб двох когорт:

1) охоплення населення працездатного віку – % людей працездатного віку (15–64 років), які є «активними членами» відповідного рівня системи пенсійного забезпечення, або в якості вкладників, або з точки зору створення пенсійних прав (на користь яких здійснюються внески);

2) охоплення населення пенсійного віку – % людей старше 60 (60+), що отримують пенсію у відповідному рівні:

$$\tilde{N}_t^N = \langle k_{c.w_t}^N; k_{c.p_t}^N \rangle, \quad (10)$$

де \tilde{N}_t^N – індикатор охоплення Рівнем N; $k_{c.w_t}^N$ ($k_{c.p_t}^N$) – коефіцієнт охоплення Рівнем N населення працездатного (пенсійного) віку:

$$k_{c.w_t}^N = \frac{NP_t^N}{OA_t} \cdot 100, \quad (11)$$

де NP_t^N – кількість пенсіонерів, що отримують пенсії із Рівня N; OA_t – кількість осіб віку 60+;

$$k_{c.p_t}^N = \frac{WA_t^N}{WA_t} \cdot 100, \quad (12)$$

де WA_t^N – кількість осіб працездатного віку, які є «активними членами» Рівня N; WA_t – кількість осіб працездатного віку в країні.

Стосовно індикатора безпеки національної пенсійної системи, то існує [5] чотири індикатори, які показують ступінь схильності ризику пенсійної системи або, те ж саме, ступінь, з якою система пропонує захист від цих ризиків:

$$S_t = \langle Ri_t; Rle_t; k_{np_t}; k_{Ft} \rangle, \quad (13)$$

де Ri_t – інвестиційний ризик (% від пенсійного пакету пенсійних активів, що інвестовані); Rle_t – ризик очікуваної тривалості життя (% від пенсійного пакету очікуваних пенсій із пенсійних схем з встановленими внесками); k_{np_t} – коефіцієнт структури пенсії за рівнем участі держави (% недержавної пенсії від пенсійного пакету); k_{Ft} – коефіцієнт структури пенсії за механізмом фінансування (% пенсії із розподільчої системи від пенсійного пакету).

Як видно із викладеного частинні індикатори якості мають різну економічну природу, тому з метою отримання однакової розмірності застосовано відносні величини. Разом з тим при формуванні інтегрального індикатора якості необхідно застосовувати нормовані частинні індикатори, значення яких належать відрізку [0;1]:

$$y_i^{i\ddot{0}i} = \begin{cases} \frac{y_i^{\max} - y_i}{y_i^{\max} - y_i^0}, & \text{якщо } \frac{y_i}{y_i^0} \geq 1, \\ \frac{y_i - y_i^{\min}}{y_i^0 - y_i^{\min}}, & \text{якщо } \frac{y_i}{y_i^0} \leq 1, \end{cases} \quad (14)$$

де $y_i^{i\ddot{0}i}$ – нормований i -й індикатор якості ($i = 1; n$, де n – кількість частинних індикаторів третього рівня декомпозиції, для індикатора безпеки – другого рівня); y_i – значення i -го індикатора якості в момент оцінки t ; y_i^0 – визначений на етапі планування якості стандарт i -го індикатора; y_i^{\max} (y_i^{\min}) – прийняті за максимально (мінімально) можливі значення i -го індикатора.

Значення частинних індикаторів якості другого рівня декомпозиції (для індикатора безпеки – першого рівня) визначаються як середнє геометричне індикаторів нижчого рівня:

$$y^N = \left(\prod_{i=1}^n y_i^{i\ddot{0}i} \right)^{1/n}, \quad (15)$$

де y^N – змінна строкового типу $y^N = \{E^N; Fs^N; C^N; S\}$; N – номер рівня національної системи пенсійного забезпечення, N = I, II, III.

Аналогічно, як середнє геометричне визначаються значення індикаторів E , Fs , C , S та інтегрального індикатора якості Q в момент оцінювання t .

Для визначення заходів, необхідних для досягнення встановленого стандарту якості національної системи пенсійного забезпечення, визначення шляхів усунення причин незадовільного її функціонування на підставі повного графу взаємозв'язків індикаторів якості (фрагмент, якого наведено на рис. 1) будується дерево цілей «Збільшити якість національної системи пенсійного забезпечення». Межею декомпозиції глобальної цілі є рівень заходів, який може бути оголошений за бажанням особи, що приймає рішення, у будь-який момент. Оголошення рівня заходів, в загальному випадку, вимагає вказівки трьох параметрів: виконавець, ресурси, терміни. На дереві рівень заходів представляється термінальними вершинами. В даному випадку термінальні вершини – це нерозкладні показники, що розглядаються як ресурсні характеристики національної системи пенсійного забезпечення. Застосування моделі дерева цілей детально розглянуто в [8] при розробці системи прийняття рішень в актуарному оцінюванні діяльності НПФ.

Але ресурсні показники дерева цілей, а тому і рівень якості системи пенсійного забезпечення залежать від внутрішніх і зовнішніх чинників, тобто дизайну системи та контексту, в якому вона функціонує, що зумовлює подальшу організацію баз даних і показників у три набори інформації, які разом утворюють потік: дизайн – контекст – якість національної системи пенсійного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення : Закон України від 02.03.2015 № 213-VIII [Електронний ресурс] : Верховна Рада України : Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/213-19/page>
2. Melbourne Mercer Global Pension Index [Електронний ресурс] / Australian Centre for Financial Studies. – Режим доступу : <http://www.globalpensionindex.com/>
3. Pension Sustainability Index [Електронний ресурс] / Allianz International Pension / Papers 1/2014. – Режим доступу : https://www.allianz.com/v_1396002521000/media/press/document/2014_PSI_ES_final.pdf
4. Global AgeWatch Index 2014 [Електронний ресурс] / AgeWatch report card. – Режим доступу : <http://www.helpage.org/global-agewatch/>
5. Pension indicators: Reliable statistics to improve pension policymaking [Електронний ресурс] / [E. Whitehouse, T. Bogomolova, M. Dorfman, R. Hinz and others] // World Bank Pension indicators and Database. Briefing 1. 70347. – Режим доступу : <http://documents.worldbank.org/curated/en/2012/01/16453556/pension-indicators-reliable-statistics-improve-pension-policymaking>
6. Анфилатов В. С. Системный анализ в управлении / А. А. Емельянов, А. А. Кукушкин. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 368 с.
7. Інструкція щодо складання адміністратором недержавного пенсійного фонду спеціальної звітності з недержавного пенсійного забезпечення : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 30.09.2005 № 4700 [Електронний ресурс] : Інформаційний портал України. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/baseft/ua-smwuxu.htm>
8. Якимова Л. П. Економіко-математичне моделювання системи актуарного оцінювання недержавних пенсійних фондів: дис. ... кандидата екон. наук : 08.00.11 / Якимова Лариса Петрівна. – Харків, 2008. – 217 с.

Розділ 2

*Комп'ютерні науки, інформаційна
безпека та фізико-математичне
моделювання*

*А.А. Косолапов,
доктор технических наук, профессор,
Днепропетровский национальный университет
железнодорожного транспорта им. акад. В. Лазаряна,
г. Днепропетровск, Украина*

ЭПОХА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ТРАНСПОРТНЫХ СИСТЕМ

Введение. Создание интеллектуальных систем управления на транспорте и в других сферах промышленности является одной из наиболее актуальных и сложных проблем в области разработки и внедрения современных систем автоматизации. Сложность проблемы определяется в первую очередь фактором её размерности, территориальной и функциональной распределённостью отдельных подсистем, технологической и технической разнородностью автоматизируемых процессов и устройств, а также работой в реальном масштабе времени. В настоящее время известно достаточно большое количество книг, журналов, статей, докладов на конференциях и презентаций, в которых описываются два стратегических подхода к построению интеллектуальных транспортных систем (ИТС): американский и европейский [1; 4; 5; 6; 7; 8].

Решения задачи. Знакомство с многочисленными работами показывает различные определения основных понятий [1; 5], наличие разнообразных взаимосвязанных архитектур (функциональной, физической, организационной, архитектуры коммуникаций [7]). Дискутируется вопрос об отличии информационных систем, интеллектуальных систем, ИТС. В работе на основе сформулированной автором концепции смены парадигм компьютеризации/информатизации и определения базового понятия архитектура (на основе известных видов обеспечения компьютерных систем) предпринята попытка реструктурировать проблему создания ИТС и предложить комплексную методику их системного проектирования.

Основные результаты. АИС представляет собой множество взаимосвязанных структур, которые описываются следующим выражением:

$$АИС = Цель \cap (КТС \cup ПО \cup МО \cup ИО \cup ЛО \cup ОО \cup Метро), \quad (1)$$

\cup операция объединения множеств,
 \cap операция пересечения множеств,

где *Цель* – цель создания системы; *КТС* или *ТО* (техническое обеспечение) – комплекс технических средств ввода (*ВВ*), обработки (*Обр*), хранения (*Хр*), коммутации (*Ком*), передачи (*П*) и вывода (*Выв*) информации (информационная инфраструктура); *ПО* – программное обеспечение; *МО* – математическое обеспечение (совокупность математических моделей, методов, функций и алгоритмов); *ИО* – информационное обеспечение (константы, переменные, таблицы, файлы, базы данных, базы знаний); *ЛО* – лингвистическое обеспечение (совокупность языковых когнитивных средств общения с человеком (с пользователями системы); *ОО* – организационное обеспечение (пользователи системы, организационная структура и инструкции оперативному персоналу); *Метро* – метрологическое обеспечение (средства обеспечения заданных достоверных характеристик измеряемых характеристик). Из приведенного выражения (1) можно описать основные архитектуры ИТС [7]:

$$\text{физическая архитектура} \quad - \quad \Phi АИС = \text{Цель} \cap (\text{Вв} \cup \text{Обр} \cup \text{Хр} \cup \text{Выв}) \quad (2)$$

$$\text{архитектура коммуникаций} \quad - \quad КАИС = \text{Цель} \cap (\text{Ком} \cup \text{П}) \quad (3)$$

$$\text{функциональная архитектура} \quad - \quad \text{ФАИС} = \text{Цель} \cap (\text{МО} \cup \text{ИО} \cup \text{ЛО}) \quad (4)$$

$$\text{организационная архитектура} \quad - \quad \text{ОАИС} = \text{Цель} \cap \text{ОО} \quad (5)$$

Все виды обеспечений характеризуются набором взаимосвязанных статических и динамических структур, которые формируются в процессе проектирования и функционирования информационной системы и объединены общей концептуальной схемой для достижения целей создания. Следует отметить, что обеспечения ИС изменяются в зависимости от развития целей создания, технических требований к их характеристикам, что можно обобщить и представить в виде гносеологической концептуальной модели смены парадигм компьютеризации/информатизации общества.

Парадигму будем рассматривать как совокупность явных и неявных (и часто не осознаваемых) предпосылок, определяющих научные исследования и признанных на данном этапе развития

науки, а также универсальный метод принятия эволюционных решений. В данном случае это – гносеологическая модель развития процессов информатизации, которая представлена на рисунке 1.

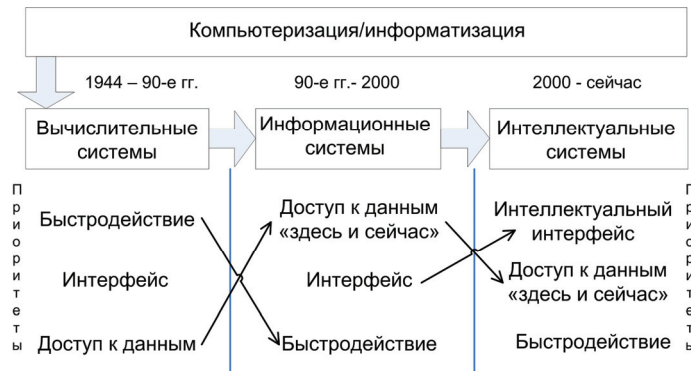


Рис. 1. Эволюция парадигм компьютеризации/информатизации

В настоящее время можно говорить о переходе от парадигмы информационных систем к парадигме интеллектуальных систем. Смена парадигм опирается на изменение приоритетов технических и антропологических требований к исследуемым системам.

С появлением первых компьютеров в индустриальном обществе началось становление первой парадигмы компьютеризации, связанной с созданием и внедрением ВЫЧИСЛИТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ. Главным требованием пользователей к ЭВМ в это время было увеличение их БЫСТРОДЕЙСТВИЯ. Одна из первых ламповых машин «Урал-1» выполняла всего 3,5 тысячи операций в секунду. Второе требование касалось ИНТЕРФЕЙСА, т.е. организации взаимодействия человека с компьютером: он был «недружелюбным» через синий цифровой экран и нестандартизованную клавиатуру. И менее всего на этом этапе пользователей интересовало место размещения в памяти ЭВМ исходных данных и результатов вычислений, или ДОСТУП К ДАННЫМ. Во время первой парадигмы шла компьютеризация индустриального общества путём создания автоматизированных систем управления (АСУ): вначале это были АСУ предприятиями (АСУП) для управления электронным документооборотом, затем, с повышением надёжности компьютеров и появлением управляющих ЭВМ, внедрялись АСУ технологическими процессами (АСУТП). Эти два класса АСУ объединялись в интегрированные системы (ИАСУ) и гибкие автоматизированные производства (ГАП), которые дополнялись системами автоматизированного проектирования (САПР) [2].

На рисунке 2 приведена спиралевидная схема развития систем автоматизации сортировочных станций (этапы обозначены римскими цифрами). Переход к интеллектуальным сортировочным станциям показан пунктиром. Для проектирования систем на V уровне автор предлагает использовать разработанный им комплекс системного интегратора.

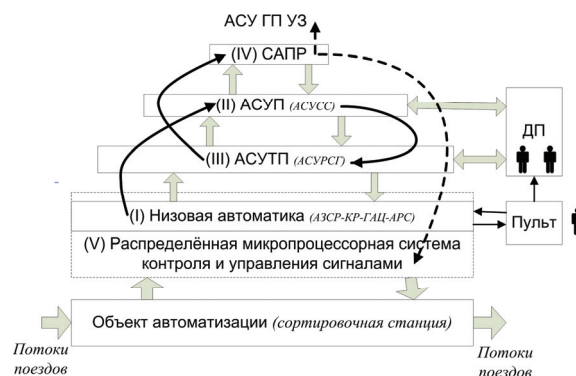


Рис. 2. Спираль развития систем автоматизации сортировочных станций

(обозначения: АСУСС – АСУ сортировочной станцией; АСУРСГ – АСУ расформированием составов на горке; АСУ ГП УЗ – АСУ грузовыми перевозками «Укрзализныци»; АЗСР – автоматическое задание скорости роспуска; КР – контроль расцепа; ГАЦ – горочная автоматическая центра-

лизация; АРС – автоматическое регулирование скорости скатывания отцепов, ДП – диспетчерский пульт)

Рассмотрим приведенные парадигмы, как изменяется состав видов их обеспечения (см. рис. 3).

Для всех этапов развития компьютеризации/информатизации носителем новых технологий является комплекс технических средств (КТС). В процессе создания компьютерных систем (КС) основные усилия разработчиков направлялись на построение быстродействующих устройств обработки и хранения данных. Скоростные устройства и технологии передачи данных только зарождались. В это время создавалось математическое обеспечение для первых пакетов прикладных программ. Антропологические проблемы на данном этапе были связаны с «боязнью» работы в АСУ, в которых видели угрозы потери рабочих мест и превосходства над человеческим интеллектом.



Рис. 3. Ресурсное обеспечение парадигм информатизации объёма

Переломными научно-техническими решениями, которые определили смену парадигмы и приоритетов характеристик ИС и начало вхождения человечества в эпоху построения «постиндустриального общества», на мой взгляд, являются переход в 1991 году к **массовому производству персональных компьютеров (ПК)** и появление, в это же время (!), надстройки над Интернет – всемирной паутины **WWW**. Персональные компьютеры не только на предприятиях и в организациях, но и в домашних условиях, привели к появлению массовых запросов на решение проблемы обеспечения доступа к данным «здесь и сейчас»! И это стало возможным благодаря Веб, которая является территориально распределённой сетью информационных, программных и технических ресурсов. В это время вместо понятий автоматизированные системы управления, контроля, измерения, АСУП, АСУТП и т.п. начинают использовать обобщённое название – **ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА**, которая выполняет функции автоматизированной обработки информации для реализации любых необходимых функций. Третьей существенной особенностью данного этапа информатизации становится **соизмеримость скоростей обработки и передачи данных**, что позволяет пользователям, находясь в любой точке глобальной сети Интернет, работать со своими Веб-ресурсами «здесь и сейчас». Сеть превращается для сотен миллионов пользователей в гигантский виртуальный вычислитель с распределённой обработкой и передачей данных. На данном этапе возрастает роль информационного обеспечения КС, которые строятся на основе Систем Управления Базами Данных (СУБД). Однако, по-прежнему остаётся нерешённым вопрос создания «дружественного» ИНТЕРФЕЙСа. Вопросы же **БЫСТРОДЕЙСТВИЯ** ЭВМ и сетей для массовых

применений переходят на третий план (см. рис. 1).

Появление новой парадигмы наблюдается в наше время, когда пользователей не беспокоит быстродействие систем и доступ к данным «здесь и сейчас», но проявляется растущая потребность в качестве ожидаемых данных, чтобы они обладали релевантностью, достоверностью и помогали бы в процессе принятия решений при лавинообразном увеличении объёмов данных. В данном случае речь идет о реализации когнитивного интеллектуального интерфейса, идея которого была впервые предложена японцами в проекте стратегических вычислительных машин пятого поколения в 1982 году [9]. В наше время стали активно проводиться работы по созданию КС с элементами искусственного интеллекта, или интеллектуальных систем. В новой парадигме на первый план выходят вопросы создания «дружественного» интеллектуального интерфейса за счёт 1) речевого ввода-вывода, 2) ввода-вывода изображений 3) моделей и методов решения неформализованных задач, объём которых достигает 80 % всех известных в науке и технике задач. То есть, современные системы работают не с данными, а со знаниями. Их ИО представляется в виде Систем Управления Базами Знаний (СУБЗ). Необходимость применения новых «мягких» моделей связана не только с необходимостью решения не формализуемых задач, но и с жесткими временными ограничениями для работы в реальном масштабе времени.

Таким образом, **интеллектуальная транспортная система** (англ. *Intelligent transportation system*) – это интеллектуальная система с территориально распределённым интеллектом взаимодействующих между собой с помощью информационно-коммуникационных технологий подсистем для решения гибридных (формализованных и неформализованных) задач с целью повышения эффективности, информативности и безопасности управления в реальном масштабе времени транспортными процессами и системами.

Для проектирования таких систем необходимо использовать комплексные интеллектуальные методики, позволяющие производить мультиструктурную оптимизацию (технических, информационных, программных, организационных структур и структуры коммуникаций на объекте) и выбор рационального варианта построения системы на основе набора технико-экономических требований и ограничений. В качестве такой методики можно рекомендовать Комплекс Системного Интегратора (КСИ) [3]

Выводы. ИТС являются сложными системами с гибридным интеллектом и мульти структурной архитектурой, для проектирования которых необходимо использовать интеллектуальные комплексы системной интеграции.

ЛИТЕРАТУРА

1. Коваленко Н. И. Интеллектуальные транспортные системы: состояние и перспективы / Н. И. Коваленко // Вестник МГТУ МИРЭА. – 2014. – № 4. Т.5. – С. 183–203.
2. Косолапов А. А. Ключевая роль транспорта в современном мире : [монография] / [Косолапов А. А., Блохин А. Л., Борjak К. Ф. и др.]. – Одесса : КУПРИЕНКО СВ, 2013. – 163 с.
3. Косолапов А. А. Научно-методичний комплекс системного інтегратора КСИ [текст] / А. А. Косолапов // Сучасні проблеми і шляхи їх рішення в науці, транспорті та освіті 2014 : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (17–28 червня 2014 г.) : [збірник наукових праць SWorld] : Технічні науки. Інформатика, обчислювальна техніка та автоматизація. – Івано-Франківськ : МАРКОВА А.Д. – 2014. – № 2. Т. 7. – С. 69–76.
4. Кочерга В. Г. Интеллектуальные транспортные системы в дорожном движении : учебное пособие. – Ростов н/Д : Рост. гос. строит. ун-т, 2001. – 108 с.
5. Скалозуб В. В. Интеллектуальные транспортные системы железнодорожного транспорта (основы инновационных технологий) [текст] : пособие / В. В. Скалозуб, В. П. Соловьев, И. В. Жуковичкий, К. В. Гончаров. – Днепропетровск : Изд-во Днепропетр. нац. ун-та ж.-д. трансп. им. В. Лазаряна, 2013. – 207 с.
6. DIRECTIVE 2010/40/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL, of 7 July 2010 on the framework for the deployment of Intelligent Transport Systems in the field of road transport and for interfaces with other modes of transport // Official Journal of the European Union. – 2010. – P. 1–13
7. Intelligent Transportation Systems, ITS Handbook [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://road-network-operations.piarc.org/index.php?option=com_content&task=view&id=38&Itemid=71&lang=en – Название с экрана. – 2015.
8. Flammini F. Railway safety, reliability, and security: technologies and systems engineering. – 701 E. Chocolate Avenue Hershey PA 17033 : IGI Global, 2012. – 487 p.
9. Moto-Oka T. The Fifth Generation Computer: The Japanese Challenge. – New York, 1985. – 122 p.

А.Н. Красовский,

*доктор физико-математических наук, профессор,
член-корреспондент Российской академий естественных и инженерных наук,
Уральский государственный аграрный университет,
г. Екатеринбург, Российская Федерация*

ОБ ОТСЛЕЖИВАНИИ ДВИЖЕНИЙ РЕАЛЬНОГО ДИНАМИЧЕСКОГО ОБЪЕКТА И ЕГО КОМПЬЮТЕРНОЙ МОДЕЛИ-ПОВОДЫРЯ

Рассматривается задача управления по принципу обратной связи о стохастическом взаимном отслеживании движений реального объекта и его компьютерной модели-поводыря (лидера) [1] при дефиците (неполной) информации о действующих динамических помехах [2].

Исследования, приведенные в работе, поддержаны Российским фондом фундаментальных исследований (грант № 14-01-00065).

Рассматривается динамический объект, описываемый нелинейным векторным обыкновенным дифференциальным уравнением [1]:

$$\dot{x} = A(t)x + f(t, u, v), \quad t_0 \leq t \leq \mathcal{G}, \quad (1)$$

где:

$x \in R^n$ – фазовый вектор объекта,

$u \in P = \{u^{[1]}, \dots, u^{[M]}\}$ – управление,

$v \in Q = \{v^{[1]}, \dots, v^{[N]}\}$ – помеха,

отрезок времени управления $[t_0, \mathcal{G}]$ зафиксирован.

Для выбранного разбиения: $\Delta\{t_k\} = \{t_0, t_1, \dots, t_k < t_{k+1}, \dots, t_K = \mathcal{G}\}$

рассматриваемый объект (1) описываем конечно-разностным дифференциальным уравнением:

$$x[t_{k+1}] = x[t_k] + (A(t_k)x[t_k] + f(t_k, u, v))(t_{k+1} - t_k). \quad (2)$$

Для *реального* объекта (1) рассматривается *абстрактная w-модель*:

$$w[t_{k+1}] = w[t_k] + (A(t_k)w[t_k] + \tilde{f}_{pq}(t_k))(t_{k+1} - t_k),$$

$$\tilde{f}_{pq}(t_k) = \sum_{i=1}^M \sum_{j=1}^N f(t_k, u^{[i]}, v^{[j]}) p_i q_j \quad (3)$$

Здесь числа:

$$p_i, i=1, \dots, M, \quad q_j, j=1, \dots, N$$

удовлетворяют условиям: $p_i \geq 0, i=1, \dots, M, \sum_{i=1}^M p_i = 1, \quad q_j \geq 0, j=1, \dots, N, \sum_{j=1}^N q_j = 1.$

Управляющие воздействия для объекта и модели-поводыря, которые обеспечивают устойчивое взаимное отслеживание движений x -объекта (1), (2) и w -модели (3), строятся следующим образом.

В момент времени: $t_k, k=0, \dots, K-1$

вектор управления $u^0[t] = u^0[t_k] \in P, t \in [t_k, t_{k+1})$

для реального x -объекта (1), (2) выбирается в результате случайного испытания так что:

$$P_{BEP}(u^0[t_k] = u^{[i]} \in P) = p_i^0, i=1, \dots, M.$$

Вероятности (которые и играют роль «оптимальных управлений»):

$$p_i^0: p_i^0 \geq 0, \sum_{i=1}^M p_i^0 = 1$$

выбираем из условия, которое назовем *условием минимаксного экстремального сдвига*:

$$\begin{aligned} \min_p \max_q \langle l^*[t_k], \sum_{i=1}^M \sum_{j=1}^N f(t_k, u^{[i]}, v^{[j]}) p_i q_j \rangle = \\ = \langle l^*[t_k], \sum_{i=1}^M \sum_{j=1}^N f(t_k, u^{[i]}, v^{[j]}) p_i^0 q_j^* \rangle \end{aligned} \quad (4)$$

при:

$$p_i \geq 0, i=1, \dots, M, \quad \sum_{i=1}^M p_i = 1, \quad q_j \geq 0, j=1, \dots, N, \quad \sum_{j=1}^N q_j = 1.$$

Здесь:

$$l^*[t_k] = x[t_k] - w[t_k].$$

«Управляющее воздействие» $q^0[t_k]$ для компьютерной W -модели (3) выбираем из условия, которое назовем *условием максиминного экстремального сдвига*:

$$\begin{aligned} \max_q \min_p \langle l^*[t_k], \sum_{i=1}^M \sum_{j=1}^N f(t_k, u^{[i]}, v^{[j]}) p_i q_j \rangle = \\ = \langle l^*[t_k], \sum_{i=1}^M \sum_{j=1}^N f(t_k, u^{[i]}, v^{[j]}) p_i^* q_j^0 \rangle. \end{aligned} \quad (5)$$

Вероятности $\{q_j\}$, которые определяют помехи $v[t_k] \in Q$ для X -объекта и «действия» $\{p_i\}$ для W -модели могут быть любыми.

Теорема. *Выбор управлений из условий (4), (5) экстремальных сдвигов для любых выбранных чисел $V^* > 0$ и $0 < \beta < 1$ обеспечивает близость движений объекта и модели-лидера по следующей оценке:*

$$\begin{aligned} P_{BER}(V(t, l[t]) \leq V^*, \quad \forall t \in [0, \mathcal{G}]) \geq 1 - \beta, \\ V(t, l[t]) = V(t, x[t], w[t]) = |x[t] - w[t]|^2 e^{-2\lambda t}, \end{aligned} \quad (6)$$

где $\lambda > 0$ некоторая заданная константа [1].

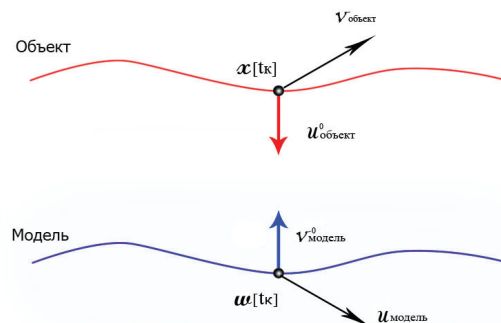


Схема отслеживания движений.

Пример.

Объект:

$$\dot{x} = A(t)x + f(t, u, v), \quad 0 \leq t \leq \mathcal{G},$$

$$A(t) = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix},$$

$$u \in P = \{u^{[1]} = -1, u^{[2]} = 1\},$$

$$v \in Q = \{v^{[1]} = -1, v^{[2]} = 1\}.$$

$$f(t, u, v) = \begin{cases} 0,5u + (u + v)^2 + v & \text{for } t \in [0, \frac{\mathcal{G}}{4}) \cup [\frac{\theta}{2}, \frac{3\mathcal{G}}{4}), \\ u + (u + v)^2 + 0,5v & \text{for } t \in [\frac{\mathcal{G}}{4}, \frac{\theta}{2}) \cup [\frac{3\theta}{4}, \mathcal{G}]. \end{cases}$$

Модель-поводырь:

$$w[t_{k+1}] = w[t_k] + (A(t_k)w[t_k] + \tilde{f}_{pq}(t_k))(t_{k+1} - t_k),$$

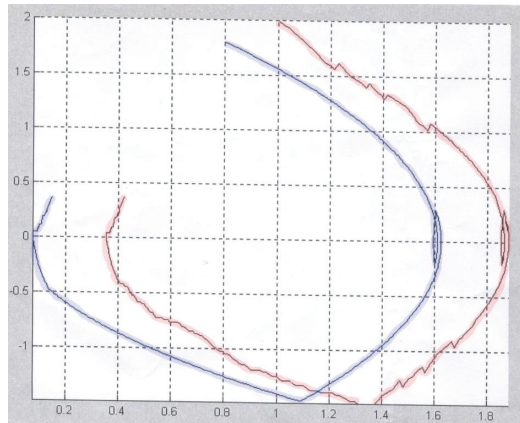
$$\tilde{f}_{pq}(t_k) = \sum_{i=1}^M \sum_{j=1}^N f(t_k, u^{[i]}, v^{[j]}) p_i q_j$$

Здесь числа:

$$p_i, i=1,2, \quad q_j, j=1,2 : \\ p_i \geq 0, i=1,2, \quad \sum_{i=1}^2 p_i = 1, \quad q_j \geq 0, j=1,2, \quad \sum_{j=1}^2 q_j = 1.$$

Начальные условия:

$$x_1[0] = 1.0, \quad x_2[0] = 2.0, \\ w_1[0] = 0.8, \quad w_2[0] = 1.8, \\ \mathcal{G} = 4, \quad \Delta t = t_{k+1} - t_k = \delta = 0.01.$$



Траектории движений. Правая линия – x-объект, левая линия – w-модель.

ЛИТЕРАТУРА

1. Krasovskii A. N. On a mutual tracking block for the real object and its virtual model-leader // Contributions to Game Theory and Management. Vol. VI, 2013.
2. Krasovskii A. N., Krasovskii N. N. Control Under Lack of Information. Birkhauzer, Boston, USA, 1994.

*В.В. Семерков,**студент,**Харківський національний університет радіоелектроніки,**м. Харків, Україна**Керівник: кандидат технічних наук,**професор О.Г. Качко*

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ТА ПЛАТФОРМ РОЗРОБКИ ЗАХИЩЕНИХ INTERNET ДОДАТКІВ

З розвитком мережі Internet все більше користувачів мають можливість оцінити її переваги. Завдяки їй ми отримали нові можливості у спілкуванні, обміні даними, їх зберіганні та використанні Internet сервісів. В наш час Internet відіграє важливе значення у створенні інформаційного простору глобального суспільства, слугує фізичною основою доступу до веб-сайтів і багатьох систем (протоколів) передачі даних.

Веб-додатки – найбільш поширені програмні сервіси, доступні через Internet, тому вони можуть зазнати небезпеки з боку зловмисників, які можуть викрасти цінну інформацію, зіпсувати дані або якимось іншим чином скомпрометувати систему. Наслідки несанкціонованого доступу та атак стають все більш поширеними і суттєвими.

Уразливості стали цілком звичайним явищем в сучасних веб-додатках. Як приклад можна назвати дефекти безпеки в коді веб-сторінки, які можуть дозволити одному клієнту системи переглядати інформацію іншого. Такі уразливості можуть дозволити виконати запити до серверної бази даних програми і, можливо, отримати контроль над веб-сервером клієнта [1, с. 92]. Уразливості безпеки являють собою неминучу і зростаючу загрозу.

Забезпечення безпеки веб-додатків – серйозне завдання, якому потрібно приділяти належну увагу на всіх етапах – при проектуванні, розробці, розгортанні і експлуатації. Також треба застосувати необхідні засоби захисту, підтримувані платформою. Навіть коли розроблений додаток буде працювати на відносно безпечній платформі, на етапах проектування, розробки і розгортання потрібно використовувати передовий досвід в галузі безпеки, щоб забезпечити максимальний рівень захисту від атак.

На даний час найбільш розповсюдженими та популярними є такі платформи розробки Internet додатків:

- Java EE – найбільш популярна технологія розробки кросплатформових веб-додатків, використовується у високопродуктивних проектах, в яких необхідна надійність, масштабованість, гнучкість;

- .Net – програмна технологія, запропонована компанією Microsoft як платформа для створення як звичайних програм, так і веб-застосунків. Багато в чому є продовженням ідей та принципів, покладених в технологію Java;

- Ruby on Rails – об'єктно-орієнтований фреймворк для створення веб-застосунків, написаний на мові програмування Ruby. Ruby on Rails надає каркас модель-вид-контролер (Model-View-Controller) для веб-застосунків, а також забезпечує їхню інтеграцію з веб-сервером і сервером бази даних;

- Django – високорівневий відкритий Python-фреймворк для розробки веб-систем.

Для цих платформ написана більшість сучасних застосунків, які розгорнуті у мережі Internet та повинні бути захищеними.

Захист відіграє у інформаційних системах надзвичайно важливу роль. Такі системи повинні надавати користувачам і розробникам механізми, що забезпечують реалізацію різноманітних правил захисту. Розробка і правильне застосування подібних механізмів зазвичай роблять забезпечення захисту в інформаційних системах складним інженерним завданням.

Слід виділити три важливі моменти. Перший з них полягає в тому, що інформаційні системи повинні мати засоби для організації захищених каналів зв'язку між процесами. Захищений канал в принципі виконує взаємну аутентифікацію сторін і захищає повідомлення під час пересилання від фальсифікації. Під час аутентифікації встановлюється достовірність твердження, що об'єкт (суб'єкт) має очікувані властивості. Як правило, достовірність твердження встановлюється

з деякою імовірністю. Аутентифікація забезпечує гарантії заявлених ідентифікаційних даних об'єкта та може розглядатися тільки в контексті взаємовідносин між комітентом і об'єктом, який перевіряє [2, с. 206]. Захищений канал зазвичай надає також і засоби підтримання конфіденційності. Це означає, що ніхто, крім зв'язаних один з одним сторін, не в змозі читати повідомлення, що передаються по каналу. Одним із серйозних питань, яке слід вирішити при проектуванні, є вибір між виключно симетричною криптосистемою (заснованою на спільному використанні секретних ключів) або поєднанням її з системою з відкритим ключем. На практиці криптографія з відкритим ключем використовується для розсилки загальних секретних ключів, відомих також як сеансові ключі.

Друге питання захисту інформаційних систем – це контроль доступу, або авторизація. Авторизація стосується захисту ресурсів, щоб тільки процеси, які мають відповідні права доступу, могли отримувати доступ до відповідних ресурсів і використовувати їх. Після аутентифікації процесу завжди проводиться контроль доступу. Кожен з ресурсів може підтримувати власний список доступу, в якому перераховуються права доступу всіх користувачів або процесів [3, с. 536].

Особливу увагу слід приділити питанням управління доступом в разі мобільного коду (також відомого як аплети або завантажувані коди). Двома найбільш розповсюдженими типами мобільних кодів є Java та ActiveX. Крім необхідності захисту мобільного коду від шкідливих хостів, зазвичай важливіше захистити хости від шкідливого мобільного коду. Для цього існують різні способи, з яких найбільш часто застосовується так зване сито. Однак сито надмірно обмежує можливості програм, тому для вирішення проблеми були розроблені більш гнучкі методи на основі реально захищених доменів.

Третє ключове питання захисту інформаційних систем – це управління захистом. Тут є два важливих аспекти – управління ключами і управління авторизацією. Управління ключами включає поширення криптографічних ключів, в якому значну роль відіграють сертифікати, що видаються довіреною третьою особою. При управлінні авторизацією важливі сертифікати атрибутів і делегування.

Крім перерахування векторів атак, ми повинні оцінити ймовірність реалізації тих чи інших загроз і збиток від них, а також виявити фактори, які призводять до виникнення цих загроз. Останній момент дуже важливий: іноді усунути причини виникнення загроз набагато ефективніше, ніж боротися з ними та їх наслідками.

Спочатку потрібно описати систему, яка аналізується, та окреслити її межі. Далі треба займатися ідентифікацією небезпек і попередньою оцінкою наслідків від їх реалізації. Іншими словами, ми повинні оцінити, які загрози можуть бути для системи взагалі, і оцінити наслідки настання кожної із загроз для нашої системи. Далі, якщо наслідки можуть бути серйозними, ми з цією загрозою починаємо боротися в першу чергу, нейтралізувати її і нівелювати її наслідки. Після цього ми займаємось вже оцінкою величини конкретної загрози – це оцінка ймовірності, і розрахунок підсумкового значення ризику. Потім слід перевірити результати аналізу [4, с. 67]. Процес побудови моделі загроз зображено на рисунку 1.

Далі складається перелік загроз, щоб надалі проаналізувати список і визначити, які з них актуальні. Методів такого аналізу існує досить багато, але універсального серед них немає. При виборі необхідно враховувати велику кількість аспектів. Серед усього різноманіття сценаріїв треба вибрати той, який підходить саме для поставленого при моделюванні загроз завдання.

Починається даний алгоритм з відповіді на питання, на якій стадії знаходиться система, що аналізується: це тільки концепція, робочий проект, система вже експлуатується або мова йде про модернізацію. Треба порівняти альтернативні системи з точки зору числа їх загроз або вибрати заходи щодо зниження цих ризиків? Наскільки складна система – вона проста або багатокomпонентна, складається з багатьох підсистем, або аналізуються загрози тільки для однієї з підсистем? Якого збитку може завдати дана загроза?

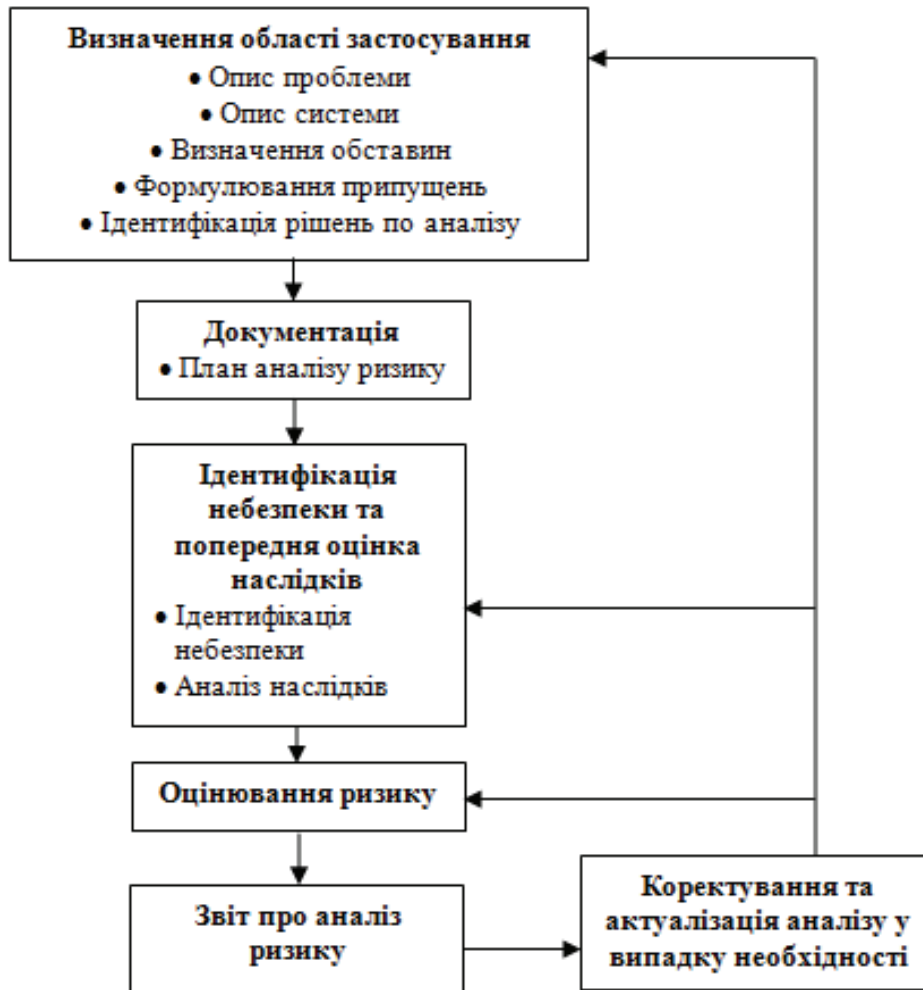


Рис. 1. Процес побудови моделі загроз

Для створення захищених веб-додатків потрібно використовувати специфіки платформи в поєднанні з методиками проектування безпечних систем, моделюванням загроз і тестуванням системи захисту на проникнення. Виконуючи ці базові вимоги можна розробити проект, який буде мати успіх та подальший розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bhargan A. Secure Java / A. Bhargan, B. Kumar. – CRC Press, 2010. – 276 с.
2. Горбенко Ю. І., Горбенко І. Д. Інфраструктури відкритих ключів. Системи ЕЦП. Теорія та практика / Ю. Г. Горбенко, І. Л. Горбенко. – Харків : Форт, 2010. – 593 с.
3. Таненбаум, Э., Ван Стеен, М. Распределенные системы. Принципы и парадигмы / Э. Таненбаум, М. Ван Стен. – СПб. : Питер, 2003. – 877 с.
4. Лукацкий А. Какой должна быть модель угроз // IT-Manager. – 2011. – № 10 – С. 66–69.

*О.В. Шматко,**кандидат технічних наук**М. Близнюк,**студентка,**Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ ГЕНЕРАЦІЇ АДАПТОВАНИХ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ У СИСТЕМІ ЕЛЕКТРОННОГО НАВЧАННЯ

Вступ. Підготовка курсів електронного навчання сприятиме підвищенню якості та забезпеченню додаткових можливостей реалізації освітнього процесу. Це дає можливість подальшої розробки та використання подібних освітніх ресурсів за стандартизованою процедурою та шаблонами контрольних питань та тестів [1].

До переваг комп'ютерної форми тестування слід віднести об'єктивність тестування, зручність фіксації, збереження і представлення результатів тестування, а також можливість їх автоматизованої обробки, включаючи ведення баз даних [2].

Недолік комп'ютерного тестування полягає в тому, що від студента потрібні хоча б мінімальні навички роботи з комп'ютером. Тому треба складати тести таким чином, щоб випробуваний не витрачав великих зусиль і уваги на сприйняття запитання і вибір відповіді, і це не впливало б на результат.

Аналіз можливостей традиційного тестування з фіксованим числом завдань і часом на їх виконання, застосовуваного в дистанційному навчанні як основний метод контролю, привів до висновку про необхідність звернення до адаптивного тестування [2].

Теорія та практика адаптивного тестування отримала розвиток у багатьох роботах вчених різних напрямків, зокрема у роботі Бетті Лівера йдеться про процес контролю знань у формі тестових методик через навчальні тести градуйованого характеру і власне контроль, який коректно враховує індивідуальні особистості учнів. Вказаний напрямок дослідження націлений в першу чергу на адаптацію рівня знань студентів. На жаль, не знайшов свого розвитку підхід, пов'язаний з адаптацією до спеціалізації студента та напрямку його практичної діяльності.

Постановка задачі. Аналіз практичного досвіду використання засобів електронного навчання показав, що подальше підвищення ефективності систем електронного навчання пов'язане з розвитком адаптивних функцій навчальних систем, які ґрунтуються на врахуванні індивідуальних характеристик учнів та специфіки напрямку підготовки.

Мета дослідження – теоретико-методичне обґрунтування та експериментальна перевірка адаптивного тестування як методу ефективного контролю навчальних досягнень студентів в дистанційному навчанні.

Математична модель. Згідно теорії тестування, тест може бути охарактеризований як ефективний, якщо він задовольняє вимогам, що відносяться до наступних його характеристик: валідність, надійність, шкалювання.

Валідність тесту показує, наскільки добре тест робить те, для чого він був створений. Визначити коефіцієнт валідності тесту – значить визначити, як виконання тесту співвідноситься з іншими незалежно зробленими оцінками знань випробовуваних [3]. За коефіцієнт валідності приймають коефіцієнт кореляції результатів тестових вимірів і критерію. Якщо експертна оцінка знань студентів, отримана незалежно від процедури тестування, представлена числовий послідовністю Y_1, Y_2, \dots, Y_n , то коефіцієнт валідності тесту може бути розрахований за формулою:

$$V = \frac{\sum_{i=1}^n (Y_i \times y_i) - \bar{Y} \times \bar{y}}{S_Y \times S_y} \times \frac{n}{n-1}, \quad (1)$$

де S_y – середнє арифметичне експертних оцінок;
 S_Y – стандартне відхилення цих оцінок;

$$\bar{Y} = \frac{\sum_{i=1}^n Y_i}{n}, S_Y = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}{n-1}} \quad (2)$$

З двох тестів, призначених для однієї і тієї ж мети, більш ефективний той, який швидше та якісніше вимірює знання в групі студентів [4].

Тест вважається надійним, якщо він дає одні й ті ж показники для кожного випробуваного при повторному виконанні ним даного тесту. Така надійність називається ретестовою. Тест називається також надійним, якщо він є внутрішньо узгодженим, тобто результати виконання окремих завдань позитивно корелюють один з одним і з загальним показником тесту.

Шкалювання результатів тестування – спосіб їх оцінювання та впорядкування в певну числову систему. Слід вибирати ту з них, в якій запитання формулюється більш коротко і зрозуміло, а ймовірність вгадування правильної відповіді менше. В іншому випадку тест автоматично стає невалідним [5].

Використання метода. Необхідно розв’язати задачу створення засобів автоматизованого формування тестових завдань, які б забезпечили адаптацію запитань до рівня студента, а також до конкретної предметної галузі, в якій він спеціалізується.

Схема контролю знань відображається у послідовності дій, таких як: студент надає вихідні коди своїх робіт, незалежні експерти створюють набір запитань до студента у вигляді тестів закритого або відкритого типу, студент здійснює тестування.

Підхід, побудований на автоматичному аналізі вихідних кодів та генерації тестових запитань на підставі цього аналізу. Синтаксичний аналізатор розділяє початкову програму на складові частини, формує її внутрішнє уявлення, заносить інформацію в таблицю символів і інші таблиці [6]. Кожен файл піддається системному аналізу і розбиттю на окремі лексеми, які групуються по категоріях: зарезервовані слова, рядки, ідентифікатори, оператори, константи, знаки пунктуації і т.д. [7]. Далі на підставі цих лексем генеруються питання, які імпортуються до існуючої системи електронного навчання. На рисунку 1 представлено діаграму діяльності, яка відображає цей алгоритм.

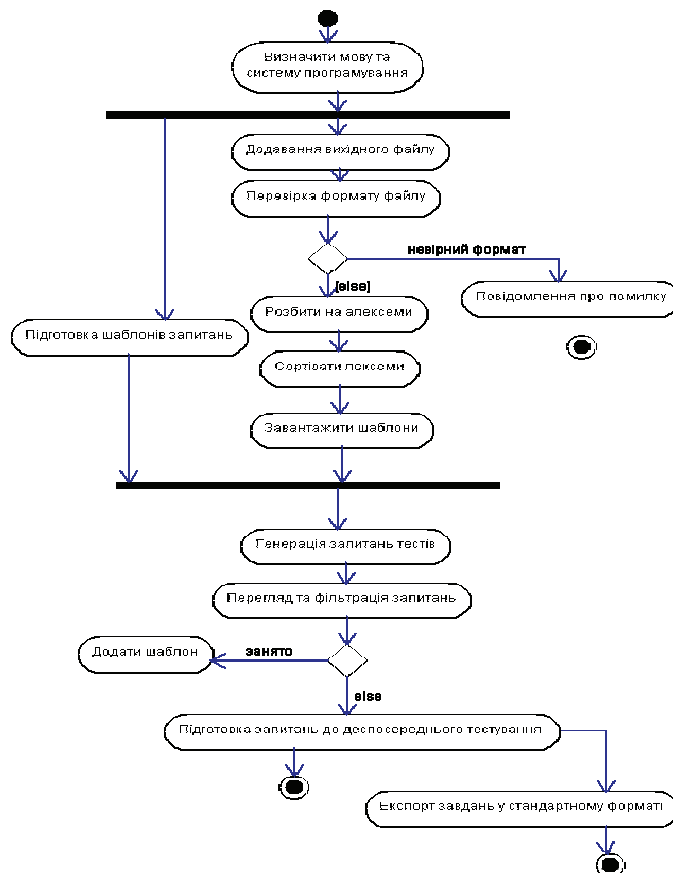


Рис. 1. Алгоритм генерації тестових завдань

Дійовими особами, які здійснюють взаємодію з програмними засобами, є Викладач, Студент та Експерт. Викладач готує початковий набір ключових понять предметної галузі та шаблони запитань, які будуть згенеровані автоматично. Студент проходить початкове тестування. Після того, як він завантажує вихідні коди своїх навчальних робіт, здійснюється автоматична генерація тестових запитань на підставі шаблонів, підготовлених викладачем. Коли тести вже згенеровані та перевірені експертом, студент проходить тестування.

Висновки. При підготовці до виконання роботи було досліджено предметну область, розглянуто основні особливості, принципи, методи і засоби реалізації систем електронного навчання. Зроблено висновок про актуальність роботи. В ході роботи розглянуто та вивчено основні теоретичні матеріали та зроблено висновки, необхідні для створення програмного забезпечення обробки тестування знань в системах управління електронним навчанням.

Зокрема сформульована задача проектування програмного забезпечення тестування знань в системах управління електронним навчанням, вивчено принципи організації і технології систем управління електронним навчанням, здійснено аналіз існуючих систем електронного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хортон У., Хортон К. Электронное обучение: инструменты и технологии / У. Хортон, К. Хортон [пер. с англ.]. – М. : КУДИЦ-Образ, 2005. – 640 с.
2. Особенности методики преподавания программирования в системе дополнительно-го образования по информатике и ИКТ / Н. Г. Саблукова // Вестник Российского Университета Дружбы Народов. Серия : Информатизация образования. – 2010. – № 2. – С. 33–40.
3. Кабанова Т. А., Новиков В. А. Тестування в сучасній освіті : [навч. Посібник]. – М. : Вища школа, 2010.
4. Дейт К. Дж. Введение в системы баз данных / К. Дж. Дейт [пер.с англ.]. – [8-е изд.]. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2006. – 1328 с.
5. Компиляторы: принципы, технологии и инструментарий [Ахо, Альфред В., Лам, Моника С., Сети, Рави, Ульман, Джеффри Д.] / пер. с англ. – [2-е изд.]. – М. : Вильямс, 2008. – 1184 с.
6. Томашевський В. М. Моделювання систем : [підручник] / В. М. Томашевський. – К. : Видавнича група ВНУ, 2005. – 352 с.
7. Кнут Д. Искусство программирования: классический труд / Дональд Эрвин Кнут. – [в 3т.]. Т. 3. Сортировка и поиск / [общ. ред., пер. с англ. Ю. В. Козаченко]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2004. – 823 с.
8. A structured approach to enterprise modeling and analysis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.idef.com/>, 05.09.2004.

Розділ 3

Медицина та фармація

Н.Г. Антипов,

кандидат медицинских наук, доцент

А.В. Висловух,

преподаватель,

Одесский медицинский институт

Международного гуманитарного университета,

г. Одесса, Украина

ОСОБЕННОСТИ МЕДИЦИНСКОЙ ЭТИКИ И ДЕОНТОЛОГИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВРАЧА-ЛАБОРАНТА

Медицинская деятельность является особой сферой деятельности человека, так как она касается самого важного в жизни людей – их здоровья и жизни. Соответственно медицинская этика и деонтология также заключается в том, что в ней, все нормы и принципы направлены на здоровье человека, его улучшение и сохранение. Поэтому, вопросы, связанные с процессом диагностики, лечения, взаимоотношений между медицинскими работниками и пациентами, правовые, этические и деонтологические проблемы вызывают особую актуальность и оживлённые споры.

Профессиональная деятельность медицинских работников в любом государстве регламентируется на законодательном уровне, то есть правовыми нормами, с одной стороны, и врачебной этикой и деонтологией – с другой.

Медицинским работникам в своей профессиональной деятельности зачастую приходится принимать решения, которые непосредственно связаны с жизнью, здоровьем, достоинством и правами человека. Поэтому этика – принципы нравственности и основанные на них правила поведения – занимает особое место в медицине.

В современных условиях медицина играет исключительную роль в жизни общества, поэтому отношения между медицинскими работниками и их пациентами выходят за рамки обычных бытовых или производственных отношений между людьми. Они требуют знаний, профессионализма и соблюдения принципов этики врача и больного, а также правовых аспектов, регулирования их взаимоотношений.

Соблюдение этических и деонтологических норм в сфере профессиональной деятельности медицинских работников в условиях развития современной биомедицины – дело сложное и требующее высокого уровня морального самосознания от каждого медицинского работника.

Новые открытия и достижения, появления новых наук и направлений в медицине неизбежно приводит к возникновению новых аспектов в медицинской этике, деонтологии и праве.

Огромный вклад в развитие медицинской деонтологии и этики внесли выдающиеся ученые современности Н. П. Сокольский, О. Т. Михайленко, Г. К. Степановська и другие.

Лабораторная диагностика – это приоритетное направление медицинской деятельности, которое стремительно развивается в мировой и отечественной медицинской науке и практике. Данные лабораторных исследований применяются практически в каждой области медицины для получения точной и объективной информации о состоянии организма пациента.

Современная лабораторная диагностика позволяет ответить на важнейшие вопросы, возникающие у врача в ходе диагностического и лечебного процессов. Можно утверждать, что залог успеха в лечении — это правильно поставленный диагноз. И ведущую роль в этом процессе занимает лабораторная диагностика, так как зачастую при постановке диагноза данные лабораторных исследований играют решающую роль [2, с. 62].

На сегодняшний день врачи-лаборанты владеют системой научных знаний и специальных практических навыков, позволяющих им совместно с лечащими врачами осуществлять профилактику, диагностику заболеваний и реабилитацию больных. Особенностью этой специальности является то, что специалисты исследуют только биологический материал, полученный во время непродолжительного контакта с пациентом. Поэтому, несмотря на то, что непосредственный межличностный контакт врачей-лаборантов с пациентами кратковременный, они должны свято соблюдать принципы медицинской этики и деонтологии.

В настоящее время проблемы этики и деонтологии, включая вопросы общения, становятся особенно актуальными и социально значимыми. Деонтология в работе врача-лаборанта – это наука о моральном, эстетическом и интеллектуальном облике человека, который посвятил себя заботе о здоровье человека. Эта наука о взаимоотношениях между медиками, пациентами и их родственниками, а также между коллегами в медицинском коллективе и социальными учреждениями, участвующими в борьбе за жизнь и здоровье людей.

При выполнении своих обязанностей врачу-лаборанту необходимо и важно сохранять гуманность, сердечность, внимание и чуткость к пациенту. Это необходимо для того, чтобы у больных не было неблагоприятных впечатлений, чтобы не прерывалось благотворное полезное воздействие медицинского персонала, стремящегося оказать максимальную помощь обратившемуся к ним человеку.

Очень важным, деонтологическим аспектом в работе врача-лаборанта является установление доверительных отношений с пациентами, которые складываются лишь при наличии у него доброжелательности к больному.

Одной из значимых деонтологических норм является индивидуальный подход к каждому пациенту на всех этапах лечебно-диагностического процесса. Для успешного решения этой задачи врачу-лаборанту необходимо обладать необходимыми знаниями в области медицинской психологии и умением применять их в своей практической деятельности. Следует отметить, что медицинская деонтология определяет профессиональное поведение врача-лаборанта не в морально-этическом аспекте, а в функционально-должностном и правовом аспектах. Это означает, что невыполнение деонтологических принципов осуждается не только формами морального воздействия, но и влечет за собой юридическую ответственность.

Абсолютно недопустимым в работе врача-лаборанта следует считать сообщение больному результатов исследований, тем более собственная трактовка пациенту значения полученных результатов. Необходимо отметить, что по тем или иным причинам полученные результаты диагностических исследований не всегда полностью отражают течение и тяжесть заболевания. При появлении у врача-лаборанта сомнений в полученных результатах следует повторить исследование.

Также, необходимым условием успешной работы врача-лаборанта является любовь к своей профессии, профессии медицинского работника. Взаимоотношения врача-лаборанта с пациентами и коллегами должны строиться в соответствии с принципами биомедицинской этики.

Таким образом, общество традиционно выдвигало высокие требования к морали медицинских работников. Профессиональная этика учит их усваивать нормы соответственного отношения к пациентам и друг к другу. Многочисленные ситуации, которые каждый день возникают в практической деятельности врачей-лаборантов, регламентировать исключительно инструкциями невозможно. Необходимо, чтобы каждый медицинский работник, работающий в сфере лабораторной медицины, зная основы медицинской этики и деонтологии, обладал умением найти наиболее правильное в каждом конкретном случае поведение.

На сегодняшний день, развитие и деятельность клиничко-диагностических лабораторий рассматривается в качестве важнейшей интегральной составляющей оказания пациенту качественной медицинской помощи в Украине [1, с. 40].

ЛИТЕРАТУРА

1. Мокия-Сербина С. А., Ельчанинова Т. И., Ситало С. Г. Применение основных положений доказательной медицины при подготовке специалистов по клинической лабораторной диагностике / С. А. Мокия-Сербина, Т. И. Ельчанинова, С. Г. Ситало // *Лабораторна діагностика*. – 2013. – № 4 (66). – С. 39–42.
2. Розанцева Н. В., Кулагина И. В., Радзивил Т. Т. Лабораторная медицина: от студенческой скамьи до клинической практики / Н. В. Розанцева, И. В. Кулагина, Т. Т. Радзивил // *Острые и неотложные состояния в практике врача*. – 2014. – № 5. – С. 62–64.

К.В. Атаманов,

кандидат медицинских наук

Ю.С. Вайнер,

ассистент

Я.А. Верятин,

ассистент,

Новосибирский государственный медицинский университет,

г. Новосибирск, Российская Федерация

К ВОПРОСУ О КЛАССИФИКАЦИИ МЕТОДОВ ЭКСТРАПЕРИТОНИЗАЦИИ КИШЕЧНЫХ ШВОВ В УСЛОВИЯХ ВЫСОКОГО РИСКА ИХ НЕСОСТОЯТЕЛЬНОСТИ

Стремление хирургов изолировать брюшную полость от кишечных швов в условиях высокого риска их несостоятельности выразилось в попытках выведения участка кишки со швами за пределы брюшной полости.

При этом возможно выведение линии анастомоза за пределы париетальной брюшины, или выведение участка кишки со швами за пределы передней брюшной стенки.

Под экстраперитонизацией сегмента кишки надо понимать технический прием, при котором сегмент кишки выводится за пределы брюшины с размещением участка кишки в слоях передней брюшной стенки. Это может быть сегмент кишки со швами или с сомнительным питанием кишечной стенки.

При экстерииоризации сегмент кишки со швами выводится за пределы брюшины на переднюю брюшную стенку и также является разновидностью экстраперитонизации. Однако в англоязычной литературе на протяжении многих десятилетий такой приём называют «экстерииоризацией». При благоприятном течении экстерииоризированный сегмент кишки опускается в брюшную полость. При неблагоприятном варианте, например, при несостоятельности кишечных швов или некрозе, производится трансформация в энтеростому [7].

Наиболее раннюю рекомендацию после I. M. Schede [8] дал О. С. Кочнев [1], он писал: «При ущемленной грыже анастомоз «бок в бок» при наличии разлитого перитонита следует расположить экстраперитониально. Для этого брюшина в области лапаротомной раны подшивается к брыжейке вокруг анастомоза. Апоневроз ушивается до выведенной кишки. Затем над кишкой сшивается наглухо кожа». Результаты не указаны.

Экстерииоризация предусматривает выведение кишки со швами на брюшную стенку. В. Calicis at al. [9] рекомендуют для профилактики возникновения несформированных кишечных свищей выполнять экстерииоризацию участка тонкой кишки с несостоятельными кишечными швами.

A. Nair et al. [6] в условиях повышенного риска несостоятельности анастомоза таких, как гипоальбуминемия, гипонатриемия, интраоперационная гипотензия при анализе лечения 70 пациентов, отмечает несостоятельность анастомоза тонкой кишки в 35 % случаев. Автор отмечает высокий риск формирования первичного анастомоза и рекомендует в этих ситуациях энтеростомию или экстерииоризацию анастомоза.

О показаниях к экстерииоризации пишут М. И. Филимонов и соавт. [3]: «В случае перитонита, резистентного к этапному лечению, после выполнения 3–4 санаций или выполнения анастомоза после дополнительной резекции нежизнеспособной кишки, возможна экстерииоризация анастомоза с выведением участка анастомозированной кишки через отдельный разрез брюшной стенки в подкожную клетчатку, изолируя эту зону от свободной брюшной полости либо путём перитонизации, либо фиксацией большого сальника по периметру контрапертуры. Кожа над анастомозированным участком кишки ушивается редкими швами».

Об удельном весе кишечных швов, кишечных стом, экстерииоризаций кишечника при огнестрельных повреждениях можно судить по публикации Р. Ф. Ан с соавт. [4]. По их данным, илеостомы выполнялись значительно чаще, чем вариант с выполнением кишечного шва и последующим погружением его в брюшную полость.

Д. М. Красильников и соавт. [2] выполнили у 27 пациентов экстраперитонизацию анастомоза

или швов тонкой кишки при высоком риске их несостоятельности. Д. Г. Рехен [5] высказывает положительное мнение о способе экстраперитонизации и указывает, что по сравнению с другими клинико-анатомическими типами свищей ведение больных с экстраперитонизированным свищом на тонкой кишке несет ряд преимуществ: отсутствует риск затекания кишечного содержимого в брюшную полость, без технических сложностей в отводящий отдел кишечника заводится зонд для энтерального питания.

С целью систематизации вариантов выполнения этих манипуляций нами предложена классификация методов экстраперитонизации и экстериоризации кишечных швов.

Существует несколько способов экстраперитонизации:

а) закрытая экстраперитонизация, когда сегмент кишки со швами располагается вне уровня брюшины с ушиванием кожной раны:

- 1) в подкожной жировой клетчатке передней брюшной стенки в нашей модификации;
- 2) в мышечных слоях передней брюшной стенки (патент РФ № 2250754 от 05 мая 2003);

б) открытая экстраперитонизация, когда выведенный за пределы брюшины сегмент кишки со швами остается открытым в ране;

в) экстериоризация, когда сегмент кишки со швами выводится за пределы брюшной стенки наружу без укрытия кишечных швов или сегмента кишки слоями брюшной стенки.

Если стома накладывается на поврежденный сегмент кишки – это тоже относится к одной из разновидностей экстериоризации. К ней целесообразно относить и стому, наложенную после резекции кишки с анастомозом в 2/3 или 3/4 окружности путем сшивания стенки кишки со слоями передней брюшной стенки для формирования стомы. К разновидности открытой экстраперитонизации следует относить случаи наложения не только пристеночных боковых, но и концевых стом, если они накладываются в целях исключения необходимости наложения швов на пораженный сегмент кишки. Такие колостомы и энтеростомы в этой ситуации целесообразно рассматривать как вариант экстериоризации.

При открытой экстраперитонизации специальное создание шпоры на задней стенке кишки не целесообразно, хотя шпора может сформироваться в результате подведения трубки под кишку для фиксации и для отключения нижележащего отдела. Эти стомы целесообразно называть профилактическими или лечебно-профилактическими, если речь идет о разгрузке вышележащих и нижележащих сегментов, например, при множественных повреждениях, когда экстраперитонизируется один из поврежденных сегментов и отключается из пассажа нижележащий сегмент со швами, наложенными на поврежденный участок. Целесообразность наложения шпоры существует в условиях, когда есть необходимость отключить нижележащий сегмент с наложенными швами в условиях высокого риска их несостоятельности (при множественных повреждениях).

«Управляемая стома» – стома, функция которой может управляться специальными устройствами и приспособлениями, в наложении которых предусмотрены технические приемы, создающие условия для последующего применения специальных obturating устройств, восстанавливающих пассаж содержимого по кишечнику и прекращающих выделение кишечного содержимого наружу.

Экстраперитонизация швов может быть полная и неполная.

Полная экстраперитонизация предусматривает размещение всей линии кишечных швов вне уровня брюшины.

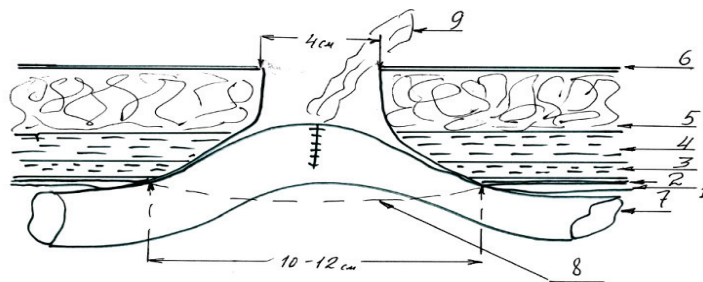
Неполная экстраперитонизация, когда швы изолируются частично, например, при циркулярном шве анастомоза конец в конец экстраперитонизируется большая часть стенки кишки по противобрыжеечному краю, учитывая, что наиболее часто несостоятельность наступает по противобрыжеечному краю анастомоза.

Первичная экстраперитонизация – носит профилактический характер и выполняется сразу после наложения кишечных швов для предупреждения тяжелых последствий в случае их несостоятельности, например, при наложении швов в условиях гнойного перитонита или острой кишечной непроходимости.

Вторичная экстраперитонизация – выполняется в случае уже возникшего развития несостоятельности швов после ушивания дефекта или резекции сегмента кишки и производится по вторичным показаниям.

Способ экстраперитонизации кишечных швов в подкожную жировую клетчатку передней брюшной стенки

Схематическое изображение экстраперитонизации кишечных швов в подкожную жировую клетчатку в нашей модификации представлено на рисунке 1.



Примечания: 1 – брюшина; 2 – поперечная фасция и поперечная мышца живота; 3 – внутренняя косая мышца живота; 4 – наружная косая мышца живота; 5 – подкожная жировая клетчатка; 6 – кожа; 7 – кишка; 8 – линия фиксации брюшины к брыжейке и стенке кишки; 9 – резиновая полоска, введенная в рану.

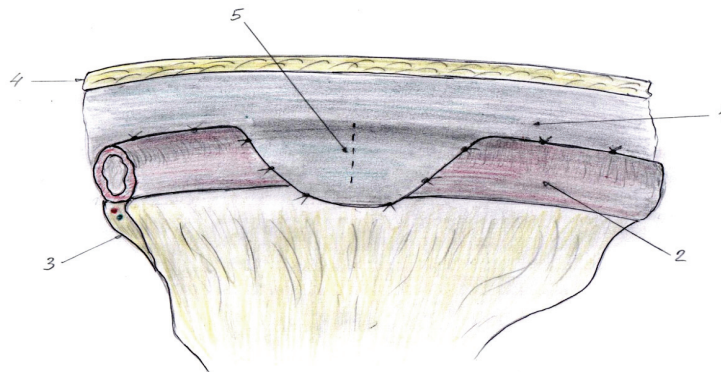
Рисунок 1. Схематическое изображение экстраперитонизации в подкожную жировую клетчатку

Способ экстраперитонизации под кожу передней брюшной стенки по I. M. Schede в нашей модификации: со стороны брюшной полости из срединного лапаротомного доступа в мезогастральной области справа или слева производится разрез брюшины и поперечной фасции, поперечной мышцы живота, внутренней косой мышцы живота длиной 10–12 см при дальнейшем рассечении тканей брюшной стенки наружной косой мышцы и подкожной жировой клетчатки, кожи, разрез суживается до 4–6 см на уровне кожной апертуры. Рана в сагиттальной проекции имеет трапециевидную форму с широким основанием, обращенным в сторону брюшной полости и вершиной наружу. Петля кишки со швами укладывается латеральным краем к латеральному краю раны и подшивается одиночными швами между париетальной брюшиной с поперечной фасцией и брыжейкой кишки в центре и стенкой кишки по периферии. Швы накладываются через 2 см. Затем кишка укладывается в рану и фиксируется таким же образом с медиальной стороны так, чтобы стенка кишки и брыжейка в области кишечного шва были изолированы от свободной брюшной полости. Рана со стороны кожи ушивается редкими швами, и в центре раны вводится резиновая полоска до стенки кишки.

Способ экстраперитонизации кишечных швов в мышечные слои передней брюшной стенки

«Способ профилактики несформированных кишечных свищей при угрозе несостоятельности швов тонкой или толстой кишки» (патент РФ № 2250754 от 05 мая 2003). Способ выполняют следующим образом. После того как из основного лапаротомного доступа будут наложены швы на стенку кишки в области дефекта, образовавшегося в результате ее повреждения или при наложении анастомоза после резекции кишки, стенку кишки со швами погружают в специально произведенную рану передней брюшной стенки. В мезогастральной области слева или справа от основного лапаротомного доступа на уровне пупка, параллельно срединной линии тела на 3–4 см латеральнее проекции края прямой мышцы живота послойно рассекают мягкие ткани брюшной стенки с постепенным уменьшением длины разреза изнутри наружу. Разрез со стороны брюшины имеет длину 8–15 см, преимущественно 10–12 см, с пересечением на всю длину разреза брюшины, предбрюшинной клетчатки и поперечной фасции живота. Поперечную мышцу живота пересекают на 10–12 см, преимущественно на 8–9 см. Внутреннюю косую мышцу живота пересекают на 6–9 см, преимущественно на 7–8 см. Половину – две трети толщины наружной косой мышцы живота (внутреннюю ее часть) пересекают на 5–7 см. Кожу, подкожную жировую клетчатку, поверхностную и собственную фасции живота и оставшуюся 1/2–1/3 часть толщины наружной косой мышцы живота (наружную ее часть) в проекции центральной части внутреннего разреза рассекают на протяжении 1,5–2,5 см. Сформированная рана имеет форму уплощенного с боков купола,

При этом почти весь купол раны выполнен в мышечных слоях. Участок кишки со швами укладывают в образованную рану брюшной стенки таким образом, чтобы кишечные швы находились в ортогональной проекции наружной апертуры лапаротомной раны. Наружный край противобрыжеечного участка кишки располагается внутри мышечного слоя и сообщается с кожной раной через узкий (1,5–2,5 см) разрез. Рассеченные края брюшины вместе с поперечной фасцией живота подшивают к кишке, как можно ближе к брыжейке, или к самой брыжейке у линии анастомоза (рисунок 2).

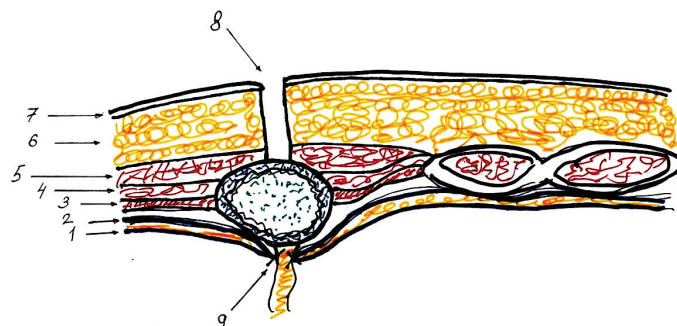


Примечания: 1 – париетальная брюшина; 2 – сегмент кишки; 3 – брыжейка; 4 – кожа с подкожной жировой клетчаткой; 5 – линия анастомоза.

Рисунок 2. Схематическое изображение этапа экстраперитонизации со стороны брюшной полости

Приводящий и отводящий сегмент кишки фиксируют отдельными серозно-мышечными швами к брюшине таким образом, чтобы участок кишки со швами имел прямое расположение на протяжении линии разреза параллельно средней линии тела, для того чтобы при возникновении необходимости обтурации ее можно было осуществить прямой протезирующей пластиной. Через кожный разрез к стенке кишки вводится резиновая полоска. Она препятствует преждевременному слипанию краев раны. В случае возникновения несостоятельности кишечных швов и появления кишечного содержимого в этой ране в нее вводится двухпросветная трубка и осуществляется постоянная вакуум-аспирация кишечного содержимого через раневой канал.

Схематическое изображение экстраперитонизированного сегмента кишки во фронтальной проекции представлено на рисунке 3.



Примечания: 1 – брюшина; 2 – поперечная фасция; 3, 4, 5 – мышечные слои передней брюшной стенки; 6 – подкожная жировая клетчатка; 7 – кожа; 8 – канал для дренирования; 9 – брыжейка кишки.

Рисунок 3. Схематическое изображение экстраперитонизированного сегмента кишки

В случае, если возникает несостоятельность кишечных швов (что обычно имеет место на противобрыжечном крае кишки, так как здесь хуже кровоснабжение), кишечное содержимое изливается наружу через небольшую рану с узким свищевым ходом. Этот ход закрывается, как правило, самостоятельно в условиях вакуум-аспирации в течение 10–15 дней. При необходимости обтурации возникшего свища мышечная перемычка с узким наружным ходом и куполообразная форма раны, конгруэнтная с куполообразной формой прямой обтурирующей пластины, позволяют добиться более устойчивой и эффективной обтурации. Сохранение мышечной перемычки передней брюшной стенки над кишечными швами при возникновении свищевого хода способствует быстрой его облитерации на фоне постоянной вакуум-аспирации, уменьшает опасность развития вентральных грыж в этой области.

Выводы

В условиях высокого риска несостоятельности кишечных швов при гнойном перитоните и острой кишечной непроходимости экстраперитонизация сегмента кишки со швами в мышечные слои передней брюшной стенки изолирует швы от гнойного экссудата свободной брюшной полости, а в случае несостоятельности кишечных швов предотвращает образование несформированных кишечных свищей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кочнев О. С. Консервативная и оперативная программа в неотложной хирургии / О. С. Кочнев. – Казан. университет, 1978. – 147 с.
2. Красильников Д. М. Профилактика несостоятельности швов энтероэнтероанастомоза / Д. М. Красильников, Я. Ю. Николаев, М. М. Миннулин // Креативная хирургия и онкология научно-практический журнал. – 2012. – № 1. – С. 38–39.
3. Послеоперационные интраабдоминальные осложнения перитонита и состояния, требующие повторного оперативного лечения / М. И. Филимонов [и др.] // в кн. Перитониты / под редакцией В. С. Савельва, Б. Р. Гельфанда, М. И. Филимонова. – М. : Литтерра, 2006. – С. 102–114.
4. Программные санационные релапаротомии в лечении огнестрельного перитонита и его осложнений / Р. Ф. Ан [и др.] // в кн. Международный хирургический конгресс. Новые технологии в хирургии. – Ростов-на-Дону, 2005. – С. 111.
5. Рехен Д. Г. Обоснование тактики лечения больных с послеоперационными наружными тонкокишечными свищами в стадии формирования : дисс. канд. мед. наук : 14.00.27 / Рехен Дмитрий Григорьевич; Саратовский государственный медицинский университет. – Саратов, 2003. – 162 с.
6. Nair, A. Predicting anastomotic disruption after emergent small bowel surgery / A. Nair, D. R. Pai, S. Jagdish // Dig Surg. – 2006. – Vol. 23, № 5-6. – P. 369.
7. Probstein, J. C. Value of the Exclusion Operation in the Treatment of Intestinal Fistulas / J. C. Probstein // Surgery. – 1946. – Vol. 20, № 2. – P. 233–236.
8. Schede, I. M. Uber Enterorrhaphie / I. M. Schede // Deutsche med. Wochenschrift. Berlin. – 1879. – Т. 5. – P. 231–234.
9. Treatment of postoperative peritonitis of small-bowel origin with continuous enteral nutrition and succus entericus reinfusion / B. Calicis [et al.]. // Arch Surg. – 2002. – Vol. 137, № 3 – P. 296–300.

В.В. Вишнев,*старший преподаватель кафедры физического воспитания,
Международный гуманитарный университет***П.В. Вишнев,***старший тренер фитнес-центра «Sport Life»***О.Н. Калиниченко,***старший преподаватель кафедры физического воспитания,
Международный гуманитарный университет
г. Одесса, Украина*

ФИЗИЧЕСКАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ БОЛЬНЫХ ОСТЕОХОНДРОЗОМ ПОЗВОНОЧНИКА

Медико-биологическое и социально-экономическое значение остеохондроза позвоночника и его неврологических проявлений доказано большим количеством исследований и в настоящее время сомнений не вызывает. Физическая реабилитация больных и инвалидов вследствие остеохондроза – актуальная задача нейроортопедии и медико-социальной экспертизы. Клинические проявления остеохондроза настолько переменчивы, что эта его особенность в начальном периоде заболевания приводит к диагностическим ошибкам, позднее – к неправильной диагностике, несвоевременной и неадекватной терапии, а в последующих периодах – к значительным срокам временной нетрудоспособности и, нередко, – к инвалидности. Актуальность темы подтверждается значительно возросшим в последнее время числом больных остеохондрозом позвоночника и необходимостью их быстрой и эффективной реабилитации с целью скорейшего их возвращения к трудовой и профессиональной деятельности.

Основными причинами этого поражения позвоночных структур считают неблагоприятную наследственность, возрастные изменения в организме, неадекватные физические нагрузки, нарушения осанки, нервно-психические стрессы, травмы.

Наиболее правильной нам представляется теория, свидетельствующая о том, что снижение силовой выносливости мышц спины, обусловленное генетическими и средовыми факторами, – ключевое звено патогенеза неврологических проявлений остеохондроза позвоночника, ведущего к спазмам – судорогам мышц позвоночника, нарушениям миофасциальных тканей, сжатиям дисков, сопровождающимся компрессией нервов и нарушением функции межпозвоночных суставов. Это сопровождается синдромом хронических болей в нижней части спины [1].

Мы считаем, что прежде всего необходимо принимать к рассмотрению управляемую мышечно-соединительную ткань, на которую и следует воздействовать для достижения лечебных целей, поскольку она – единственная в организме человека, которая подлежит восстановлению в любом возрасте при создании для условий сокращения и расслабления.

Гиподинамия (недостаток собственно движения) и гипокинезия (недостаток силового движения) ведут к детренированности мышц, а известно, что детренированному человеку достаточно сделать одно неправильное движение с нагрузкой, чтобы вызвать блокаду или растяжение мышц и связок. Поскольку мышечная ткань при регулярной работе с ней восстанавливает функции тела до нормы, то главная задача избавления от боли в спине – восстановить зону связки, подвергшуюся ишемии.

Нами предложено для реабилитации больных остеохондрозом использовать методику физической реабилитации, основанную на силовых упражнениях на специальном реабилитационном оборудовании в сочетании с водными процедурами, суставной гимнастикой с элементами аэробики, массажем и мануальной терапией. Важное значение придается регуляции дыхания при выполнении упражнений [2; 3].

Исходя из приведенных выше представлений о патогенезе болей в спине, при разработке программы реабилитации больных ставились следующие задачи:

- нормализовать функциональные показатели организма (силовую выносливость мышц туловища, подвижность позвоночника, аэробную функцию, двигательную активность);
- снять страх перед движением, восстановить двигательный стереотип;
- устранить спазмы мышц позвоночника;
- улучшить гемодинамику позвоночных структур;

- нормализовать осанку;
- уменьшить интенсивность или купировать боли;
- предотвратить рецидивы болей в спине или уменьшить их частоту и выраженность.

Для решения поставленных задач была разработана следующая методика реабилитации больных:

- силовые упражнения на тренажерах специального типа;
- суставная гимнастика;
- мануальная терапия, массаж, гидропроцедуры;
- психотерапия.

Результаты исследований.

Все пациенты характеризовали динамику своего общего состояния как положительную. У них исчезли боли, нарушения функции периферических нервов, повысилась мышечная сила, нормализовались рефлексы и чувствительность, состояние паравертебральных мышц и объем движений в суставах, исправилась осанка, исчезли признаки плоскостопия, улучшилась двигательная активность (способность поворачиваться в постели, садиться из положения лежа, вставать, передвигаться вне и внутри квартиры, пользоваться транспортом), появилась возможность самостоятельно осуществлять работы по дому (приготовление пищи, стирка, уборка, покупки и т.д.), повысилась общественная активность, нормализовался психологический фон.

Пациенты физически окрепли, у них улучшилось настроение, сон, появилось желание продолжать занятия физическими упражнениями и отказаться от вредных привычек.

Положительные сдвиги отмечены также со стороны деятельности сердечно-сосудистой системы, что выразилось в нормализации уровня артериального давления, частоты пульса, повышении физической работоспособности, сокращении времени восстановления после занятий.

Полученный опыт реабилитации больных остеохондрозом и грыжей межпозвонкового диска показал стойкий терапевтический эффект метода, легко воспроизводимого как в амбулаторных, так и в стационарных условиях. Данный метод обеспечивает восстановление полной работоспособности без оперативного лечения грыж межпозвонковых дисков практически в любом возрасте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бубновский С.М. Природа разумного тела, или Как избавиться от остеохондроза / Руководство для тех, кто не хочет стареть / С. М. Бубновский. – М. : ДПК, 1997. – 72 с.
2. Жарков П.Л. Остеохондроз и другие дистрофические изменения позвоночника у взрослых и детей / П. Л. Жарков. – М. : Медицина, 1994.
3. Качесов В.А. Основы интенсивной реабилитации / В. А. Качесов. – М., 1999. – 126 с.

Т.С. Волжина,

кандидат биологических наук, доцент,

Одесский медицинский институт

Международного гуманитарного университета,

г. Одесса, Украина

НЕКОТОРЫЕ ЛЕКАРСТВЕННЫЕ РАСТЕНИЯ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ ДЛЯ ЛЕЧЕНИЯ ЯЗВЕННОЙ БОЛЕЗНИ ЖЕЛУДКА И ДВЕНАДЦАТИПЕРСТНОЙ КИШКИ

Лечение язвенной болезни желудка и двенадцатиперстной кишки лекарственными растениями известно с давних времен. Несмотря на это, и в наши дни применение фитотерапии в лечении означенных болезней остается весьма актуальным.

В определенный период времени, лечение этих заболеваний методами народной медицины отошли на второй план, уступив место традиционной медицине с применением в терапии лекарственных препаратов химического синтеза. Однако, не секрет, что синтетические лекарственные средства могут вызывать аллергию, отрицательные побочные реакции и быть причиной многих других осложнений.

Поэтому, в настоящее время очень актуальным является применение и использование лекарственных растений при лечении язвенной болезни желудка и двенадцатиперстной кишки. Чаще всего методика лечения основывается на одновременном использовании и применении синтетических лекарственных препаратов и препаратов из лекарственного сырья растительного происхождения.

В статье представлены краткие данные о некоторых, наиболее распространенных в нашем регионе, видах лекарственных растений, применяемых при лечении заболеваний пищеварительного тракта.

АИР ОБЫКНОВЕННЫЙ (Лепеха звичайна) – *Acorus calamus L.*

Ароидные (ароїдні) – *Araceae*

Многолетник с толстым ползучим корневищем и длинными мочковатыми корнями. Стебель 60–100 см высотой, слегка уплощенный. Листья мечевидные, узколинейные. Початок на ножке; цветки обоеполые зеленовато-желтые. Цветет в июне. Растет на заболоченных лугах, болотах, по берегам рек и озер.

В медицине используются корни и корневища, которые заготавливаются осенью или ранней весной; имеют горьковатый вкус и содержат эфирное масло (до 4,8 %), горькие гликозиды, витамин С, дубильные вещества, смолы, крахмал и др.

В медицинской практике используется как регулятор деятельности желудочно-кишечного тракта и входит в состав препаратов викалин и викаир, а также желудочного сбора, применяемых при лечении язвенной болезни желудка и двенадцатиперстной кишки. Также используется при почечнокаменной болезни; обладает антимикробными свойствами. При наружном применении используется для укрепления и роста волос.

В тибетской медицине корневища айра применяют как тонизирующее и противоглистное средство, а также для лечения некоторых поражений костей [4, с. 468; 2, с. 140].

ДЕВЯСИЛ ВЫСОКИЙ (Оман високий) – *Inula helenium L.*

Астровые (айстрові) – *Asteraceae*

Многолетнее растение 1–2,5 м высотой; корневище толстое, мясистое. Стебель прямой, толстый, ребристый, жесткоопушенный. Листья цельные, сверху, в основном голые, снизу густо-сероволочные. Корзинки не многочисленные, крупные, на толстых цветоносах, желтые. Цветет в конце июня до сентября. Растет по влажным лугам, берегам рек, около озер. Корни съедобны. Растение красильное – дает синюю окраску.

Используются, в основном, корни и корневища, заготавливаемые осенью или ранней весной. Растение культивируется в садах и огородах. Содержит полисахариды, эфирное масло (до 4,3 %), сапонины, инулин (до 44 %), витамин Е, смолы, камедь, следы алкалоидов и другие вещества.

Отвар девясила используют при воспалительных процессах верхних дыхательных путей; применяется при лечении язвенной болезни желудка и двенадцатиперстной кишки; при лечении сахарного диабета, атеросклероза, а так же как кровоостанавливающее средство. Входит в состав грудного и мочегонного чая. Обладает пищевой и кондитерской ценностью – используется как пряность в кулинарии; входит в состав БАДов – улучшает мышечную и умственную деятельность [5, с. 222].

ЗВЕРОБОЙ ПРОДЫРЯВЛЕННЫЙ

(Звіробій звичайний) – *Hypericum perforatum L.*

Зверобойные (звіробійні) – *Hypericaceae*

Травянистое, многолетнее растение, с прямыми, сверху ветвистыми стеблями, высотой 30–60 см. Листья овальные, с обильно просвечивающимися железками. Соцветие – рыхлая кисть или щитковидная метелка. Цветки крупные, желтые, лепестки усеяны черно-бурыми или фиолетовыми точками. Цветет в июне–июле. Растет на открытых сухих склонах, в кустарниках, светлых лесах. В период цветения собирают цветущие верхушки вместе с листьями, без грубых одревесневших стеблей.

Содержит витамины, дубильные вещества (до 10 %), эфирное масло, сапонины, микроэлементы (Mo, Se, Cd), флавоноиды, каротин (до 55 мг/100 г), БАВ.

Применяется как дезинфицирующее средство; как ранозаживляющее; регулирует обменные процессы; используется при лечении язвенной болезни желудка и двенадцатиперстной кишки; при терапии артритов; входит в состав противодиабетических сборов; применяется при воспалительных процессах в почках и при почечнокаменной болезни, а так же для ингаляций при воспалениях верхних дыхательных путей. Зверобойное

масло применяется для лечения ожогов, ран и язв. Не рекомендуется применять препараты зверобоя при нахождении на солнце, так как это может вызвать кожные аллергические реакции [4, с. 102; 2, с. 176].

КАЛЕНДУЛА ЛЕКАРСТВЕННАЯ
(Нагідки лікарські) – *Calendula officinalis* L.
Астровые (айстрові) – *Asteraceae*

Однолетнее, редко двулетнее растение. Корень стержневой, стебель одиночный, прямостоячий 30–60 см высотой. Листья очередные, в основном продолговато-ланцетные, на верхушке заостренные. Корзинки крупные 8–10 мм длиной. Цветки оранжевые или ярко-желтые. Цветет с июня по сентябрь. Культивируется как лекарственное, декоративное и красильное растение.

Лекарственное сырье – цветки, содержащие каротиноиды, кумарины, дубильные вещества, полисахариды, эфирное масло, горечи, смолы, органические кислоты и др.

Цветки календулы применяются как желчегонное средство, для регуляции деятельности при желудочно-кишечных заболеваниях; как бактерицидное, ранозаживляющее и противовоспалительное средство; для дополнительной терапии при злокачественных новообразованиях; при воспалительных заболеваниях верхних дыхательных путей – ангине, тонзиллите; для усиления свертываемости крови; также применяется и наружно, для лечения некоторых заболеваний кожи. Используется в гомеопатии; входит в состав БАД. В кулинарии цветки календулы добавляют в чай, супы и различные напитки [4, с. 346; 3, с. 81].

КАЛИНА ОБЫКНОВЕННАЯ
(Калина звичайна) – *Viburnum opulus* L.
Жимолостные (жимолостеві) – *Caprifoliaceae*

Кустарник или небольшое дерево 1,5–4 м высотой, с трещиноватой серовато-бурой корой, молодые побеги голые. Листья супротивные, от широкояйцевидных до округлых, 3–5-ти пальчатолопастные; сверху листья темно-зеленые, голые, снизу – серовато-зеленые. Соцветие – рыхлая зонтиковидная метелка; цветки обоеполые, сидячие, белые или розовато-белые.

Плод – ярко-красный, костянообразный, с одной косточкой. Цветет с мая до середины июля. Встречается в подлеске, по опушкам увлажненных лиственных и смешанных лесов, в защитной зоне древесно-кустарниковых лесополос, по берегам рек, озер, болот; выращивается в садах и парках как декоративное, лекарственное, пищевое и медоносное растение. В лекарственных целях используются собранные осенью зрелые плоды. Кору со стволов и ветвей, для лекарственных целей, собирают ранней весной.

В плодах калины содержатся кислоты – аскорбиновая, хлорогеновая, кофейная и другие; каротиноиды, флавоноиды, антоцианы, сахара, дубильные вещества, смолы, органические кислоты, сапонины, алкалоиды.

Применяется как поливитаминное, желчегонное средство, при воспалительных заболеваниях желудочно-кишечного тракта; используется при заболеваниях верхних дыхательных путей; при малокровии; как ранозаживляющее; в комплексном лечении злокачественных новообразований; при сердечно-сосудистых заболеваниях; как потогонное и мочегонное средство; как кровоостанавливающее средство при маточных кровотечениях. Используется в кулинарии и косметологии [3, с. 194; 5, с. 719].

МАТЬ-И-МАЧЕХА ОБЫКНОВЕННАЯ
(Підбіл, мати-й-мачуха звичайна) – *Tussilago farfara* L.
Астровые (айстрові) – *Asteraceae*

Многолетнее травянистое растение. Корневище толстое, ползучее. Стебли 5–25 см высотой, одиночные, прямостоячие, шерстисто-опушенные, покрыты прижатыми чешуйками. Прикорневые листья, которые появляются после окончания цветения растения, длинночерешковые, округло-сердцевидные, сверху голые, светло-зеленые, снизу беловойлочные. Цветки желтые одиночные. Цветет с марта до мая. Растет на влажных песчаных и глинистых почвах, по берегам рек и ручьев, в канавах. Медонос.

Как лекарственное сырье, в первой половине лета, собирают здоровые листья без повреждений и «ржавых» пятен. В листьях содержится инулин, полисахариды, горькие гликозиды (2,6 %), сапонины, каротиноиды, дубильные вещества, микроэлементы, органические кислоты, флавоноиды, алкалоиды и др.

Применяется при лечении заболеваний дыхательных путей и легких, в качестве отхаркивающего, смягчительного и потогонного средства; входит в состав грудных сборов. Используется как ранозаживляющее средство, при лечении язвенной болезни, наружно – для лечения нарывов и ушибов. Цветы мать-и-мачехи могут входить в состав весеннего витаминного чая.

Растение мать-и-мачеха (*Tussilago farfara L.*) – листья и цветочные корзинки – включены в фармакопеи 15 стран мира [4, с. 344; 1, с. 135].

ОДУВАНЧИК ЛЕКАРСТВЕННЫЙ **(Кульбаба лікарська) – *Taraxacum officinale Webb. ex Wigg*** **Астровые (айстрові) – *Asteraceae***

Многолетнее травянистое растение, со стержневым, довольно длинным, ветвистым корнем (иногда до 50 см длиной). Листья многочисленные, зеленые, в основном, прижатые к почве. Цветочные стрелки 10–30 см высотой, в верхней части паутинисто-пушистые. Цветки собраны в крупные корзинки, ярко- или светло-желтые. Цветет с мая до июля. Встречается повсеместно – около жилья, дорог, в садах, огородах, опушках леса, на полях.

Одуванчик используется как лекарственное, витаминное, пищевое и медоносное растение. Лекарственным сырьем являются корни, которые собирают осенью, а так же зеленые части растения, собираемые в период цветения. В млечном соке одуванчика выявлены горькие гликозиды, много инулина (осенью до 40 %), сахаров (до 18 %), белковых веществ, жирное масло и органические кислоты. Надземная часть – соцветия и листья – содержат каротиноиды, никотиновую кислоту, сапонины, холин, Са, F, Fe, Mg и др.

Содержащиеся в корнях одуванчика горечи возбуждают аппетит, улучшают деятельность пищеварительного тракта, используются как желчегонное, диуретическое и слабительное средство. Находят своё применение при лечении сахарного диабета, заболеваниях печени и желчного пузыря; лечении желчекаменной болезни, гастрите, колите; применяется как ранозаживляющее, антигельминтное, анти-токсическое средство.

В некоторых странах Европы (например, во Франции) одуванчик возделывается как огородная культура. Для улучшения состава крови, ранней весной рекомендуют употреблять в пищу сок молодых листьев одуванчика. Сок одуванчика применяют также и в косметологии [2, с. 200; 3, с. 239].

В предложенной статье представлено всего лишь 7 видов лекарственных растений, хотя в реалии таких растений насчитывается несколько десятков. Описанные виды растений визуально хорошо известны широкому кругу людей, но для применения их в лекарственных целях необходима обязательная предварительная диагностика и консультация врача-специалиста, для правильного, эффективного и безопасного их использования в процессе лечения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Крылов А. А., Марченко В. А., Максютин Н. П., Мамчур Ф. И. Фитотерапия в комплексном лечении заболеваний внутренних органов. – К. : Здоровья, 1992. – 237 с.
2. Растительные лекарственные средства / под редак. проф. Максютин Н. П. – К. : Здоров'я, 1985. – 278 с.
3. Мамчур Ф. И. Довідник з фітотерапії / Ф. И. Мамчур. – К. : Здоров'я, 1986. – 279 с.
4. Определитель высших растений Украины. – К. : Наукова думка, 1987. – 545 с.
5. Яковлев Г. П. Фармакогнозия. Лекарственное сырье растительного и животного происхождения : [учебное пособие] / Г. П. Яковлев. – СПб. : СпецЛит, 2010. – 862 с.

*О.Г. Каліберда,
завідувач кафедри фізичного виховання,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

ПРО ОЗДОРОВЧУ СПРЯМОВАНІСТЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Аналіз статистичних даних про стан здоров'я та фізичної дієздатності студентської молоді та висновки, зроблені науковцями, доводять, що у період навчання у вищому навчальному закладі збереження та зміцнення здоров'я студентів є одним з найважливіших завдань держави і суспільства.

За даними медичних обстежень встановлено, що:

- 9 студентів з 10 обстежених мають відхилення у стані здоров'я;
- кожний 5-й студент (на гуманітарних спеціальностях – кожний 3-й) віднесений до спеціальної медичної групи або звільнений за станом здоров'я від фізичних навантажень;
- рівень фізичної дієздатності 50 % студентів не відповідає державним стандартам фізичної підготовленості.

Критичний рівень стану здоров'я студентів надає підстави вважати, що у системі вищої освіти України пріоритетний характер повинен мати принцип оздоровчої спрямованості фізичного виховання [1, с. 36]. Враховуючи усі фактори, що впливають на збереження та зміцнення здоров'я студентів, на кафедрі фізичного виховання розроблена та реалізується концепція оздоровчої політики Міжнародного гуманітарного університету під девізом: «Віддай час фізичній культурі та спорту – на заміну отримай здоров'я» [3].

Мета фізичного виховання оздоровчої спрямованості: гармонічний розвиток та зміцнення фізичного і духовного здоров'я студентів, формування фізичної культури особистості.

Завдання фізичного виховання оздоровчої спрямованості:

- профілактика захворювань, зміцнення здоров'я, забезпечення високого рівня фізичного стану та працездатності протягом всього періоду навчання;
- формування у студентів потреби до зміцнення здоров'я, фізичного вдосконалення різнобічними засобами і формами фізичного виховання, культури здорового способу життя, навичок самостійних занять фізичними вправами протягом всього періоду навчання;
- формування у студентів основ теоретичних знань, оволодіння системою практичних і методичних умінь і навичок з фізичного виховання та фізичної реабілітації для повноцінної, гармонійної та безпечної життєдіяльності. Принципи оздоровчої спрямованості фізичного виховання реалізуються у напрямках всебічної уваги до розвитку фізичного виховання і масового спорту, створення розгалуженої спортивно-оздоровчої бази, як важливих факторів професійної підготовки фахівців і виховання здорового образу життя студентів.

Реалізація мети і завдань фізичного виховання оздоровчої спрямованості протягом усього періоду існування університету здійснюється за комплексною програмою будівництва спортивно-оздоровчих споруд, розвитку матеріально-технічної бази фізичного виховання, створення необхідних умов для широкого вибору студентами засобів фізичного виховання, що відповідають їх запитам, інтересам, стану здоров'я і фізичної підготовленості, для реалізації освітніх, оздоровчих і виховних задач.

Станом на поточний навчальний рік студенти університету мають відмінні умови для реалізації своїх можливостей та інтересів у фізичному вихованні та спорті. Навчальна, фізкультурно-оздоровча та спортивна робота здійснюється у взаємодії з кафедрою фізичного виховання Національного університету «Одеська юридична академія». Співробітництво кафедр надає можливість координувати навчальні процеси з фізичного виховання, проводити спільні тренувальні та оздоровчі заняття, залучати студентів МГУ до участі у спільних спортивних змаганнях.

Для участі у різноманітних формах навчальної, оздоровчої та спортивної роботи, активного відпочинку та відновлення протягом напруженого навчання студентам МГУ надаються сучасні фізкультурно-оздоровчі споруди НУ «ОЮА», до яких належать фізкультурно-оздоровчий комплекс, ігровий і тренажерний зали, спортзали настільного тенісу і фітнесу, стрілецький тир. Конкретним результатом послідовної оздоровчої політики став побудований у парковій зоні приморського узбережжя 8-ої станції Великого Фонтану спортивно-оздоровчий комплекс «Університет», що створе-

ний на рівні світових стандартів і не поступається найкращим спортивним спорудам зарубіжних університетів. У складі літніх споруд спорткомплексу: футбольне поле, баскетбольний та волейбольний майданчики, тенісний корт, тренажерне містечко, трибуни для глядачів. Поряд з ними розташована універсальна спортивна арена для занять в літній та зимовий період, на якій передбачені умови для занять баскетболом, волейболом, тенісом, футболом та іншими видами спорту. Місце розташування спортивного комплексу поряд з приморською набережною, де існує власний оздоровчий мікроклімат, створює особливо сприятливі умови для навчальних і тренувальних занять, спортивних змагань, активного відпочинку і оздоровлення студентів, викладачів і мешканців нашого міста.

Оздоровча спрямованість фізичного виховання в МГУ реалізується у таких напрямках: спортивне виховання, масовий спорт, фізична реабілітація. Спортивне виховання та масовий спорт, як спеціалізований напрям процесу фізичного виховання, реалізують завдання фізичного і спортивного вдосконалення студентів засобами окремих видів спорту, підготовки та участі у студентських змаганнях. У системі спортивного виховання МГУ створені студентські спортивні команди та розвиваються такі види спорту: баскетбол, волейбол, футбол і міні-футбол, кульова стрільба, теніс і настільний теніс, пауерліфтинг, плавання, шахи. В МГУ створена система масових студентських змагань з футболу, волейболу, настільного тенісу, пауерліфтингу. Традиційними стали футбольні турніри на Кубок МГУ серед команд інститутів і факультетів та Кубок Економіко-правового та Медичного коледжів, у яких беруть участь студенти усіх курсів і спеціальностей. До масових змагань залучаються студенти-іноземці, які навчаються в університеті. Спортивні команди та окремі студенти щорічно беруть участь у змаганнях за програмами Спартакіади МГУ, Спартакіади коледжів м. Одеси та обласних студентських ігор серед вищих навчальних закладів.

Зарахування студентів у спортивні секції та команди здійснюється згідно з їх вибором, інтересами та запитамі, станом здоров'я та фізичної підготовленості. Заняття у спортивних групах і секціях, участь у змаганнях є ефективним засобом зміцнення здоров'я, фізичного вдосконалення, виховання у студентів низки професійно важливих психофізичних якостей: обсягу уваги, стійкості, оперативного мислення, сміливості та рішучості, впевненості у власних силах, витримки в екстремальних ситуаціях. Оздоровчий фактор занять фізичними вправами виявляється у суттєвому підвищенні опірності (резистентності) організму до стресових факторів, підвищенні стійкості пам'яті та працездатності [2, с. 47].

Особлива увага на заняттях з фізичного виховання приділяється студентам спеціальної медичної групи, які мають відхилення у стані здоров'я. Для них розроблені індивідуальні програми навчальних та самостійних занять у поєднанні з вивченням теоретично-методичних основ адаптивної та лікувальної фізичної культури, методів лікарсько-педагогічного контролю та самоконтролю стану здоров'я.

Для успішного оволодіння студентами знань, умінь і навичок з фізичної культури і фізичної реабілітації вдосконалюється навчально-методичне забезпечення усіх форм фізкультурно-оздоровчої та масової спортивної роботи.

На початку навчального року викладачі кафедри фізичного виховання проводять вступні лекції з основ фізичного виховання. На практичних заняттях та консультаціях викладаються основи теорії і методики фізичного виховання, лікувальної фізичної культури, спортивного удосконалення студентів. Викладачі кафедри здійснюють керівництво навчальною, позанавчальною та самостійною роботою студентів основного та спеціального медичного відділень, звільнених від практичних занять з фізичного виховання за станом здоров'я.

За окремим напрямом «Адаптивна, оздоровча та лікувальна фізична культура» виконується науково-методична робота кафедри фізичного виховання.

У навчально-методичному забезпеченні за таким напрямом застосовуються засоби сучасних інформаційних освітніх технологій. На кафедрі фізичного виховання створена електронна бібліотека фізкультурно-оздоровчої освіти, що містить повні тексти видань навчально-методичної, наукової літератури та відео-уроки за такими розділами: «Адаптивна та лікувальна фізична культура», «Аеробіка та фітнес», «Спортивна медицина», «Спортивна фармакологія», «Теорія і методика фізичного виховання», «Косметичний, загальний і спортивний масаж». Розроблені та впроваджені лекційні курси з мультимедійним супроводженням для навчальних дисциплін «Теорія і методика фізичного виховання» і «Основи ритміки і хореографії» для спеціальності «Початкова освіта».

Інформаційна підтримка оздоровчої політики здійснюється на Інтернет-сайті університету та електронній сторінці кафедри фізичного виховання шляхом постійного оновлення інформаційних матеріалів про студентські фізкультурно-оздоровчі і спортивні заходи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Раевский Р. Т. Здоровье, здоровый и оздоровительный образ жизни студентов / Р. Т. Раевский, С. М. Канишевский [под общ. ред. Р. Т. Раевского]. – О. : Наука и техника, 2008. – 556 с.
2. Канишевський С. М. Науково-методичні та організаційні основи фізичного самовдосконалення студентства / С. М. Канишевський. – К. : ІЗМН, 1999. – 270 с.
3. Концепция оздоровительной политики МГУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mgu.com.ua/index.php?page_id=495

М. Круц, М. Цветкова,

студентки Одеського медичного інституту

Міжнародного гуманітарного університету

м. Одеса, Україна

ПАТОГЕНЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ БІОЕЛЕМЕНТНОЇ ТЕРАПІЇ АЛЕРГОДЕРМАТОЗІВ

Алергодерматози (екзема, нейродерміт, атопічний дерматит та ін.) відносяться до розповсюджених хронічних дерматозів із нез'ясованими остаточно факторами етіології та патогенезу, схильністю до рецидивів незважаючи на проведені стандартне лікування [1, с. 253–259; 2, с. 23–24; 3, с. 521–525]. До тригерних факторів, що ініціюють як розвиток алергодерматози, так і її загострення чи рецидиви, відносять стресові ситуації, різноманітну патологію з боку внутрішніх органів, функціональні порушення діяльності центральних регуляторних систем (нервової, ендокринної, імунної), зміни з боку судин та багатьох видів обміну речовин [4, с. 63–67].

В той же час актуальним залишається продовження досліджень процесів, які безпосередньо призводять до ушкодження однієї з головних патофізіологічних «мішеней» захворювання – мембран різноманітних клітин. Один з найважливіших механізмів такого ушкодження (процес перекисного окислення ліпідів на фоні неповноцінності систем антиоксидантного захисту), у свою чергу, може залежати від порушень на рівні мікроелементного гомеостазу. Взаємозалежність цих розладів потребує подальшого вивчення з урахуванням можливості розвитку різноманітної синдромної патології, у тому числі – синдрому ендогенної інтоксикації, як системного самопідтримуючого процесу [5, с. 41–44; 6, с. 73–76].

Мікроелементні порушення є також взаємозалежними і, у свою чергу, супроводжуються розвитком різноманітних синдромних змін переважно метаболічного характеру [7, с. 32–35]. Ці ранні зміни можуть використовуватися як біомаркери певних процесів в організмі хворого (алергізації, маніфестації перебігу захворювання, хронізації і т. і.). Своєчасна корекція виявлених порушень з переважним використанням мікроелементних комплексів.

В плані виконання комплексної НДР Одеського медичного інституту Міжнародного гуманітарного університету у 20 хворих на алергодерматози нами проаналізовано результати дослідження показників металолігандного гомеостазу проводили шляхом визначення вмісту у волоссі біоелементів (Fe – залізо, I – йод, Cu – мідь, Mn – марганець, Zn – цинк, Co – кобальт, Mo – молібден, Se – селен, Cr – хром) за допомогою атомно-емісійного спектрометру з індуктивно зв'язаною аргонною плазмою «IRIS Intrepid II XDL» (ICP AES) та атомно-адсорбційного спектрометру «SolAAr Mk2 MOZe» (AAS) з електрографітним автоматизатором (Великобританія).

В результаті проведеного аналізу вмісту есенціальних біоелементів у волоссі виявили їх дефіцит, у порівнянні з референтними значеннями – показники групи контролю, (в мкг/г): Fe – у середньому у 1,5 раза ($p < 0,05$); I – у 1,6 ($p < 0,05$); Cu – у 1,2 ($p < 0,05$); Mn – у 1,4 ($p < 0,05$); Zn – у 1,9 ($p < 0,05$); Co – у 10 ($p < 0,001$); Mo – у 3,3 ($p < 0,001$); Se – у 3,2 ($p < 0,001$); Cr – у 3,5 ($p < 0,001$).

Наші дані співпадають з результатами інших дослідників у відношенні можливості використання для донозологічної діагностики волосся, яке залучається в процес депонування таких хімічних елементів як Fe, I, Cu, Mn, Zn, Co, Mo, Se, Cr. Середні показники цих біоелементів у чоловіків та жінок між собою не відрізнялись, а регресивний аналіз свідчив також про відсутність достовірної різниці між ними у залежності від віку пацієнтів. Подальший аналіз проводили з урахуванням наявності відомих корелятивних зв'язків між окремими мікроелементами (ефекти синергізму, дублювання та ін.), що спостерігаються у здорових осіб, з метою виявлення та впливу їх порушень на організм обстежених хворих.

За фізіологічних умов підвищення в організмі концентрації Zn викликає синтез додаткової кількості металопротеїну, який, в свою чергу, зв'язує Cu. Але, при істинній екземі цей механізм відновлення фізіологічного дисбалансу порушується (у обстежених хворих показники вмісту у волоссі як Cu так і Zn були зниженими). Таке порушення може мати надзвичайно важливе значення, бо іони обох цих металів виконують роль посередників багатьох важливих клітинних реакцій, у тому числі – реакціях зв'язування позаклітинних хімічних посередників зі своїми рецепторами, з метою впливу на певні фізіологічні внутрішньоклітинні мішені.

У порушеннях металолігандного гомеостазу можуть мати значення й зміни електронної структури центрального атому. Це особливо стосується комплексів Co і Fe з медикаментозними лігандами. В залежності від найближчого лігандного оточення, значень рН середовища, ступеня окислення, іоногенної чи ковалентної форми знаходження в зразках Co та Fe по-різному діють на клітини, як індуктори або інгібітори регуляції важливих процесів (апоптозу, реплікації ДНК та ін.). Але, як і у випадку співвідношення Cu та Zn, існуючий фізіологічний дисбаланс між Co і Fe також був порушеним у обстежених нами хворих, у яких обидва відповідні показники до лікування були зниженими. Згідно даних літератури такий дисбаланс (перш за все, разом з Cu та Se) провокує генерацію активних форм кисню і, таким чином, є індуктором перекисного окислення ліпідів.

Акцентуючи увагу на відношеннях «метал-фермент» (в межах металолігандного гомеостазу) В. И. Покровский и др. [8] вказують на те, що хімічні елементи в організмі без ферментів не можуть виконувати будь-які реакції, бо тоді б знадобились нефізіологічні умови (висока температура, надмірний тиск і т. д.), які є непридатними для живої клітини. Ферменти збільшують швидкість хімічної реакції до напівперіодів.

Але частіше патологічні прояви, які спостерігаються у зв'язку з порушеннями металолігандного гомеостазу, залежать від комплексу змін. В той же час, на сьогоднішній день недостатньо враховують, що такі впливи здійснюються не тільки на молекулярному чи атомному рівнях, а й на електронному. Це дуже важлива обставина, яка рідко враховувалась для з'ясування патогенетичних особливостей формування екзематозного процесу. Можливим «стержнем» вирішення існуючої проблеми є те, що і радикали, і іони (зокрема, Cu, Fe, Mn) подають принципово однакової природи сигнали – т. з. «електронного парамагнітного резонансу», і ці частини в сукупності часто називають «парамагнітними центрами».

Серед засобів, які застосовують у медичній практиці з цією метою, найбільш патогенетично обгрунтованим, у відповідності з вимогами до оліготерапії та результатами обстеження наших хворих (за своїм складом), є препарат Есмін®. Він є суто «мікроелементним» препаратом, в той час, як в більшості медикаментозних засобів, які містять мікроелементи, як правило, знаходяться й інші компоненти, частіше за все – вітаміни. Але, деякі вітаміни та мінерали хімічно взаємодіють у процесі виготовлення та зберігання, сприяючи або перешкоджаючи при цьому засвоєнню один одного в ШКТ, конкуруючи за загальні транспортні системи, діючи синергічно або антагоністично у внутрішньому середовищі.

Таким чином, наші дослідження співпадають з даними літератури про важливість комплексного обстеження хворих на екзему, яке дозволяє своєчасно виявити ранні біомаркери певних патофізіологічних змін і обгрунтовано призначати корегуючу терапію. Вищесказане дозволяє зробити висновок про важливість досліджень мікроелементів при екземі, бо це в свою чергу дозволяє досягти декількох важливих стратегічних задач у відношенні численних проблем цього захворювання – виявлення маркерів (біологічних індикаторів) ініціації розвитку патофізіологічних змін, підтвердження ролі тригерних факторів, рання синдромна діагностика можливості розвитку супутньої патології або її діагностика на т. з. стадії «прехвороби». Крім того, саме з позицій «дизрегуляторної» патології може бути пояснено значення порушень у взаємодії регуляторних систем – нервової, імунної та ендокринної. Динаміка клінічних та лабораторних показників підтверджує, що використання комплексного лікування із призначенням оліготерапії (Есмін®) в найбільшій мірі сприяє відновлен-

ню до референтних значень досліджених біоелементів і дозволяє досягти добрих та стійких клінічних результатів як у найближчому, так і у віддалених періодах спостереження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальова Л. М. Оптимізація терапії хворих на екзему та атопічний дерматит у Південному регіоні України / Л. М. Ковальова, В. І. Хрущ // Український журнал дерматології, венерології, косметології. – 2010. – № 1–2. – С. 253–259.
2. Мавров І. І. Екологічні аспекти захворюваності алергодерматозами в Україні / І. І. Мавров, В. М. Волкостлавська / Токсидермії та алергічні захворювання шкіри : тези доповідей науково-практичної конференції. – К., 2002. – С. 23–24.
3. A preliminary analysis of trace elements in the scalp hair of patients with severe motor disabilities receiving enteral nutrition / M. Munakata, A. Onuma, Y. Kobayashi [et al.] // Brain Dev. – 2006. V. 28. – № 8. – P. 521–525.
4. Walker C. Pediatric eczema and psychosocial morbidity: how does eczema interact with parents' illness beliefs / C. Walker, L. Papadopoulos, M. Hussein // J. Eur. Acad. Derm. Venereol. – 2007. – V. 21. – P. 63–67.
5. Порівняльний аналіз вмісту мікроелементів у сироватці крові, еритроцитах, сечі та волоссі у хворих на псоріаз / Е. М. Солошенко, Н. В. Жукова, О. В. Висоцька [та ін.] // Дерматовенерология. Косметология. Сексопатология. – 2010. – № 1–2. – С. 41–44.
6. Чекман І. С. Клініко-фармакологічні властивості засобів, які застосовуються в дерматології / І. С. Чекман // Український журнал дерматології, венерології, косметології. – 2001. – № 1. – С. 73–76.
7. Притуло О. А. Микроэлементный статус больных алопецией: содержание некоторых эссенциальных и токсичных элементов / О. А. Притуло, О. Б. Борисова // Дерматология та венерология. – 2008. – № 3 (41). – С. 32–35.
8. Медицинская микробиология: учебное пособие / ред. В. И. Покровского. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2008. – 768 с.

Р.С. Кугом,

*студент Вінницького національного
медичного університету ім. М.І. Пирогова*

*Керівник: кандидат медичних наук,
доцент Д.М. Дмитрієв*

СИНДРОМ ІНТРААБДОМІНАЛЬНОЇ ГІПЕРТЕНЗІЇ В ІНТЕНСИВНІЙ ТЕРАПІЇ. СУЧАСНІ ТАКТИКИ ЛІКУВАННЯ З ПОЗИЦІЇ ЛІКАРЯ-АНЕСТЕЗІОЛОГА

Вступ. СЧП – синдром інтраабдомінальної гіпертензії призводить до порушення абсолютно всіх життєво важливих функцій і є смертельною патологією, що вимагає своєчасної діагностики і негайного лікування.

Мета роботи. Виробити найбільш ефективну тактику лікування і запобігання розвитку СЧП, зменшити летальність при СЧП.

Хворі групи ризику на СЧП, засоби для вимірювання черевного тиску, засоби для інфузії, стабілізації та вимірювання динаміки стану хворих на СЧП.

Основна частина. Синдром інтраабдомінальної гіпертензії (СЧП) – це поліорганна недостатність, зумовлена підвищенням внутрішньочеревного тиску (ВЧТ), стрімке підвищення ВЧТ з розвитком поліорганної недостатності, що веде до серцево-судинного колапсу і смерті. СЧП розвивається при такому рівні ВБД, коли кровопостачання внутрішніх органів знижується і життєздатність тканин серйозно страждає. Це досягається при ВБД 25 мм рт. ст. і вище. Частота ВЧГ (> 12 мм рт.ст.) в блоках інтенсивної терапії коливається від 20 відсотків у терапевтичних хворих до 30 відсотків у хірургічних. ВЧТ після неускладнених операцій на животі нерідко підвищується до 3-15 мм рт. Доведений ризик розвитку СЧП у хворих в критичному стані, які отримали масивну (> 10-12 літрів) інфузійну терапію (опіки) [1, с. 55–56]. СЧП найкраще діагностується за допомогою вимірювання

ВЧТ, найефективніша тактика лікування – негайна хірургічна декомпресія. Інфузійна терапія і ШВЛ виявляються ефективними тільки на етапі підготовки хворого до декомпресії. Надлишкова інфузія для корекції гіповолемії посилює набряк кишечника і ВЧГ. Висока ПТКВ, необхідне цим хворим для нормального газообміну, також збільшує ВЧГ та її наслідки. Прогнозовані ускладнення відразу після декомпресії: гіпотонія, асистолія, ТЕЛА.

Компартмент синдром – симптомокомплекс, при якому спостерігається підвищення підфасціальній тиску, що призводить до ішемії і некрозу вмісту фасціального футляра. Компартмент синдром зустрічається у двох формах:

- Міофасціальна форма (місцевий гіпертензивний ішемічний синдром)
- Абдомінальний компартмент-синдром (синдром черевної порожнини)

Синдром черевної порожнини (СЧП) – це поліорганна недостатність, зумовлена підвищенням внутрішньочеревного тиску (ВЧТ) До етіологічних факторів симптому черевної порожнини відносяться післяопераційні, посттравматичні, внаслідок внутрішніх хвороб і провокуючі фактори. Найчастіше синдром слідує за серйозною травмою живота, внутрішньочеревною або зачервеною кровотечею, некротизуючим панкреатитом, перитонітом, операціями на черевній аорті [2, с. 251–260].

До розвитку СЧП ведуть всі чинники, що підвищують ВЧТ. Класифікацію цих факторів можна представити таким чином:

1. Збільшення кількості внутрішньочеревної рідини:

- травматичне кровотеча,
- розрив аневризми аорти,
- асцит.

2. Вісцеральний набряк:

- панкреатит,
- тупа травма живота,
- сепсис,
- постінфузійний набряк кишечника,
- перитоніт.

3. Пневмоперитонеум:

- лапароскопія,
- розрив внутрішнього органа.

4. Газ в кишечнику:

- розширення шлунка,
- обструкція кишечника,
- непрохідність кишечника.

5. Фактори черевної стінки:

- перелом таза,
- черевна гематома,
- патологічне ожиріння,
- первинне фасціальне закриття черевної стінки

Клінічні симптоми, що спостерігаються при СБП, неспецифічні і можуть відвести в сторону від правильного діагнозу і лікування. Високий ЦВТ або ТЗЛА на тлі гіповолемії і тахікардії, зниження сатурації і різка задишка, олігурія або погіршення свідомості можуть тлумачитися як поліорганна недостатність, викликана сепсисом, травмою або серцевою недостатністю. Головний фактор в діагностиці СЧП – настороженість лікаря щодо його розвитку у хворих з високим ризиком. Діагностувати (або виключити) СЧП легко, якщо знати і пам'ятати про нього, проте навіть огляд і пальпація роздутого живота не дасть лікарю точних відомостей про величину ВЧГ. Найпростіший спосіб – вимірювання внутрішньочеревного тиску. ВЧТ можна виміряти в будь-якому відділі живота – в самій порожнині, матці, нижньої порожнистої вени, прямій кишці, шлунку або сечовому міхурі. Представлена методика вимірювання ВЧТ за допомогою трансуретрального катетера. Експериментально встановлено точність цієї техніки. Методика протипоказана в тому випадку, якщо є враження сечового міхура або відкрита черевна порожнина. Використовуючи стерильну техніку, в сечовий міхур через уретральний катетер вводилося в середньому 250 мл 0,9 % NaCl, при цьому випускався повітря з дренажного катетера, що дозволяло уникнути підвищення внутрішньоміхурового тиску. Потім катетер закривався затискачем. Проксимальніш затиску встановлюється голка 20G, поєднана з трансдюсером. Вимірювання ВЧТ за допомогою внутрішньочеревного дренажу здійснюється тією ж технікою моніторингування. Закрита дренажна система вимагає введення 0,9 % NaCl з метою

видалення повітря з нього. Трансдюссери для сечового міхура і черевного дренажу приводяться до нульового значення на рівні лобка. Потім тиск визначається і фіксується. Після 2 хвилинного періоду врівноваження і ВБД, і тиск в сечовому міхурі фіксуються в таких положеннях: а) на спині, б) на спині зі слабким ручним тиском, в) напівсидячому. З актом дихання значення тисків змінюються, тому всі дані наведені як середні на кінці видиху. Результати даного вивчення показують, що у людини тиск в сечовому міхурі і ВБД – близькі за значенням величини [3, с. 22–23; 4, с. 46–56; 5, с. 121–140]. Методика вимірювання ВЧТ за допомогою трансуретрального катетера встановило точність цієї техніки. Методика протипоказана в тому випадку, якщо є поразка сечового міхура або відкрита черевна порожнина. Використовуючи стерильну техніку, в сечовий міхур через уретральний катетер вводилося в середньому 250 мл 0,9 % NaCl, при цьому випускався повітря з дренажного катетера, що дозволяло уникнути підвищення внутрішньоміхурового тиску. Потім катетер закривався затискачем. Проксимальніш затиску встановлюється голка 20G, поєднана з трансдюссером. Вимірювання ВЧТ за допомогою внутрішньочеревного дренажу здійснюється тією ж технікою моніторингування. Закрита дренажна система вимагає введення 0,9% NaCl з метою видалення повітря з нього. Трансдюссери для сечового міхура і черевного дренажу приводяться до нульового значення на рівні лобка. Потім тиск визначається і фіксується. Після 2 хвилинного періоду врівноваження і ВБД, і тиск в сечовому міхурі фіксуються в таких положеннях: а) на спині, б) на спині зі слабким ручним тиском, в) напівсидячому. З актом дихання значення тисків змінюються, тому всі дані наведені як середні на кінці видиху. Результати даного вивчення показують, що у людини тиск в сечовому міхурі і ВБД – близькі за значенням величини. Єдино ефективним методом лікування, який виконується екстрено після діагностики СЧП, є хірургічна декомпресія черевної порожнини, причому за життєвими показаннями навіть рекомендують виконувати її в палаті інтенсивної терапії. Вчасно виконана декомпресія відразу призводить до нормалізації гемодинаміки, внутрішньогрудних тиску та діурезу. Прогнозовані ускладнення декомпресії: гіпотонія, асистолія, тромбоемболія легеневої артерії (ТЕ-ЛА). Важливим моментом у лікуванні СЧП є ранній початок, що призводить до значного підвищення виживання. Масивна інфузійна терапія і рання хірургічна декомпресія складають основу лікування СЧП. Незважаючи на те, що хірургічна декомпресія може виявитися життєво важливою процедурою, вона не повинна бути запропонована у всіх випадках СЧП. Стратегія лікування заснована на класифікації СЧП, яка представлена нижче.

При першій стадії (ВЧТ 10–15 мм.рт.ст.) показане підтримання нормоволемії.

При другій стадії (ВЧТ 16–25 мм.рт.ст.) показане гіперводемичне відновлення.

При третій стадії (ВЧТ 26–35 мм.рт.ст.) показана хірургічна декомпресія

При четвертій стадії (ВЧТ > 35 мм.рт.ст.) показана хірургічна декомпресія і релапаротомія [6, с. 455–460].

Висновки. Єдино ефективним методом лікування, який виконується екстрено після діагностики СЧП, є хірургічна декомпресія черевної порожнини, причому за життєвими показаннями навіть рекомендують виконувати її в палаті інтенсивної терапії. Вчасно виконана декомпресія відразу призводить до нормалізації гемодинаміки, внутрішньогрудного тиску та діурезу

ЛІТЕРАТУРА

1. Гельфанд Б.Р., Проценко Д.Н., Игнатенко О.В., Ярошецкий А.И.. Синдром интраабдоминальной гипертензии (обзор литературы) // Consilium medicum. – 2005. Том 07. – № 1.
2. Филимонов М.И., Подачин П. В., Чубченко С. В. Раневые осложнения при этапном хирургическом лечении перитонита (сообщение 2) // Анналы хирургии. – 2006. – № 1.
3. Гельфанд Б.Р., Проценко Д.Н., Чубченко С.В. и соавт. Синдром интраабдоминальной гипертензии у хирургических больных: состояние проблемы в 2007 году // Инфекции в хирургии. – 2007. Том 5. – № 3.
4. Губайдуллин Р.Р. Нарушения в системе транспорта кислорода и пути их коррекции у больных с внутрибрюшной гипертензией в периоперационном периоде : дис. ... д-ра мед. наук. – М., 2005.
5. Хрипун А.И. Профилактика и лечение паралитического илеуса в условиях распространенного перитонита (клинико-экспериментальное исследование) : дис.... д-ра мед. наук. – М., 1999.
6. Malbrain ML, Chiumello D, Pelosi P, et al (2005) Incidence and prognosis of intraabdominal hypertension in a mixed population of critically ill patients: a multiple-center epidemiological study. Crit Care Med 33:315–322.

*І. В. Масальська, Т. П. Булавкіна,
Т. О. Калова, Т. В. Грибовська,
студентки Одеського медичного інституту
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна*

РОЗАЦЕОЗИ: НОВІ АСПЕКТИ ПАТОГЕНЕЗУ ТА ПРИНЦИПИ ЛІКУВАННЯ

Незважаючи на те, що вивченню етіології та патогенезу таких досить поширених дерматозів, як розацеа, демодекс, і періоральний дерматит, присвячено чимало дослідницьких робіт, визначення етіопатогенетичних чинників цих хронічних захворювань шкіри є дотепер неповним. Кожна з гіпотез та концепцій, які були висунуті, аби розв'язати завдання із з'ясування причин виникнення та розвитку зазначених хвороб, мала суперечливий характер, намагаючись пояснити лише окремі ланки етіології чи патогенезу [1, с. 88–98; 2, с. 62–65; 3, с. 39–43].

Відсутність цілісного погляду на етіопатогенез розацеа, демодексу та періорального дерматиту, у свою чергу, не дає можливості застосовувати лікувальні та профілактичні заходи, котрі ґрунтувалися б на ліквідації або попередженні основних причин цих хвороб, а отже, ефективність їхнього лікування також залишається недостатньою. У переважній більшості клінічних випадків названих дерматозів важливу роль відіграє протипаразитарна терапія, яка спрямована на знищення, або зменшення чисельності кліщів-демодексів. Зовнішнє застосування протикліщових засобів не завжди може забезпечити достатню ефективність впливу на цих членистоногих через те, що більшу частину життєвого циклу кліщі роду *Demodex* проводять не на поверхні шкіри, а у вивідних протоках сальних залоз та волосяних фолікулах [4, с. 195–199; 5, с. 1248].

Ефективність лікувальних заходів у великій мірі залежить від того, наскільки дієвими можуть бути протикліщові препарати для прийому всередину. Однак перелік таких засобів на сьогоднішній день є обмеженим, оскільки до нього входять здебільшого похідні імідазолу. У той же час було встановлено, що: усі речовини з відомими акарицидними властивостями мають циклічні структури у своїх молекулах; цикли переважно представлені бензолними ядрами – одним, двома, або декількома; структура молекули може бути шестичленною аліциклічною з галогенуванням (хлором); насиченою шестичленною гетероциклічною з двома атомами нітрогену в позиції 1,4, або ненасиченою п'ятичленною гетероциклічною з двома атомами нітрогену в такій самій позиції; у молекулі протикліщового засобу можуть міститися конденсовані ароматичні цикли та насичені цикли з гетероатомами нітрогену.

Далі було зроблено припущення, що препарати з можливою антидемодексною системною дією повинні добре всмоктуватися зі шлунково-кишкового тракту, не зазнаючи масованого розпаду під час метаболізму, що дасть їм змогу накопичуватися в секреті сальних залоз до необхідної концентрації, яка б забезпечила вплив на залозницю.

Критеріями придатності для розгляду препаратів як можливих протидемодексних є також такі: відсутність загальної токсичної або побічної дії на будь-які органи й системи; придатність для тривалого прийому протягом декількох тижнів, оскільки накопичення будь-яких сполук до досягнення впливової на кліщів концентрації у секреті сальних залоз відбувається не раніше ніж за 1–1,5 тижні; добова доза препарату, яка має бути не меншою, ніж звичайна добова доза метронідазолу для дорослих, виражена у молях – біля 0,005 моля.

До таких препаратів можна віднести представники різних фармакологічних груп, а саме: парацетамол, антипірін (анальгетики-антипіретики); натрію саліцилат, саліциламід (нестероїдні протизапальні засоби – саліцилати); ібупрофен (нестероїдний протизапальний засіб – похідний фенілпропіонової кислоти); набуметон (нестероїдний протизапальний засіб – інгібітор циклооксигенази-2); натрію бензоат (відхаркувальний засіб); пармідин (ангіопротектор); етамід (засіб, що гальмує утворення сечових конкрементів); оксафенамід (жовчогінний засіб); катерген (гепатопротектор); метилурацил, калію оротат (препарати, що стимулюють метаболічні процеси); месалазин (сульфаніламідоподібний засіб); метисазон (протівірусний препарат); празиквантел (антигельмінтний засіб); ізоніазид, фтивазид, етіонамід, протіонамід, піразинамід, натрію *para*-аміносаліцилат (протитуберкульозні препарати різних груп).

Виявлення характерних рис хімічної будови у засобів із відомою протикліщовою дією дає підстави запідозрити спроможність впливати на демодидоз також у таких препаратів, як мефенамова кислота, антибіотики тетрациклінової групи та у деяких інших антигельмінтних засобів.

До тригерних факторів розацеозів можна віднести такі:

1. Вік. Первинна інвазія демодидозом відбувається ще переважно в дитячому віці, у подальшому кількість інвазованих невпинно зростає, досягаючи максимальних значень у вікових періодах 21–40 та 41–50 років. Одночасно із зростанням частоти виявлення збільшується ряснота кліщової інвазії. У людей похилого віку (60 і більше років) залозниця зустрічається дещо рідше. Стать людини не впливає на поширеність демодексів.

2. Вплив статевих гормонів на розвиток популяції кліщів-демодексів. Цей фактор знаходиться в безпосередньому зв'язку з попереднім, оскільки рівень продукції статевих гормонів залежить від віку людини.

3. Стан імунної системи та індивідуальні особливості хімічного складу секрету сальних залоз (які ще в достатній мірі не вивчені).

4. Порушення. Її вплив на чисельність демодидозу зумовлений, можливо, закономірностями біологічного циклу розвитку паразитів, та (або) пов'язаний з чутливістю кліщів до середньодобової температури навколишнього середовища. Мають певне значення також сезонні коливання стану захисних сил організму людей – хазяїнів паразитів.

5. Дерматози – розацеа, періоральний дерматит, клінічні прояви демодикозу. Наявність інших хвороб шкіри, як на думку деяких дослідників, на загальну чисельність демодидозу не впливає, вказуючи хіба що переважання того чи другого виду кліщів (*Demodex folliculorum* або *Demodex brevis*).

Аналіз історій хвороб 100 хворих на туберкульоз та обстежень, що були проведені в плані виконання комплексної НДР Одеського медичного інституту Міжнародного гуманітарного університету, свідчить про наступне: між кількістю демодидозу і тривалістю протитуберкульозного лікування (в інтервалі від 0 до 37 днів терапії) виявлено зворотний лінійний кореляційний зв'язок; комплексне протитуберкульозне лікування із застосуванням ізоніазиду, етіонаміду, протіонаміду, піразинаміду та натрію пара-аміносалицилату має вплив на демодидоз, достовірно зменшуючи чисельність їхньої популяції у 2,76–2,98 разу; цей вплив є найвиразнішим у перші 37 днів лікування.

Остання обставина не дає підстав рекомендувати застосування протитуберкульозних препаратів у якості засобів, що впливають на кліщів-демодексів, зменшуючи чисельність їхньої популяції; проте отримані дані можуть допомогти в розробці нових антидемодексних препаратів системної дії.

Таким чином, використання принципу спільності хімічної будови лікарських засобів для виявлення антидемодексних препаратів системної дії дозволяє продовжити дослідження, спрямовані на удосконалення лікування хворих на розацеа, демодикоз та періоральний дерматит.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрагамович Л. Є. Розацеазна хвороба: стан гепатобіліарної системи та її роль в етіології й патогенезі, принципи лікування / Л. Є. Абрагамович // *Практ. медицина : наук.-практ. журн.* – 2003. – Т 9. – № 2. – С. 88–98.
2. Коган Б. Г. Демодикоз: раціональна класифікація клінічних форм захворювання. Вплив імунних та гормональних зрушень на перебіг дерматозу / Б. Г. Коган // *Український журнал дерматології, венерології, косметології.* – 2002. – № 1. – С. 62–65.
3. Проценко Т. В. Особливості біохімічного гомеостазу у хворих на рожеві вугри / Т. В. Проценко, О. В. Чубар, О. Д. Якубенко // *Дерматологія та венерологія.* – 2006. – № 2 (32). – С. 39–43.
4. Сулим А. Г. Можливі шляхи пошуку антидемодексних препаратів системної дії / А. Г. Сулим // *Вісник Сумського державного університету. Серія : Медицина.* – 2004. – № 11 (70). – С. 195–199.
5. Feuerstein W. Rosacea / W. Feuerstein – *Prakt. Arzt*, 1977. – Bd. 31. – S. 1248.

*Г.П. Пеклина,
доктор медицинских наук, профессор,
Одесский медицинский институт
Международного гуманитарного университета,
г. Одесса, Украина*

ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Здоровье людей – одна из важнейших проблем современной жизни. Без здоровья подрастающего поколения у нации нет будущего. Проблема сохранения здоровья социальная, и решать ее нужно на всех уровнях общества. Особое внимание и ответственность в этом оздоровительном процессе отводится образовательной системе. Забота о здоровье учащихся побуждает преподавателей колледжа применять различные педагогические технологии. Однако в вузовском образовательном пространстве этому вопросу до недавнего времени уделялось недостаточно внимания. Тем не менее, современное состояние здоровья детей и молодежи требует пристального внимания. По данным МИИ физиологии детей и подростков Российской Федерации, установлено, что ученики 10–11 классов имеют отклонения от физиологических показателей которые составляют 80–85 %. Это проявляется в виде близорукости, нервно-психическими расстройствами, нарушением осанки.

Чтобы достичь успеха в решении этой проблемы необходимо формирование у молодежи санитарно-гигиенической грамотности в сохранении и укреплении здоровья, коренное изменение в формировании здорового образа жизни, а также внедрение здоровьесберегающих технологий в образовательный процесс.

Таким образом, являясь целостным социально-психологическим явлением, здоровье студентов представляет интегративный критерий качества современного образования. Нельзя не согласиться с академиком Н. М. Амосовым: «Чтобы быть здоровым нужны собственные усилия, постоянные и значительные, заменить их нельзя ничем...».

Подготовить студентов к самостоятельной жизни – значит сформировать у нее адекватные механизмы физиологической, психологической и социальной адаптации к окружающей действительности и готовность к самостоятельному позитивному отношению к жизни.

Традиционная организация образовательного процесса в вузе часто создает стрессовые перегрузки, которые приводят к нарушению механизмов саморегуляции физиологических функций и способствует развитию хронических заболеваний. В результате чего традиционная система обучения имеет здоровьезатратный характер.

Каждый юноша и девушка должны понимать, что здоровье – это состояние полного физического, психологического и социального благополучия, а не только отсутствие болезней, и зависит оно на 50 % от образа жизни. К здоровьесберегающим обязательным технологиям следует отнести педагогические технологии, удовлетворяющие следующим критериям: однозначное строгое определение целей (для чего?); отбор и структура содержания (что?); оптимальна организация учебного процесса (как?); методы и средства обучения (с помощью чего?); уровень квалификации педагога (кто?); объективные методы оценки результатов обучения (так ли это?); все применяемые методы, приемы и используемые средства должны быть обоснованными и проверенными на практике, не наносящими вреда здоровью как обучаемого, так и обучающего.

Здоровьесберегающие технологии можно разделить на три группы:

1. Организационно-педагогические технологии. Они определяют структуру учебного процесса таким образом, чтобы исключить или хотя бы уменьшить состояние переутомления, гиподинамии и других некомфортных состояний в процессе обучения.

2. Психолого-педагогические технологии. Они связаны с работой преподавателя, со способностями его воздействия на обучаемых. Предполагается исключение появления отрицательных эмоций, как у студентов, так и у педагога.

3. Учебно-воспитательные технологии. Они содержат программы по обучению грамотной заботе о своем здоровье и направлены на формирование мотивации к ведению здорового образа жизни, предупреждению вредных привычек. Целесообразно просвещать не только студентов, но и их родителей.

Таким образом, перед преподавателем стоит задача организовать образовательное пространство так, чтобы качественное обучение, развитие и воспитание не сопровождалось нанесением ущерба здоровью.

Процесс обучения состоит из следующих этапов:

- Преподаватель обучает всех;
- Преподаватель работает индивидуально, следя параллельно за самостоятельно работающими группами;
- Студент работает самостоятельно, готовясь к индивидуальному контролю.

Одним из основных принципов здоровьесберегающих технологий является принцип дифференциации в обучении, который охватывает как индивидуальные особенности индивида, так и степень сформированности его здоровья.

Предполагается, что студент после окончания школы должен владеть определенным набором экспериментальных умений. Однако система сдачи выпускных экзаменов не стимулирует школьников к добросовестной работе, по такому предмету как химия. Поэтому на сегодняшний день практические навыки студентов мало отличаются от практических навыков учащихся средней школы.

Экспериментальные умения во время практических занятий по химии в институте можно разделить на три уровня. К первому уровню относятся умения, необходимые для усвоения содержания учебной программы. Студенты, работающие на этом уровне, выполняют практические занятия по инструкции, и как правило, нуждаются в контроле и помощи преподавателя. Второй уровень предполагает приобретение студентами таких умений, которые позволили бы им с большей степенью самостоятельности выполнять химический эксперимент. Преподаватель лишь изредка может контролировать их работу. Третий уровень характерен для студентов, проявляющих интерес к химии, способных к творческой работе, поэтому могут самостоятельно ставить эксперименты.

Таким образом, преподаватель чтобы организовать дифференцированный подход на практических занятиях, обязан заранее изучить особенности каждого студента и разделить их на три группы, соответствующие перечисленным выше уровням, что можно сделать в ходе предшествующего практическому занятию лекционного курса.

Вот почему к каждому практическому занятию требуется разработка дифференцированных инструкций. При этом целесообразно составить три вида инструкций в которых методические рекомендации к проведению практического занятия должны быть изложены с учетом общей подготовки студентов, но выполнение заданий в каждой инструкции предполагает различный характер мыслительной деятельности. В первой инструкции дается подробная методика проведения опыта, указывается техника безопасности и предполагаемый результат. Эта инструкция рассчитана на студентов со слабыми навыками обращения с химическим оборудованием и реактивами. Во второй инструкции дается перечень оборудования и реактивов, обращается внимание на технику безопасности. План выполнения эксперимента дается менее подробно, но обязательно предлагается перечень вопросов на который студент должен ответить в ходе выполнения эксперимента. Студенты работающие по этой инструкции должны сами предсказать возможность реакции между веществами до выполнения опыта, провести теоретический анализ, выполнить эксперимент и подтвердить теоретические предположения. В третьей инструкции требуется построить гипотезу о возможности использования предлагаемых веществ для получения заданных продуктов реакции, теоретически обосновать гипотезу, а затем подтвердить ее опытным путем.

Дифференцированный подход можно использовать при проведении семинарских занятий, а также на различных этапах контроля знаний.

Цель разрабатываемых инструкций – проверить и оценить не столько степень усвоения программного материала, сколько уровень развития отдельных сторон учебной деятельности. Оценивая успехи каждого студента, сравниваем их не только с достижениями сверстников, но и с его собственными предшествующими достижениями.

Таким образом, обобщая результаты исследования дифференцированного подхода в организации процесса обучения позволяет сделать следующие выводы:

- Индивидуализация и дифференциация способствует повышению успеваемости;
- Работа нравится студентам, а положительные эмоции и есть элемент здоровьесберегающей педагогической технологии, успех порождает успех;
- Значительно повышается интерес к выполняемой работе, активное включение в работу снижает риск переутомления;
- Повышается мотивация учения;
- Не травмируется психика студента, так как сильным студентам нравятся задания, требующие большого напряжения и творчества. Слабые студенты получают удовлетворение от работы, так как работа завершена, и они не чувствуют себя ущербно.

Т.В. Сорокман,*доктор медичних наук, професор,
Буковинський державний медичний університет,
м. Чернівці, Україна*

КЛІНІЧНО-ПАТОГЕНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ЕРОЗИВНОГО ГАСТРИТУ В ДІТЕЙ

В структурі загальної дитячої захворюваності патологія органів травлення займає одне з перших місць [13, с. 23]. Найбільш часто ураження органів травлення припадає на хронічні запальні захворювання верхніх відділів травного тракту (гастрити, гастродуоденіти, ерозивні ураження, виразкова хвороба шлунка та дванадцятипалої кишки). Це визначається частотою виявлення гастродуоденальної патології та тенденцією до її омолодження [12, с. 54].

Захворювання гастродуоденальної ділянки в дітей, враховуючи їх широку розповсюдженість, особливості клінічного перебігу, високий ризик ранньої маніфестації та інвалідизації на даний час становлять серйозну медико-соціальну проблему [5, с. 8]. Статистичні дані за 2012–2013 також вказують: більш ніж 2,4 млн. дітей страждають патологією органів травлення [15, с. 8].

Хронічні захворювання шлунка та дванадцятипалої кишки часто розпочинаються в дошкільному і шкільному віці. Спостереження в гастроентерологічній клініці свідчать про те, що за останні 10 років у дітей реєструється збільшення частоти важких форм гастритів та гастродуоденітів, які призводять до розвитку виразкової хвороби [10, с. 69], множинних ерозій [9, с. 88].

На сьогоднішній день ерозії шлунка є доволі розповсюдженою патологією серед різноманіття захворювань верхніх відділів шлунково-кишкового тракту [1, с. 67]. Існуючі у літературі публікації не дають чіткого уявлення про етіологію, патогенез, класифікацію та сучасні підходи щодо лікування ерозивних уражень шлунка. Недостатній на сьогоднішній день сучасний рівень знань щодо етіології, патогенезу та лікування ерозій шлунка слугує підґрунтям для здійснення наукових досліджень з метою удосконалення діагностики та підвищення ефективності лікування даної патології.

Недостатньо чітким є питання зв'язку між хронічним гастритом (ХГ) з ерозіями та виразковою хворобою дванадцятипалої кишки (ВХДПК). Існують версії, що рецидивуючий ерозивний хронічний гастрит є одним із варіантів перебігу ВХДПК [14, с. 26]. Не до кінця вивченими є особливості клінічного перебігу ерозій шлунка: невідомо – прояви больового чи диспепсичного синдромів переважають при цьому захворюванні, чи можливо взагалі для нього більш характерним є безсимптомний перебіг.

До сьогоднішнього дня залишається нез'ясованим патогенез ерозій шлунка. Ряд авторів [1, с. 67; 7, с. 25] пов'язують виникнення ерозій шлунка з порушеннями локальної і загальної мікрогемодинаміки, моторно-евакуаторної функції шлунка, зі зниженням цитопротективних властивостей слизової оболонки шлунка (СОШ), місцевими імунними порушеннями, ацидопептичною агресією [2, с. 7; 6, с. 35], з наявністю *Helicobacter pylori*-інфекції [3, с. 5; 4, с. 52], дією фізичних і хімічних факторів. Однак, жодна з цих етіопатогенетичних ланок виникнення ерозій на сьогоднішній день не є достатньо вивченою.

Актуальним є питання стосовно характеристики морфологічних змін СОШ, ступеня інфікованості *Helicobacter pylori* (*H.pylori*) СОШ [11, с. 140], чутливості цього мікробу до різних антибактеріальних засобів, а звідси – доцільність проведення та вибір оптимальної схеми антихелікобактерної терапії пацієнтам з хронічними ерозіями шлунка [8, с. 28].

Однак причини високої поширеності ХГ з ерозіями вивчені недостатньо, а данні про роль спадкового фактора у виникненні гастроентерологічної патології у дітей спірні, поодинокі, різноспрямовані.

Мета дослідження – вивчити особливості клініко-патогенетичних проявів хронічного гастриту з ерозіями в дітей.

Матеріал та методи дослідження включали клінічне обстеження 100 пацієнтів.

Серед них основну (I) групу становили 35 дітей, хворих на ХГ з ерозіями, групу порівняння (II) – 35 дітей, хворих на ХГ без ерозій, контрольну (III) групу – 30 практично здорових дітей. Статистичних відмінностей за віком, статтю та тривалістю захворювання серед груп хворих, включених у дослідження, не виявлено ($p > 0,05$).

Усі дослідження виконані з дотриманням основних положень GCP (1996 р.), Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину (від 4 квітня 1997 р.) та Гельсінської декларації Всесвітньої медичної асоціації про етичні принципи проведення наукових медичних досліджень за участю людини (1964–2000 рр.).

Діагноз ХГ з ерозіями, ХГ без ерозій встановлювали на основі комплексного клінічного, лабораторного та інструментального досліджень. Методом верифікації діагнозу ХГ з ерозіями, ХГ без ерозій була фіброезофагогастродуоденоскопія (ФЕГДС), яка виконувалась з використанням фіброендоскопа “Olympus” (GIF – Q20) за загальноприйнятою методикою. Під час ФЕГДС проводили макроскопічну оцінку стану СОШ та ДПК, фіксували різні моторно-евакуаторні порушення езофагогастродуоденальної системи (дуоденогастральний, гастроєзофагеальний рефлюкс (езофагіт)).

Для діагностики гастриту у пацієнтів, включених у дослідження, проводили гістологічне дослідження біоптатів, взятих з тіла шлунка та його антрального відділу. Під час ФЕГДС здійснювали прицільну біопсію біопсійними щипцями стандартного типу. Матеріал забирали з тіла шлунка на відстані 8 см від кардіального отвору по великій та малій кривизні (2 біоптати) та з антрального відділу на відстані 2–3 см від воротаря по великій та малій кривизні (2 біоптати). У процесі вивчення біопсійного матеріалу враховували такі ознаки: вираженість запалення та ступінь активності, наявність атрофічних змін, кишкової метаплазії, мікроциркуляторних порушень. Застосовуючи патоморфологічні критерії, оцінювали за ступенями (слабкий, помірний, високий) активність та вираженість запалення.

Для визначення *H.pylori* використовували інвазивні та неінвазивні методи діагностики. Для ендоскопічної верифікації діагнозу використовували критерії *H.pylori*–асоційованої патології. Визначення рівня сечовини шлункового вмісту (в трьох послідовно взятих порціях) за загальноприйнятою методикою. Неінвазивна діагностика в нашому дослідженні включала в себе імуноферментний аналіз, який проводили за загальноприйнятою методикою з використанням набору реактивів фірми «Vectory Best», Росія.

Згідно з критеріями Л. І. Аруїна та співавторів (1998) оцінювали ступінь засівання *H.pylori* на цитологічних препаратах.

В патогенезі ураження слизової оболонки органів травлення велике значення надається порушенню рівноваги між факторами агресії та факторами захист. Нами використовувався метод інтрагастральної рН – метрії на приладі «Гастроскан–3».

Статистична обробка проводилась за допомогою пакетів комп’ютерних програм “STATISTICA” for Windows 8.0.0. (SPSS I.N.C.S 1989–1997), “STATISTICA V.6.0.” (Stat Soft Inc. 1984–1996) на персональному комп’ютері.

Результати дослідження та їх обговорення. Середній вік виникнення ХГ у обстежених дітей становив $12,4 \pm 2,1$ років.

Аналіз віку виникнення ХГ залежно від генеалогічного анамнезу показав, що в дітей із обтяженою спадковістю середній вік виникнення становить $10,8 \pm 1,5$ років, в дітей із необтяженою спадковістю – $14,6 \pm 1,3$ років. Слід зазначити, що обстежені нами 5 дітей, віком 5–6 років із ХГ належали до сімей із обтяженою спадковістю, по материнській та по батьківській лініях. Аналізуючи вік виникнення ХГ в дітей із обтяженою спадковістю порівняно з їх батьками, виявили, що в дітей захворювання виникає на 5–6 років раніше ніж виникло у батьків.

Наші дані вказують на те, що у 49,1 % дітей, хворих на ХГ з ерозіями було раннє штучне вигодовування, у 21,2 % – змішане, у 29,7 % – природне.

При дослідженні факторів, з якими хворі та їх батьки пов’язували початок захворювання, виявлено, що 35,4 % пов’язували розвиток хвороби з порушенням режиму харчування, 15,4 % зі стресовим перенапруженням, 14,5 % з перенесеними інфекційними хворобами, більше половини – 52,2 % не могли вказати причину хвороби.

Більшість дітей, хворих на ХГ з ерозіями (86,3 %), перехворіли такими дитячими хворобами як епідемічний паротит, краснуха, кір, вітряна віспа. Майже половина дітей (44,9 %) перенесли кишкові інфекції. Хронічні вогнища інфекції виявлені у 33,9 % дітей, хворих на ХГ з ерозіями, хронічний тонзиліт, аденоїди – у 22,8 %, карієс зубів – у 30,5 % осіб.

Найбільш характерними зовнішніми факторами розвитку ХГ з ерозіями, на відміну від ХГ без ерозій, є порушення режиму харчування (46,2 % та 22,2 %; $p < 0,01$), психо-емоційні стреси (58,0 % та 28,7 %, $p < 0,05$), наявність спадкової схильності (28,4 % та 9,2 %, $p < 0,05$).

63,3 % вказували на відсутність періодичності загострення. Варто зазначити, що серед дітей, які вказували на наявність періодичності загострень, основну частину склали діти вікової групи 7–14 років, тобто рецидив захворювання може бути пов'язаний із початком навчального року, що значно збільшує кількість чинників, що провокують загострення.

Клінічна характеристика хворих дітей наведена в таблиці. У пацієнтів із ХГ з ерозіями захворювання больовий синдром спостерігається значно частіше, ніж у пацієнтів із ХГ без ерозій. Біль реєструється у 43,4 % дітей I та лише у 12,1 % пацієнтів II групи.

За вираженістю больовий синдром у хворих на ХГ з ерозіями у більшості випадків є сильним (48,2 %) та помірним (31,6 %), як і у хворих на ХГ без ерозій (47,2 % та 27,5 %).

У пацієнтів із ХГ з ерозіями біль достовірно частіше розпочинається через 30 хвилин (42,3 %) та 1 годину після прийому їжі (56,9 %) і локалізується в епігастральній ділянці – у 53,2 %, що достовірно не відрізняється від хворих на ХГ без ерозій (38,9 %).

Провідними симптомами шлункової та кишкової диспепсії у хворих на ХГ з ерозіями є печія (66,4 %), нудота (63,8 %), блювота (23,8 %) та закрепи (42,7 %), на відміну від хворих на ХГ без ерозій, які достовірно рідше скаржаться на печію – у 37,9 % ($p < 0,01$), нудоту – у 35,3 % ($p < 0,01$), блювоту – у 9,8 % ($p < 0,05$), закрепи – у 13,9 % ($p < 0,01$).

Таблиця 1

Дані об'єктивного обстеження дітей, хворих на хронічний гастрит

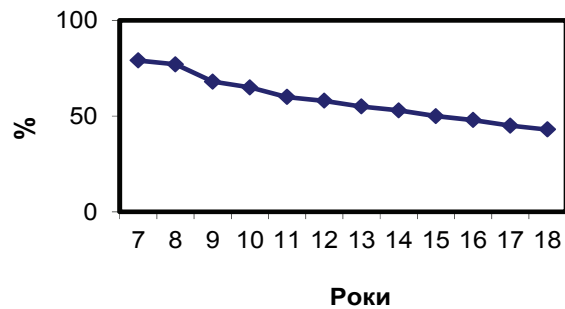
Об'єктивний огляд	ХГ з ерозіями (n=35)	ХГ без ерозій (n=35)	Всього (n=70)
Харчування:			
знижене	18	11	41,4 %
нормальне	12	18	42,8 %
підвищене	5	6	15,7 %
Шкіра:			
бліда	23	11	48,5 %
суха	18	7	35,7 %
Язик обкладений	29	14	61,4 %
Довільна м'язова напруга			
в епігастрії	35	29	91,4 %
у правому підребер'ї	7	2	12,9 %
Біль			
в епігастрії	35	30	92,8 %
у правому підребер'ї	4	10	20,0 %
у лівому підребер'ї	5	1	8,5 %
у пілородуоденальній ділянці	14	9	32,8 %
без певної локалізації	–	4	5,7 %
Збільшення розмірів печінки	6	10	22,8 %

Виявлено, що у пацієнтів на ХГ з ерозіями, на відміну від пацієнтів, хворих на ХГ без ерозій, достовірно частіше діагностується дуоденогастральний рефлюкс – у 64,5 % та у 38,6 % ($p < 0,05$).

У хворих на ХГ з ерозіями, достовірно частіше переважає високий ступінь запалення та активності антрального гастриту (у 35,0 %) і гастриту тіла шлунка (у 24,3 %), на відміну від хворих на ХГ без ерозій – (у 11,2 % та у 5,7 %) ($p < 0,01$).

У дітей, хворих на ХГ з ерозіями, у порівнянні з дітьми, які хворі на ХГ без ерозій, достовірно частіше у сполучній тканині власної пластинки СОШ виявляються різні мікроциркуляторні порушення: розширення просвітів капілярів і венул (75,9 % та 33,67 %), сладжування в них формених елементів крові (66,2 % та 28,5 %), набряк та мікрокрововиливи у периваскулярній сполучній тканині (55,9 % та 21,6 %) ($p < 0,01$).

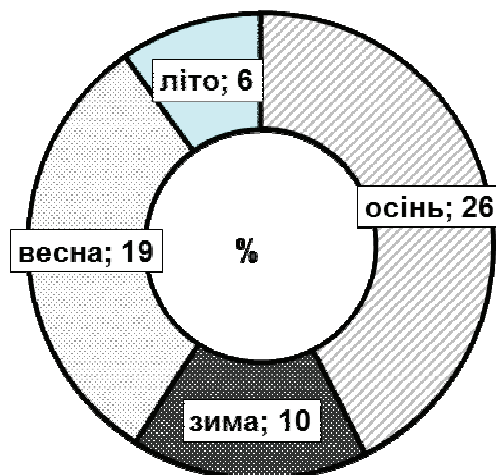
Виявлена вікова залежність інфікованості гелікобактером: чим менший вік дитини, тим більша ймовірність інфікування (мал. 1). Найбільший відсоток інфікованих дітей виявлено серед хворих на ХГ з ерозіями віком 7–8 років (78,6 %), тобто на 30,6 % вище ніж у дітей 17–18 років.



Мал. 1. Вікова характеристика інфікованості обстежених дітей гелікобактером

Наші дослідження виявили високу сімейну інфікованість гелікобактером, що підтверджується також даними літератури. Так, серед дітей, інфікованих гелікобактером 79,2 % мають інфікованого одного з батьків, а 55,1 % – двох. Крім того, при дослідженні на носійство братів та сестер інфікованої дитини, у 33,5 % та 46,4 % виявлено гелікобактер.

Найбільш висока сімейна інфікованість серед дітей, хворих на ХГ з ерозіями – (88,3 %), дещо нижча серед дітей, хворих на ХГ без ерозій. Достовірно частіше гелікобактерна інфекція виявлялася в осінній період – 26,8 % (мал. 2).



Мал. 2. Сезонність виявлення гелікобактерної інфекції в дітей

Аналізуючи розподіл *H.pylori* у різних відділах СОШ у дітей, хворих на ХГ з ерозіями та ХГ без ерозій, слід зауважити, що він виявився нерівномірним. Так, у слизовій оболонці антрального відділу шлунка *H.pylori* діагностовано у всіх обстежених пацієнтів основної групи та групи порівняння. Контамінація *H.pylori* фундального відділу шлунка зафіксована у 46,6 % та 28,6 % відповідно, що достовірно менше у порівнянні з антральним відділом шлунка ($p < 0,01$). У зв'язку з цим порівняння ступеня засівання *H.pylori* слизової оболонки у дітей, хворих на ХГ з ерозіями та ХГ без ерозій, проведено на біоптатах із антрального відділу шлунка.

Діагностовано, що у дітей, хворих на ХГ з ерозіями, достовірно частіше переважає високий ступінь засівання *H.pylori* слизової оболонки антрального відділу шлунка, на відміну від пацієнтів, хворих на ХГ без ерозій, у яких ступінь засівання *H.pylori* СО антрального відділу шлунка у більшості випадків є слабким ($p < 0,01$).

Висновки. Найбільш характерними зовнішніми факторами ризику хронічного гастриту з ерозіями є порушення режиму харчування, психо-емоційні стреси та спадковість. У дітей, хворих на хронічний гастрит з ерозіями, частіше спостерігається помірно виражений больовий синдром, печія, нудота, блювота, закрепи та частіше трапляється дуодено-гастральний рефлюкс, на відміну від дітей, хворих на хронічний гастрит без ерозій.

У дітей, хворих на хронічний гастрит з ерозіями переважає високий ступінь запалення, активності антрального гастриту і гастриту тіла шлунка та високий ступінь засівання гелікобактреом, на відміну від дітей, хворих на хронічний гастрит без ерозій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова А. Динамика регенераторных процессов в слизистой оболочке антрального отдела желудка у детей с гастродуоденальной патологией на фоне проводимой терапии // Актуальные проблемы морфогенеза и регенерации органов грудной и брюшной полости : материалы Уральской региональной научной конференции / А. С. Абрамова, Р. П. Котельников, М. В. Юрашевич [и др.]. – Екатеринбург, 2010. – С. 67–74.
2. Аруин Л. Апоптоз при патологических процессах в органах пищеварения /Л. И. Аруин // Клини. мед. – 2007. Т. 78. – № 1. – С. 5–10.
3. Бабій І. Роль і значення інфекції *Helicobacter pylori* в розвитку хронічних захворювань органів гастродуоденальної зони у дітей / І. Л. Бабій // Клініка. – 2010. – № 2. – С. 5–9.
4. Белоусов Ю. Геликобактерная инфекция и гастродуоденальная патология у детей / Ю. В. Белоусов // Проблемы медичної науки та освіти. – 2011. – № 4. – С. 52.
5. Белоусов Ю. Педиатрическая гастроэнтерология / Ю. В. Белоусов. – Харьков : Экмо, 2010. – 704 с.
6. Белоусов Ю. Гелікобактерна інфекція, інтрагастральна кислотність і дуоденогастральний рефлюкс при гастродуоденальній патології в дітей: причинно-наслідкові взаємозв'язки / Ю. В. Белоусов // Перинатологія та педіатрія. – 2004. – № 3. – С. 35–37.
7. Бодревич Е. Дискуссионные вопросы прогрессирования морфологических изменений слизистой оболочки желудка у детей с хроническими заболеваниями гастродуоденальной области / Е. П. Бодревич, А. М. Чередниченко, М. В. Юрашевич // Актуальные проблемы абдоминальной патологии у детей : материалы научной конференции. – Москва, 2010. – С. 25–28.
8. Вагина О. П. Оценка состояния структурных компонентов слизистой оболочки желудка на фоне проводимой терапии при хеликобактерном гастрите у детей / О. П. Вагина, А. Н. Сысоева. // Социально-педагогические проблемы воспитания и образования : материалы Межрегиональной научно-практической конференции. – Екатеринбург, 2014. – С. 28–20с.
9. Васильков П. Клиника и функциональное состояние желудка у детей с хроническим гастритом, ассоциированным с *Helicobacter pylori* / П. Н. Васильков, А. М. Чередниченко, Е. Ю. Драченко // Педиатрический консилиум. – 2014. Т.VII. – № 5. – С. 88.
10. Володар А. Клинико-морфологическая характеристика и изменения функционального состояния желудка у детей с хроническим эрозивным гастритом и язвенной болезнью, ассоциированными с *Helicobacter pylori* / А. А. Володар, С. Ю. Медведева, С. П. Карпенко // Педиатрический консилиум. – 2014. Т.VII. – № 5. – С. 69.
11. Демидова О. Оценка гистологических изменений слизистой оболочки желудка у детей с хроническим хеликобактерным гастритом / О. Д. Демидова, А. М. Чернышов // Медицинский форум. – 2014. – № 1. – С. 140–143.
12. Денисова М. Сучасні уявлення про систему захисту слизової оболонки шлунка і дванадцятипалої кишки та її роль у патогенезі хронічних гастродуоденальних хвороб у дітей / М. Ф. Денисова, Н. М. Мягка // ПАГ. – 2010. – № 1. – С. 54–58.
13. Детская гастроэнтерология / под редакцией проф. С. В. Бельмера и проф. А. И. Хавкина. – М. : МЕДПРАКТИКА-М. – 2013. – 456 с.
14. Иванова И. Клинико-патогенетические характеристики гастроэзофагальных рефлюксов у детей / И. И. Иванова, С. Ф. Гнусаев, Ю. С. Апеченко // Рос. вестник перинатол. и педиатр. – 2009. – № 3. – С. 25–29.
15. Сорокман Т. Хеликобактерная инфекция у детей: клинико-эпидемиологическое исследование / Т. В. Сорокман // Вопросы педиатрии. – 2013. – № 2. – С. 7–10.

К.Г. Сьтнікова,
студентка второго курса
Одесского медицинского института
Международного гуманитарного университета
В.А. Малиновский,
кандидат биологических наук,
доцент кафедры общей и клинической фармакологии
Одесского медицинского института
Международного гуманитарного университета,
г. Одесса, Украина

РОЛЬ ФИБРОБЛАСТОВ В СТАРЕНИИ И ОМОЛОЖЕНИИ КОЖИ

Основной компонент дермы – внеклеточный матрикс состоит из нескольких типов протеинов, протеогликанов и гликозаминогликанов, которые в значительной степени продуцируются и секретируются фибробластами. Коллаген типа I является наиболее распространенным белком в коже человека, составляющим более чем 90 % от ее сухого веса.

Все фибриллярные коллагены состоят из трех полипептидных цепей, перевитых вокруг друг друга в тройной винтовой конфигурации. Каждая полипептидная цепь изначально синтезируется с дополнительными аминокислотами на обоих концах, которые придают растворимость [13]. Растворимая тройная спираль, которую называют проколлаген, собирается внутри фибробластов. Проколлаген секретируется из фибробластов, а пептидные концы удаляются эндопептидазами во внеклеточное пространство. Произведенный коллаген спонтанно собирается (т.е. созревает) в крупные волокна, которые ферментативно сшиваются [11].

Коллаген типа I подвергается гидролизу при ферментативной деградации. У людей есть только четыре фермента, которые способны инициировать фрагментацию коллагена типа I [10]. Эти коллагеназы являются членами семейства матриксных протеолитических ферментов и называются матричными металлопротеиназами (ММП) [9]. ММП ответственны за физиологическую деградацию белков внеклеточного матрикса [10]. Из четырех коллагеназ, которые вырабатываются у людей, только интерстициальная коллагеназа (ММП-1) участвует в нормальном метаболизме коллагена кожи [1]. В здоровой молодой коже ММП-1 чрезвычайно мало, близко к пределу обнаружения по наиболее чувствительным методам измерения. Денатурировавший коллаген называется желатином, который затем подвергается дальнейшей деградации другими членами семьи ММП, называемыми желатиназами. Эти желатиназы также экспрессируются на очень низком уровне в нормальной коже [1, 2]. Кроме того, кожа выделяет природные ингибиторы ММП. Эти тканевые ингибиторы матричных металлопротеиназ (TIMPs) способны замедлять распад коллагена [4].

Медленный темп оборота коллагена типа I позволяет накапливаться возрастным модификациям, ухудшающим его функцию. Удаление фрагментов коллагена должно осуществляться ММП-9, к которой у TIMP большее сродство [3]. Фрагменты не могут быть восстановлены или включены в новые коллагеновые фибриллы, и, следовательно, являются причиной дефектов в трехмерной коллагеновой матрице. Эти дефекты снижают структурную и механическую целостность дермы и тем самым ухудшают ее функцию.

Центральная роль, которую фрагментированный коллаген играет в процессе старения кожи, является следствием физического и функционального взаимодействия между кожными фибробластами и матриксом. Фибробласты имеют рецепторы на клеточной поверхности, называемыми интегринами, которые специфически соединяются с белками матрицы, в том числе с коллагеном типа I. От привязанности фибробластов на неповрежденный коллаген устанавливается динамическая напряженность в фибробласте и коллагеновой матрице [7]. Это динамическое механическое напряжение контролирует форму фибробластов (т.е. растяжение) и их функцию [5; 6; 8; 12]. Повышенная механическая напряженность растягивает фибробласты, которые согласованно увеличивают производство коллагена и снижают продукцию коллагеназ. Снижение механического напряжения заставляет фибробласты сжиматься, что снижает выработку коллагена и повышает производство ММП [2;

3; 14; 15]. Таким образом, сжатие фибробластов возникает в результате прямой фрагментации коллагена, при которой теряются места прикрепления для интегринов и ухудшается способность коллагеновых волокон обеспечивать механическую устойчивость против сократительных сил фибробластового цитоскелета.

Описанные механизмы фрагментации коллагена и физиологические последствия для фибробластов относятся как к фотостарению, так и к хронологическому старению. Что же тогда отличает эти два процесса? Говоря простыми словами, фотостарение можно считать ускоренным возрастным старением. Ускорение происходит потому, что УФ-облучение остро индуцирует коллагено-разрушающие MMP и подавляет выработку коллагена [1; 2]. В результате УФ-облучение, как и возрастное старение, сдвигает равновесие в сторону чистой деградации коллагена.

У старых фибробластов выявлен существенный потенциал для производства коллагена. Исследования были проведены на фибробластах в случаях фотостарения и возрастного старения человеческой кожи. Фибробласты, культивированные из сильно фотосостаренной кожи предплечья, оказались неотличимы от фибробластов, культивированных из субъекта с УФ-защищенной кожей, по производству коллагена и MMP-1 [3; 15]. Фибробласты, культивированные с защищенной от солнца кожи лиц старше 80 лет, проявляют только незначительное возрастное снижение способности производить коллаген, по сравнению с фибробластами защищенной от солнца кожи лиц в возрасте до 30. Эти данные подтверждают концепцию, согласно которой фрагментирование коллагеновой среды фибробластов является преобладающим фактором, определяющим снижение выработку коллагена при фотостарении и возрастном старении кожи человека.

Тот факт, что фибробласты и при фотостарении, и при возрастном старении кожи человека обладают существенным потенциалом для производства нового коллагена при изъятии их из фрагментированного внеклеточного матрикса, обеспечивает основу для терапевтического вмешательства.

Для косметологических целей могут применяться как аллогенные, так и аутогенные фибробласты. Аутотрансплантация фибробластов дает продолжительный терапевтический эффект, сохраняющийся 1–2 года после третьей инъекции. Интервал между процедурами составляет 3–6 недель, необходимых для культивирования достаточного количества фибробластов. Использование аутогенных клеток исключает риск заражения инфекционными агентами и развития аллергических реакций, а также не возникает трудностей с поиском подходящего донора. Биопсия, при необходимости, может проводиться неоднократно и полученные фибробласты могут быть заморожены для последующего использования [16].

На сегодняшний день достаточной популярностью пользуются кожные наполнители. Эти материалы, вводимые в дерму, заполняют неровности поверхности, делая кожу гладкой. Наполнители своим объемом фактически растягивают дерму. Как описано выше, фибробласты реагируют на растяжение, производя больше коллагена и меньше MMP, возникает предположение, что эффект от наполнителей может частично являться результатом отложения нового коллагена. Эта гипотеза была недавно исследована на фотосостаренной коже предплечья после инъекции гиалуроновой кислоты. Увеличение производства коллагена наблюдалось в течение одного месяца после инъекции и оставалось повышенным, по меньшей мере, три месяца. Многочисленные фибробласты были обнаружены вокруг участков отложения гиалуроновой кислоты в дерме. Эти фибробласты были отличной удлиненной растянутой формы и давали высокие уровни производства проколлагена типа I. Аналогичные результаты были получены и с УФ-защищенной кожей пожилых людей (старше 80 лет).

Эти результаты имеют большое значение, по крайней мере, по двум причинам: 1) они обеспечивают непосредственное доказательство того, что механическое напряжения кожной внеклеточной матрицы стимулирует коллагенопроизводство в естественных условиях; 2) они подтверждают в естественных условиях утверждение, что фибробласты при фотостарении и в возрастно-старееющей коже имеют значительный потенциал для производства нового коллагена при изъятии их с поврежденной коллагеновой матрицы.

Очевидно, наиболее целесообразным является совместное применение аутодермальных фибробластов с компонентами внеклеточного матрикса. Быстрый краткосрочный эффект от инъекций кожных наполнителей успешно сочетается с продолжительным эффектом от трансплантации аутогенных фибробластов [16].

ЛИТЕРАТУРА

1. Fisher G.J., Datta S.C., Talwar H.S. et al. Molecular basis of suninduced premature skin ageing and retinoid antagonism. // Nature – 1996. – V. 379, № 6563. – P. 335–339.
2. Fisher G.J., Wang Z.Q., Datta S.C. et al. Pathophysiology of premature skin aging induced by ultraviolet light. // New Eng. J. Med. – 1997. – V.337, № 20. – P. 1419–1428
3. Fligiel S., Varani J., Datta S. et al. Collagen degradation in aged/photodamaged skin in vivo and after exposure to matrix metalloproteinase-1 in vitro. // J. Invest. Dermatol. – 2003. – V. 120, № 5. – P. 842–848.
4. Gomez D., Alonso H., Yoshiji H. et al. Tissue inhibitors of metalloproteinases: structure, regulation and biological functions. // Eur. J. Cell Biol. – 1997. V.74, № 2. – P.111–112.
5. Grinnell F. Fibroblast biology in three-dimensional collagen matrices. // Trends Cell Biol. – 2003. – V.13, № 5. – P. 264–269.
6. Ingber D.E. Cellular mechanotransduction: putting all the pieces together again. // Faseb J. – 2006. – V.20, №7. – P. 811–827.
7. Ingber D.E. The mechanochemical basis of cell and tissue regulation. // Mech. Chem. Biosyst. – 2004. – V.1, № 1. – P. 53–68.
8. Lapiere C.M. The ageing dermis: the main cause for the appearance of “old skin”. // Brit. J. Dermatol. – 1990. – V.122, № 35. – P. 5–11.
9. Lapiere Ch. M. Tadpole collagenase, the single parent of such a large family. // Biochimie – 2005. – V.87, № 3–4. – P. 243–247.
10. Page-McCaw A., Ewald A.J, Werb Z. Matrix metalloproteinases and the regulation of tissue remodeling. // Nat. Rev. Mol. Cell Biol. – 2007. – V.8, № 3. – P. 221–233.
11. Siegel R.C. Lysyl oxidase. // Int. Rev. Connect. Tissue Res. – 1979. – V.8. – P. 73–118.
12. Silver F.H., Siperko L.M., Seehra G.P. Mechanobiology of force transduction in dermal tissue. // Skin Res. Technol. – 2003. – V.9, № 1. – P. 3–23.
13. Uitto, J. Collagen. In: Fitzpatrick T.B.; Eisen A.Z., Wolff K., Freedberg I.M., Austen K.F., eds. // Dermatology in General Medicine. – New York: McGraw-Hill – 1993. – P. 299–314.
14. Varani J., Dame M., Rittie L. et al. Decreased collagen production in chronologically aged skin. // Am. J. Pathol. – 2006. – V.168, № 6. – P. 1861–1868.
15. Varani J., Spearman D., Perone P. et al. Inhibition of type I procollagen synthesis by damaged collagen in photoaged skin and by collagenasedegraded collagen in vitro. // Amer. J. Pathol. – 2001. – V.158, № 3. – P. 931–942.
16. Зорин В.Л., Зорина А.И., Петракова О.С. и др. Дермальные фибробласты для лечения дефектов кожи. // Клет. транспл. и ткан. инж. – 2009. – Т.4, № 4. – С. 26–40.

В.И. Тешук,

*кандидат медицинских наук, доцент,
Военно-медицинский клинический центр Южного региона Украины,
г. Одесса, Украина*

В.В. Тешук,

*врач-невролог,
Центр анестезиологии, реаниматологии, интенсивной терапии общего профиля
и экстракорпоральной детоксикации коммунального предприятия
Киевского областного совета «Киевская областная клиническая больница»,
г. Киев, Украина*

**КЛИНИКО-ЭЛЕКТРОФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ СОПОСТАВЛЕНИЯ
ПРИ ПОСТИНСУЛЬТНОМ ТАЛАМИЧЕСКОМ БОЛЕВОМ СИНДРОМЕ**

Постинсультный таламический болевой синдром (ПТБС) впервые был описан J. Dejerine J. Roussy [1] в 1906 г., и назван впоследствии их именем. Он характеризовался возникновением упорной боли через несколько недель и месяцев после поражения области зрительного бугра, что послужило поводом для его второго названия “таламическая боль” [2]. Боль локализовалась в зоне длительно сохранявшейся гемигипалгезии на стороне весьма умеренного и кратковременного двигательного дефекта. Нередко наблюдались симптомы гемиатаксии, астереогноза и хореоатетоза, с веге-

тативними і трофіческими расстройствами. Часто спонтанні болю мали характер жження і сочетались з аномально усиленою болювою чутливістю до безвредних стимулів одної або декількох модальностей. Наблюдения [3; 4; 5] показали, що аналогічні болю можуть виникати і при внеталаміческої локалізації острих порушень мозгового кровообігу (ОНМК), а ураження зрительного бугра не обов'язково супроводжується розвитком болювого синдрому. ПТБС найбільше чітко позначає сутність проблеми. Існує ще термін центральна постінсультна болю (ЦПИБ), котра може бути наслідком ураження мозгу в будь-якому місці і будь-якого розміру [6; 7; 8]. Ураження зрительного бугра знаходяться у 33–60 % пацієнтів [9; 10], до зон високої частоти розвитку ЦПИБ відносять також каудальні відділи стовба мозгу і теменну область кори [11; 12]. Серед пацієнтів, котрі перенесли ОНМК, болюві з ПТБС складають 2–8 % [8], однак в віддаленому постінсультному періоді їх число, по видимому, вище, оскільки вони декількох молодше загальної популяції інсультних болювих, звичайно мають помірний двигальний дефект і живуть довше [13]. Причини розвитку ПТБС залишаються невідомими. Необхідним умовою вважається ураження спіноталаміческого тракту або його коркових проєкцій [14; 15], але точні механізми не визначені. Багато патофізіологіческих гіпотез можна свести до трьох основних: недостатність процесів, інгібуючих передачу ноціцептивної інформації; активація доповільних афферентних шляхів; денерваційна гіпервозбудимість частково збережених афферентних волокон і аномальна нейрональна активність центральних сенсорних ядер. Одним із сучасних методів вивчення афферентних функцій і нейрональної активності мозгу вважається реєстрація соматосенсорних викликаних потенціалів (ССВП). Вивчення коротколатентних ССВП показує, що ступінь їх змін може коливатися від норми до повного зникнення відповідей [16; 17], а результати вивчення довголатентних відповідей підтвердили порушення функції спіноталаміческого тракту при центральних болях [18].

Цілью нашого вивчення був порівняльний аналіз змін обох типів ССВП у пацієнтів з ПТБС і болювих перенесених ОНМК без болювого синдрому, з метою вивчення нейрофізіологіческих механізмів центральної болю, а також впливу резонансної магніто-квантової терапії (РМКТ) на зміни характеру болювих відчуттів.

Пацієнти і методи вивчення

Нами було обстежено 49 пацієнтів, котрі знаходилися на стаціонарному лікуванні в ангионеврологіческому відділенні (АНО) клініки нейрохірургії і неврології Воєнно-медического клініческого центру (ВМКЦ) Південного регіону (г. Одеса) з 2007 г. по 2014 г. включительно. Пацієнти були розділені на дві групи: І-ю групу склали 24 пацієнта з ПТБС (19 чоловіків і 5 жінок) в віці 45–72 років (середній вік склав $57,7 \pm 8,2$ років); ІІ-ю групу – 25 болювих, перенесених ОНМК, без болювого синдрому (13 чоловіків і 12 жінок) в віці 45–80 років (середній вік $60,8 \pm 8,5$ років). Критеріями діагнозу ПТБС служили локалізація болювих відчуттів в області постінсультного сенсорного дефекту і відсутність інших причин їх виникнення. Довільність постінсультного періоду в І-й (основній) групі складала від року до семи років, в середньому чотири роки; во ІІ-й групі (група порівняння) – також від року до семи років, в середньому три роки. Пацієнти групи порівняння були розділені на дві підгрупи: 16 болювих з постінсультною гемігіпестезією (ГГ) і 9 пацієнтів з клінічески збереженою чутливістю. В контрольну групу вошли 20 здорових испытуємих, по віку і полу відповідних інсультним болювим.

Всім нашим болювим ми проводили стандартний неврологіческий огляд з детальним аналізом чутливих расстройств і болювих проявлень. Локалізацію інсультного осередку визначали на основі клініческих симптомів і даних МРТ або КТ головного мозгу, котрі були виконані у всіх наших болювих.

У всіх болювих вивчали ССВП, стимулювали срединні нерви в області зап'ястя і більшеберцові нерви в області медіальної лодыжки прямокутними імпульсами постійного електрического струму довільністю 0,2 мс. Реєструючі електроди поміщали на скальпі в зоні проєкції кисти (стопи) і на мочці уха. Для ССВП з рук встановлювали також доповільні електроди над остистим відростком шестого шийного позвонка, в точках Ерба і в позиції Fz для запису відповідей плечевого сплетення, спинальних і таламіческих потенціалів. Коротколатентні ССВП (КССВП) отримували шляхом усереднення 400–500 відповідей в зоні пропускання посилювача 0,5 – 2000 Гц при епоху аналізу 100 мс. величина стимулу відповідає порозі моторного відповіду більшого пальця, частота стимуляції регулярна – 5 Гц. Для виділення довголатентних ССВП (ДССВП) усереднювали 20–30 відповідей в зоні пропускання посилювача 0,5 – 1000 Гц при епоху аналізу

500 мс. Использовали нерегулярную частоту стимуляции с периодом около 1 с и два уровня интенсивности – на пороге моторного ответа и на пороге болевого ощущения. При анализе латентных периодов (ЛП) и амплитуды ССВП клинически значимым признавалось отклонение более $2,5 \sigma$ от нормальной средней. Поскольку у части больных искажение ответов затрудняло идентификацию компонентов, дополнительно оценивали степень изменения формы ССВП. Для КССВП использовали шкалу, аналогичную применяемой ранее М. Rappaport и Н. Holmgren с сотрудниками [19; 20]: 0 – норма; 1 – легкие изменения в виде сглаживания и снижения пиков, негрубого растягивания ответов во времени; 2 – выраженное снижение амплитуды, удлинение ЛП и искажение формы; 3 – грубая деформация или почти полное исчезновение ответов. Для ДССВП мы пользовались следующей градацией изменений: 0 – норма, 1 – легкие изменения в виде снижения амплитуды и деформации длиннолатентных компонентов при обычной стимуляции с тенденцией к восстановлению их формы при болевой стимуляции; выраженное снижение амплитуды с искажением формы ССВП как при обычной, так и при болевой стимуляции; 3 – грубая деформация или почти полное исчезновение ответов. Статистическую обработку полученных данных проводили с помощью программных пакетов «Statistica – 5», достоверность результатов оценивали с помощью критериев Стьюдента (t), Вилкоксона – Манна – Уитни (U) и методом четырехпольных таблиц Фишера.

Результаты и их обсуждение

Сравнимые группы не различались по типу ОНМК и объёму поражения вещества мозга. МРТ и КТ в большинстве случаев демонстрировали множественные сосудистые очаги. Таламическая локализация структурного дефекта чаще наблюдалась у больных с ПТБС, у которых была приведена МРТ ГМ. В группе сравнения в 3 из 5 случаев таламического поражения наблюдали одиночный ишемический очаг с клинической картиной нарушения высших психических функций без сенсомоторного дефекта, в 2 других случаях отмечалось сочетанное поражение с множественными очагами. По характеру неврологического дефекта больные с ПТБС отличались от пациентов с ГГ меньшей глубиной пареза, у них реже наблюдался симптом Бабинского, но значительно чаще отмечалось нарушения температурной чувствительности, в том числе в виде температурной гиперестезии, извращенного восприятия тепла и холода, температурных парагнозий. Из 24 пациентов с ПТБС только у 7 (29,2 %) болевой синдром развился в острой фазе инсульта, у остальных 17 (70,8 %) боль появилась в стадии восстановления. ЛП возникновения боли колебался от 15 дней до 7 лет, наиболее часто от нескольких месяцев до двух лет. У 3-х (12,5 %) больных хронических болевой синдром сформировался при повторном ОНМК, тогда как при первом ОНМК аналогичная боль имела эпизодический характер. У всех 23 (95,8 %) больных, кроме одного, наблюдалась односторонняя локализация болевого синдрома, у 1 (4,2 %) пациента с ОНМК стволовой локализации отмечался альтернирующий тип распределения: прострелы в лице и гипералгезия в противоположной половине тела. 14 (58,33 %) пациентов могли указать эпицентр боли – место, где она впервые возникла и откуда распространялась на другие части тела. Нередко этот путь распространения боль повторяла во время приступов её усиления, тогда как в межприступном периоде она могла сохраняться только в ограниченной области. По локализации боли пациента разделялись следующим образом: полный гемитип – 10 (41,7 %) больных; рука–нога–туловище без области головы – 7 (29,2 %); у 5 (20,83 %) больных рука–нога–лицо без туловища; у 2 (8,33 %) – язык–лицо–ладонь–нога. На постоянную монотонную боль жаловались – 4 (16,7 %) пациента, у 20 (83,3 %) больных её интенсивности значительно колебалась в течении суток. Как правило, во время ночного сна и в утренние часы боль беспокоила меньше, у многих она нарастала постепенно, параллельно с повышением дневной активности. Наиболее характерными провоцирующими факторами являлись движения и физическая нагрузка, нередко боль также усиливалась при эмоциональном напряжении и метеочувствительности. Приступообразные боли отмечались у 6 (25 %) пациентов: болезненные пульсации, пароксизмы жжения, прострелы. У большинства пациентов интенсивность боли достигала 80 % по ВАШ, нестерпимые боли были у 6 (25 %) пациентов, умеренный болевой синдром – у 12 (50 %). Жгучие боли наблюдались у 18 (75 %) пациентов. У 6 (25 %) больных жжение сочеталось с болями другого характера – тянущего, саднящего, пульсирующего, ноющего, скручивающего, стягивающего. Аналогичные боли без жжения отмечали 6 (25 %) пациентов. Стимулзависимые болевые феномены (аллодиния, гиперестезия, гиперпатия) обнаружены у 15 (62,5 %) больных. Наиболее часто они выявлялись у пациентов с распространенным болевым синдромом. В 3 (12,5 %) случаях симптомы гипералгезии наблюдались без спонтанной боли: у одного больного с врожденной низкой чувствительностью к боли (спокойно переносил экстракцию зуба без анестезии) возникала интенсивная боль выламывающего характера

во всей половине тела на прикосновение, легкое надавливание, холодный и теплый душ (полимодалная аллодиния); двое пациентов жаловались на неприятную боль при коротком надавливании в области бедра (статическая аллодиния). Из различных видов стимулзависимых симптомов наиболее часто наблюдалась тактильная аллодиния у 7 (29,2 %) больных. Выраженную болезненность двигательной или двигательную аллодинию на изометрическое и изотоническое сокращение мышц, отмечали 5 (20,83 %) пациентов. Температурная аллодиния всегда сочеталась с тактильной аллодинией у 6 (25 %) больных и чаще наблюдалась у пациентов со жгучими болями. Гиперестезия выявлена у 8 (33,3 %) больных, дизестезия у 2 (8,33 %). У 5 (20,83 %) пациентов отмечались элементы гиперпатии в виде плохо локализованного, неприятно окрашенного ощущения, длительно сохранявшегося после прекращения воздействия. Не обнаружено значимых различий в интенсивности и времени формирования болевого синдрома при различной локализации ОНМК. Для лечения всех больных мы использовали комплексное лечение ОНМК: аспирин, цераксон, неотон, РМКТ по многоуровневой методике [21; 22; 23]. При выраженном болевом синдроме мы также использовали лирику и габагамму, в соответствующих дозировках.

Результаты исследования и их обсуждение

Во всех группах больных по сравнению со здоровыми лицами обнаружено двухстороннее повышение моторного порога стимуляции: 93 ± 18 В на руках и 147 ± 28 В на ногах при норме соответственно 79 ± 15 и 107 ± 36 В ($p < 0,01$). Болевой порог был повышен только на стороне гипестезии в группе больных с ПТБС: на руке 149 ± 45 В, на ноге 211 ± 40 В при норме соответственно 126 ± 39 и 167 ± 34 В ($p < 0,01$). У пациентов с нормальной чувствительностью регистрировались преимущественно нормальные или незначительно изменённые ССВП. ССВП у больных с ПТБС и постинсультной гемигипестезией характеризовались высокой вариабельностью – от нормы до грубой деформации ответов. Совокупный анализ коротко- и длинноталентных ССВП показал, что для пациентов этих групп нехарактерны абсолютная норма или полное исчезновение ответов. Только у одного больного с легкими сенсорными расстройствами в виде парестезий без боли все параметры были нормальными, а у двоих пациентов с полимодалной гемиаллодинией не удалось выделить из шума при ЭЭГ церебральных ответов повторяемой формы, при этом его моторный и болевой пороги не были повышенными. У остальных пациентов выявлены незначительные изменения или асимметрия параметров каких-либо компонентов хотя бы с одной конечности на стороне гипестезии, а при грубой недостаточности ССВП можно было получить 1–2 поздние волны, по крайней мере, при болевой стимуляции. Не выявлено существенной разницы между группами больных с ПТБС и с безболевой гемигипестезией по степени дефекта корковых КССВП. ДССВП были, как правило, изменены в наибольшей степени у больных с ПТБС. Наблюдалось удлинение их ЛП и снижение амплитуды поздних компонентов до 130–500 мс, как на обычную, так и на болевую стимуляцию. У больных с гемигипестезией недостаточность поздних компонентов отмечалась только при обычной стимуляции, в то время как при болевой стимуляции их параметры, как правило, восстанавливались. ССВП с ног демонстрировали более выраженную и иногда двухстороннюю патологию, что можно объяснить сопутствующей дистальной диабетической полиневропатией (ДДПН), диагностированной у 6 (25 %) больных с ПТБС, и у 5 (20 %) пациентов в группе сравнения. Тем не менее, наиболее значительные изменения наблюдались при стимуляции на стороне гемигипестезии. У больных с ПТБС жгучего характера по сравнению с пациентами с гемигипестезией без боли чаще регистрировались нормальные или незначительно изменённые КССВП: средний балл изменений ССВП с рук в подгруппе с ПТБС жгучего характера составил 1,2, ПТБС другого характера – 1,7, в группе с гемигипестезией без боли – 1,8 ($p < 0,05$). В свою очередь показатели ДССВП не различались у больных со жгучими болями и болями другого качества, однако болевой порог был значительно выше у первых (в подгруппе со жгучими ПТБС: на больной руке 183 ± 46 В, на здоровой 145 ± 39 В; в подгруппе с другими ПТБС: на больной руке 149 ± 38 В, на здоровой 123 ± 22 В ($p < 0,01$)). Результаты анализа ССВП пациентов со стимулзависимыми болевыми симптомами показали, что у всех больных были изменены длинноталентные компоненты, в то время как КССВП почти в 1/3 случаев оставались сохранными. Недостаточность длинноталентных ССВП в этой подгруппе больных была наиболее выраженной: с рук средний балл в группе с гемигипестезией без боли составил 1,0, в группе с ПТБС без гипералгезии – 1,2, в группе ПТБС с гипералгезией – 2,0 ($p < 0,05$). Для ССВП с ног прослеживалась та же, но менее выраженная тенденция: соответственно 1,4; 1,4; 1,9. Наиболее грубые изменения ДССВП наблюдались у пациентов с температурной аллодинией: средний балл с рук – 2,4; с ног – 2,9. КССВП у больных со стимулзависимой гипералгезией существенно не отличались от таковых у других пациентов с ПТБС, при этом следует отметить, что моторный порог как на здоровой сто-

роне, так и на стороне гипералгезии не превышал норму, тогда как у остальных пациентов он был значительно повышен: при норме 79 ± 15 В у больных с аллодинией он составил 88 ± 18 В ($p=0,15$), у больных с ПТБС без аллодинии – 98 ± 17 ($p < 0,001$). Степень изменений ССВП не зависела от уровня локализации инсульта. Различия наблюдались в показателях начальных церебральных компонентов, которые соответствовали представлениям об источниках их генерации и не коррелировали с наличием или отсутствием болевого синдрома. Повышение амплитуды ССВП в целом было не характерно для инсультных больных и наблюдались в единичных случаях. После применения РМКТ по многоуровневой методике на фоне комплексного лечения ОНМК мы получили улучшение нейрофизиологических показателей, регресс неврологической симптоматики и значительное уменьшение болевых ощущений. Мы изучали как КССВП так и ДССВП, что позволило обнаружить признаки дефицита афферентации у всех пациентов с клиническими выраженными расстройствами чувствительности. Изменения отличались высокой вариабельностью, но абсолютное исчезновение ССВП было нехарактерно. Только у одного пациента не удалось выделить сколько-нибудь отчетливого ответа, однако следует учесть, что исчезновение проводилось при относительно низкой величине стимула, поскольку его болевой порог был в два раза ниже максимума. У больных с клинически сохранной чувствительностью регистрировались нормальные или незначительно измененные ССВП. Полученные данные свидетельствуют о том, что в отдаленном периоде после инсульта у подавляющего большинства пациентов частично сохранено проведение сенсорной информации. Степень повреждения афферентных путей чрезвычайно индивидуальна, но наиболее значительный дефект обнаружен у пациентов с клинически выраженными сенсорными расстройствами. В группе с ПТБС наблюдалось значительное снижение их амплитуды и удлинение латенций, причем эти показатели в отличие от аналогичных параметров у больных группы сравнения не восстанавливались при болевой стимуляции, порог которой был существенно повышен. Параметры ранних компонентов ССВП, связанных с системой быстропроводящих волокон глубокой и тактильной чувствительности, существенно не различались в группах с ПТБС и с безболевого гемигипестезией, за исключением изменений более ранней части церебрального ответа при ПТБС, что, очевидно, объясняется большим количеством больных с поражением таламического уровня. Таким образом, происхождение ПТБС, очевидно, связано с активностью структур, расположенных каудальнее зрительного бугра. Суммируя результаты исследования КССВП и ДССВП, можно отметить, что больные с ПТБС по сравнению с больными группы сравнения имели нейрофизиологические признаки более грубого повреждения волокон болевой и температурной чувствительности. Это согласуется с клиническими данными (у них отмечалось повышение болевого порога, чаще наблюдались расстройства температурной чувствительности) и подтверждает существующее мнение о поражении спиноталамического тракта или его корковых проекций как о необходимом условии развития ПТБС. Уровень поражения, вероятно, не имеет существенного значения, поскольку степень патологии ССВП от него не зависела.

Выводы

Таким образом, на основании существующих знаний и результатов проведенного нами исследования можно сделать следующие выводы :

- ПТБС развивается вследствие повреждения спиноталамических трактов и их корковых проекций при условии, что сохранена изначально или восстановлена в постинсультном периоде возможность частичного проведения афферентной информации к коре головного мозга.
- РМКТ по многоуровневой методике благотворно влияет на устранение болевых ощущений при ПТБС.
- Наиболее вероятным патофизиологическим механизмом ПТБС является структурная и нейрохимическая реорганизация центральных афферентных систем, в результате которой волокна, в норме не связанные с проведением болевой информации, приобретает ноцицептивные функции, а центральные структуры, отвечающие за восприятия боли, характеризуются состоянием гиперчувствительности.
- Состояние стимулзависимой гипералгезии (аллодинии) обусловлено массивным дефектом волокон болевой и температурной чувствительности, при их менее грубом поражении возникает спонтанная боль без аллодинии.
- Вполне возможно, что боль жгучего характера развивается при минимальном повреждении быстропроводящих волокон, являющихся в норме проводниками глубокой и тактильной чувствительности.

- Патогенетические особенности возникновения подобных расстройств при ПТБС и влияния на них РМКТ по многоуровневой методике с целью устранения болевых ощущений требуют дальнейшего глубокого изучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Dejerine J., Roussy J. Le syndrome thalamique // *Rev. Neurol.* – Paris, 1906. Vol. 14. – P. 521–532.
2. Сковий П. Невропатологія. Лекції з основ топічної діагностики / П. Г. Сковий // Львів, 1992. – С. 56.
3. Garcin R. La douleur dans les affections organiques du systeme nerveux central // *Rev. Neurol.* – Paris, 1937. Vol. 68. – P. 105–153.
4. Head H., Helmes G. Sensory disturbances from cerebral lesions // *Brain*, 1911. Vol. 34. – P. 102–254.
5. Lhermitte J. Les syndromes thalamiques dissociés // *Ann. Med.*, 1925. Vol. 17. – P. 488–501.
6. Полушкина Н., Шмидт Т., Яхно Н. Случай сочетанного постинсультного «полоторного синдрома», отставленной дистонии и центральной боли / Н. Р. Полушкина, Т. Е. Шмидт, Н. Н. Яхно // *Неврол. журн.* – 1997. Т. 2. – № 3. – С. 29–34.
7. Полушкина Н., Яхно Н. Центральная боль / Н. Р. Полушкина, Н. Н. Яхно // *Журн. неврол. и психиатр.* – 1996. Т. 96. – № 5. – С. 108–112.
8. Andersen G., Vestergaard K., Ingemann-Nielsen M., Jensen T.S. Incidence of central poststroke pain // *Pain.* – 1995. Vol. 61. – P. 187–193.
9. Agnew D. C., Shetter F. G., Segal H. D., Flom R. A. Thalamic pain // *Adv. Pain Res. Ther.* – 1983. Vol. 5. – P. 941–946.
10. Vestergaard K., Nielsen J., Andersen G. et al. Sensory abnormalities in consecutive, unselected patients with central poststroke pain // *Pain.* – 1995. Vol. 61. – P. 177–186.
11. Bowsher D., Thuomas K.-A. Central poststroke pain: correlation of MRI with clinical characteristics and sensory abnormalities // *Neurology.* – 1998. Vol. 51. – № 5. – P. 1352–1358.
12. Hirato M., Horikoshi S., Kawashima Y. et al. The possible role of the cerebral cortex adjacent to the cerebral sulcus for the genesis of central (thalamic) pain – a metabolic study // *Acta Neurochir/ (Wien).* – 1993. Vol. 58. Suppl. – P. 141–144.
13. Bowsher D. The management of post-stroke pain // *Postgrad. Med. J.* – 1995. Vol. 71. – № 840. – P. 598–604.
14. Карлов В. А. Неврология : Руководство для врачей. – М. : ООО “Медицинское информационное агенство”, 1999. – 624 с.
15. Вопросы и ответы в неврологии : справочник врача / под редакцией Мищенко Т. С. – К. : ООО “Доктор – Медиа”, 2012. – 432 с.
16. Holmgren H., Leijon G., Boivie J. et al. Central poststroke pain- somatosensory evoked potentials in relation to location of the lesion and sensory signs // *Pain.* – 1990. Vol. 40. – P. 43–52.
17. Mauguiere F., Desmedt J.E. Thalamic pain syndrome of Dejerine – Roussy. Differentiation of four subtypes assisted by somatosensory evoked potentials // *Arch. Neurol. (Chic.)*. – 1988. Vol. 45. – № 12. – P. 1312–1320.
18. Casey K. L., Beydoun A., Boivie J. et al. Laser-evoked cerebral potentials and sensory function in patients with central pain // *Pain.* – 1996. Vol. 64. – № 3. – P. 485–491.
19. Rappaport M., Hall K., Horkins K. et al. Evoked potentials and head injury. I. Rating of evoked potentials abnormality // *J. Clin. Electroenceph.* – 1981. Vol. 12. – P. 154–166.
20. Holmgren H., Leijon G., Boivie J., et al. Central poststroke pain – somatosensory evoked potentials in relation to location of the lesion and sensory signs // *Pain.* – 1990. Vol. 40. – P. 43–52.
21. Шмакова И. П., Тешук В. В., Тешук В. И. Эффективность применения магнитолазеротерапии в комплексном лечении больных в остром периоде ишемического инсульта / И. П. Шмакова, В. В. Тешук, В. И. Тешук // *Вестник физиотерапии и курортологии.* – 2011. – № 4. – С. 87.
22. Тешук В. Й., Тешук В. В. Комплексне лікування ішемічних інсультів у поєднанні з серцево-судинною патологією / В. Й. Тешук, В. В. Тешук // *Вісник морської медицини.* – 2013. – № 4 (61). – С. 53–58.
23. Тешук В. Й., Тешук В. В. Застосування неотону в комплексі з магніто-лазерною терапією при лікуванні гострих порушень мозкового кровообігу / В. Й. Тешук, В. В. Тешук // *Актуальні проблеми транспортної медицини.* – 2014. – № 3 (37). – С. 67–76.

В.Й. Тешук,

*кандидат медичних наук, доцент,
начальник ангіоневрологічного відділення
клініки нейрохірургії і неврології*

*Військово-медичного клінічного центру
Південного регіону України*

Н.В. Тешук,

студент V-го курсу

I-го медичного факультету

Одеського національного медичного університету

м. Одеса, Україна

ДО ПИТАННЯ ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ ДЕПРЕСІЙ В АНГІОНЕВРОЛОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Діагностика депресії в ангіоневрологічній практиці набирає особливого значення в зв'язку з ростом розповсюдженості цього захворювання в світовій популяції, особливо у пацієнтів, котрі перенесли гострі порушення мозкового кровообігу (ГПМК). Виявлення у пацієнтів, котрі перенесли ГПМК, депресивних розладів має величезне значення, оскільки попереджає розвиток суїцидальних спроб та тенденцію до негативного перебігу гострих порушень мозкового кровообігу. Тільки детальне опитування дозволяє виявити ознаки депресії. Діагностика останньої не представляє особливих труднощів за умов наявності певних навиків та досвіду ведення таких пацієнтів у медичного персоналу, а також вміння використовувати спеціальні інструменти (шкали, опитувальники, тощо). Однак сьогодні рівень виявлення депресивних станів лікарями надзвичайно низький, що обумовлено, як відсутністю навиків діагностики психічних захворювань, так і недооцінкою важкості наслідків нелікованих депресій, в першу чергу післяінсультних депресій (ПІД). Окрім того, діагностику даного захворювання можуть затрудняти атипічний перебіг, стерта клінічна картина, а також часта коморбідність з соматичною патологією, тривожними станами і деменцією [1–4]. Між тим військові лікарі, лікарі загальної практики, сімейні лікарі, терапевти, хірурги можуть внести певний внесок в покращення ситуації виявлення та своєчасного початку лікування депресивних розладів, котра в Україні на сьогоднішній є досить критичною. Набуття навиків діагностики і терапії депресивних розладів (ДР) лікарями всіх фахів є необхідністю, продиктованою сучасними стандартами надання медичної допомоги. Правові та медичні аспекти діагностики та лікування ДР повинні освоїти всі медичні фахівці. На сьогоднішній день, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), депресія є однією з важливих причин втрати працездатності, в тому числі стійкої та супроводжується фатальними наслідками у вигляді суїцидів. Відповідно до тих же даних 6% населення нашої планети страждають депресіями, за цього ризик розвитку великого депресивного епізоду складає 15–20%. В практиці лікаря ангіоневролога розповсюдженість депресії значно вища. Відповідно до проведеного аналізу в первинній медичній ланці депресивні симптоми визначалися у 5–20% пацієнтів, в терапевтичному стаціонарі - у 20–25%, в неврологічній і кардіологічній клініках – у 25–35% і 20–30% відповідно. Слід також вказати, що при роботі з геріатричними пацієнтами ця цифра досягає 30–40% [5].

Метою нашого дослідження було клінічне спостереження за пацієнтами, котрі перенесли ГПМК і страждали ДР та оцінка ефективності препарату агомелатин (мелітор) а комплексу з резонансною магніто-лазерною терапією (РМКТ) за багаторівневою методикою.

Пацієнти та методи дослідження

Депресія дуже рідко зустрічається в якості ізольованої патології, часто вона супроводжує перебіг широкого спектру патологічних станів. В основному це - ГПМК, неврологічні та онкологічні захворювання, цукровий діабет, порушення функції щитоподібної залози, системний червоний вовчак, інфаркт міокарда (ІМ), патологія нирок та печінки [6]. Перші симптоми ДР можуть з'явитися як в ініціальному періоді захворювання, так і при основних проявах захворювання, а також при його затуханні. Розвиток депресії значно погіршує стан пацієнтів з соматичною патологією. Наприклад, у

пацієнтів з артеріальною гіпертензією (АГ) [7] депресія достовірно збільшує ризик розвитку ІМ більш чим в 2 рази, а в пацієнтів після перенесеного ІМ є незалежним предиктором смерті і достовірно в 6 разів підвищує смертність на протязі перших місяців після ІМ [8]. За даними [9; 10], після ГПМК в середньому кожен третій пацієнт (33 %) відмічає стан депресії. ДР в післяінсультному періоді достовірно збільшує смертність та неблагоприємне впливає на процеси реабілітації [11]. В зв'язку з цим лікування ДР повинно розглядатися в якості обов'язкового компоненту комплексної терапії, спрямованої на покращення прогнозу ГПМК.

Нами було проведено аналіз 1968 історій хворого та амбулаторних карт пацієнтів (з них : 1456 – **73,98 %** чоловіків та 512 – **26,02 %** жінок, за рахунок специфіки військового лікувально-профілактичного закладу), котрі перенесли ГПМК, та знаходились на стаціонарному лікуванні в ангіоневрологічному відділенні (АНВ) клініки нейрохірургії і неврології Військово-медичного клінічного центру (ВМКЦ) Південного регіону (ПР)з 2007р. до 01 січня 2014 року. Вік пацієнтів складав від 32 до 93 років (середній вік 71,1 ±9,4 років). Серед них гострі порушення мозкового кровообігу у ВББ були зафіксовані у 764 (38,82 %)пацієнтів, у 1204 (61,18 %) – ГПМК в каротидному басейні. Всі ГПМК були підтверджені даними КТГМ та МРТ ГМ. Відповідно до міжнародної класифікації хвороб десятого перегляду (МКХ–10) [12] основними симптомами депресивних розладів у наших пацієнтів були зафіксовані: зниження настрою у 1564 (79,5 %) пацієнтів; ангедонія (втрата інтересів та здатності отримувати задоволення) у 1312 (66,7 %) хворих; зниження енергійності та активності у 1283 (65,2 %)пацієнтів. До додаткових симптомів ДР відносились: погіршення зосередження та концентрації уваги у 972 (49,39 %); заниження самооцінки та відчуття невпевненості в собі у 876 (44,51 %) пацієнтів; наявність ідей самозвинувачення відмічено у 645 (32,77 %), а песимістичне бачення майбутнього у 354 (18 %) хворих. 212 (10,77 %) обстежених відмічали різноманітні порушення сну; 184 (9,35 %) – відмічали зміни апетиту. 8 пацієнтів (0,4 %) висловлювали суїцидальні думки, в посліуючому вони були переведені в клініку психіатрії; а 1 (0,05 %) хворий здійснив суїцидальну спробу.

ДР відмічалися у 961 хворого (48,83 %) хворих на протязі одного тижня; у 1007 (51,17 %) ДР відмічалися на протязі двох тижнів і більше: з них у 111 (5,64 %) відмічено всі три основні ознаки, відповідно до МКХ–10; у 733 (37,24 %) відмічено дві основні ознаки; у 163 (8,28 %) всього тільки одна основна ознака. За даними нашого дослідження депресія була діагностована за наявності двох основних та двох додаткових симптомів, котрі були присутні не менше двох тижнів у 844 (42,9 %) хворих. Ключове значення для постановки діагнозу мала клінічна бесіда, в ході котрої ми звертали увагу не тільки на зміст та контекст повідомлень пацієнта, але і на невербальні сигнали такі, як гіпомімія, сповільнений темп мовлення, характерна поза. Особливої уваги заслуговують пацієнти із замаскованою депресією, з котрою, як правило, приходиться зіштовхуватися лікарям загальної практики, сімейним лікарям, терапевтам. До найбільш розповсюджених замаскованих депресій (ЗД) відносяться :

- Психопатологічна ЗД, котра характеризується виразною тривогою або панічними атаками;
- Поведінкова, представлена алкогольною залежністю або залежністю від психоактивних речовин;
- Циркадна, котра характеризувалася порушенням циркадних ритмів (інсомнія, гіперсомнія);
- Больова ЗД (цефалгії, дорсалгії, невралгії);
- Психосоматична ЗД, котра частіше всього проявляється стенокардією, гастроінтестинальними симптомами та синдромом неспокійних ніг з недостатніми проявами соматичної патології.

Відповідно до рекомендацій ВООЗ всі пацієнти з ДР отримувати ефективне та безпечне лікування, котре в інтересах пацієнтів ми призначали якомога раніше. Всі пацієнти були проконсультовані психіатром. З усіх методів рекомендованих для ведення пацієнтів з депресією найбільш доступним, ефективним та придатним у використанні для лікарів загальної практики є фармакотерапія антидепресантами у поєднанні з резонансною магніто-квантовою терапією (РМКТ) за багаторівневою методикою. Як показують опитування лікарів загальної практики, сьогодні на рівні первинної медичної допомоги пацієнтам з ДР частіше всього призначають транквілізатори (гідазепам, феназепам, тощо) та седативні засоби, виготовлені на основі лікарських рослин. Таке лікування не є патогенетично обумовленим і не відповідає існуючим стандартам терапії депресії, а відсутність необхідного ефекту та подальше загострення симптомів захворювання можуть призвести до важких наслідків, до тривалої втрати працездатності та суїцидальної поведінки. Для лікування ДР, відповідно до Наказу МОЗ України № 59 від 05.02.2007р. [13], повинні бути призначені антидепресанти. Серед антидепресантів виділяють наступні класи :

- Трициклічні (амітриптилін, доксерін, кломіпрамін, іміпрамін, нортриптилін).
- Тетрациклічні (амоксапін, мапротилін).
- Інгібітори моноамінооксидази (МАО) :
 - незворотні (іпроніазид, ніаламід, інказан, сіднофен);
 - зворотні (бефол, моклобемід, піразидол);
- Селективні інгібітори зворотнього захоплення серотоніну (СІЗЗС) (флуоксетин, пароксетин, флувоксамін, цитапрам, есциталопрам).
- Селективні інгібітори зворотнього захоплення норадреналіну (ребоксетин).
- Селективні інгібітори зворотнього захоплення серотоніну і норадреналіну (СІЗЗСН) (венлафаксин, мілнаципран, бупропіон, дулоксетин).
- Антидепресанти зі змішаним механізмом дії :
 - міртазапін (5-НТ₂, 5- НТ₃, L₂-адренергічні рецептори);
 - міансерин (5-НТ₂, L₁, L₂-адренергічні рецептори).
- Селективні антагоністи серотоніну (тіанептин);
- Мелатонінергічні антидепресанти (МЕА)(агомелатин).

Критеріями вибору антидепресанта для лікаря ангіоневролога поряд з терапевтичною ефективністю є :

- безпека, особливо у ослаблених ГПМК та соматично обтяжених пацієнтів;
- добра переносимість;
- мінімальний ризик небажаних взаємодій з іншими медикаментозними засобами;
- відсутність впливу на працездатність, масу тіла та статеву функцію.

Вирішуючи питання про вибір засобу, ангіоневролог повинен пам'ятати про те, що антидепресивна терапія в своєму розвитку перетерпіла значну динаміку. Перші антидепресанти широко застосовувались, не дивлячись на велику кількість побічних ефектів, оскільки альтернативи їм не було. Поява амітриптиліну – самого широко застосовуваного антидепресанту з гурту трициклічних антидепресантів (ТЦА) – декілька десятиліть тому стало революцією в терапії депресії як для лікарів, так і пацієнтів, що дозволило вивести лікування депресивних розладів на принципіально новий рівень. Однак амітриптилін володіє великою кількістю побічних ефектів, є одним із самих неселективних антидепресантів, володіючи тропністю до великої кількості рецепторів, серед яких три підтипи серотонінових рецепторів, альфа -1; альфа -2 – адренорецептори, М-холінорецептори і Н₁ – гістамінові рецептори, що не може не відобразитися на переносимості та безпеці даного антидепресанту. Виразність побічних ефектів, ризик розвитку серцево-судинних ускладнень та взаємодії лікарських засобів особливо у пацієнтів, котрі перенесли ГПМК, зумовили необхідність обмеження застосування ТЦА в цілому і амітриптиліну, зокрема, в роботі лікаря ангіоневролога. Таке обмеження заповнюється наявністю широкого спектру більш сучасних та безпечних антидепресантів. В даний час найбільш часто призначаються СІЗЗС, СІЗЗСН та МЕА. Особливого значення при лікуванні депресії в цілому, а ПД зокрема, набуває застосування агомелатин у (мелітору). Це перший МЕА, поява котрого дозволило впровадити в клінічну практику новий підхід до лікування ПД – відновлення внутрішніх циркадних ритмів організму, порушення котрих сьогодні розглядається в якості однієї з найважливіших причин розвитку депресій. Мелітор впливає одночасно на три типи рецепторів (як агоніст мелатонінових МТ₁ та МТ₂ рецепторів та антагоніст 5НТ-серотонінових рецепторів 2с підтипу) він запускає каскад відновних реакцій в гіпоталамусі, не впливаючи за цього на внутрішньоклітинний рівень серотоніну та підвищує рівень допаміну і норадреналіну у фронтальній корі [14]. Володіючи здатністю ресинхронізації внутрішніх циркадних ритмів, мелітор відновлює сон, не викликаючи за цього денної чутливості та седації.

Результати та їх обговорення

Починаючи вже з першого тижня комплексного лікування пацієнтів з ПД (мелітор + РМКТ за багаторівневою методикою [15]) ми відмітили ефективне зменшення ключових симптомів депресії, таких як зниження енергійності, тривоги, труднощів концентрації, нормалізації подавленого настрою, зменшення відчуття стомлюваності, нездатності отримувати задоволення, порушень сну і апетиту. Завдяки своєму рецепторному профілю вищевказаний комплекс терапії на відміну від звичайних антидепресантів не викликає таких небезпечних та неприємних побічних ефектів, як седація, порушення сну, сексуальна дисфункція, не призводить до збільшення ваги і не володіє кардіотоксичністю. Відсутність синдрому відміни, характерне для мелітору, є його унікальною характеристикою.

кою, не присущої ні одному іншому із існуючих антидепресантів. Значним для ангіоневролога є те, що мелітор застосовується всього по 1 таблетці (0,025) на добу перед сном. З вищевказаного слідує, що запропонований нами комплекс лікування ПД (мелітор + РМКТ за багаторівневою методикою) може бути призначеним широкому колу пацієнтів з ДР без ризику розвитку серйозних побічних ефектів, медикаментозних взаємодій та зниження якості життя пацієнтів. Це вкрай важливо, якщо враховувати, що для ефективного впливу на патогенетичну основу депресії лікування необхідно проводити достатньо довго. Для успішної терапії ПД також важлива взаємодія між лікарем та пацієнтом, надання пацієнту та його родичам інформації про причини та наслідки депресивних розладів, активна участь пацієнтів в обговоренні вибору тактики лікування. Правильна тактика ведення та вибір оптимального засобу будуть сприяти формуванню довіри пацієнта до можливостей сучасної терапії ПД, своєчасного попередження нових епізодів захворювання, що негативно відображається на якості життя пацієнтів, після перенесеного ГПМК. Надаючи допомогу пацієнту з ПД, необхідно пам'ятати про те, що за наявності в клінічній картині таких симптомів, як знижений настрій з суїцидальними думками, суїцидальними спробами в минулому, виразне відчуття тривоги, безнадійності та відчаю, психомоторна загальмованість або ажитація, ознаки психозу (марення, галюцинації, дезорієнтація) пацієнта слід направити на консультацію до психіатра.

Висновок

Таким чином, слід зробити висновок про те, що ПД є розповсюдженою патологією, вона значно та достовірно погіршує прогноз ГПМК та соматичного захворювання, котру виявляють в кожного 2-3 пацієнта після перенесеного інсульту. Діагностика депресії та її лікування - необхідний компонент терапії ГПМК, для покращення перебігу мозкових катастроф та якості життя пацієнтів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сосудистые заболевания нервной системы / под ред. Е.В. Шмидт. – М. : Медицина, 1975. – 283 с.
2. Вопросы и ответы в неврологии : справочник врача / Мищенко Т.С.; под ред. Мищенко Т.С. – К. : ООО "Доктор-Медиа", 2012. – 432 с.
3. Тещук В.Й., Тещук В.В. Гострі порушення мозкового кровообігу / В.Й. Тещук, В.В. Тещук. – О. : Наука і техніка, 2011. – 200 с.
4. Варлоу Ч.П., Деннис М.С. и др. Инсульт : практическое руководство для ведения больных. – СПб, 1998.
5. Безруков В.В., Бачинська Н.Ю., Холін В.О. та інші. Синдром помірних когнітивних порушень при старінні (методичні рекомендації). – К. : 2007. – 32 с.
6. Ждан В.М., Кайдашев І.П., Невойт Г.В. Психосоматичні розлади в практиці лікаря-інтерніста : навчально-методичний посібник. – Полтава : 2011. – 344 с.
7. Про затвердження та впровадження медико-технологічних зі стандартизації медичної допомоги при артеріальній гіпертензії : Наказ МОЗ України № 384 від 24.05.2012р. – К. : 2012. – С. 11.
8. Нетяженко В.З. Стан ургентної кардіологічної допомоги пацієнтам з гострим інфарктом міокарда в Україні / В. З. Нетяженко // Внутрішня медицина. – № 1. – 2012. – С. 46–52.
9. Инсульт. Справочник практического врача [под редакцией Т.С. Мищенко]. – К. : Издатель Д.В. Гуляев, 2006. – 220 с.
10. Клиническая неврология с основами медико-социальной экспертизы : Руководство для врачей / под редакцией А.Ю. Макарова. – СПб. : ООО «Золотой век», 1998. – С. 25–42.
11. Виленский Б.С. Инсульт / Б.С. Виленский. – СПб. : Мед. Информ. агенство, 1995. – 288 с.
12. Міжнародна статистична класифікація хвороб МКХ-10 (Короткий адаптований варіант, заснований на Міжнародній статистичній класифікації хвороб і проблем пов'язаних із здоров'ям 10-го перегляду, прийнятої 43-ю Всесвітньою Асамблеєю Охорони Здоров'я, для використання в Україні). – К. : «Трелакс ЛТД». – 1999. – 308 с.
13. Про затвердження клінічних протоколів надання медичної допомоги за спеціальністю «Психіатрія» : Наказ МОЗ України № 59 від 05.02.2007р. – К. : 2007. – С. 21–23.
14. Rx index vademecum. Лікарські засоби для застосування в раціональній неврології та психіатрії. – К. : ТОВ «Фармацевт Практик», 2014. – С. 1195–1120.
15. Тещук В.Й., Тещук В.В. Застосування неотону в комплексі з магніто-лазерною терапією при лікуванні гострих порушень мозкового кровообігу / В. Й. Тещук, В. В. Тещук // Актуальні проблеми транспортної медицини. – 2014. – № 3 (37). – С. 67–76.

*И. Н. Украинская, М. А. Овчарова, В. А. Сазонова,
студентки Одесского медицинского института
Международного гуманитарного университета,
г. Одесса, Украина*

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ДЕРМАТОСКОПИИ В ДИАГНОСТИКЕ ПИГМЕНТНЫХ НАРУШЕНИЙ КОЖИ

В настоящее время отмечается неуклонный рост заболеваемости злокачественными опухолями, в том числе, связанные с пигментными нарушениями кожи. Наиболее опасным из таких нарушений пигментации является развитие меланомы [1, с. 6–10]. Не смотря на то, что среди всех первичных злокачественных опухолей кожи меланома встречается лишь в 3–5 % случаев, она остается главной причиной смерти больных в онкодерматологии и отличается крайне агрессивным течением. В последние годы ведется активный поиск новых эффективных неинвазивных методов ранней диагностики меланомы, к которым относятся: эпилюминесцентная дерматоскопия, инфракрасная спектроскопия, оптическая когерентная томография, флуоресцентная дерматоскопия, высокочастотное ультразвуковое исследование кожи. Методика дерматоскопии широко внедряется в практическое здравоохранение стран Евросоюза (Австрия, Германия, Италия), США, Австралии [2, с. 1159–1162; 3, с. 1029–1038; 4, с. 130–151; 5, с. 136–145].

Согласно данным национального канцерреестра Украины заболеваемость меланомой в нашей стране за последние 3 года неуклонно растет, а в юго-восточном регионе этот показатель значительно выше общенационального. Раннее выявление меланомы позволяет достигнуть наилучших результатов радикального лечения.

Широкое внедрение дерматоскопии в практику дерматологов и онкодерматологов в последнее десятилетие привело к значительному повышению эффективности клинической диагностики. Поэтому, в современных специализированных европейских клиниках метод дерматоскопии является «золотым стандартом» обследования.

История метода дерматоскопии (поверхностной микроскопии кожи) берет свое начало в 1663 г., когда Johan Christophorus Kolhaus впервые исследовал с помощью микроскопа кровеносные сосуды ногтевого ложа. В 1879 г. Hueter использовал эту же идею для детального изучения кровеносных капилляров нижней губы.

Изучая оптические свойства кожи, P. Unna в 1893 г. установил, что верхние слои эпидермиса препятствуют проникновению света в дерму. Для увеличения проникновения света и получения изображения глубоких слоев кожи было предложено использование водорастворимого масла.

Первые модели монокулярных и бинокулярных микроскопов для капилляроскопии кожи были созданы в начале XIX века. Например, бинокулярные микродерматоскопы, созданные на основе разработанных Greenough в 1892 г. приборов, состояли из двух отдельных окуляров и объективов, расположенных под углом 140°. С помощью этого аппарата можно было осмотреть поверхность кожи с 10–160-кратным увеличением.

Впервые термин «дерматоскопия» применил Saphier в 1920 г. Изучая кровеносные капилляры кожи в патологических очагах у больных туберкулезом и сифилисом, он дал подробное описание микроскопии кожи. Свой научно-практический опыт по дерматоскопии, накопленный в клиниках Вены и Мюнхена, Saphier в 1920–1921 гг. представил в трех статьях, где описал бинокулярный микродерматоскоп со слабым боковым источником освещения. Изучая доброкачественные и злокачественные меланоцитарные новообразования кожи, он так же впервые применил термин «глобулы» в описании структуры меланоцитарных невусов, который введен в современные классификации. Были также изучены особенности формирования окраски кожных покровов с точки зрения морфологии. Так, по данным Unna, цвет кожи определяют 2 компонента: цветовая гамма эпидермиса и скопления пигмента в области акантотических тяжей.

В США дерматоскопия была впервые проведена J. Michael в 1922 г. В дальнейшем, усовершенствование данной методики продолжил Goldman, который в 1950 г. описал использование метода поверхностной микроскопии кожи при дерматозах и опухолях кожи. Goldman разработал

и применил для исследования меланоцитарных невусов и меланомы несколько приборов собственного производства.

Термин «прижизненная (in vivo) гистология кожи» был введен в 1952 г. F. Ehring (Германия). Gilje et al., продолжая разработки в области поверхностной микроскопии кожи, в 1958 г. определили ее роль и возможности при воспалительных заболеваниях.

В 1970 г. J. Schumann, а затем, в 1971 г. R. MacKie впервые четко определили высокую эффективность поверхностной микроскопии кожи при диагностике пигментных новообразований кожи, особенно в случае необходимости дифференциальной диагностики доброкачественных и злокачественных опухолей.

На сегодня с целью диагностики меланоцитарных образований кожи в нашей стране используется высокоинформативная эпилюминесцентная компьютерная дерматоскопия – ЭКД [6, с. 59–61], при проведении которой используется эпилюминесцентный видеодерматоскоп DermDOC (20–100 увеличение), с компьютерным программным обеспечением группы MoleMax (Австрия). При этом электронный протокол ЭКД формируется на основании цифрового анализа данных (макро- и эпилюминесцентная микроскопия структур новообразования) по Международной шкале ABCD score в автоматическом режиме. Доброкачественное новообразование кожи (НОК) – 1,0-4,75; подозрительное НОК – 4,8-5,45; злокачественное НОК – > 5,45 балла.

Оценка 31 дерматоскопического критерия, применяемая в данном высокотехнологическом оборудовании, позволяет проводить диагностику меланомы с чувствительностью 80-100 % и специфичностью 60–97,8 %.

Визит пациента в клинику для проведения дерматоскопии ставит перед специалистом определенную цель:

- установить тип НОК;
- выявить характерные клинические признаки НОК, требующего неотложного вмешательства (исключить меланому);
- определить надлежащую тактику ведения пациента с НОК.

При оценке результатов дерматоскопии специалист должен придерживаться определенных приоритетов:

- наблюдение;
- удаление образования;
- биопсия образования;
- удаление образования с гистологическим контролем.

Важно отметить, что начальным этапом дерматоскопического обследования является диагностический скрининг, где важную роль играют клинические и анамнестические данные.

1. Клиническая оценка НОК:

- длительность существования НОК;
- наличие изменений цвета образования, размера, контуров;
- наличие клинических симптомов (боль, зуд, кровотечение и др.).

2. Общая оценка риска меланомы кожи (для выявления групп риска меланомы):

- I – II тип кожи по Фитцпатрику;
- семейный диспластический невус-синдром;
- множественные меланоцитарные невусы (50 и более образований);
- врожденный невус;
- меланома в личном или семейном анамнезе;
- частое посещение солярия и проведение ПУВА-терапии;
- наличие иммуносупрессии.

Дерматоскопия состоит из двух последовательных шагов, первый из которых дает ответ на вопрос, является НОК меланоцитарным, или нет? При этом существуют определенные дерматоскопические признаки (паттерны) для различных меланоцитарных и немеланоцитарных НОК.

Таким образом, актуальным является применение метода дерматоскопии, как нового диагностического направления, что позволяет значительно улучшить диагностику новообразований и качество хирургического их лечения на коже.

ЛИТЕРАТУРА

1. Комплексный метод ранней диагностики меланомы кожи / Д. В. Соколов, Г. Н. Ворожцов, А. Н. Махсон, С. Г. Кузьмин // Российский онкологический журнал. – 2008. – № 4. – С. 6–10.
2. Terminology in surface microscopy / F. A. Bahmer, P. Fritsch, J. Kreuzsch [et al.] // J. Am. Acad. Dermatol. – 1990. – V. 23. – P. 1159–1162.
3. Digital image analysis for diagnosis of cutaneous melanoma. Development of a highly effective computer algorithm based on analysis of 837 melanocytic lesions / A. Blum, H. Luedtke, U. Ellwanger [et al.] // Br. J. Dermatol. – 2004. – V. 151, № 5. – P.1029–1038.
4. Friedman R. Early detection of malignant melanoma: role of physician examination and self-examination of the skin / R. Friedman, D. Rigel, A. Kopf // CA Cancer J. of Clinicians. – 1985. – V. 35. – P. 130–151.
5. Gilje O. Capillary microscopic examination in skin disease / O. Gilje, P. A. O'Leary, E. Y. Baldes // Arch. Dermatol. – 1958. – V. 68. – P. 136–145.
6. Бочаров В. А. Эпилюминесцентная компьютерная дерматоскопия в диагностике пигментных образований кожи / В. А. Бочаров, Г. И. Макурина, Д. В. Чешенко // Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки. – 2010. – Випуск XXIII, № 2. – С. 59–61.

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

ЗБІРНИК

Видається з 2004 року

Випуск 24

**Статті друкуються мовою оригіналу за авторською редакцією.
Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.**

Підписано до друку 08.05.2015 р.
Формат 60x84/8. Ум.-друк. арк. 21,7.
Тираж 100 прим. Зам. № 1505-04.

Відруковано з готового оригінал-макету у ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
вул. Зоопаркова, 25, м. Одеса, 65009, Україна
Тел. +38(048) 7777-591.
e-mail: maritimebooks@yandex.ru
www.law-books.od.ua